

І.І. Шупик, О.С. Песцова-Світалка, Л.М. Березіна

МАКРОЕКОНОМІКА

ТЕОРЕТИЧНИЙ КУРС

Навчальний посібник

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України

Полтава 2010

УДК 330.101.541: 378.147.111 (07)

ББК 65.012.2

III 97

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

(лист №1.4/18-Г-98 від 10 січня 2009 р.)

Рецензенти:

Дудар Т.Г., д.е.н., професор, завідувач кафедри аграрного менеджменту і права Тернопільського національного економічного університету, член-кореспондент Української Академії Аграрних Наук;

Іванюта С.М., д.е.н., професор кафедри менеджменту організацій та ЗЕД Полтавського університету споживчої кооперації України;

Хохлов М.П., д.е.н., професор Харківського Національного економічного університету;

Черненко С.М., к.е.н., науковий співробітник відділу конкурентної політики та прогнозування промислового потенціалу ДУ “Інститут економіки та прогнозування” НАН України.

Шупик І.І., Песцова-Світалка О.С., Березіна Л.М.

III-97 **МАКРОЕКОНОМІКА: Теоретичний курс.** Навч. посіб. для дистанційного навчання та самостійного вивчення. – Полтава: РВВ ПДАА, 2010. – 240 с.

ISBN 978-966-2088-41-0

Вивчення курсу макроекономіки дозволяє сформувати у студентів сучасне економічне мислення на рівні національної економіки як інтегрованої системи господарювання та є захоплюючим заняттям. У посібнику, згідно рекомендованої навчальної програми, розглянуті основні питання нормативної навчальної дисципліни “Макроекономіка”.

Рекомендовано студентам напрямку підготовки 0305 “Економіка та підприємництво”, а також усім, хто цікавиться економічними проблемами суспільного життя і бажає самостійно оволодіти знаннями з цієї дисципліни.

ISBN 978-966-2088-41-0

УДК 330.101.541: 378.147.111 (07)

ББК 65.012.2

III 97

© І.І. Шупик, О.С. Песцова-Світалка, Л.М. Березіна

© ПДАА, 2010

ЗМІСТ

Переднє слово	8
<i>ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1.</i>	
<i>ВСТУП ДО МАКРОЕКОНОМІКИ.</i>	10
<i>МАКРОЕКОНОМІЧНА РІВНОВАГА</i>	
Тема 1. Макроекономіка як наука (Шупик І.І.)	12
Тема 2. Макроекономічні показники в системі національних рахунків (Песцова- Світалка О.С.)	25
Тема 3. Ринок праці (Шупик І.І.)	39
Тема 4. Товарний ринок (Песцова- Світалка О.С.)	53
 <i>ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2.</i>	
<i>ГРОШІ В МАКРОЕКОНОМІЦІ</i>	67
Тема 5. Грошовий ринок (Песцова-Світалка О.С.)	69
Тема 6. Інфляційний механізм (Шупик І.І.)	86
Тема 7. Споживання домогосподарств (Шупик І.І.)	98
Тема 8. Приватні інвестиції (Шупик І.І, Песцова-Світалка О.С.)	112
Тема 9. Сукупні витрати і ВВП (Песцова-Світалка О.С.)	123
 <i>ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3.</i>	
<i>ДЕРЖАВА В СИСТЕМІ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ</i>	135
Тема 10. Економічна динаміка (Березіна Л.М., Шупик І.І.)	137
Тема 11. Держава в системі макроекономічного регулювання (Березіна Л.М., Песцова-Світалка О.С.)	158
Тема 12. Зовнішньоекономічна діяльність (Березіна Л.М.)	190
Умовні скорочення	213
Використана та рекомендована література	214
Алфавітний покажчик	217
Іменний покажчик	222
Довідково-статистична інформація	225

ЗМІСТ

Переднє слово	8
<i>ЗМІСТОВНІ ПІ МОДУЛЬ I.</i>	
<i>ВСТУП ДО МАКРОЕКОНОМІКИ I. МАКРОЕКОНОМІЧНА РІВНОВАГА</i>	10
Тема 1. Макроекономіка як наука (Шупик І.І.)	12
1. Сутність та місце макроекономіки в системі економічних знань та її основні проблеми	12
2. Суб'єкти макроекономіки та їх роль в кругообігу	16
3. Економічна система – об'єкт макроекономіки	17
4. Макроекономічна політика – практичне втілення макроекономіки	19
Короткі висновки	23
Питання для самоконтролю	23
Радимо прочитати	23
Тема 2. Макроекономічні показники у системі національних рахунків (Песцова- Світалка О.С.)	25
1. Система національних рахунків (СНР) як міжнародний стандарт макроекономічного рахівництва	25
2. Методи обчислення ВВП	27
3. Інші макроекономічні показники та зв'язок між ними	27
4. Реальний та номінальний ВВП. Індекси цін	34
Короткі висновки	37
Питання для самоконтролю	37
Радимо прочитати	38
Тема 3. Ринок праці (Шупик І.І.)	39
1. Зайнятість: сутність та моделі державної політики	39
2. Безробіття: сутність, види, виміри	41
3. Ринок праці: теорії, складові, тенденції розвитку	46
4. Ринок праці та проблеми забезпечення гендерної рівності	49
Короткі висновки	51
Питання для самоконтролю	51
Радимо прочитати	52
Тема 4. Товарний ринок (Песцова- Світалка О.С.)	53
1. Сукупний попит та його чинники	53
2. Сукупна пропозиція. Крива довгострокової та короткострокової сукупної пропозиції	57
3. Рівновага сукупного попиту і пропозиції. Модель AD – AS	61
Короткі висновки	65
Питання для самоконтролю	65
Радимо прочитати	65

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2.	67
ГРОШІ В МАКРОЕКОНОМІЦІ	
Тема 5. Грошовий ринок (Песцова- Світалка О.С.)	69
1. Гроші та їх вимір	69
2. Пропозиція грошей	73
3. Попит на гроші	75
4. Механізм функціонування грошового ринку	79
5. Процентна ставка: суть та види	81
Короткі висновки	84
Питання для самоконтролю	84
Радимо прочитати	85
Тема 6. Інфляційний механізм (Шупик І.І.)	86
1. Сутність та види інфляції	86
2. Причина та наслідки інфляції	89
3. Вимірювання інфляції та антиінфляційної політики.	91
4. Інфляція і безробіття. Крива Філіпса як аналітичний засіб стабілізаційної політики	95
Короткі висновки	96
Питання для самоконтролю	96
Радимо прочитати	97
Тема 7. Споживання домогосподарств (Шупик І.І.)	98
1. Доходи домогосподарств як джерело споживання	98
2. Бідність як проблема нерівності доходів	101
3. Соціальна політика – механізм забезпечення гідного рівня та якості життя	103
4. Споживання та заощадження як функції доходу	106
Короткі висновки	110
Питання для самоконтролю	110
Радимо прочитати	111
Тема 8. Приватні інвестиції	112
(Шупик І.І , Песцова - Світалка О.С.)	
1. Економічна суть та роль інвестицій у національній економіці	112
2. Інвестиційні функції: види та чинники впливу	116
3. Заощадження та інвестиції	118
4. Проблеми інвестиційної привабливості економіки країни	120
Короткі висновки	121
Питання для самоконтролю	122
Радимо прочитати	122

Тема 9. Сукупні витрати і ВВП (Песцова-Світалка О.С.)	123
1. Модель економічної рівноваги за методом “витрати – обсяг виробництва”	123
2. Модель економічної рівноваги за методом “витікання – ін’єкції”	126
3. Мультиплікатор витрат	127
4. Рецесійний та інфляційний розрив	129
5. Взаємозв’язок макромоделей “витрати – обсяг виробництва” та AD -AS	130
Короткі висновки	133
Питання для самоконтролю	133
Радимо прочитати	134
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3.	
ДЕРЖАВА В СИСТЕМІ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ	135
Тема 10. Економічна динаміка	137
<i>Частина 1. Економічне зростання (Березіна Л.М.)</i>	137
1. Суть, чинники і типи економічного зростання	147
2. Модель економічного зростання Р. Солоу	142
3. Проблеми економічного зростання в Україні	145
Короткі висновки	148
Питання для самоконтролю	148
Радимо прочитати	148
<i>Частина 2. Макроекономічна нестабільність та циклічність розвитку економіки (Шупик І.І.)</i>	149
1. Циклічність як один з основних проявів макроекономічної нестабільності	149
2. Теорії ділового циклу	154
3. Державне антициклічне регулювання	155
Короткі висновки	156
Питання для самоконтролю	157
Радимо прочитати	157
Тема 11. Держава в системі макроекономічного регулювання	158
<i>Частина 1. Держава в сучасній економічній системі (Березіна Л.М.)</i>	158
1. Роль держави в економіці	158
2. Національний ринок і держава	161
3. Функції держави в економічній системі	162
Короткі висновки	164
Питання для самоконтролю	165
Радимо прочитати	165

<i>Частина 2. Фіскальна політика</i> (Березіна Л.М.)	166
1. Податково-бюджетна політика	166
2. Види та ефективність податкової політики	168
Короткі висновки	172
Питання для самоконтролю	172
Радимо прочитати	173
<i>Частина 3. Монетарна політика</i> (Песцова - Світалка О.С.)	174
1. Банківська система: зміст, рівні, функції	174
2. Цільова спрямованість та види монетарної політики	177
3. Знаряддя монетарної політики	182
4. Передавальний механізм та ефективність монетарної політики	184
Короткі висновки	187
Питання для самоконтролю	188
Радимо прочитати	188
Тема 12. Зовнішньоекономічна діяльність (Березіна Л.М.)	190
<i>Частина 1. Світові економічні відносини</i>	190
1. Світове господарство: зміст і значення	190
2. Розвиток світового господарства	194
3. Структура світового господарства	195
Короткі висновки	197
Питання для самоконтролю	197
Радимо прочитати	197
<i>Частина 2. Результати та інструменти зовнішньоекономічної діяльності держави</i>	198
1. Зовнішньоекономічна діяльність: сутність, причини, види	198
2. Платіжний баланс	201
3. Міжнародна валютно-фінансова система	205
4. Зовнішня торгівля: сутність, причини виникнення, принципи	208
Короткі висновки	211
Питання для самоконтролю	212
Радимо прочитати	212
Умовні скорочення	213
Використана та рекомендована література	214
Алфавітний покажчик	217
Іменний покажчик	222
Довідково-статистична інформація	225

Переднє слово

“Макроекономіка” одна з економічних наук, що досліджує економічну сферу суспільного життя, дозволяє збагнути таємниці економічного життя, зрозуміти як мільйони людей координують свою діяльність для того, щоб створювати та розподіляти матеріальні блага. На відміну від інших наук системи економічного знання, вона (на основі макроекономічних теорій та моделей як світового, так і вітчизняного досвіду), вивчає спільну діяльність економічних суб’єктів, закономірності та механізм функціонування національної економіки і є базовою загальноекономічною дисципліною для майбутніх фахівців з напрямку підготовки

“Макроекономіка”, мета якої вивчення ключових аспектів розвитку національної економіки (формування і використання виробничого потенціалу країни, взаємодія всіх видів ресурсів, організація та ефективність господарської та інших видів діяльності), спирається не лише на власні логіку і зміст, а й на відповідні положення суміжних економічних дисциплін, а саме: економічної теорії, історії економічних вчень, економічної історії, мікроекономіки, статистики та економіки підприємства.

Важливість дисципліни обумовлена тим, що вона формує професійну підготовку фахівців в умовах ринкових відносин, дає необхідну сукупність теоретичних знань з управління ринковою економікою України на сучасному етапі її розвитку, інструментарій для економічної практики, допомагає зрозуміти суперечності складного економічного сьогодення і сформулювати критичне сприйняття сучасної економічної реальності.

Мета і задачі вивчення дисципліни, її місце у навчальному процесі

Метою вивчення дисципліни “Макроекономіка” є формування у студентів сучасного економічного світогляду, вміння оперувати системними знаннями щодо основних показників, чинників і наслідків макроекономічного розвитку країни за ринкових умов; розуміння необхідності державного координування цього розвитку відповідно до цілей і пріоритетів економічної політики; озброєння їх науковим інструментарієм макроекономічного аналізу для самостійного дослідження економічного простору країни і світу через призму макроекономічної теорії.

Все це, в свою чергу, сприятиме розвитку професійного мислення, дозволить ефективно діяти у складному і динамічному середовищі.

Макроекономіка є основою для наступного вивчення організації і планування виробництва, економіки сільського господарства, фінансів, банківської справи, управління маркетингом, інвестиційного менеджменту тощо.

Основні знання та вміння, що студенти отримують при вивченні дисципліни

У результаті вивчення курсу студент повинен знати:

- макроекономіку, проблеми, які вона досліджує, систему національних рахунків, її основні показники;
- економічні моделі національного виробництва, їх відмінності;
- причини й механізми економічної циклічності та особливості економічної кризи в Україні;
- основні макроекономічні проблеми та механізми їх вирішення;
- механізм впливу бюджетно-податкової кредитно-грошової політики на макроекономічну рівновагу;
- основні концепції грошей та інструментарій грошової політики;
- основні моделі економічного зростання;

повинен вміти:

- оцінювати основні взаємозв'язки між системою національних рахунків (СНР) моделювати макроекономічну рівновагу залежно від сукупного попиту і пропозиції;
- аналізувати наслідки безробіття та інфляції, дискреційної фіскальної політики;
- оцінювати ознаки і вплив кредитно-грошової політики уряду на динаміку виробництва;
- виявляти і оцінювати чинники економічного зростання України, принципові макроекономічні зв'язки;
- застосовувати економічні моделі для прогнозування впливу на макроекономічні процеси.

Тематика дисципліни згідно програми розкривається у 12 розділах, що дозволить зрозуміти характер практики національного господарювання, сутність та тенденції розвитку макроекономіки. Широко використані статистичний та ілюстративний (таблиці, схеми тощо) матеріали. Літературні джерела представлені доробком як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Запропоновані для самоконтролю питання дозволять самостійно визначити ступінь підготовки з дисципліни.

Особливостями пропонованого навчального посібника є його побудова за модульною системою, гендерний підхід до розгляду деяких проблем, наявність цікавих інформаційних рубрик “Економічна довідка” та “Економічні афоризми”.

Включені в посібник тематичний та іменний покажчики допоможуть краще орієнтуватися в тексті, розширити знання про яскравих представників економічної думки сучасного та минулих періодів.

Навчальний матеріал викладений у доступній формі, а його обсяг реальний для засвоєння і достатній для того щоб допомогти студентам ґрунтовно підготуватися до іспиту.

Все це в комплексі допоможе студентам краще сприймати і засвоювати теоретичні й методологічні положення.

Автори щиро вдячні всім рецензентам за об'єктивну оцінку підготовленого навчального посібника та висловлені побажання, врахування яких дозволило покращити його якість.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ I.

ВСТУП ДО МАКРОЕКОНОМІКИ. МАКРОЕКОНОМІЧНА РІВНОВАГА

Тема 1. Макроекономіка як наука

Програмна анотація

Роль макроекономіки в житті суспільства. Головна суперечність суспільства. Матеріальні потреби людей та економічні ресурси. Підвищення ефективності економічних ресурсів як спосіб підвищення рівня задоволення матеріальних потреб.

Об'єкт і предмет макроекономіки. Економічна система як об'єкт макроекономіки. Головні ознаки економічної системи та основні агрегати що її характеризують. Види економічних систем (ринкова економіка, командно-адміністративна економіка, змішана економіка) та їх риси. Перехідна економіка. Причинно-наслідковий механізм функціонування та розвитку національної економіки як предмет макроекономіки. Функції макроекономіки.

Методологія макроекономіки. Сходження від абстрактного до конкретного. Метод пізнання причинно-наслідкового механізму функціонування та розвитку національної економіки. Моделювання як головний метод відображення фактичної поведінки економіки. Графічні моделі. Ендогенні й екзогенні змінні. Короткостроковий і довгостроковий періоди.

Тема 2. Макроекономічні показники у системі національних рахунків

Програмна анотація

Система національних рахунків як міжнародний стандарт макроекономічного рахівництва. Методологічні принципи системи національних рахунків. Основні категорії системи національних рахунків: інституціональна одиниця, сектори, економічні операції, рахунки.

Основні макроекономічні показники. Випуск та його оцінювання. Проміжна продукція, кінцева продукція і ВВП. Методи обчислення ВВП. Виробничий метод, розподільний метод, метод кінцевого використання. Аналітична формула ВВП за категоріями кінцевого використання. Обчислення валового національного доходу та валового національного наявного доходу.

Номінальний і реальний ВВП. Базовий і поточний періоди, фактичні (поточні) та порівнянні (постійні) ціни. Індекс цін, індекс споживчих цін, індекс цін ВВП (дефлятор ВВП). Відмінність між індексом споживчих цін і дефлятором ВВП. Дефлювання та інфлювання. Обчислення зміни номінального ВВП за рахунок зміни реального ВВП і зміни рівня цін.

Тема 3. Ринок праці

Програмна анотація

Зайнятість і безробіття. Населення як джерело робочої сили. Показники рівня використання робочої сили: рівень зайнятості, рівень безробіття, коефіцієнт участі в робочій силі. Види безробіття: фрикційне, структурне, циклічне, природне. Повна зайнятість, неповна зайнятість, надмірна зайнятість. Обчислення природного рівня безробіття.

Механізм ринку праці. Неокласична теорія ринку праці та графічна інтерпретація неокласичної моделі ринку праці. Неокласична функція попиту на працю та пропозиція праці. Кейнсіанська теорія ринку праці та графічна інтерпретація кейнсіанської моделі ринку праці. Кейнсіанська функція попиту на працю та пропозиція праці.

Втрати від безробіття. Витрати, що пов'язані з природним безробіттям. Втрати від циклічного безробіття. Відставання фактичного ВВП від потенційного ВВП (розрив ВВП). Закон Оукена. Визначення впливу безробіття на динаміку ВВП.

Тема 4. Товарний ринок

Програмна анотація

Сукупний попит. Сутність сукупного попиту та його відмінність від ринкового попиту. Крива сукупного попиту. Цінові чинники сукупного попиту: ефект процентної ставки, ефект багатства, ефект чистого експорту. Нецінові чинники сукупного попиту та їх вплив на його криву.

Сукупна пропозиція. Довгострокова сукупна пропозиція та її теоретичний інструментарій. Графічна модель довгострокової сукупної пропозиції. Короткострокова сукупна пропозиція і ціна. Крайній випадок короткострокової сукупної пропозиції та його графічна інтерпретація.

Основна модель короткострокової сукупної пропозиції. Функція короткострокової сукупної пропозиції. Нецінові чинники короткострокової сукупної пропозиції: ресурсні ціни, продуктивність ресурсів, субсидії підприємствам і податки на підприємства. Модель АД-AS як базова модель економічної рівноваги. Короткострокова і довгострокова рівновага.

ТЕМА 1. МАКРОЕКОНОМІКА ЯК НАУКА

(Шупик І.І.)

Макроекономіка з'ясовує процеси, що відбуваються на макрорівні, вивчає проблеми, пов'язані з функціонуванням економічної системи, від вирішення яких безпосередньо залежать добробут всіх і кожного. Для цього необхідно розглядати економіку в цілому, дослідити взаємозв'язок між наявним економічним зростанням, рівнем цін (темпами інфляції), зайнятості та безробіття у періоди спаду і зростання.

Принципи макроекономіки однакові в різних країнах, але економічні та соціально-політичні реалії різні, тому вона характеризується значним впливом поточних політичних рішень, неоднаковими підходами до вирішення макроекономічних проблем.

1. Місце макроекономіки в системі економічних знань та основні проблеми.
2. Суб'єкти макроекономіки та їх роль в кругообігу.
3. Економічна система – об'єкт макроекономіки.
4. Макроекономічна політика – практичне втілення макроекономіки.

1. Місце макроекономіки в системі економічних знань та основні проблеми

Макроекономіка – це одна з економічних наук, що вивчає закономірності та ефективність функціонування національної економіки з позиції економічного зростання як цілого (табл.1.1).

Таблиця 1.1

Види економічних наук

Загальні	Спеціальні	Галузеві
Виявляють характер економічних явищ і процесів, закони їх розвитку, найбільш загальні зв'язки з продуктивними силами	Вивчають характеристики виробничих відносин	Вивчають специфічні особливості розвитку і формування виробничих відносин в різних галузях суспільного виробництва
Приклади	Приклади	Приклади
Макроекономіка, мікроекономіка, економічна історія тощо	Менеджмент, маркетинг, фінанси, кредит тощо.	Економіка рослинництва економіка туризму тощо.

Економічна довідка

Наукове пізнання економічної дійсності починається з дослідження конкретного матеріалу, тобто фактичний матеріал необхідно впорядкувати, систематизувати, узагальнити. На цьому початковому етапі виділяються узагальнені поняття, функція яких полягає у виділенні загального, інакше кажучи, у абстрагуванні від всіх особливостей окремих об'єктів, від конкретної діяльності. Найбільш фундаментальні поняття що відображають дійсність, отримали назву категорій. Економічні категорії – це наукові поняття, які об'єктивно характеризують суть економічних явищ і процесів, за допомогою яких вивчають окремі риси, форми чи умови економічного життя суспільства. Наступний етап – з'ясування, відкриття

об'єктивних економічних законів, тобто найбільш сталих, суттєвих і постійно повторюваних в системі виробничих відносин внутрішніх причинно – наслідкових зв'язків між явищами чи процесами економічного життя (закон відповідності виробничих відносин характеру і рівню розвитку продуктивних сил, підвищення продуктивності праці, закон товарності тощо). Економічні закони зумовлюють суспільну економічну діяльність людей і виявляються в ній через їх суспільні взаємовідносини, практичну діяльність, що створює враження нібито люди самі їх створюють. Саме у цьому і полягає складність розкриття їх об'єктивного характеру. Завершальним етапом наукового дослідження виступає суспільна практика, в процесі якої може бути визначена істинність чи помилковість теоретичних узагальнень.

Предмет макроекономіки – ефективність функціонування національної економіки(механізмів економічної системи).

Як будь - яка наука, макроекономіка має певну структуру знань:

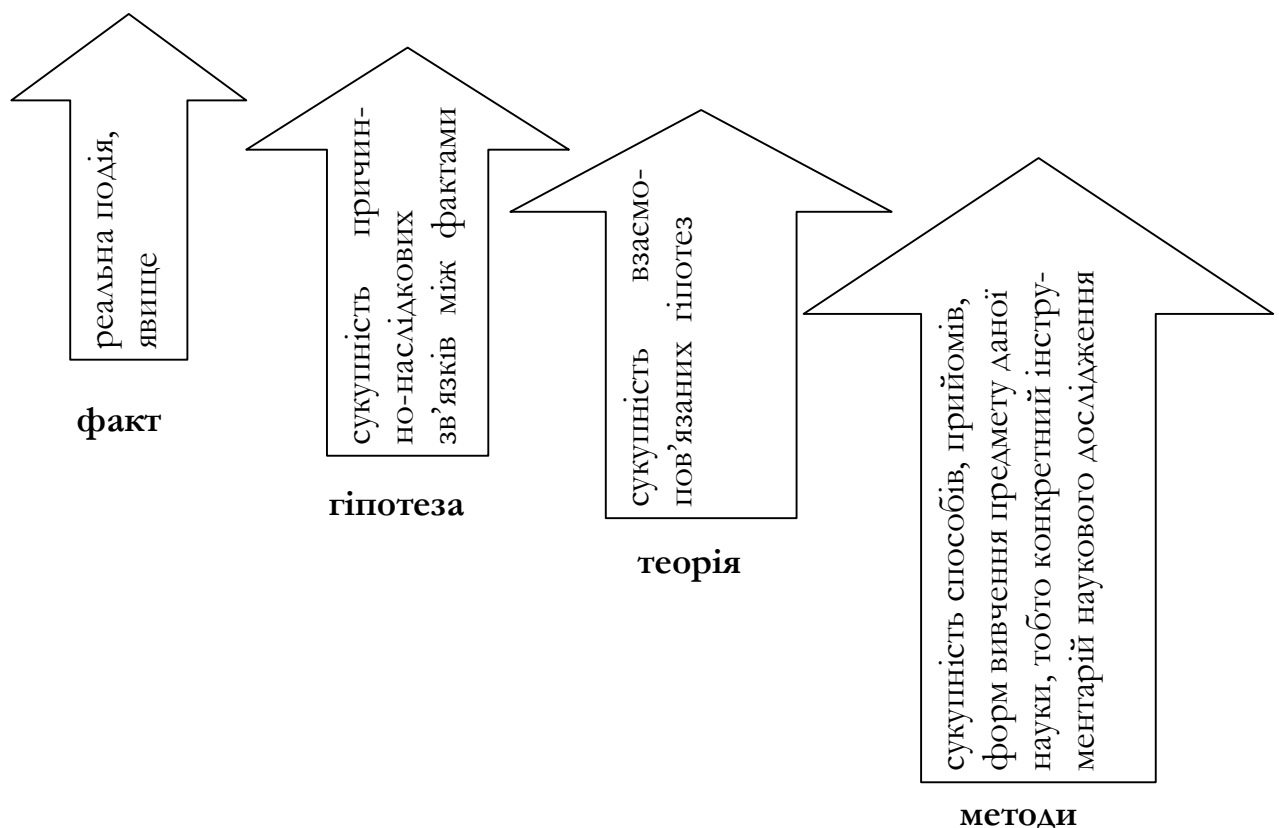

Рис.1.1. Структура економічних знань

У макроекономіці виділяють чотири **основні цілі**:

- **стабільне зростання обсягу національного виробництва** через випуск, щорічне збільшення на певний відсоток продукції без значних відхилень, викликаних циклічністю розвитку економіки;
- **забезпечення стабільного рівня цін** завдяки взаємодії сукупного попиту і сукупної пропозиції, що унеможливає зростання надто швидкими темпами інфляції;

- **підтримання високого рівня зайнятості**, коли кожен, хто бажає працювати, знаходить роботу протягом прийнятної проміжки часу і отримує за неї відповідну платню;
- **досягнення нульового сальдо платіжного балансу**, тобто відносної вигідної рівноваги між експортом та імпортом.

Отже, **центральною проблемою** макроекономіки можна вважати **проблему економічної рівноваги**, тобто такого стану економіки, при якому досягається рівновага і взаємне збалансування структур, що протистоять одна одній (виробництво і споживання, попит і пропозиція тощо).

Серед ключових макроекономічних проблем потрібно виділити: аналіз економічних (ділових) циклів; взаємодію інфляції та безробіття; досягнення стійкого економічного зростання; взаємодію реального та грошового секторів економіки; аналіз торгового балансу; взаємодію національних ринків всередині країни і з іноземним сектором економіки; досягнення ефективної макроекономічної політики держави.

Залежно від критеріїв можна виділити декілька видів макроекономіки (табл.1.2).

Таблиця 1.2

Види макроекономіки

Від підходів	Від завдань
Позитивна	Як навчальна дисципліна
Об'єктивна за своєю суттю, тобто вивчає фактичний стан економіки, вільна від суб'єктивних суджень про неї	Дає студентам знання економічної реальності, формує самостійне критичне економічне мислення, готує до практичної діяльності
Нормативна	Як академічна галузь знань
Визначає які аспекти (умови) економіки бажані чи небажані (що має бути в економіці і як цього досягти)	Пізнання, аналіз, систематизація, узагальнення процесів, які відбуваються в національному господарстві в цілому

Для пізнання економічної дійсності макроекономіка використовує конкретний інструментарій наукового дослідження, тобто певні **методи**, які можна поділити на **загальнонаукові** та **специфічні**.

Загальнонаукові методи:

- **метод наукової абстракції** – полягає в тому, що в процесі пізнання дослідники абстрагуються від зовнішніх явищ, неістотних ознак і виділяють найбільш глибоку суть предмету. Абстракція означає виділення головного. Важливим напрямком наукового абстрагування є **економіко-математичне моделювання** макроекономічних процесів. В загальному вигляді **макроекономічні моделі** – математичні рівняння в яких виражені (змодельовані) реальні економічні процеси в абстрактному вигляді, що дозволяє зосередитись на головних елементах системи та їх взаємозв'язках (моделі: Р.Солоу, Харрода та інших). В кожній з них виділяють два типи **змінних** (факторів), які є суттєвими для макроекономічного аналізу конкретної проблеми в конкретний період часу. Це – **екзогенні змінні**, тобто величини, що знаходяться поза моделлю (питання техніки та технологій, економі-

чної ефективності, поведінки споживача) та **ендогенні змінні**, тобто величини, що визначаються в результаті розв'язання моделі (рівень зайнятості, ставки відсотку, величина НД). Макроекономічні моделі поділяють на **статичні** (фіксують економічний процес на початку та в кінці певного періоду і не зображують перехід від одного стану до іншого) та **динамічні** (зображують економічні процеси з урахуванням фактора часу);

- **метод аналізу та синтезу** – наука розкладає економічні явища і процеси на їх частини і досліджує кожну з них окремо. Шляхом синтезу відтворюється цілісна картина, але вже вивчена по частинах;
- **метод єдності історичного та логічного**. Економічна наука відображає у вироблених нею поняттях і відкритих економічних законах реальну дійсність в тій історичній послідовності, яка їй властива та існувала на тому чи іншому етапі розвитку людського суспільства;
- **метод індукції та дедукції**. Засобом індукції забезпечується перехід від вивчення одиничних фактів до загальних положень і висновків. Дедукція робить можливим перехід від найбільш загальних висновків до їх перевірки окремими фактами;
- **метод якісного і кількісного аналізу**. Кожне економічне явище, кожний економічний процес мають вивчатися всебічно, у нерозривному зв'язку їх якісних і кількісних визначень;
- **поєднання нормативного і позитивного підходів**. Слугує теоретичною основою для розробки державної економічної політики.

Специфічним методом в макроекономіці є **макроекономічне агрегування** - об'єднання економічних явищ і процесів в єдине ціле. Агреговані величини характеризують ринкову кон'юнктуру та її зміну (ВВП, ВНП), середній рівень цін, ринкова ставка відсотка, рівень безробіття, рівень інфляції в країні). Макроекономічне агрегування розповсюджується на економічних суб'єктів та ринки (товарів та послуг, цінних паперів, грошей, праці, реального капіталу, валюти).

В макроекономіці виділяють два **рівні досліджень**:

- **ex post** - (національне рахівництво) – визначення макроекономічних параметрів минулого періоду з метою отримання інформації про те, як національна економіка функціонувала і чого досягла, тобто робиться корегування макроекономічних концепцій та розробка нових
- **ex ante** - (прогностичне моделювання) – визначає, які фактори і як будуть впливати на значення макроекономічних показників у майбутньому.

Макроекономіка здійснює певний вплив на суспільство, тобто виконує ряд функцій:

1. **Теоретико-пізнавальна** – дослідження та пояснення економічних явищ і процесів, розвиток і збагачення системи економічних знань.

2. **Прикладна** – полягає в тому, щоб на основі економічного аналізу виробляти науково обґрунтовані практичні рекомендації ефективної економічної політики.

3. **Прогнозуюча** – розробка наукових прогнозів, виявлення перспектив економічного розвитку країни, визначення майбутніх економічних потреб народу та наслідків здійснення політики.

4. **Управлінська** – допомагає керувати економічними процесами на макрорівні.

5. **Інформаційна** – надає інформацію необхідну для прийняття рішень та здійснення державної політики.

6. **Оціночна** – допомагає і дозволяє оцінити економічні явища і процеси з боку органів управління; широкої громадськості; окремої особи.

7. **Ідеологічна** – привертає увагу до реальних економічних протиріч, активізує діяльність, мобілізує на якісні перетворення.

8. **Виховна** – формування сучасного типу економічного мислення.

Значення макроекономіки полягає в її **інтелектуальній** та **прикладній** для суспільства **цінностях** (табл.1.3).

Таблиця 1.3

Види цінностей макроекономіки

Інтелектуальна	Прикладна
Дає необхідні та цінні знання нашого про загальноекономічні процеси в цілому	Озброює суспільство здатністю приймати фундаментальні рішення, вірніше прогнозувати їх наслідки
Дозволяє сформувати системне економічне мислення, сприяє формуванню більш широкого економічного світогляду	Дозволяє використовувати аналітичні здібності для об'єктивної оцінки заходів в сфері державної економічної політики
Допомагає глибокому розумінню умов і результатів діяльності суб'єктів економічних відносин	Отримані знання допомагають змінювати економічну реальність, прямо або опосередкована впливати на добробут людей

2. Суб'єкти макроекономіки та їх роль в кругообігу

Макроекономіка, як вже зазначалось, формує наукові уявлення про функціонування економічної системи на національному рівні, тобто досліджує господарську діяльність та взаємодію всієї сукупності економічних суб'єктів, серед яких виділяють:

1. **Сектор домашніх господарств** – включає усі приватні господарства країни, діяльність яких спрямована на задоволення власних потреб і які проявляють **три види економічної активності**: пропонують економічні ресурси, споживають частину отриманого доходу і заощаджують.

2. **Підприємницький сектор** – уся сукупність підприємств (фірм), що зареєстровані і діють у межах країни, який виконує такі види економічної діяльності: **інвестує, пропонує результати своєї діяльності, пред'являє попит на фактори виробництва**.

3. **Державний сектор** – виробляє **суспільні блага** для задоволення потреб споживачів, **реалізує загальнодержавні програми**, активно **діє по забезпеченню національних інтересів** і являє собою усі **державні підприємства, інститути та установи**. Функції держави в макроекономічній системі різноманітні: вона встановлює правила гри на національному ринку (визначає податкову та монетарну політику, тарифні ставки, квоти, дотації; розробляє закони, згідно з якими діють учасники економічних відносин тощо).

4. Сектор закордон – економічні суб'єкти, які знаходяться за межами даної країни, а також іноземні державні інститути.

Всі суб'єкти макроекономіки беруть участь у кругообігу матеріальних і грошових засобів, що являє собою єдиний економічний організм. Виділяють декілька моделей кругообігу як вихідної моделі макроекономічного аналізу. Найпростіша модель кругообігу – це **двосекторна модель**, яка відображує замкнену (малу) **національну економіку** і містить лише два економічних суб'єкти – **домогосподарства та фірми**, де доходи одних економічних суб'єктів є витратами інших, зв'язки яких опосередковані ринком ресурсів і ринком продуктів.

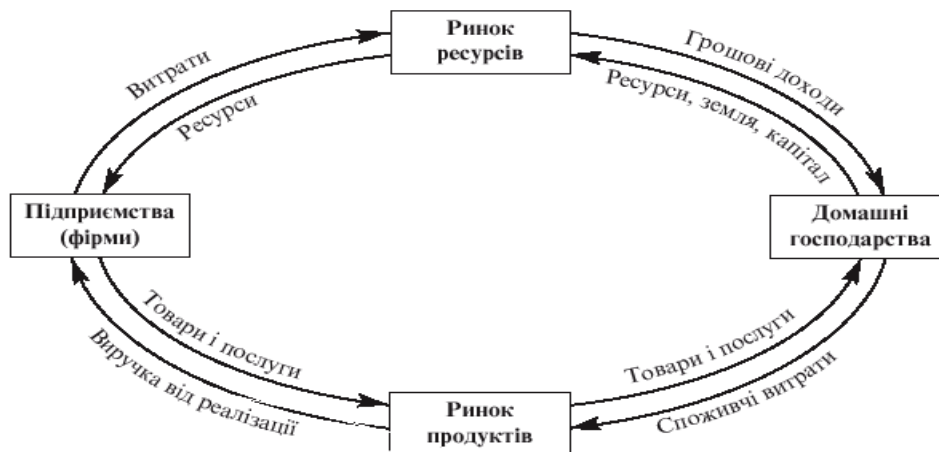

Рис. 1.2. Двосекторна модель кругообігу

З цієї схеми видно, що у замкненій національній економіці доходи одних економічних суб'єктів є витратами інших. Так, **витрати фірм** на ресурси є **доходами домогосподарств**, а **видатки домогосподарств** на товари й послуги становлять **виторг фірм** від реалізації продукції, відповідно обсяг національного виробництва у грошовому вираженні (виторг фірм) дорівнює величині грошових доходів (видатків) домогосподарств. Тому, при зменшенні видатків домогосподарств фірми змушені скорочувати обсяги свого виробництва, що зменшує доходи, і відповідно, попит на товари й послуги. Виходячи з цього, важливим завданням макроекономічної політики є стабілізація попиту в національній економіці.

Про роль держави в економічному регулюванні дає уявлення трьохсекторна модель економічного кругообігу. **Держава** (уряд): а) купує товари у підприємств та ресурси у домашніх господарств; б) виплачує заробітну плату працівникам бюджетної сфери; в) орендує або купує земельні ділянки; г) надає суспільні блага та послуги домашнім господарствам і підприємствам; д) видає трансфертні платежі домашнім господарствам і субсидії підприємствам. **Підприємницький сектор** купує у **домогосподарств** ресурси, які, в свою чергу, купують у підприємств (фірм) товари та послуги. Разом вони сплачують податки уряду.

Таким чином, виділяють декілька моделей кругообігу як вихідні моделі макроекономічного аналізу.

3. Економічна система – об'єкт макроекономіки

Як вже зазначалось, макроекономіка формує наукові уявлення про функціонування на національному рівні **економічної системи** - певним чином впорядкованої системи зв'язків між виробниками і споживачами матеріальних і не-

матеріальних благ та послуг і характеризується агрегованими показниками, тобто такими, що відображають сукупність специфічних економічних одиниць так, ніби ті складають одне ціле.

Економічна система може бути закритою (мала, велика) та відкритою, їй притаманні певні ознаки :

- структура,
- множина елементів та зв'язків,
- сталість чи динамізм,
- цілісність,
- замкненість чи відкритість.

Серед **основних елементів економічної системи** виділяють :

- Конкретні економічні зв'язки між господарськими суб'єктами (функціональні, суперечливі).
- Соціально-економічні відносини, в основі яких які відповідні форми власності на економічні ресурси та результати господарської діяльності (визначений конституцією тип економічної системи, характер відносин власності).
- Організаційні форми господарської діяльності (поділ праці, спеціалізація та кооперування виробництва, управління та розподіл ресурсами).
- Господарський механізм, тобто спосіб регулювання економічної діяльності на макрорівні(регулювання та розподіл національного продукту).

Економічній системі притаманні три **типи регулювання** (табл.1.4).

Таблиця 1.4

Типи регулювання економічної системи

Самозбереження	Саморозвиток	Самовідтворення
Забезпечує цілісність системи і принципову можливість функціонування.	Дозволяє змінювати характер цілісності, гарантує можливість існування в майбутньому.	Забезпечує набуття системою нових характеристик та якостей продукування нових систем

Економічна система трансформує **природні ресурси**, під якими розуміють всі природні, людські та вироблені людиною засоби, що використовуються безпосередньо для виробництва товарів та послуг у придатні до споживання суспільством матеріальні блага. Разом з тим, задоволення матеріальних потреб людей та саме існування людського суспільства неможливі без систематичного відновлення умов процесу їх виробництва: виробничих відносин, відповідних їм регулюючих механізмів та економічних ресурсів (табл.1.5).

Таблиця 1.5

Види економічних ресурсів

Матеріальні	Людські
Земля – це засіб праці, усі природні ресурси, тобто продукти самої природи, її дари (орна земля, ліс, водні ресурси, розвідані родовища корисних копалин, сировинні матеріали)	Праця – сукупність всіх фізичних та розумових здібностей людей, які вони застосовують у процесі виробництва товарів і послуг

Матеріальні	Людські
Капітал – (у макроекономіці тотожне поняттю “інвестиції”, процес виробництва та нагромадження яких називають інвестуванням) - це засоби виробництва, тобто машини, устаткування, інструменти, споруди, транспортні засоби. Він може бути реальним (виробничі ресурси, які використовують у процесі виробництва) і грошовим (потенційний капітал, тобто гроші, спрямовані на придбання інвестиційних ресурсів: позичковий, акціонерний)	Підприємницька діяльність – особливий вид людських ресурсів, що виявляється в їхній здібності керувати процесом виробництва, займатися бізнесом, тобто найефективніше використовувати всі інші економічні ресурси
Основна властивість економічних ресурсів	Відносна обмеженість, тобто кількість ресурсів є недостатньою не абсолютно, а стосовно до потреб людей

Слід зазначити, що об’єктом макроекономіки є не економічна система взагалі, а її відповідний тип. В історичному аспекті виділяють два основних **типи економічних систем: ринкову та неринкові**, які в свою чергу мають певні градації (табл.1.6).

Таблиця 1.6

Основні типи економічних систем

Ринкові економічні системи	Неринкові економічні системи
<i>Вільної конкуренції (XIX ст. – 20-ті роки XX ст.)</i>	<i>Традиційна економічна система (слабо-розвинутим країни)</i>
Ознаки: вільна конкуренція; приватна власність на інвестиційні ресурси; ринкове ціноутворення; свобода учасників економічної діяльності; стихійне ринкове регулювання.	Ознаки: відстала технологія, активна роль держави, багатоукладність, ручна праця, натуральне господарство, переважання дрібнотоварного виробництва
<i>Сучасна ринкова економіка (змішана)</i>	<i>Адміністративно-командна система</i>
Ознаки: колективна, приватна та державна власність; державне регулювання економіки з метою стимулювання споживчого попиту та пропозиції; маркетингова система управління виробництвом.	Ознаки: державна власність на засоби виробництва; централізоване планування та управління виробництвом; централізований розподіл матеріальних та фінансових ресурсів; монополізація та бюрократизація економіки.

Отже, **загальною рисою** кожної економічної системи є її здатність до постійного відтворення, яке включає в себе безпосереднє виробництво, реалізацію його результатів та їх споживання.

4. Макроекономічна політика – практичне втілення макроекономіки

Макроекономічна політика - це діяльність державних структур, спрямована на створення умов для сприятливого розвитку національної економіки і яка реалізується в трьох основних періодах:

- короткостроковому - 1-3 роки;
- середньостроковому -5-10років;
- довгостроковому - 10 і більше років.

За функціональним призначенням макроекономічна політика може бути: антиінфляційною, інвестиційною, аграрною, інноваційною, фінансовою тощо.

Система цілей макроекономічної політики включає забезпечення: високого і зростаючого рівня національного виробництва (реального ВВП); високої зайнятості при невеликому змушеному безробітті; стабільність цін при наявності вільних ринків; досягнення нульового сальдо платіжного балансу. Слід зазначити, що у практиці здійснення макроекономічної політики цільові пріоритети не є постійними, вони змінюються залежно від розвитку подій в економіці та суспільстві. Таке маневрування цілями дає змогу державі у кожному короткостроковому періоді вирішувати проблеми по чергову, а в довгостроковому — збалансувати інфляцію й обсяг реального ВВП на умовах, які забезпечують економічне зростання.

Для впливу на економіку і реалізацію поставлених цілей використовують певні засоби (табл.1.7).

Таблиця 1.7

Засоби здійснення політики

Податково-бюджетна політика	Впливає на загальну економічну ситуацію двома шляхами:1) скорочує дохід домогосподарств (податки зменшують суму грошей, яку населення витрачає на придбання товарів та послуг, через це скорочується сукупний попит на блага, що, в свою чергу, викликає падіння обсягів ВВП; 2) впливає на ціни благ та факторів виробництва (так, підвищення податків на прибуток знижує стимули у фірм до інвестування в нові капітальні блага
Грошово - кредитна політика	Регулює грошову масу, що впливає на відсоткові ставки і тим самим на економічну кон'юнктуру. Політика дорогих грошей підвищує відсоткові ставки, знижуючи економічне зростання і підвищує рівень безробіття, політика дешевих грошей викликає економічне зростання і скорочує безробіття)
Політика доходів	Прямий контроль за заробітною платою та цінами або добровільне планування підвищення зарплати та ціни з метою стримати інфляцію директивними методами
Зовнішньо економічна політика	Координація макроекономічної політики в різних економічних регіонах, важливим показником якої є чистий експорт (різниця між вартістю експорту та імпорту)
Торгівельна політика	Включає в себе різні інструменти регулювання, які або стимулюють, або обмежують експорт та імпорт. Завдяки їй підвищується ефективність економічного зростання, рівень життя населення

Отже, від **методів впливу** на економіку **макроекономічна політика** може бути - **монетарною** (сукупність заходів щодо регулювання грошового обігу, кредитування та курсоутворення з метою стабілізації цін та створення сприятли-

вих умов для економічного зростання і зменшення безробіття), *фіскальною* (зміни, які вносить уряд у розміри та умови оподаткування, а також у розмір та порядок державних витрат з метою стабілізації економіки) тощо.

Макроекономічній політиці притаманні дві **властивості**: здатність до стабілізації та до економічного зростання (табл.1.8).

Таблиця 1.8

Властивості макроекономічної політики

Здатність до стабілізації	Здатність до економічного зростання
Дії держави спрямовані на відновлення реальних обсягів виробництва на умовах наближення до повної зайнятості, тобто до рівня потенційного ВВП та забезпечення помірної інфляції	Діяльність держави, яка спрямована на забезпечення зростання обсягів виробництва на умовах збільшення потенційного ВВП та підтримання помірної інфляції
Види: Виробнича – наближення реального ВВП до потенційної величини Фінансова – виявляється через стан фінансових балансів країни (державний бюджет + платіжний баланс) країни та параметри грошового ринку	Елементи: Стимулювання – збільшення потенційного рівня ВВП через залучення в економічний обіг більшої кількості факторів виробництва і забезпечення технічного прогресу, що супроводжується збільшенням сукупної пропозиції Утримання таких темпів зростання сукупного попиту, який би відповідав темпам зростання сукупної пропозиції і потенційного ВВП

Ефективне здійснення макроекономічної політики передбачає дотримання певних умов:

1. Правильний вибір цілей та засобів їх досягнення. Для забезпечення високої ефективності макроекономічна політика має узгоджувати свої цілі із засобами їх досягнення. Згідно з теорією Яна Тінбергена, ефективною є така політика, коли кількість цілей дорівнює кількості несуперечливих між собою засобів, тобто кожна ціль повинна мати свій засіб. Якщо ставиться кілька цілей одночасно, то адекватна їм кількість засобів не повинна входити у суперечність між собою.

Економічна довідка Як правило, окремі засоби перебувають у стані суперечності: кожен з них позитивно впливає на одну ціль і негативно - на іншу. Наприклад, дві кінцеві цілі - збільшення реального ВВП та зниження інфляції і два засоби — державні закупівлі і грошова маса. Збільшення державних закупівель є засобом збільшення реального ВВП, що суперечить іншій — зниженню інфляції. Скорочення темпів приросту грошової маси — це засіб, спрямований на зниження інфляції. Але він суперечить другій цілі — збільшенню реального ВВП. Отже, в умовах, коли застосовуються взаємосуперечливі засоби, макроекономічна політика мусить робити вибір, в основі якого лежить принцип пріоритетності

Врахування в макроекономічній політиці фактора суперечливості її засобів передбачає необхідність координації фінансової та монетарної політики. За цих умов пропонується теорія поєднання засобів із цілями Роберта Манделла.

Економічна довідка Оскільки різні засоби макроекономічної політики перебувають під контролем різних державних органів (грошова маса контролюється Центральним банком, а державні закупівлі – урядом), Р. Манделл пропонує кожну ціль закріпити за тим засобом, який справляє на неї найсильніший вплив. Наприклад, грошова маса справляє сильніший вплив на інфляцію, ніж державні закупівлі. Державні закупівлі, навпаки, справляють більший вплив на обсяги виробництва порівняно з грошовою масою. Враховуючи це, Національний банк повинен своєю монетарною політикою відповідати насамперед за інфляцію. Уряд, навпаки, своєю фінансовою політикою мусить відповідати переважно за випуск реального ВВП. На цій основі має будуватися співпраця між урядом та Національним банком. Отже, із теорії Р. Манделла випливає висновок, що в основі співпраці між урядом і Національним банком лежить розмежування не в кінцевих цілях, а в функціональній діяльності, спрямованій на досягнення загальних кінцевих цілей. Це означає, що для фінансової політики головною функцією є регулювання реальних обсягів виробництва, а для монетарної політики головною є антиінфляційна функція. Проте на окремих відрізках часу політична вагомість кожної функції залежить від поточних пріоритетів макроекономічної політики.

2. Лаги макроекономічної політики. Макроекономічна політика неспроможна швидко досягати поставлених цілей, тобто існує **лаг** - значна часова відстань між виникненням дестабілізаційного явища в економіці і його усуненням за допомогою заходів макроекономічної політики

Економічна довідка Загальний лаг складається з двох елементів: **внутрішній лаг** (відрізок часу, між виявленням дестабілізаційного явища та прийняттям політичного рішення щодо застосування необхідних заходів впливу на економіку, наприклад, як зменшення податків або збільшення грошової маси) і **зовнішній лаг** (відрізок часу, між застосуванням заходів макроекономічної політики і появою повного цільового ефекту, зокрема, між скорочення темпів приросту грошової маси і зниженням інфляції або між збільшенням державних закупівель і приростом реального ВВП). Зовнішній лаг відбиває не одноразову зміну в кінцевих цілях, а період, протягом якого реалізується весь цільовий ефект від застосування макроекономічної політики. Якщо, наприклад, зовнішній лаг становить п'ять років, то це означає, що весь цільовий зовнішній ефект розподіляється в певних пропорціях за роками п'ятирічного періоду. При цьому в перший рік зовнішнього лагу ефект буде незначним, а в наступні роки він нарощується до свого максимуму. Якщо зовнішній лаг дорівнює одному року, то весь цільовий ефект реалізується в межах року.

3. Неточність прогнозування. Сенс прогнозування полягає в тому, щоб передбачити в економіці можливі проблеми і наслідки від застосування в макроекономічній політиці певних заходів. Для цього використовують економетричні моделі (прогнози), які відтворюють причинно-наслідкові залежності між засобами та цілями макрополітики, але не є копіями майбутніх змін. Оскільки це лише певний сценарій розвитку подій в економіці, то прогнозування не є абсолютно точним інструментом передбачення майбутньої економічної ситуації.

4. Очікування агентів приватного сектору, серед яких виділяють: *статичні* очікування (означають, що економічні суб'єкти в майбутньому очікують на те, з чим зіткнулись в минулому), *адаптивні* очікування (економічні суб'єкти коректують свої очікування з врахуванням помилок, зроблених у минулому), *раціональні* очікування (прогнози економічних суб'єктів на майбутнє складаються як оптимальний результат переробки всієї інформації, що знаходиться в їх розпорядженні, в тому числі і про економічну політику уряду, яку він зараз проводить).

5. Політична кон'юнктура, яка передбачає інформування урядом населення про свої наміри та довіру народу до уряду країни.

Короткі висновки

1. Макроекономіка формує наукові уявлення про функціонування економічної системи на національному рівні і особливу увагу приділяє 4 сферам: виробництву, зайнятості, цінам, зовнішньоекономічним зв'язкам.

2. Об'єкт макроекономічного аналізу - економічна система, тобто певним чином упорядкована система зв'язків між виробниками і споживачами матеріальних і нематеріальних благ та послуг.

3. Слід зазначити, що об'єктом макроекономіки є не економічна система взагалі, а її відповідний тип. В історичному аспекті виділяють два основних типи економічних системи: ринкову та неринкові, які в свою чергу мають певні градації.

4. Економічна система трансформує природні ресурси у придатні до споживання суспільством матеріальні блага.

5. У практиці здійснення макроекономічної політики цільові пріоритети змінюються залежно від розвитку подій в економіці та суспільстві, що дає змогу державі вирішувати ці проблеми по чергові, забезпечуючи економічне зростання.

6. В навчальному процесі роль макроекономіки полягає у формуванні у студентів самостійного критичного економічного мислення.

Питання для самоконтролю

1. Чому виділяють суто макроекономічні методи дослідження економічної дійсності?

2. Поясніть властивості макроекономічної політики?

3. В чому полягає прикладна цінність макроекономіки?

4. Які функції виконує макроекономіка?

5. В чому полягає основне призначення економічної системи?

6. Дайте визначення макроекономічних суб'єктів та охарактеризуйте види їхньої активності.

7. Сформулюйте основні макроекономічні цілі.

8. Які умови визначають ефективне здійснення макроекономічної політики?

Радимо прочитати:

1. Антология экономической классики. В 2-х томах. – М.: Економ, 1992.

2. Архітектор макроэкономики: Дж.М. Кейнс и его макроэкономическая теория. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 246 с.

3. Белецкий В. М., Бакуменко В. Д. Моделирование макроекономических процессов : монографія. – К.: УДАУ, 1998. – 320 с.
4. Базилевич В. Д. Ринкова економіка : основні поняття і категорії: Навч. посіб. / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. – К. : Знання, 2008. – 263 с.
5. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобалізації змін: монографія / Н. І. Гражевська. – К.: Знання, 2008. – 431 с.
6. Державна політика, аналіз та здійснення в Україні / В. Тертичка. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 750 с.
7. Злупко С. М. Перехідна економіка: Сучасна Україна: Навч. посіб. – К.: Знання, 2006. – 324 с.
8. Коропецький І. С. Дещо про минуле, недавнє минуле та сучасне української економіки / І. С. Коропецький. – К.: Либідь, 1995. – 240 с.
9. Кравець В. М. Західноєвропейський банківський бізнес: становлення і сучасність / В. М. Кравець, О. В. Кравець. – К.: Знання, 2003. – 470 с.
10. Леоненко П. М. Сучасні економічні системи: Навч. посіб. / П. М. Леоненко, О. І. Черепніна. – К.: Знання, 2006. – 429 с.
11. Папуга Н. Г. Основы прогнозирования и программирования макроэкономики: Конспект лекций для студентов вузов / Н. Г. Папуга. – К.: МАУП, 2005. – 93 с.
12. Пухтасевич Г. О. Макроекономічний аналіз: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2000. – 208 с.
13. Савченко А. Г. Макроекономічна політика: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / Анатолій Григорович Савченко. – К.: КНЕУ, 2002. – 135 с.
14. Туниця Ю. Ю. Економіка і ринок: подолання суперечностей / Ю. Ю. Туниця. – К.: Знання, 2006. – 314 с.
15. Тодд Е. Після імперії. Есе про загнивання американської системи / Еммануель Тодд ; [пер. з франц. З. Борисюк]. – Львів: Кальварія, 2006. – 188 с.

✎ Економічні афоризми

- ❖ *Ідеї економістів та політичних мислителів – і коли вони праві, і коли помиляються – мають набагато більші значення, ніж прийнято вважати.*

Дж. Кейнс

- ❖ *Дайте мені хорошу політику, і я дам вам хороші фінанси.*

Тюрбо

- ❖ *Щоб здійснювати розумну і правильну політику, не достатньо знати людей, потрібно їх любити.*

А. Граф

- ❖ *Економічні питання припускають легковажне до себе ставлення, але жартами їх не позбудишся.*

Г. Д.Торо

- ❖ *Люди, які ніколи систематично не вивчали економічну теорію, схожі на глухих, які намагаються оцінити звучання оркестру.*

П. Самуельсон

ТЕМА 2. МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНИХ РАХУНКІВ

(Песцова-Світалка О.С.)

Для аналізу кінцевих результатів економічної діяльності країни та формування відповідних заходів економічної політики держави розраховують макроекономічні показники. Вони використовуються в усіх країнах світу і визначаються на основі міжнародного стандарту – системи національних рахунків. Основними показниками національного виробництва є валовий внутрішній продукт, валовий національний продукт, чистий внутрішній продукт та національний дохід.

1. Система національних рахунків (СНР) як міжнародний стандарт макроекономічного рахівництва.
2. Методи обчислення ВВП.
3. Інші макроекономічні показники та зв'язок між ними.
4. Реальний та номінальний ВВП. Індекси цін.

1. Система національних рахунків (СНР) як міжнародний стандарт макроекономічного рахівництва

Макроекономіка виявляє закономірності розвитку національної економіки як єдиного цілого. Для цього обчислюються **агрегатні**, тобто **сукупні, економічні показники**, які нерідко називають **національними рахунками**. Щоб оцінити стан національної економіки в цілому, необхідна система національного рахівництва.

В Україні впродовж усього періоду її перебування в складі СРСР макроекономічні показники обчислювалися на підставі **Міжгалузевого балансу народного господарства** (МБНГ), згідно з яким уся національна економіка поділялася на два нерівнозначні складники: матеріальне виробництво і невиробничу сферу. Відповідно до концепції МБНГ у матеріальному виробництві (промисловість, сільське господарство, будівництво та ін.) створюються товари і виробляється національний продукт. Невиробнича сфера (освіта, охорона здоров'я, житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування тощо), розглядалась як непродуктивна, в якій національний продукт не створюється. Такий підхід, безперечно, є неправильним.

У країнах з ринковою економікою обчислення макроекономічних показників ґрунтується на системі національних рахунків (СНР), яка містить упорядковану інформацію, по-перше, про всі господарські суб'єкти, які беруть участь в економічному процесі – юридичні особи та домогосподарства; по-друге, про всі економічні операції, пов'язані з виробництвом та розподілом доходів, нагромадженням активів та іншими складовими економічного процесу; по-третє, про всі економічні активи і зобов'язання, що становлять національне багатство. Основним показником в системі національних рахунків є валовий внутрішній продукт.

Система національних рахунків (СНР) – це сукупність показників послідовного та взаємопов'язаного опису найважливіших процесів і явищ економі-

ки: виробництва, споживання, нагромадження капіталу та фінансів. Ця система застосовується в умовах ринкових відносин.

Економічна довідка

Розвиток національного рахівництва бере початок з XVII ст. Досліджували це питання такі видатні економісти, як Ф.Кене, В.Петті, П.Буагільбер, Г.Кінг та ін. Незважаючи на важливі висновки цих праць, впродовж багатьох років національне рахівництво не використовували в господарській практиці. Зведені економічні показники обчислювали поза системою господарських взаємозалежностей. І лише у 30-ті роки XX ст., після Великої депресії, стала очевидною необхідність участі держави в управлінні економікою з метою пом'якшення наслідків економічної кризи. По-стало нагальне завдання комплексного макроекономічного аналізу та прогнозування, яке можна вирішити з допомогою системи національних рахунків (СНР). Основоположником сучасної СНР вважають Р.-Дж.-Стоуна.

Національні рахунки розробляються Державним комітетом статистики України згідно з стандартом СНР, прийнятим міжнародними організаціями у 1993 р.

До основних принципів побудови Системи національних рахунків належать такі: будь-яка праця, що приносить дохід, вважається продуктивною, тобто в межах Системи національних рахунків враховується валовий продукт країни, що створюється у в сфері матеріального виробництва і в сфері послуг; економіка розглядається як складний механізм взаємозв'язаних грошових і товарних потоків, представлених доходами та видатками країни; рівність між доходами та витратами, що пояснює найважливіші аспекти економічного розвитку – виробництво і споживання продукції, розподіл і перерозподіл доходів, формування національного багатства країни.

Метою СНР є інформаційне забезпечення системного аналізу створення й використання національного продукту і національного доходу. Це дає можливість порівнювати економічні показники різних країн з метою прийняття господарських рішень на міжнародному та національному рівнях.

У СНР відображається розвиток економіки на різних стадіях процесу відтворення, показується рух товарів і послуг, а також стан виробництва та використання валового внутрішнього продукту (валової доданої вартості).

СНР спирається на певну систему категорій, за допомогою яких можна провести облік економічної діяльності країни. Основними категоріями є інституційна одиниця, сектор, операція, рахунок.

Відповідно до міжнародного стандарту у СНР **інституційні одиниці** групуються в п'ять **секторів**:

- нефінансові корпорації, до яких належать інституційні одиниці, які займаються ринковим виробництвом товарів і послуг для продажу за цінами, що покривають витрати виробництва і дають прибуток;

- фінансові корпорації – комерційні інституційні одиниці, що спеціалізуються на фінансових послугах чи допоміжній фінансовій діяльності (банки, страхові компанії тощо);

- сектор загального державного управління, до якого належать органи управління центрального та місцевого рівнів, некомерційні бюджетні організації, фонди соціального страхування;

– сектор домашніх господарств, що об'єднує фізичних осіб як споживачів, а в деяких випадках як фізичних осіб-підприємців;

– сектор некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства (НКОДГ), до якого входять інституційні одиниці, створені окремими групами домашніх господарств для забезпечення їх політичних, релігійних і професійних інтересів, а також для надання соціально-культурних послуг (соціально-культурні підрозділи нефінансових корпорацій) безоплатно або за цінами, що не мають економічного значення.

Економічні дії у системі національних рахунків називаються **операціями**. Всі операції поділяються на чотири групи: операції з товарами та послугами; розподільчі операції; операції з фінансовими інструментами та інші операції. Облік операцій здійснюється за допомогою рахунків. **Рахунок** – це балансова таблиця, яка складається з двох розділів. Перший – ресурси, або зміна у зобов'язаннях; другий – використання, або зміна в активах.

За ступенем і напрямком деталізації рахунки поділяють на три класи: рахунки I класу (називають консолідованими) описують економіку в цілому і характеризують основні макроекономічні пропорції (сюди відносять агреговані рахунки виробництва валового внутрішнього продукту і затрат на нього); рахунки II класу представляють собою розбивку рахунків I класу у відношенні виробництва, ресурсів і використання окремих продуктів і послуг; рахунки III класу деталізують рахунки I класу в плані співвідношення доходів і витрат різних секторів економіки, а також джерел фінансування здійснюваних капітальних затрат.

2. Методи обчислення ВВП

Валовий внутрішній продукт (ВВП) вимірює ринкову вартість усіх кінцевих товарів і послуг, вироблених у даній країні протягом певного періоду часу, – як правило, року.

Під час обчислення ВВП не враховують продаж уживаних речей; невиробничі фінансові операції, що здійснюються в економіці (державні трансферні платежі, які охоплюють видатки держави на соціальне страхування, допомогу з безробіття, пенсії); приватні трансферні платежі (наприклад, щомісячні суми, які студенти отримують із дому, операції з цінними паперами, тобто купівля-продаж акцій та облігацій тощо). Для правильного визначення обсягу національного виробництва треба, щоб усі продукти й послуги, вироблені протягом року, були враховані лише один раз. Щоб уникнути багаторазового врахування частин продуктів, які продаються і купуються, при обчисленні ВВП ураховують лише ринкову вартість кінцевих товарів і не враховують вартість проміжних товарів. Урахування вартості проміжних товарів означає подвійний рахунок, що завищує обсяг ВВП.

Кінцеві товари – це товари і послуги, які купують для споживання, а не для перепродажу, подальшого оброблення чи перероблення. **Проміжними** називають товари і послуги, які використовуються для подальшого оброблення чи перероблення, тобто для виробництва інших товарів чи для перепродажу.

Валовий внутрішній продукт обчислюється трьома методами. 1) **метод кінцевого використання – за витратами** (як суму витрат покупців на придбання товарів і послуг); 2) **розподільчий метод – за доходами** (як суму грошо-

вих доходів, отриманих від виробництва продукції у цьому році); 3) **виробничий метод – за галузями** (як суму доданої вартості, створеної на всіх стадіях виробництва товарів і послуг).

Економічна довідка Наукові роботи стосовно виміру національного виробництва розпочалися в 30-х роках XX ст. економістом Саймоном Кузнецом в Департаменті Комерції США. Перші оцінки національного доходу були зроблені Кузнецом у 1934 р. У цій роботі вперше з'явилися рахунки національного доходу і продукту. Кузнец перерахував рахунки національного доходу США до 1869 р. Вперше доповідь про національний дохід і виробництво за період 1929 – 1935 рр. була надана Конгресу США у 1937 р. До цього ніхто не мав детальних уявлень про економічну діяльність країни.

Для визначення ВВП **за витратами** підсумовують усі види витрат на кінцеві товари і послуги – споживчі витрати населення, інвестиційні витрати фірм, державні закупівлі товарів і послуг та чистий експорт (рис. 2.1).

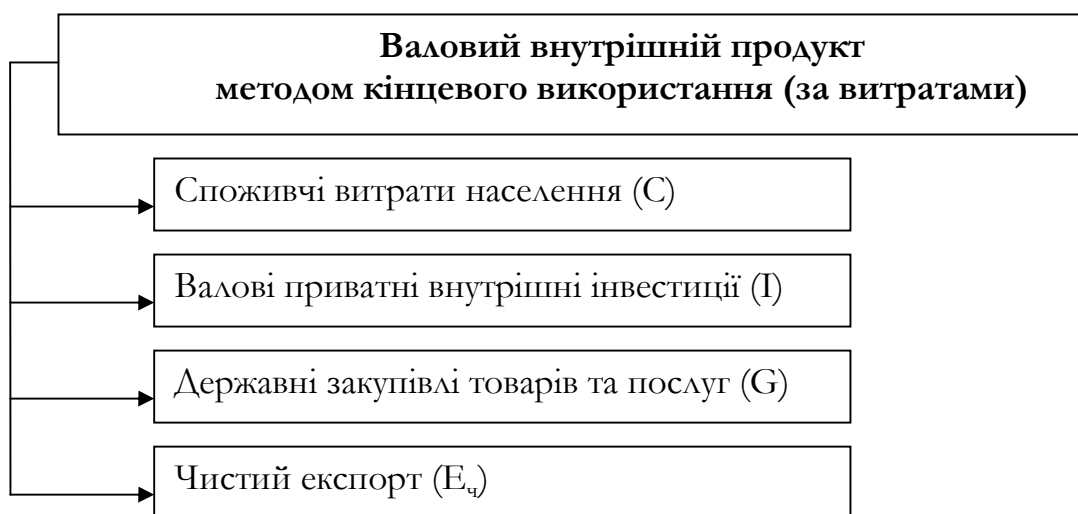

Рис. 2.1. Обрахунок ВВП методом кінцевого використання (за витратами)

Особисті споживчі витрати охоплюють витрати домашніх господарств на товари тривалого користування (холодильники, телевізори, легкові автомобілі), витрати на предмети поточного вжитку (хліб, олівці, сорочки, зубну пасту тощо) і витрати споживачів на послуги (юристів, перукарів, сантехніків та ін.).

У макроекономіці інвестиції поділяють на валові й чисті. Валові інвестиції охоплюють усі вироблені інвестиційні блага, призначені для заміщення машин, верстатів, устаткування, споруд, що спожиті у процесі виробництва у цьому році, плюс ті, що становлять приріст капіталу в національній економіці. Отже, до валових інвестицій належать як заміщувальні інвестиції, так і приросткові, або чисті, інвестиції. **Чисті інвестиції** – це додаткові інвестиції, тобто їхній приріст понад зношення капіталу в цьому році. Різниця між валовими і чистими інвестиціями становить **амортизацію**. Тому валові інвестиції дорівнюють сумі амортизації та чистих інвестицій. У ВВП враховують валові інвестиції.

$$I_{\text{вал}} = I_{\text{ч}} + A, \quad (2.1)$$

де $I_{\text{вал}}$ – валові інвестиції; $I_{\text{ч}}$ – чисті інвестиції; A – амортизація (обсяг спожитого капіталу).

Державні закупівлі товарів і послуг охоплюють усі державні витрати (уряду, місцевих органів влади) на кінцеві продукти підприємств і на наймання в державний сектор працівників. Однак вони не враховують державних трансфертних платежів, бо такі витрати не відображають збільшення поточного виробництва і є просто передаванням державних доходів певним родинам або індивідам.

Чистий експорт (E_q) – це сума, на яку іноземні витрат на вітчизняні товари і послуги (експорт) перевищують вітчизняні витрати на іноземні товари і послуги (імпорт). Чистий експорт може бути і від'ємною величиною:

$$E_q = K - M, \quad (2.2)$$

де E_q – чистий експорт; K – вартість експорту; M – вартість імпорту.

Підсумувавши чотири групи витрат, отримуємо ринкову вартість річного обсягу вітчизняного виробництва, тобто:

$$ВВП_{вир} = C + I + G + E_q, \quad (2.3)$$

де $ВВП_{вир}$ – ВВП обрахований методом кінцевого використання (за витратами); C – особисті витрати на споживання; I – інвестиційні видатки; G – урядові закупівлі товарів і послуг.

За другим методом ВВП обчислюють **за доходами**, отриманими від виробництва продукції (рис.2.2).

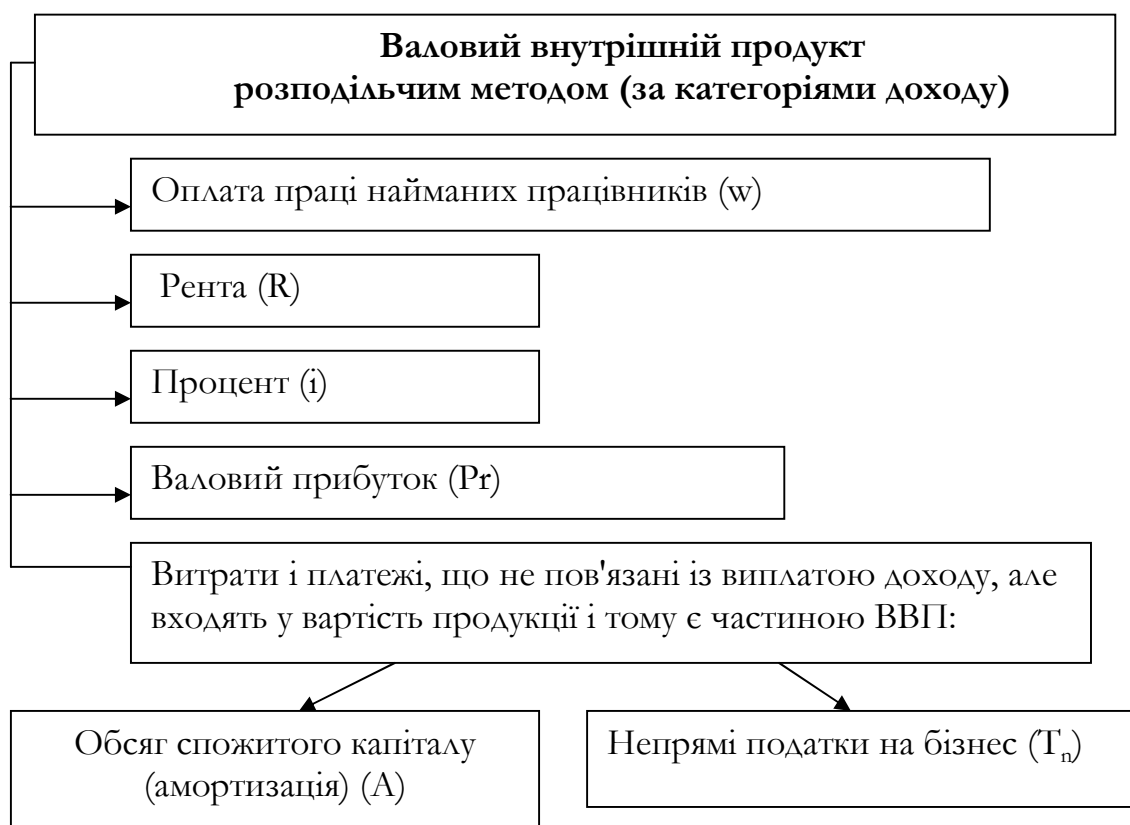

Рис. 2.2. Обрахунок ВВП за розподільчим методом

Такими доходами є:

1) заробітна плата найманих працівників, яку підприємства й уряд виплачують тим, хто пропонує працю; враховують також внески підприємств на соціальне страхування, у пенсійні фонди, фонд зайнятості тощо;

2) рента, тобто доходи, які отримують власники нерухомості від залучення у виробництво землі, майна, капіталу;

3) процент, що являє собою виплати грошового доходу постачальникам грошового капіталу (виплата процентів домогосподарствам за вклади, за облігації підприємств);

4) валовий прибуток. Він має два різновиди – доходи некорпоративного сектора (доходи підприємств, що перебувають в одноосібній власності) та прибуток акціонерних підприємств (податок на прибуток, дивіденди акціонерам, нерозподілений прибуток підприємств).

ВВП як сума доходів містить іще два види виплат, що не є доходом: непрямі податки на бізнес (податок на додану вартість, акцизний збір, ліцензійні платежі, мито та ін.); амортизаційні відрахування (показують обсяг капіталу, спожитого у процесі виробництва впродовж року). Підсумувавши всі види доходів, отримуємо ринкову вартість річного обсягу вітчизняного виробництва, тобто:

$$\text{ВВП}_{\text{дох}} = w + R + i + Pr + A + T_n, \quad (2.4)$$

де w – заробітна плата найманих робітників; R – рента; i – процент; Pr – прибуток; T_n – непрямі податки на бізнес.

Розрахунок ВВП методами кінцевого використання та розподільчим ґрунтується на методологічному принципі рівності доходів і витрат в економіці країни. Те, що витрачено на купівлю продукту (витрати), є доходом для тих, хто вклав людські й матеріальні ресурси у виробництво цього продукту та його продаж на ринку.

Стадія виробництва характеризується показниками випуску, проміжного споживання, валового внутрішнього продукту (валової доданої вартості). **Випуск** – це вартість товарів і послуг, що є результатом виробничої діяльності одиниць – резидентів у звітному періоді. **Проміжне споживання** містить витрати на товари та послуги, які використані інституційними одиницями для виробничих потреб.

Валова додана вартість розраховується як різниця між випуском в основних цінах та проміжним споживанням. Вона містить у собі первинні доходи, що створюються учасниками виробництва і розподіляються між ними. Додана вартість включає вартість спожитого основного капіталу (амортизацію); заробітну плату до сплати податків з нарахуваннями на соціальне страхування; прибутки підприємства; відсотки за позичковий капітал; ренту; непрямі податки на бізнес.

У національних рахунках використовуються два рівні показників і два методи оцінки. Для економіки загалом результати вимірюються випуском товарів і послуг та валовим внутрішнім продуктом у ринкових цінах; для секторів і галузей – випуском товарів і послуг в основних цінах і валовою доданою вартістю. Величини доданої вартості у разі додавання їх за всіма галузями і виробництвами в країні й дають кінцевий показник ВВП. Це і є третій метод розрахунку ВВП за допомогою **виробничого методу** (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Валовий внутрішній продукт України обчислений
за виробничим методом, 2008 р.**

(у фактичних цінах; млн. грн.)

Галузь економіки	Випуск	Проміжне споживання	Валова додана вартість	У % до підсумку
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	154445	90148	64297	6,8
Добувна промисловість	88256	38542	49714	5,2
Переробна промисловість	796095	616451	179644	18,9
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	76358	46775	29583	3,1
Будівництво	112911	78170	34741	3,7
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	227411	97206	130205	13,7
Діяльність транспорту та зв'язку	174985	83792	91193	9,6
Освіта	62213	14438	47775	5,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	46519	17824	28695	3,0
Інші види економічної діяльності	343470	135587	207883	21,9
Оплата послуг фінансових посередників	x	36537	-36537	-3,8
Усього (в основних цінах)	2082663	1255470	827193	87,1
Податки за виключенням субсидій на продукти	122671	x	122671	12,9
Валовий внутрішній продукт (у ринкових цінах)	2205334	1255470	949864	100,0

Джерело: Статистичні матеріали // <http://www.ukrstat.gov.ua> – веб-сайт Державного комітету статистики України; розрахунки автора.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) на стадії виробництва визначається як різниця між випуском у ринкових цінах та проміжним споживанням у цінах покупців або як сума валових доданих вартостей видів економічної діяльності і податків на продукти за виключенням субсидій на продукти.

Усі методи обчислення ВВП дають однаковий результат. Найпоширенішими з наведених методів обчислення ВВП є метод кінцевого використання та виробничий метод. Вибір країною методів обчислення ВВП визначається особливостями її статистики.

Економічна довідка Найбільшою економікою, станом на 1.01.2008 р. є американська – обсяг ВВП – біля 14,3 трлн. дол. Другим за обсягом ВВП економіки, на сьогодні, є Китай – ВВП 7,9 трлн. дол. При цьому, динаміка його зростання набагато вища від динаміки інших наддержав. Третью за цим показником є Японія – обсяг ВВП – біля 4,3 трлн. дол. Японія є зразком максимально ефективного використання трудових ре-

сурсів (за рахунок науково-технічного розвитку) при мізерних природних ресурсах. Четвертою і п'ятою йдуть Індія та Німеччина – обсяг ВВП – 3,3 та 2,9 трлн. дол. відповідно.

ВВП – дуже важливий показник функціонування національної економіки. Однак він дещо занижує реальний обсяг вітчизняного виробництва. По-перше, ВВП не враховує результатів економічної діяльності в тіньовому, або підпільному, секторі національної економіки. По-друге, не всі вироблені в національній економіці продукти проходять стадію купівлі-продажу.

Валовий національний продукт (ВНП) – це ринкова вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених за певний проміжок часу, – як правило, за рік, за допомогою факторів виробництва, що належать резидентам певної країни, наприклад України, незалежно від того, де використовувались ці фактори, – в Україні чи за кордоном. Навпаки, та частка продукції (доходу), що вироблена в Україні за допомогою факторів виробництва, що належать іноземцям, вираховується із ВНП України.

Відмінність між ВВП і ВНП полягає у так званих іноземних факторних доходах. Щоб отримати ВНП, потрібно до ВВП додати надходження на фактори виробництва від інших країн (прибутки, зарплата, зароблені резидентами за кордоном) і відняти платежі за фактори виробництва іншим країнам (прибутки, зарплата, зароблені іноземцями в даній країні):

$$\text{ВНП} = \text{ВВП} + \frac{\text{Надходження за фактори з-за кордону}}{\text{фактори}} - \frac{\text{Платежі за фактори іншим країнам}}{\text{фактори}} \quad (2.5)$$

Якщо надходження в країну за фактори виробництва від інших країн переважають над платежами за фактори іншим країнам, то ВНП країни перевищує її ВВП. І навпаки, якщо ці надходження менші за платежі, то ВВП країни більший, ніж її ВНП.

Різниця між показниками ВВП і ВНП незначна й знаходиться в межах від одного до декількох відсотків.

3. Інші макроекономічні показники та зв'язок між ними

Окрім названих показників (валового внутрішнього продукту, валового національного продукту), існує низка економічних показників, що обраховуються на підставі ВВП і використовуються в макроекономічному аналізі (табл. 2.2).

Чистий внутрішній продукт – це валовий внутрішній продукт, скоригований на суму амортизаційних відрахувань. Він вимірює загальний обсяг продукції, який уся економіка – домогосподарства, фірми, уряд та іноземці – може спожити, не погіршуючи виробничих можливостей наступних років.

Національний дохід – це сукупний дохід в економіці, який отримують власники факторів виробництва (праці, капіталу, землі) – можна отримати коли показник ЧВП зменшити на величину чистих непрямих податків. Національний дохід можна також прямо одержати додаванням усіх факторних доходів резидентів – заробітної плати, ренти, процента та прибутку, а саме:

$$\text{НД} = w + R + i + Pr \quad (2.6)$$

У вітчизняній практиці національний дохід поділяють на фонд споживання і фонд нагромадження. **Фонд споживання** – це та частина національного доходу, яка забезпечує задоволення матеріальних і культурних потреб людей і потреб суспільства загалом (на освіту, оборону і т.д.). **Фонд нагромадження** – це та частина національного доходу, яка забезпечує розвиток виробництва.

Таблиця 2.2

Інші показники системи національних рахунків	
Валовий внутрішній продукт (ВВП)	
–	
Амортизаційні відрахування (А)	
=	
Чистий внутрішній продукт (ЧВП)	
–	
Непрямі податки на бізнес (Γ_n)	
=	
Національний дохід (НД)	
–	
Внески на соціальне страхування Нерозподілений прибуток акціонерних товариств Податки на прибуток акціонерних товариств	
+	
Трансфертні платежі	
–	
Чисті відсотки	
+	
Особисті доходи, отримані у вигляді відсотку	
=	
Особистий дохід (ОД)	
–	
Прибутковий податок	
–	
Неподаткові платежі державі	
=	
Використовуваний дохід (ВД)	

Відповідно до СНР розглядаються ще нові показники: валовий національний дохід і валовий національний наявний дохід.

Валовий національний дохід дорівнює ВВП плюс первинні доходи, що одержані резидентами з-за кордону (оплата праці, відсотки, дивіденди, неінвестовані доходи від прямих зарубіжних інвестицій) мінус первинні доходи, що передані за кордон:

$$ВНД = ВВП + U_L - U_M, \quad (2.7)$$

де $ВНД$ – валовий національний дохід; U_L – первинні доходи, одержані із-за кордону; U_M – первинні доходи, передані за кордон.

Валовий національний наявний дохід дорівнює валовому національному доходу плюс поточні трансферти, одержані резидентами з-за кордону, мінус поточні трансферти, передані за кордон:

$$ВННД = ВНД + Tr_L - Tr_M, \quad (2.8)$$

де $ВННД$ – валовий національний наявний дохід; Tr_L – поточні трансферти, одержані із-за кордону; Tr_M – поточні трансферти, передані за кордон.

Валовий національний наявний дохід дорівнює сумі кінцевого споживання та національних заощаджень.

4. Реальний та номінальний ВВП. Індекси цін

Для макроекономічного аналізу тенденції розвитку економіки країни виділяють номінальний і реальний ВВП.

Показник ВВП, який виражає поточні реальний ВВП ціни, тобто показник, не скоригований з урахуванням рівня цін, називається грошовим (вираженим у грошах за поточним курсом) або **номінальним ВВП**.

$$ВВП_{ном} = \sum p_i \cdot q_i, \quad (2.9)$$

де $ВВП_{ном}$ – номінальний ВВП; p_i – ціна i -го товару в поточному році; q_i – обсяг виробництва i -го товару в поточному році.

Аналогічним чином показник ВВП, обчислений у порівняльних цінах, тобто у фактичних цінах року, що прийнятий за базу, називається **реальним ВВП**.

$$ВВП_{реал} = \sum p_0 \cdot q_i, \quad (2.10)$$

де $ВВП_{реал}$ – реальний ВВП; p_0 – ціна товару в базисному році; q_i – обсяг виробництва i -го товару в поточному році.

Як нам уже відомо, на величину номінального ВВП впливають два чинники: фізичний обсяг виробництва та рівень цін в країні, а на величину реального ВВП – лише обсяг виробництва.

Як відомо, ціни на вільному ринку визначаються під впливом взаємодії попиту й пропозиції. Причому стабільність цін не слід розуміти так, що вони не змінюються. На вільному ринку це просто неможливо. До того ж у другій половині ХХ ст. ціни тільки зростають.

Динаміку всіх цін, або загального рівня цін, визначають за допомогою індексів цін – **індексів Ласпейреса, Пааше та Фішера** (табл. 2.3). **Індекс Ласпейреса** (або агрегатний індекс цін) показує, як змінюються ціни за два періоди, що порівнюються, якщо структура виробленого ВВП залишається незмінною. Цей індекс депо заввищує темп зростання рівня цін, оскільки при його розрахунку нехтують тим фактом, що із зміною цін, безперечно, відбуваються зміни в структурі споживчих товарів.

Індекси загального рівня цін

Індекси цін	Формула	Умовні позначення
Індекс Ласпейреса (I_L)	$\frac{\sum p_i \cdot q_0}{\sum p_0 \cdot q_0}$	де p_i і p_0 - ціни в поточному і базовому періодах, відповідно q_0 , q_i - обсяг виробництва в базовому періоді обсяг виробництва в поточному році відповідно
Індекс споживчих цін (ІСЦ)	$\frac{\sum p_i \cdot q_k}{\sum p_0 \cdot q_k}$	q_k - обсяг споживчого кошика
Індекс Пааше (I_P)	$\frac{\sum p_i \cdot q_i}{\sum p_0 \cdot q_i}$	p_i і p_0 - ціни, відповідно, в поточному (розрахунковому) і базовому періодах q_0 , q_i - обсяг виробництва в базовому періоді обсяг виробництва в поточному (розрахунковому) році відповідно
Дефлятор ВВП ($\Lambda_{\text{фл.}}$)	$\frac{\sum p_i \cdot q_i}{\sum p_0 \cdot q_i}$	$\sum p_i \cdot q_i$ - номінальний ВВП $\sum p_0 \cdot q_i$ - реальний ВВП
Індекс Фішера (I_F)	$\sqrt{I_L \cdot I_P}$	I_L - індекс Ласпейреса I_P - індекс Пааше

Індекс цін Ласпейреса, обчислений для незмінного (фіксованого) кошика споживчих товарів і послуг, називають **індексом споживчих цін (ІСЦ)**. Основними товарними групами у споживчому кошику є продукти харчування, одяг, житло, транспортні послуги, освіта, книги, медичні послуги, предмети особистої гігієни тощо. Ринковий кошик у багатьох країнах охоплює близько 300 найменувань споживчих товарів і послуг.

Економічна довідка Методологія, яка використовується Держкомстатом для розрахунку ІСЦ, базується на загальних вимогах Конвенції 160 Міжнародної організації праці 1985 року (статті 12), “Резолюції щодо індексів споживчих цін”, прийнятій на 17-й Міжнародній конференції статистиків праці (2003) та спільному документі МОП, МВФ, ОЕСР, Євростату, ООН та Світового банку “Керівництво щодо індексу споживчих цін. Теорія та практика” (2004 р.) і є загальноприйнятою в світі.

Споживчий набір, на основі якого розраховується ІСЦ, є єдиним для усіх регіонів країни, визначається централізовано Держкомстатом України і ґрунтується на структурі витрат домогосподарств. До його складу, в першу чергу, входять найбільш представницькі та найважливіші для споживання домогосподарств товари та послуги. Відбір товарів та послуг-представників проводиться таким чином, щоб індекс відображав динаміку цін більшого числа товарів та послуг, які купують домогосподарства. Товари та послуги, що є малоприйнятними з моральної або соціальної точки зору, але користуються значним попитом у населення, також включаються до набору, оскільки вони складають суттєві статті витрат домогосподарств (наприклад, алкогольні напої, тютюнові вироби). Набір включає 270 товарів (послуг)-представників.

Індекс споживчих цін розраховується щомісячно, є оперативним і найпоширенішим показником рівня інфляції (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Номинальний і реальний ВВП, 2000 – 2008 рр.

Показник	2000р.	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.
Номинальний ВВП, млн. грн.	170070	204190	225810	267344	345113	441452	544153	720731	949864
Реальний ВВП (у % до попереднього року)	x	109,2	105,2	109,6	112,1	102,7	107,3	107,9	102,1
ВВП у розрахунку на одну особу, грн.	3463	4195	4685	5591	7273	9372	11630	15496	20534
ВВП на одну особу у % до попереднього року	x	111,1	106,3	110,5	113,0	103,5	108,1	108,6	102,6
Індекс споживчих цін (середній за рік), %	128,2	112,0	100,8	105,2	109,0	113,5	109,1	112,8	125,5
Дефлятор ВВП (середній за рік), %	123,1	109,9	105,1	108,0	115,1	124,5	114,8	122,7	129,1

Джерело: Статистичні матеріали // <http://www.ukrstat.gov.ua> – веб-сайт Державного комітету статистики України.

Для виявлення динаміки загального рівня цін використовують також індекс **Пааше**. Індекс Пааше, обчислений для набору товарів і послуг, що входять до ВВП країни, називають дефлятором. **Дефлятор ВВП** – це відношення номінального ВВП до реального. Реальний ВВП розраховують як:

$$ВВП_{реал.} = \frac{ВВП_{ном.}}{Д_{фл.}}, \quad (2.11)$$

де $Д_{фл.}$ – дефлятор ВВП.

Індекси цін використовують для зведення багатьох номінальних змінних до реальних: номінального ВВП – до реального, номінальної зарплати – до реальної тощо.

У базовому році номінальний і реальний ВВП дорівнюють один одному, тому що дефлятор ВВП рівний одиниці. Зведення номінального ВВП до реального відбувається шляхом інфлювання та дефлювання. Якщо дефлятор ВВП більший за одиницю, то зведення номінального ВВП до реального називають дефлюванням. Дефлювання – це зменшення номінального ВВП до розмірів реального. Якщо дефлятор ВВП менший за одиницю, то зведення номінального ВВП до реального називають інфлюванням. Інфлювання – це збільшення номінального ВВП до розмірів реального.

Індекс **Фішера**, як середнє геометричне значення індексів Ласпейреса і Пааше, рівня цін, притаманні індексам зі змінними і постійними вагами згладжує неточності в оцінці зростання загального.

Таким чином, макроекономічні показники характеризують реальний стан національної економіки і визначають тенденції її розвитку.

Короткі висновки

1. У сучасних умовах обчислення макроекономічних показників ґрунтується на системі національних рахунків (СНР), яка являє собою сукупність показників, що відображують загальні умови та сукупні результати економічної діяльності країни.

2. Відповідно до міжнародного стандарту у СНР інституційні одиниці об'єднують у п'ять секторів: нефінансові корпорації; фінансові корпорації; сектор загального державного управління; домашні господарства; сектор некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства. Економічні дії у СНР називають операціями. Облік операцій (відносин між інституційними одиницями) здійснюється за допомогою рахунків, які, в свою чергу, поділяють на три класи.

3. Універсальним показником виробництва країни є валовий внутрішній продукт (ВВП). Його обчислюють трьома методами: кінцевого використання – за витратами (як суму витрат покупців на придбання товарів і послуг); розподільчим – за доходами (як суму грошових доходів, отриманих від виробництва продукції у цьому році); виробничим – за галузями (як суму доданої вартості, створеної на всіх стадіях виробництва товарів і послуг).

4. Інші макроекономічні показники розраховують на основі ВВП, до них відносять: валовий внутрішній продукт (ВНП), чистий внутрішній продукт (ЧВП), національний дохід (НД), особистий дохід (ОД), використовуваний дохід (ВД), валовий національний дохід (ВНД) і валовий національний наявний дохід (ВННД).

5. Для макроекономічного аналізу тенденцій розвитку економіки країни використовують номінальний ВВП (обчислений в цінах фактичного року) і реальний ВВП (обчислений у порівняльних цінах, тобто у фактичних цінах року, що прийнятий за базу). Для обчислення реального ВВП номінальний коригується за допомогою індексів цін. Динаміку загального рівня цін визначають за допомогою індексів цін – Ласпейреса, Пааше, Фішера.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні категорії СНР і дайте їм пояснення.
2. Які існують основні макроекономічні показники?
3. Чому при розрахунку сукупного випуску продукції береться до уваги лише вартість кінцевих продуктів (товарів)?
4. Які підходи використовуються при обрахуванні ВВП та ВНП?
5. Чим відрізняються ВНП та ВВП?
6. Поясніть різницю між реальним і номінальним валовим продуктом?
7. Чим відрізняється ВВП, валовий національний дохід і валовий національний наявний дохід?
8. Що використовують для зведення ВВП номінального до рівня ВВП реального?
9. Що таке інфлявання і дефлявання?

10. Які операції проводяться на національному ринку, але не включаються до ВВП і чому?
11. В чому полягає сутність та вплив тіньової економіки?
12. Що таке споживчий кошик і як він пов'язаний з економікою?
13. За допомогою яких індексів визначають загальний рівень цін?

Радимо прочитати:

1. Белецкий В. М., Бакуменко В. Д. Моделирование макроекономических процессов: монография. – К. : УДАУ, 1998. – 320 с.
2. Моторин Р. М. Система національних рахунків: Навч. посібник / Р. М. Моторин, Т. М. Моторина. – К.: КНЕУ, 2001. – 336 с.
3. Моторин Р. М. Система національних рахунків: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / Р. М. Моторин, Т. Є. Трубнік-Шаковяц, М. В. Мазур; за заг. ред. Р. М. Моторина. – К.: КНЕУ, 2004. – 196 с.
4. Кулинич Р. О. Статистична оцінка чинників соціально-економічного розвитку: монографія / Р. О. Кулинич. – К.: Знання, 2007. – 311 с.

Економічні афоризми

- ❖ *Що не можна виміряти, тим не можна управляти.*

Вислів американських менеджерів

- ❖ *Не кажи мені, як ретельно ти трудишся. Скажи краще, скільки ти зробив.*

Дж. Лінг

- ❖ *Успіх кожного залежить від успіху всіх інших.*

Д. Рокфеллер, молодший

- ❖ *Працьовитість - душа бізнесу й наріжний камінь процвітання.*

Ч. Діккенс

- ❖ *У повсякденному житті, промисловість здатна робити все, що може геній, і дуже багато речей, на які той не здатний.*

Г. В. Бісер

- ❖ *Не обманюй себе вірою в те, що світ тобі щось винен. Хлопчик, що вірить, що його батьки або уряд, або хтось ще зобов'язані його утримувати, і що він може все брати без праці, один раз прокинеться й знайде себе працюючим на іншого хлопчика, що не мав такої віри й, таким чином, заробив собі право змусити інших працювати на нього.*

Д. Сернов

ТЕМА 3. РИНОК ПРАЦІ

(Шупик І.І)

Перехід до ринку, структурна перебудова української економіки не лише загострили проблему зайнятості, але й додали нових проблем на ринку праці, пов'язаних з виникненням нових трудових відносин, обумовлених різними формами власності. Саме з економічним розвитком, зі зміною потреби в робочій силі і соціальному статусі самого працівника пов'язана проблема безробіття. Свідченням процвітання національної економіки і передумовою добробуту населення може бути лише ефективна зайнятість, яка створює матеріальну основу для реалізації будь-яких соціальних програм.

1. Зайнятість: сутність та моделі державної політики.
2. Безробіття: сутність, види, підходи.
3. Ринок праці: складові, теорії, тенденції розвитку.
4. Ринок праці та проблеми забезпечення гендерної рівності.

1. Зайнятість : сутність та моделі державної політики

Зайнятість – це суспільні відносини (економічні та правові) з приводу включення робітника в певну кооперацію праці на певному робочому місці. Щоб вважатися зайнятим, людині досить мати зв'язок з будь-яким робочим місцем: бути членом певного виробничого колективу, працювати в порядку індивідуальної трудової діяльності, приватного підприємства тощо. Статус зайнятого зовсім не залежить від того, чи трудиться людина в даний момент, займається спортом або відпочиває. **“Зайнятий”** – це функціональна характеристика працездатного члена суспільства, що свідчить про включення його в конкретний господарський процес на певному робочому місці (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Види та форми зайнятості

Вид	Сутність
Повна занятість	Надання суспільством усьому працездатному населенню можливості займатися суспільно-корисною працею, на основі якої здійснюється індивідуальне (у межах сім'ї) та колективне (за участю фірм, компаній, держави) відтворення робочої сили і задоволення всієї сукупності потреб. Наявні ресурси використовуються на повну потужність і економіка виробляє максимальний обсяг ВВП
Неповна зайнятість	Стан, коли фактичне безробіття вище природного, тобто існує циклічне безробіття
Надмірна зайнятість	Ситуація, коли в окремих випадках попит на працю може перевищувати пропозицію праці, а фактичне безробіття може бути нижчим за природний рівень
Раціональна занятість	Урахування доцільності перерозподілу та використання ресурсів, їх статеві-вікової та освітньої структури. Мета – поліпшення статево-вікової зайнятості, залучення до трудової діяльності працездатного населення окремих відсталіх регіонів тощо, що не завжди є ефективним

Вид	Сутність
Ефективна зайнятість	Зорієнтована на скорочення ручної, важкої та непрестижної праці, здійснюється відповідно до вимог інтенсивного типу відтворення, критеріїв економічної доцільності та соціальної результативності
Нерегламентована зайнятість	Діяльність працездатного населення працездатного віку, яка не враховується державною статистикою
Форми	Основна, спеціальні (нетрадиційні)
Основна	Регулюється трудовим законодавством і типовими правилами внутрішнього розпорядку щодо різних категорій працівників
Спеціальні (нетрадиційні)	Здійснюються відповідно до спеціальних правових норм (робота вдома, за сумісництвом, індивідуальна, трудова діяльність тощо)

Найчастіше рівень зайнятості в національній економіці характеризують за допомогою показника рівня безробіття, для обчислення якого все населення країни у віці від 16 років поділяють на три групи:

1) **зайняті** – це люди, які виконують оплачувані види робіт, і ті, які мають робочі місця, але не працюють через хворобу, страйки або відпустки;

2) **безробітні** – це особи, які не мають роботи, але активно її шукають, а також ті, хто тимчасово звільнений від роботи і чекає виклику на неї;

3) **ті, хто не належать до робочої сили** – це частина дорослого населення, яка зайнята в домашньому господарстві, перебуває на пенсії, не працює внаслідок інвалідності або у зв'язку з навчанням чи просто не хоче працювати і не шукає роботу.

Економічна довідка Поняття “робоча сила” широкіше за розумінням. Це і здатність людини до праці; сукупність фізичних та розумових здібностей людини, які використовуються в процесі виробництва економічних благ; загальна кількість робітників в країні; частина населення, що включає зайнятих, самозайнятих і тих, хто шукає роботу(безробітні).

Статистичним показником, яким оперують економісти є індикатор **рівня зайнятості**, який визначають як відношення кількості зайнятих до дорослого населення країни або населення у працездатному віці, що виражене у відсотках:

$$E' = \frac{L}{P} \times 100\%, \quad (3.1)$$

де E' - рівень зайнятості, L - зайнятість, P - доросле населення.

Іншим статистичним показником, що характеризує рівень зайнятості в країні, є **коефіцієнт участі в робочій силі**, який обчислюють як відношення робочої сили до дорослого населення країни:

$$K_L = \frac{L}{F} \times 100\%, \quad (3.2)$$

де K_L - коефіцієнт участі в робочій силі; L – робоча сила, F - доросле населення.

Важливою передумовою процвітання національної економіки, інструментом забезпечення добробуту населення може бути лише ефективна зайнятість, яка неможлива без відповідної державної політики (табл.3.2).

Таблиця 3.2

Державна політика зайнятості

Критерій	Сутність
Визначення	Сукупність заходів держави прямого та непрямого впливу на соціально-економічний розвиток суспільства загалом та кожного з членів його суспільства
Рівні	Державний, регіональний, локальний
Фактори впливу	Темп та характер ринкових перетворень. При визначенні ефективності зайнятості повинні враховуватись: ступінь соціальної напруги в суспільстві, яка залежить від рівня прихованого та явного безробіття, розмірів та організації оплати праці, порядку соціального забезпечення при втраті місця роботи та працездатності тощо
Основи	Забезпечення соціального партнерства, добровільний характер вибору діяльності, сприяння забезпеченню ефективної зайнятості, запобігання безробіттю тощо
Види	Активна – сукупність правових, організаційних, економічних заходів, які проводить держава з метою зменшення рівня безробіття: активний пошук роботи, фінансування створення нових робочих місць тощо Пасивна – передбачає виплати безробітним і надання простих послуг щодо підбору робочих місць через державну службу зайнятості
Основні напрями регулювання	Програми по стимулюванню зростання зайнятості та збільшення кількості робочих місць в державному секторі економіки; програми по підготовці та перепідготовці працівників; програми по страхуванню безробітних тощо
Моделі	Європейська - скорочення чисельності зайнятих при підвищенні продуктивності праці, наявність дорогої системи допомоги для великої кількості безробітних Скандинавська - розрахована в основному на державні кошти, зайнятість практично всіх трудящих забезпечується шляхом утворення робочих місць в державному секторі з середніми умовами оплати праці Американська - орієнтується на утворення робочих місць для значної частини економічно активного населення, які не потребують високої продуктивності, при цьому безробіття формально зменшується, але збільшується кількість людей з низькими доходами

Таким чином, підвищення економічної ефективності та продуктивності зайнятості повинно стати найважливішим пріоритетом не лише політики зайнятості, але й економічної політики в цілому.

2. Безробіття: сутність, види, підходи

Безробітні (у визначенні Міжнародної організації праці) – особи у віці 15-70 років (zareєстровані та незареєстровані в державній службі зайнятості), які одночасно задовольняють трьома умовами: не мають роботи (прибуткового заняття); активно шукають роботу або намагаються організувати власну справу впродовж останніх чотирьох тижнів, що передували обстеженню, тобто здійснюють конкретні кроки протягом останніх чотирьох тижнів з метою знайти оплачувану роботу за наймом сил на власному підприємстві; готові приступити до роботи впродовж двох найближчих тижнів, тобто почати працювати за плату за наймом або на власному підприємстві впродовж наступних двох тижнів. До категорії безробітних відносяться також особи, які не шукають роботу через те, що вже її знайшли і мають домовленість про початок роботи через певний проміжок часу, а також проходять навчання за направленням державної служби зайнятості.

Економісти по-різному обґрунтовують причини безробіття, але в цілому можна виділити такі підходи до пояснення цього явища (табл.3.3).

Таблиця 3.3

Підходи до пояснення безробіття

Мальтузіанський	Виробництво продуктів харчування збільшується в арифметичній прогресії, а приріст населення – в геометричній. Основна причина безробіття наявність цієї залежності, тому виправдовували “природні” методи регулювання чисельності населення: війни, епідемії, стихійні лиха
Марксистський	Безробіття в “поточній, застійній та прихованій (аграрній) формі”, внутрішнє притаманне капіталізму явище, викликане витісненням із виробництва особистого фактору, внаслідок чого утворюється резервна армія праці (безробітні). Тому необхідна заміна капіталізму новим суспільним ладом
Кейнсіанський	Безробіття є наслідком недостатнього сукупного попиту на товари і послуги, через що фірми скорочують попит на робочу силу. Воно має примусовий характер, оскільки рівень зайнятості залежить не стільки від робітників, як від підприємців, попит на працю яких визначається не ціною праці, а величиною ефективного попиту на товари та послуги
Неокласичний	Ринок здатен всім надати роботу по тій ставці зарплати, яка на ньому склалась. Якщо робітник не хоче працювати за цю зарплату, а шукає більш високооплачену роботу і тому зараз не працює - це його власний вибір, тобто існує лише добровільне безробіття

Отже, основними причинами існування безробіття в розвинутій ринковій економіці вважають: структурні зміни в економіці, зниження темпів економічного розвитку, недостатній сукупний попит, інфляція, сезонні коливання виробництва, а також чисельні соціальні фактори: недосконале трудове законодавство, зміна чисельності населення та його статеві-вікової структури тощо.

Економічна довідка За розрахунками американських вчених, підвищення рівня безробіття на 1 %, протягом 6 років, призводить до зростання: загальної смертності на 2 %, кількості самогубств - на 4,1 %, суїцидів - на 5,7 %, ув'язнених - на 4 %, психічно хворих на - 4 %.

Рівень безробіття в країні визначається відношенням чисельності безробітних до загальної кількості робочої сили :

$$U' = \frac{U}{E + U} \times 100\%, \quad (3.3)$$

де U – безробітні; E – зайняті; U' – рівень безробіття.

Залежно від різних критеріїв виділяють різні види безробіття. Так, від **тривалості існування**, воно може бути короткостроковим і довгостроковим; за **характером** – добровільним або вимушеним; за **проявом** – відкритим (враховується офіційною статистикою) та прихованим (людина працює, має дохід, а офіційно не зареєстрована як зайнята), за **станом** – нормальним (приймаються зусилля, щоб досягти зниження рівня безробіття нижче природного -5 - 5,5%) та оптимальним (його рівень менше природного). Основні типи безробіття представлені в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Основні типи безробіття

Фрикційне безробіття	
Сутність	Шляхи подолання
Вважається неминучим і, навіть, бажаним, розглядається як побічний продукт підприємництва. Обумовлене мобільністю кадрів, має добровільний характер (пов'язане з пошуком та очікуванням роботи, з певними стадіями життя людей: випускники шкіл, які роблять це вперше; ті, які переїхали на проживання в інший регіон країни; жінки, які знову входять до складу робочої сили після народження і виховання дітей; ті, які добровільно звільнилися і шукають роботу, що відповідала б рівневі їхньої кваліфікації чи уподобанням; ті, які шукають роботу після звільнення)	Вдосконалення інформаційної бази на ринку праці, введення певних обмежень щодо переміщення робочої сили тощо
Структурне безробіття	
Має не стільки особисте, скільки техніко-економічне підґрунтя, є наслідком змін у структурі споживчого попиту і, в свою чергу, змінює структуру загального попиту на робочу силу. Через це змінюється структура робочих місць: відбувається їх модернізація, попит на одні види професій зменшується або взагалі зникає, а на нові – розширюється	Програми перекваліфікації робочої сили та розвитку переструктурованих галузей та регіонів країни
Циклічне безробіття	
Результат коливань ділової активності, проявляється у зменшенні: доходів індивідів, допомоги по безробіттю, податкових надходжень	Державні програми стабілізації темпів зростання, спрямовані на підвищення сукупного попиту (програми будівництва житла, доріг тощо)

Не дивлячись на те, що структурне та фрикційне безробіття є спільною потребою для економіки, оскільки їх існування – це спосіб пристосування ринку до змін, їм притаманні певні відмінності (табл.3.5).

Таблиця 3.5

Порівняння фрикційного та структурного безробіття

Критерії	Фрикційне безробіття	Структурне безробіття
Величина	Характеризує ступінь соціально-економічних можливостей населення	Характеризує ступінь структурних змін
Тривалість	Має менш затяжний характер	Більш триваліший період
Стан	Менш стійке	Більш стійке, що є загрозою виникнення конфліктних груп, які загострюють соціально-політичну ситуацію в країні
Перенавчання безробітних	Справа власного вибору	Обов'язкове
Характер	Добровільний	Примусовий
Наслідки	Не критичні	Більш хворобливі

Природний рівень безробіття – рівень безробіття за умови повної зайнятості, тобто він дорівнює сумі рівнів фрикційного та структурного безробіття. На його величину впливають: ВВП на душу населення, демографічні показники, мінімальний рівень заробітної плати, психологічні настанови населення тощо.

Залежність між втратами ВВП країни через відхилення фактичного безробіття від природного на базі емпіричних даних у 60-ті роки ХХ ст. дослідив американський економіст Артур Оукен. Він дійшов до висновку, що існує стійкий взаємозв'язок між величиною циклічного безробіття і відставанням фактичного ВВП від потенційного ВВП і сформулював закон, який описує пряму залежність між короткостроковим рухом реального ВВП та змінами рівня безробіття. Суть закону, який отримав його ім'я, полягає в наступному: якщо фактичний рівень безробіття вище природного рівня на 1%, то відставання фактичного ВВП від потенційного складає 2,5%.

Економічна довідка

Наприклад, циклічне безробіття в поточному році становить 4 %, то відставання фактичного ВВП від потенційного становитиме 10 %. Число 2,5 називають також числом Оукена, параметром Оукена або коефіцієнтом Оукена.

У формалізованому вигляді цей закон виглядає так:

$$\frac{Y^* - Y}{Y^*} = \beta \times (U - U^*), \quad (3.4)$$

де Y^* – потенційний ВВП; Y – фактичний обсяг виробництва; U – фактичний рівень безробіття; U^* – природний рівень безробіття; $(U - U^*)$ – циклічне безробіття; β – коефіцієнт чутливості ВВП до динаміки циклічного безробіття (він показує, що коли фактичний рівень безробіття перевищує природний на 1%, то фактичний обсяг виробництва буде нижчим за природний на β %).

Наслідки безробіття

Економічні	Соціальні
Зниження обсягу виробництва ВВП	Зниження впевненості у загальній зайнятості населення, в обов'язковості працевлаштування
Зростання дефіциту бюджету через зменшення дохідних статей і зростання витратних	Диференціація населення
Підвищення попиту на протекціоністські заходи з метою збереження вітчизняних робочих місць	Зростання соціального песимізму
Втрата постійного доходу населення, падіння платоспроможного попиту, скорочення споживання	Посилення психологічної Загострення криміногенної ситуації напруги.
Втрата робітниками кваліфікації	Збільшення проявів соціальної активності
Скорочення реальних заощаджень (оскільки вони є джерелом інвестицій, то це неминуче приводить до погіршення інвестиційного клімату і, відповідно, викликає скорочення інвестиційних можливостей)	Бездіяльність та деградація людини, маргіналізація населення, погіршення соціально-економічного клімату суспільства
Зниження ділової активності, неможливість сформувати стабільні виробничі колективи	Страждають особисті інтереси людей
Посилення конкуренції між робітниками на ринку праці за найбільш престижні робочі місця	Ослаблення та руйнування сімейних зв'язків, забуття батьківських обов'язків
Згорання програм розвитку бізнесу, несвоєчасне погашення кредитів, проблеми з наповненням ліквідністю банківської системи	Істотне погіршення здоров'я та морально-психологічного стану людей
Можливість для підприємців знизити ціну робочої сили, встановлювати більш тривалий робочий тиждень, не оплачувати лікарняних тощо	Соціальне обурення і навіть соціальний вибух. Можливість виникнення серйозних політичних проблем

Боротьба з безробіттям – один із пріоритетних напрямків діяльності держави, в її здійсненні існують **класичний та кейнсіанський** підходи, які базуються на різному розумінні функціонування ринку праці.

У **класичній** школі доводять, що коли ринок праці існує сам по собі, там панує рівновага, а економіка в довгостроковому періоді намагається досягти рівня повної зайнятості. Згідно гіпотези природного рівня безробіття М. Фрідмана, якщо в період спаду безробіття збільшується, то це слід сприймати як тимчасове

явище, бо коли починається пожвавлення, ринок повертається до свого природного стану – рівня повної зайнятості. Виходячи з цього представники класичної школи виступають за слабіє втручання держави в діяльність ринку праці, бо саме пасивність держави дає можливість в повній мірі реалізуватися ринковим механізмам саморегулювання.

Прихильники **кейнсіанської** школи не поділяють ці погляди і висувують концепцію **гистерезису** (гистерезис – від грец. “відставання”, наслідки окремих макроекономічних заходів, які зберігаються тривалий час) **безробіття**. Згідно цієї концепції, коли настає період пожвавлення і спостерігаються усі умови для повернення безробіття до попереднього рівня, цього насправді не відбувається, бо за період спаду в якісному плані робоча сила погіршилась (втратила навички, розучилась працювати) через що значно зменшились її конкурентні можливості і безробіття не повертається до попереднього рівня. Відповідно, кейнсіанці орієнтуються на активне втручання держави в процеси регулювання платоспроможного попиту через створення робочих місць і вирішення проблеми зайнятості в економіці.

Серед способів **боротьби з безробіттям** можна виділити: проведення політики стимулювання інвестицій в малий та середній бізнес, збільшення державних витрат, сприяння зростанню споживчих витрат, страхування на випадок безробіття. Позитивний ефект дають центри з перекваліфікації та підвищення рівня загальної та спеціальної освіти звільнених робітників.

Економічна довідка Єврокомісар по зайнятості і соціально-економічному розвитку заявила, що в 2007-2008 рр. в 25 країнах Західної Європи буде створено три з половиною мільйони нових робочих місць, на що буде витрачено 54 мільярдів євро.

Взагалі досвід подолання безробіття дозволяє всі методи боротьби з ним об'єднати у дві групи:

- **прямі методи:** законодавче регулювання умов найму і використання робочої сили (трудове законодавство); стимулювання створення нових робочих місць і забезпечення пропозиції робочої сили; заходи щодо збереження і підвищення рівня зайнятості на підприємствах.

- **непрямі методи:** державна фінансова політика (асигнування, субсидії); монетарна політика; фіскальна політика; виплати допомоги по безробіттю.

Отже, державна політика подолання безробіття повинна будуватися на врахуванні його типу, а також на прийнятті заходів по боротьбі лише з циклічним безробіттям, які не будуть провокувати прискорення інфляції.

3. Ринок праці: складові, теорії, тенденції розвитку.

Ринок праці – це сукупність економічних відносин з приводу купівлі й продажу специфічного товару – робочої сили (табл.3.7).

Ринок праці

Основні функції	● Економічна – забезпечення оптимального процесу відтворення працездатного населення ● Соціальна – забезпечення високого рівня та якості життя робітників та їх сімей
Суб'єкти	● Роботодавець, який може бути представлений державою, великими монополіями, бізнесменами ● Вільний громадянин, для якого робота за наймом – головне джерело доходу, і який залежно від кваліфікації, віку, статі, соціального статусу можуть мати різну цінність для роботодавця
Види	Світовий, національний
Первинна категорія	Робоча сила, яка складається з двох груп: зайняті та безробітні
Показники вимірювання стану	Рівень зайнятості Рівень безробіття Коефіцієнт участі у робочій силі
Елементи динаміки	Співвідношення сукупного ринкового попиту та пропозиції

Сукупний ринковий попит на робочу силу – сума обсягів попиту на ресурси праці всієї економіки країни за будь-якої ціни на ці ресурси. На нього впливають: величина попиту на товари і послуги або попит на будь-який ресурс; рівень цін на ресурси праці (рівень зарплати), кон'юнктура (попит зростає чи зменшується), фаза економічного циклу; вплив НТП.

Економічна довідка Уряд Великобританії опублікував доповідь, присвячену професіям, які будуть найбільш актуальними в найближчі десятиріччя. Двадцятку професій, до яких потрібно готуватись майбутнім учасникам ринку праці, очолили виробники штучних частин тіла. На друге місце попали наномедики, а третє посіли фермери, які будуть спеціалізуватися на генетично модифікованих сільськогосподарських культурах та тваринах. В список увійшли також «вертикальні фермери», які будуть займатися вирощуванням продовольства в хмарочосах в містах, що потребує специфічних знань та технологій. Автори дослідження включили в перелік професій майбутнього віртуальних вчителів, космічних екскурсоводів і спеціалістів по збільшенню обсягів людської пам'яті.

Сукупна ринкова пропозиція робочої сили – це сума обсягів пропозиції ресурсів праці всієї кількості працівників у країні при кожній можливій ціні на них. На неї впливають: демографічні фактори (рівень економічної активності різних демографічних та етнічних груп; пенсійний вік; міграційні процеси); мобільність в зміні виду діяльності; тривалість робочого дня; дії профспілок; наявність інших джерел отримання доходів тощо.

Національний ринок праці містить велику кількість ринків праці, які різняться і за географічним розташуванням, і за структурою зайнятості. Представники одних професій зайняті повністю, а серед інших професій – багато безробітних. В одних регіонах країни рівень безробіття перевищує природний, в ін-

ших попит на окремі види праці не задовольняється. В одних випадках безробітні можуть просто не знати, що десь є потреба в представниках їхньої професії, в інших – перекваліфікація може потребувати значних затрат часу і коштів або ж зміни місця проживання. Отже, ринок праці недостатньо пристосовується до змін у попиті й пропозиції робочої сили і не може відвернути зростання витрат і цін, яке починається ще перед тим, як досягнуто повної зайнятості.

Найбільш **впливові теорії** пояснення механізму функціонування ринку праці - неокласична та кейнсіанська.

Прихильники **неокласичної теорії** вважають, що на ринку праці панує досконала конкуренція з абсолютно гнучкою заробітною платою, а критерієм попиту підприємств на працю є максимізація прибутку. Чим нижча зарплата, тим менші витрати на виробництво продукту, вища прибутковість виробництва і більший попит на працю. Тому попит на працю є спадною функцією від реальної зарплати. Реальна зарплата лежить в основі і неокласичної функції пропозиції праці. Чим вища реальна зарплата, тим більшою є пропозиція робочої сили. Тому пропозиція праці є зростаючою функцією від реальної зарплати (рис.3.1).

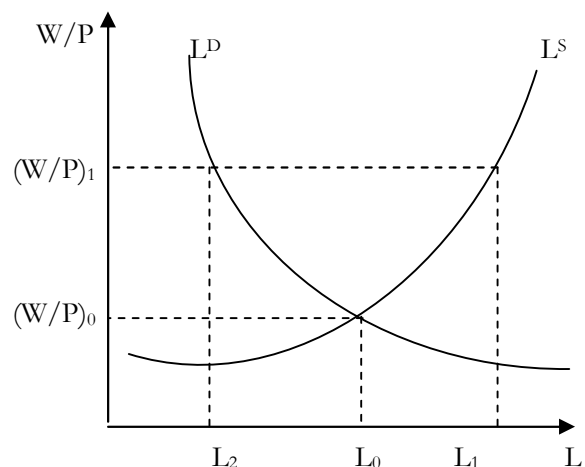

Рис. 3.1. Неокласичний підхід до ринку праці

Згідно з **кейнсіанською теорією** сукупний попит обумовлює не тільки обсяг виробництва товарів і послуг, а й ту кількість праці, яка необхідна для його забезпечення. Відповідно - попит на працю є зростаючою функцією від сукупного попиту.

При визначенні функції пропозиції праці вони спираються не на реальну, а на номінальну зарплату, яка може змінюватися лише в бік зростання. Якщо номінальна зарплата зростає, то пропозиція праці збільшується.

Отже, в кейнсіанському варіанті пропозиція праці є зростаючою функцією від номінальної зарплати (рис.3.2).

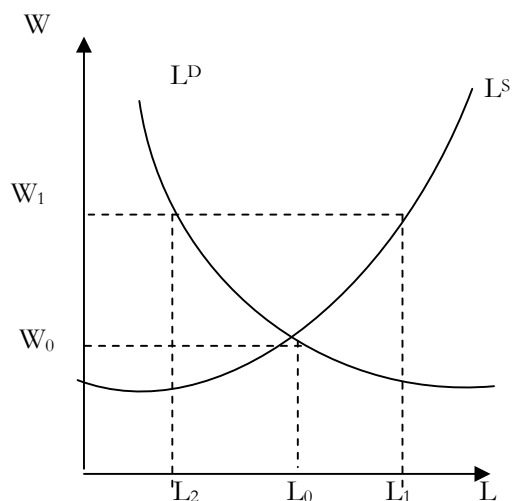

Рис. 3.2. Кейнсіанський підхід до ринку праці

З погляду розвитку ринку праці важливого значення набуває проблема визначення сучасних напрямів державної політики та впровадження комплексних заходів по її реалізації.

Напрями та заходи державної політики на ринку праці

Напрями	Заходи
Забезпечення мобільності робочої сили, збереження ефективно діючих і створення нових робочих місць	Проведення моніторингу потреб роботодавців у робочій силі
Детінізація ринку праці та зайнятості, зменшення диспропорції між попитом і пропозицією ринку праці	Удосконалення нормативно-правової бази щодо формування, дотримання та виконання державного замовлення на підготовку кадрів ВНЗ та професійно-технічними закладами
Удосконалення системи регулювання через активну політику зайнятості	Надання державної підтримки територіям з несприятливою ситуацією на ринку праці (сільська місцевість, вугільні райони, монофункціональні міста тощо)
Регулювання процесів трудової міграції тощо	Надання першого робочого місця випускникам тощо

Таким чином, активізація соціально-економічних складових ринку праці сприятиме формуванню його конкурентоспроможності.

4. Ринок праці та проблеми забезпечення гендерної рівності

Слід визнати, що в Україні чітко простежується гендерний дисбаланс по зайнятості, має місце професійна сегрегація, яка проявляється в тому, що деякі професії вважаються більш прийнятними для працівників тієї чи іншої статі.

Економічна довідка

“Гендер” (від грецького “генос” - походження, матеріальний носій спадковості, той, що народжує) - це поняття, введене в соціальні науки в 70-і роки ХХ століття Енн Оклей, не замінює поняття “стать, а стосується соціальних відмінностей і відносин між чоловіками і жінками традиційно розповсюдженими в суспільстві. Виходячи з цього, поняття “гендер” - це та соціальна роль, яка запрограмована і очікується суспільством від людини, незалежно від її статі. Гендер – соціально – рольовий статус, який визначає соціальні можливості в освіті, професійній діяльності, доступ до влади, сімейні ролі та репродуктивній поведінці. Соціальні – гендерні - функції жінок і чоловіків можуть бути спільними, адже вони здатні виконувати багато однакових соціальних функцій у контексті сімейних, владних, економічних, суспільних відносин. Таким чином, поняття “гендер” використовується для аналізу ролей, обов’язків, обмежень, можливостей і потреб жінок і чоловіків у всіх сферах і в будь-якому соціальному контексті.

Традиційно жіночими залишаються сфери торгівлі та послуг, частка жінок у легкій, харчовій, медичній промисловості, в сфері соціального забезпечення сягає від 57,4 до 86,6 %. Значна кількість жінок-робітниць зайнята на роботах, що не вимагають високої кваліфікації. Більше половини працюючих у сільському господарстві також жінки. Гендерний баланс по зайнятості зберігається лише в

приватному бізнесі - 50,4 % жінок і 49,6 % чоловіків, хоча в промисловому бізнесі жінок лише 2 %.

Жінки значно переважають серед незайнятого працездатного населення (62,1 %). Через це посилюється міграція жінок з України, які втратили роботу або не можуть знайти таку, щоб забезпечувала їм необхідний прожитковий мінімум. Протягом десяти років в пошуках кращої долі за кордон виїхало вже майже 400 тис. жінок віком до 30 років, але, за розрахунками експертів Міжнародної організації міграції, їх кількість зростає до 1300 тис.

Економічна довідка

Як свідчать дослідження польських експертів, серед українських заробітчанин у Польщі більшість становлять жінки, які є домогосподарками, дглядають літніх людей, а також дітей, викладають іноземні мови, працюють сезонними сільськогосподарськими працівниками. У середньому вони працюють 8 - 10 годин на добу, заробляючи від 3,5 до 12 доларів за годину. Експерти зазначають, що жінки з України частіше за чоловіків-співвітчизників мають проблеми з працевлаштуванням і тому погоджуються на роботу, нижчу за свою кваліфікацію. До речі, в 2008 році мінімальна зарплата в Польщі становила близько 400 доларів, а середня – близько 1 тисячі. В Україні ж мінімальна зарплата - близько 90 доларів, а середня – 250.

За даними представництва ООН в Україні, наша держава єдина в світі, де більше 50 % робочої сили складають жінки, хоча в сфері зайнятості чітко простежуються слідуючі тенденції:

- висока концентрація жінок серед зайнятих у невиробничій сфері, в легкій, харчовій, медичній промисловості (від 57,4 % у харчовій до 86,6 % в сфері соціального забезпечення);
- значна кількість жінок-робітниць на роботах, що не вимагають високої кваліфікації;
- перевага жінок серед незайнятого працездатного населення (62,1 %);
- розквіт ринку сексуальних послуг, зумовлений: зниженням загального рівня життя, недостатнім для забезпечення прожиткового мінімуму рівнем заробітної платні, дефіцитом робочих місць і структурним безробіттям, відсутністю попиту на кваліфіковану робочу силу.

Слід зазначити, що практика ґендерної дискримінації в Україні, яка досить широко розповсюджена серед роботодавців і заважає жінкам в повній мірі використовувати можливості на ринку праці, існує в різних проявах:

- ґендерна дискримінація за статтю працівника в оголошеннях про вакансії;
- ґендерна дискримінація, пов'язана із сімейним станом: (дискримінація по відношенню до незаміжніх та нещодавно одружених жінок, до жінок з малими дітьми);
- ґендерна дискримінація за віком;
- ґендерна дискримінація за зовнішністю;
- ґендерна дискримінація за оплатою праці.

Однією з організацій, що захищає права жінки як особистості, так і працівниці, є профспілка. Вперше за весь час існування об'єднаних профспілок, ІУ з'їзд ФПУ (листопад-грудень 2002 р.) прийняв спеціальну резолюцію "Про забезпечення рівності прав жінок і чоловіків", яка визначила основні напрями дія-

льності профспілок, спрямованої на гарантування рівних прав і можливостей чоловіків і жінок в сфері праці, зайнятості тощо. На виконання рішень з'їзду, в 2004 році було затверджено план заходів Федерації профспілок України, типового положення про комісії галузевих профспілок та профспілкових об'єднань по питанням рівності прав чоловіків та жінок. При раді ФПУ створена постійно діюча комісія по питаннях рівності прав.

В 2005 році в Україні було прийнято Закон №2866-1V “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”, в тому числі і в економічній сфері, що вселяє надію на виправлення ситуації і в економічній сфері.

Короткі висновки

1. Зайнятість – це економічно - правові суспільні відносини з приводу включення робітника в певну кооперацію праці на певному робочому місці. Оцінка її ефективності передбачає врахування широкого кола факторів, як економічних, так і соціальних і правових. Робочу силу країни складають зайняті та безробітні.

2. Коли мова іде про безробітних, слід враховувати, по - перше, оптимальний рівень зайнятості, а не безумовне зниження відсотка безробітних, по - друге, про безробітних, які частіше всього не можуть працевлаштуватися не через те, що в країні не вистачає робочих місць, а через: невідповідність існуючої системи підготовки робочої сили; нездатність забезпечити мобільність населення; недоступність іпотеки тощо.

3. Економісти вважають, що безробіття зумовляють: надлишок населення; встановлені під тиском профспілок та соціально-активних груп вище рівноважного рівня зарплати; низький платоспроможний попит населення; політика монополій на ринку праці, коли підприємств - монополісти диктують умови праці та занижують обсяги зайнятості тощо.

4. Боротьба з безробіттям – один із пріоритетних напрямків діяльності держави, в здійсненні якої існують різні підходи, що базуються на різному розумінні функціонування ринку праці. Разом з тим, безробіття та його зростання є ефективним сигналом працівнику щодо невідповідності його навичок, спеціальних знань та рівня кваліфікації вимогам сьогодення.

5. Динаміка ринку праці залежить від співвідношення двох елементів: сукупного ринкового попиту та ринкової пропозиції.

6. Існують різні теорії пояснення механізму функціонування ринку праці, серед яких найбільш впливові дві : неокласична та кейнсіанська.

7. В Україні чітко простежується гендерний дисбаланс по зайнятості, має місце професійна сегрегація.

Питання для самоконтролю

1. Як розраховується рівень безробіття?
2. Від яких двох елементів залежить динаміка ринку праці?
3. Чи потрібне державне регулювання ринку праці?
4. Назвіть шляхи зменшення безробіття в Україні?
5. Поясніть причини виникнення безробіття.
6. Чим пояснюється суттєва відмінність у рівнях безробіття і зайнятості в різних країнах?

7. Назвіть основні види безробіття .
8. Яке безробіття вважається природним і чим воно відрізняється від фактичного?
9. Які показники характеризують ефективність функціонування ринку праці?
10. Які втрати несе суспільство від безробіття згідно з законом Оукена?
11. Розкрийте сутність державної політики зайнятості.
12. В чому полягають економічні та соціальні втрати від безробіття?

Радимо прочитати:

1. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України: Навч. посіб. / Н. Б. Болотіна. – К.: Знання, 2008. – 663 с.
2. Буряк П. Ю. Економіка праці й соціально-трудова відносини [навч. посіб.] / П. Ю. Буряк, Б. А. Карпінський, М. І. Григор'єва. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 440 с.
3. Волес В., Волес Г. Творення політики в Європейському Союзі. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2004. – 871 с.
4. Гаврилишин О. Капіталізм для всіх чи для обраних? Розбіжні шляхи для посткомуністичних перетворень / Олег Гаврилишин; [пер. з англ. А. Іщенка]. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. – 384 с.
5. Гринькова В. М. Державне регулювання економіки: Підручник / В. М. Гринькова, М. М. Новікова. – К.: Знання, 2008. – 330 с.
6. Дідівська Л. І. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. / Л. І. Дідівська, Л. С. Головка. – К.: Знання, 2007. – 214 с.
7. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник.- К.:“К.І.С.”, 2004.-536.
- 10.Швайка Л. А. Державне регулювання економіки: Підручник / Л. А. Швайка. – К.: Знання, 2008. – 462 с.
11. Фукуяма С. Доверие / Фукуяма С. – М.: Ермак, 2004. – 730 с.
12. Хейне, Пол; Боутке, Питер; Причитко, Дэвид. Экономический образ мышления / Пол Хейне, Питер Боутке, Дэвид Причитко. – М.: Издательский дом “Вильямс”, 2005. – 574 с.
13. Феськов М. М. Трудове законодавство України і Європейська соціальна хартія (переглянута): питання адаптації / М. М. Феськов. – К.: Знання, 2005. – 276 с.

Економічні афоризми

- ❖ *Високе безробіття як і раніше продовжує отруювати існування сучасної змішаної економіки.*

П. Самуельсон та У. Нордхаус

- ❖ *В користі безробіття найбільше впевнені ті, хто не знайомий з нею через власний досвід.*

Дж. Гелбрейт

- ❖ *Робота позбавляє нас від трьох бід: нудьги, вад, нестатків.*

Ф. Вольтер

- ❖ *Тест на те, упорались ви з роботою чи ні, не повинен бути перевіркою розташування ваших хромосом.*

Б. Абцуг

ТЕМА 4. ТОВАРНИЙ РИНОК

(Песцова-Світалка О.С.)

Основна модель загальноекономічної рівноваги відображується за допомогою рівності сукупного попиту (AD) і сукупної пропозиції (AS). Модель $AD - AS$ характеризує рівноважні значення агрегованих обсягів попиту і пропозиції залежно від рівня цін на товарному ринку країни. Вона досліджує поведінку економіки в цілому, пояснює причини коливання рівня цін та реальних обсягів національного виробництва, розкриває зв'язок між ними та економічною політикою держави.

1. Сукупний попит та його чинники.
2. Сукупна пропозиція. Крива довгострокової та короткострокової сукупної пропозиції.
3. Рівновага сукупного попиту і сукупної пропозиції. Модель $AD - AS$.

1. Сукупний попит та його чинники

Сукупний попит (AD) (від англ. *aggregate demand* — сукупний попит) — це сукупність вітчизняних товарів і послуг, які мають бажання купити резиденти і нерезиденти з метою задоволення своїх платоспроможних потреб.

Основними покупцями товарів і послуг, вироблених національною економікою, є домогосподарства, фірми, уряд та зарубіжні покупці. Тому існують **чотири основні складові сукупного попиту**.

1. **Споживання** (C) — сума витрат домогосподарств на різні товари і послуги.
2. **Інвестиції** (I) — витрати підприємств на купівлю устаткування, виробничих будівель та видатки домогосподарств на купівлю житла.
3. **Державні витрати** (G) — уряд на різних його рівнях купує певні товари і послуги — танки й автомобілі, оплачує працю суддів, викладачів державних закладів освіти тощо.
4. **Чистий експорт** ($K - M$) — дорівнює різниці між вартістю експорту та імпорту товарів і послуг. Інакше кажучи, чистий експорт — це різниця між витратами іноземців на вітчизняні товари і послуги (експорт) і витратами резидентів на іноземні товари і послуги (імпорт).

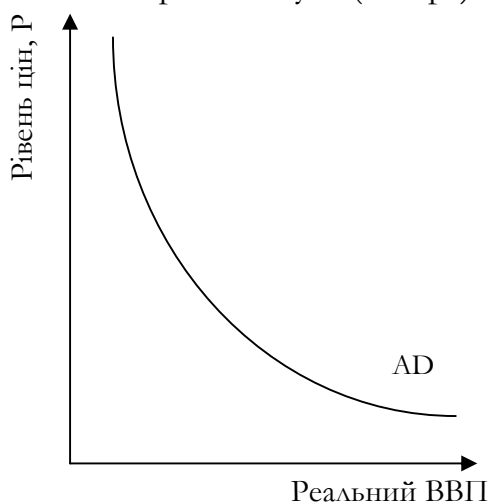

Рис. 4.1. Крива сукупного попиту

Позначивши сукупний попит AD , його можна записати так:

$$AD = C + I + G + (K - M), \quad (4.1)$$

де C — споживчі витрати домогосподарств; I — інвестиційні витрати підприємств; G — витрати державного сектору економіки; $(K - M)$ — чистий експорт.

Сукупний попит є сумою внутрішнього і зовнішнього попиту на вітчизняні товари і послуги.

Крива AD зображує зміну сукупного рівня всіх витрат залежно від рівня цін (рис. 4.1).

Від'ємний нахил кривої свідчить, про те, що за умов підвищення рівня цін обсяг реального ВВП, на який пред'явлено попит, буде меншим, а при зниженні рівня цін обсяг реального ВВП збільшиться. Це співвідношення подано на графіку як рух від однієї точки до іншої за стабільною кривою сукупного попиту.

Від'ємний нахил кривої сукупного попиту пояснюється в макроекономіці впливом так званих **цінових чинників**, а саме: ефектом майна, ефектом процентної ставки та ефектом чистого експорту (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Цінові чинники сукупного попиту

Ціновий чинник	Характеристика прояву
Ефект майна (багатства) (ефект Пігу)	Зі зростанням цін зменшується купівельна спроможність нагромаджених домогосподарствами фінансових активів (строкових депозитів, облігацій). Власники активів стають реально біднішими, що скорочує їх попит. Зі зниженням загального рівня цін реальна вартість фінансових активів збільшується, що збільшує платоспроможний попит їх власників
Ефект процентної ставки (ефект Кейнса)	У разі зростання рівня цін, зростає попит на гроші, що за незмінної процентної ставки викликає підвищення процентної ставки (їх ціни). Внаслідок цього сукупний попит зменшується за рахунок попиту на інвестиційні товари та високовартісні товари споживчого призначення
Ефект чистого експорту	Якщо ціни на іноземні товари зростають порівняно з цінами на аналогічні іноземні товари, то вітчизняні покупці почнуть віддавати перевагу імпортним товарам. Це збільшить імпорт і зменшить сукупний попит за рахунок скорочення чистого експорту. При цьому іноземці купують менше вітчизняних товарів, а це викликає скорочення експорту, чистого експорту і зменшення сукупного попиту

Проте якщо одна або кілька умов змінюються, то крива сукупного попиту переміщується. Ці інші умови називають **неціновими чинниками сукупного попиту** (табл. 4.2).

Збільшення сукупного попиту показано відхиленням кривої праворуч. Це зміщення свідчить, що за різних рівнів цін обсяг товарів та послуг зростає. І навпаки, - зменшення сукупного попиту показано як зміщення кривої ліворуч. Це зміщення означає, що за різних рівнів цін люди купуватимуть блага у меншому обсязі, ніж раніше (рис. 4.2).

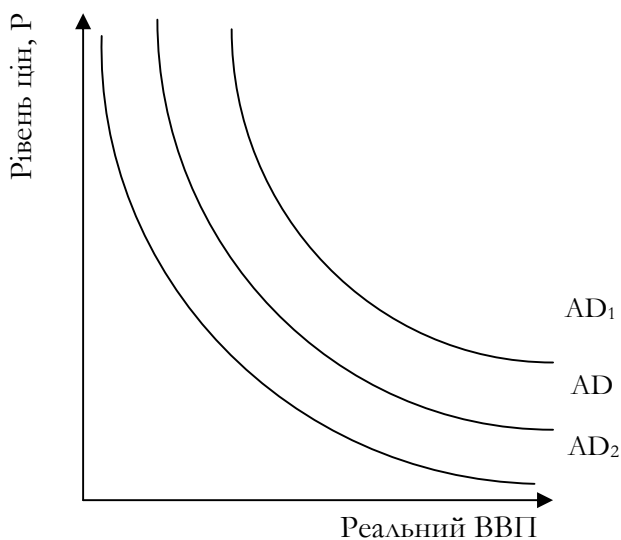

Рис. 4.2. Вплив нецінових чинників на сукупний попит

Нецінові чинники сукупного попиту

Складова сукупного попиту	Неціновий чинник	Характеристика впливу
1	2	3
Споживчі витрати домогосподарств	Багатство (добробут споживача)	Зниження реальної вартості активів споживачів (фінансових активів, акцій, облігацій, нерухомості) призводить до зменшення закупівель товарів. Внаслідок скорочення споживчих витрат сукупний попит зменшується і, відповідно, крива сукупного попиту зміщується ліворуч
	Очікування домогосподарств	Зміна споживчих витрат залежить від прогнозів, що їх роблять споживачі. Якщо люди вважають, що їхні реальні доходи в майбутньому зростуть, вони готові витратити більшу частину свого теперішнього доходу. В цей час споживчі витрати зростають (заощадження зменшуються) і крива сукупного попиту зміщується праворуч
	Запозичення домогосподарств	Запозичення споживача внаслідок попередніх закупівель у кредит може примусити скоротити його сьогоденні витрати для сплати наявних боргів. Наслідком є скорочення споживчих витрат і зміщення кривої сукупного попиту ліворуч
	Податки на доходи	Зменшення ставок прибуткового податку призводить до зростання доходу і кількості купівель за даного рівня цін. Крива сукупного попиту переміститься праворуч
Інвестиційні витрати підприємств	Процентна ставка	Зміна відсоткової ставки викликана будь-яким чинником, окрім зміни цін, приведе до зменшення інвестиційних витрат і скорочення сукупного попиту. У даному випадку не йдеться про ефект процентної ставки, а про зміну процентної ставки внаслідок, наприклад, зміни обсягу грошової маси в країні. Збільшення грошової маси сприяє зменшенню відсоткової ставки і збільшенню капіталовкладень
	Очікувані прибутки від інвестицій	Оптимістичні прогнози щодо одержання прибутків на вкладений капітал збільшують попит на інвестиційні товари і зумовлюють зміщення кривої сукупного попиту праворуч
	Податки на прибутки підприємств	Збільшення податків з підприємств призведе до зменшення прибутків, а отже, до зменшення інвестиційних витрат і сукупного попиту. Крива сукупного попиту переміщується ліворуч

1	2	3
	Технічний прогрес	Нові технології стимулюють інвестиційні витрати і тим самим викликають зростання сукупного попиту, зумовлює зміщення кривої сукупного попиту праворуч
Державні витрати	Державні закупівлі	Зростання державних закупівель за даного рівня цін сприятиме зростанню сукупного попиту доти, доки податкові збори і процентні ставки залишатимуться незмінними. Крива сукупного попиту переміщується праворуч
Чистий експорт	Національний дохід інших країн	Зростання національного доходу в інших країнах розширює купівельну спроможність їх громадян. Відповідно експорт вітчизняних товарів зростає з підвищенням рівня національного доходу у торговельних партнерів. Зменшення національного доходу у інших країнах справляє протилежну дію – чистий обсяг експорту скорочується, переміщуючи криву сукупного попиту ліворуч
	Валютний курс	Зменшення ціни гривні в доларах означає, що долар дорожчає по відношенню до гривні. Тобто курс гривні зменшується. В результаті нового співвідношення долара і гривні українські споживачі зможуть отримати менше доларів за певну суму гривні. Для нас американські товари стануть дорожчими, ніж українські. За таких обставин можна очікувати зростання експорту і зменшення імпорту. Це означає збільшення чистого експорту, що, в свою чергу, приведе до зростання сукупного попиту в Україні

Економічна довідка Держкомстатом з 01 січня 1999 р. запроваджено вибіркове обстеження умов життя домогосподарств. Для участі в обстеженні в Україні кожного року відбирається близько 13 тис. адрес домогосподарств. У 2008 р. в Україні взяли участь в обстеженні 10,6 тис. домогосподарств (83,3 % відібраних адрес за виключенням нежилых помешкань). Сукупні витрати в середньому за місяць на одне домогосподарство склали у 2008р. – 2590,4 грн. Найбільша частка у структурі сукупних витрат належить споживчим витратам – 86,2 %, з них 48,9 – продукти харчування та безалкогольні напої; 35,1 – непродовольчі товари та послуги (одяг і взуття, предмети домашнього вжитку, побутова техніка, житло, вода, електроенергія, транспорт, зв'язок, відпочинок, освіта, ресторани та готелі тощо); 2,2 % - алкогольні напої та тютюнові вироби. Неспоживчі сукупні витрати становлять 13, 5%, вони складаються з грошових та негрошових витрат домогосподарства на допомогу родичам та іншим особам, витрат на купівлю нерухомості, на капітальний ремонт, будівництво житла та господарських будівель, на купівлю великої рогатої худоби, коней та багаторічних насаджень для особистого підсобного господарства, на придбання акцій, сертифікатів, валюти, вкладів до банківських установ, аліментів, податків (крім прибуткового), зборів, внесків та інших грошових платежів, використаних заощаджень.

Нецінові чинники є неоднорідною сукупністю. При їх визначенні враховують всі складові сукупного попиту. Тому, як видно з табл. 4.2, на кожний компонент сукупного попиту впливають різні нецінові чинники.

2. Сукупна пропозиція. Крива довгострокової та короткострокової сукупної пропозиції

Сукупна пропозиція (AS) (від англ. *aggregate supply* — сукупна пропозиція) —

це обсяг кінцевих товарів і послуг, який може бути запропонований, тобто вироблений, в економіці за різних рівнів цін.

Причинами додаткової залежності можуть бути: 1) неправильні уявлення економічних суб'єктів про рівень цін; 2) жорстка фіксованість заробітної плати. Заробітна плата змінюється дуже повільно. А це означає, що за низького рівня цін на товари виробництво стає невигідним і сприяє зменшенню обсягу пропонованих товарів і послуг; 3) негнучкість цін. Ціни змінюються повільно, тому вони є жорсткими в короткостроковому періоді.

У довгостроковому періоді обсяг виробництва товарів і послуг у наці-

ональній економіці залежить від обсягу капіталу і кількості праці та від наявної виробничої функції. Інакше кажучи, у цьому періоді величина економічних ресурсів у національній економіці, а також рівень технології визначатимуть обсяг національного продукту, і цей обсяг не залежатиме від рівня цін. Тому крива сукупної пропозиції в довгостроковому періоді є вертикальною (рис. 4.3).

Крива довгострокової сукупної пропозиції показує обсяг виробництва, який називають **природним рівнем виробництва**. Цей рівень досягається за

повної зайнятості. Тому всі чинники, які змінюють природний рівень виробництва, переміщуватимуть криву довгострокової сукупної пропозиції вправо або вліво.

У короткостроковому періоді крива *AS* піднімається знизу вгору, тобто має висхідну траєкторію (рис. 4.4). Ця **крива короткострокової сукупної пропозиції** показує реальний обсяг національного виробництва, що досягатиметься за кожного можливого рівня цін (інші умови сталі). Така форма кривої *AS* визнача-

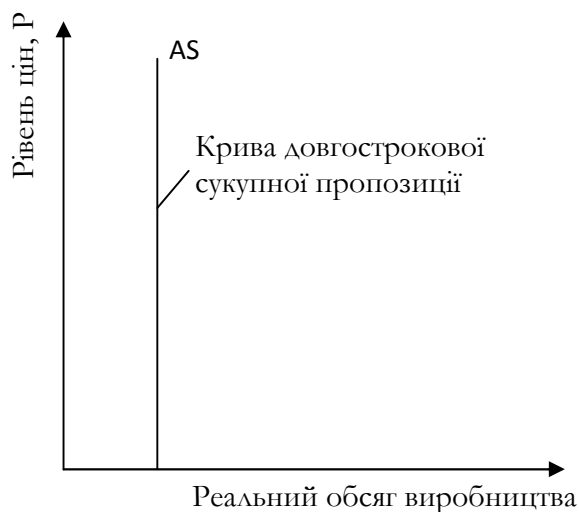

Рис. 4.3. Крива довгострокової сукупної пропозиції

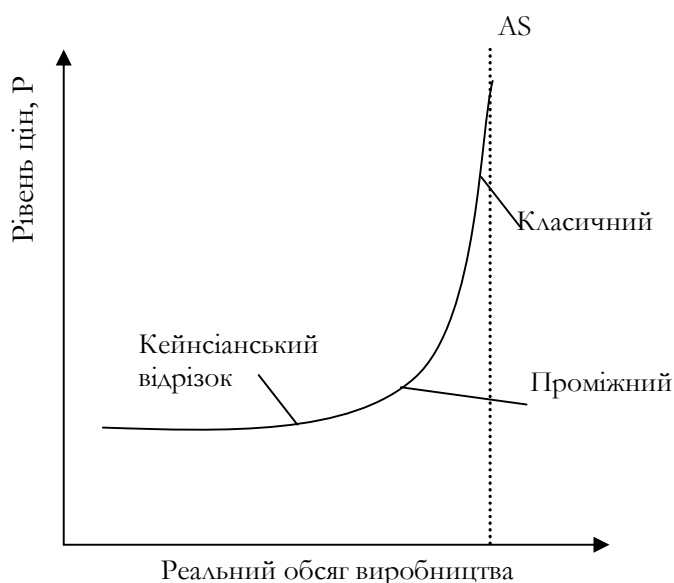

Рис. 4.4. Крива короткострокової сукупної пропозиції

ється зміною витрат на одиницю продукції в разі збільшення або зменшення обсягу національного виробництва. Витрати на одиницю продукції визначаються як відношення вартості загальних витрат (ресурсів) до обсягу продукції.

Крива короткострокової сукупної пропозиції складається із трьох частин, або відрізків: а) *кейнсіанський*; б) *проміжний*; в) *класичний*.

Кейнсіанський відрізок показує, що економіка перебуває у стані спаду і в ній не використовують велику частку виробничих потужностей і робочої сили. Реальний обсяг виробництва менший за потенційний. Залучення не використуваних ресурсів у виробництво не помітно впливає на рівень цін. А оскільки обсяг виробництва ще порівняно невеликий, то його збільшення не супроводжується виникненням дефіциту ресурсів. Збільшення обсягу виробництва на кейнсіанському відрізку, який є досить пологим, практично не веде до помітного зростання цін, бо витрати на одиницю продукції відчутно не змінюються.

Проміжний відрізок кривої сукупної пропозиції характеризується тим, що з розширенням виробництва, коли економіка функціонує на повну потужність, деяким підприємствам для нарощування обсягів продукції доведеться використовувати старіше й менш ефективне устаткування та залучати менш кваліфікованих працівників. Внаслідок цих та інших обставин витрати на одиницю продукції збільшуються. Щоб виробництво залишалося прибутковим, підприємства мусять підвищувати ціни. Тому на проміжному відрізку збільшення реального обсягу національного продукту супроводжується зростанням цін.

На класичному відрізку сукупної пропозиції досягаємо потенційного обсягу виробництва, за якого забезпечується повна зайнятість. Подальше зростання обсягу національного виробництва стає неможливим. Економіка досягла такої точки на кривій своїх виробничих можливостей, що навіть будь-яке зростання цін не може спричинити відчутного збільшення реального обсягу виробництва. Економіка працює на повну потужність, і ресурси вичерпані.

Аналіз форми кривої короткострокової сукупної пропозиції показує, що реальний обсяг національного виробництва збільшується, коли економіка розвивається, проходячи спочатку кейнсіанський, а тоді проміжний відрізки сукупної пропозиції. Крива короткострокової сукупної пропозиції встановлює залежність між рівнем цін і реальним обсягом національного виробництва (за інших рівних умов). Зміни в обсязі національного виробництва є результатом руху по кривій сукупної пропозиції.

Економічна довідка У кожній країні структура виробництва товарів та послуг має відповідати структурі платоспроможного попиту. Однак в Україні сьогодні склалася велика диспропорція між розвитком галузей, що виробляють предмети споживання, та галузей, що виготовляють засоби виробництва. Приблизно 75 % суспільного виробництва припадає на засоби виробництва (причому тільки 20 % їх обсягу - це знаряддя праці, а 80 % - паливо й сировина) і лише близько чверті - на предмети споживання. Така деформована структура виробництва не відповідає суспільним інтересам і потребує суттєвих змін.

До **цінових чинників**, які визначають нахил короткострокової кривої AS, належить різноманітні змінні, які зі збільшенням обсягу національного виробництва сприяють або протидіють зростанню витрат на одиницю продукції та

підвищенню рівня цін (табл. 4.3). Причиною загального підвищення цін сукупної пропозиції є тенденція до збільшення індивідуальних витрат підприємств при розширенні випуску.

Таблиця 4.3

Цінові чинники сукупної пропозиції

Чинник	Характеристика прояву
Індивідуальні середні витрати при перевищенні оптимального випуску	Виникнення “вузьких місць” при забезпеченні додаткового випуску сировиною, приміщеннями, комплектуючими виробами, технологічним обладнанням, фахівцями потрібних професій, транспортом; використання резервних потужностей з нижчою ефективністю; заміщення технологій, обладнання та складових матеріальних витрат; збільшення та інтенсифікація праці при незмінних обсягах капіталу; зростання середніх витрат внаслідок зниження віддачі обладнання та матеріальних ресурсів при збільшенні інтенсивності праці й використання обладнання; залучення додаткової робочої сили з нижчим рівнем кваліфікації
Структурні зміни та природні умови	Нерівномірне досягнення повної зайнятості в окремих галузях; утворення структурних диспропорцій на ринку ресурсів, підвищення цін на відносно дефіцитні ресурси і фактори виробництва; розширення сукупного попиту за рахунок товарів з більшими питомими витратами праці, капіталу й матеріальних ресурсів; розширення випуску за рахунок збільшення кількості діючих підприємств; розширення випуску на менш ефективних підприємствах; збільшення масштабів перерозподілу ресурсів; використання дорогих природних ресурсів, які звичайно не використовуються; виробництво за межами сезонного періоду, порушення ритмічності виробництва
Зовнішньоекономічні впливи	Розширення збуту на дорогих ринках (нових, віддалених, неосвоєних, зайнятих, захищених тарифами, регульованих та корумпованих); імпорتنі тарифи, податки та квоти на товари, що є ресурсами виробництва; плата за перевищення експортних та внутрішніх квот на реалізацію; антидемпінгові включення в ціни вітчизняних експортерів
Інституційні чинники	Ставки податків на додану вартість та з обігу; обмежувальні нормативи використання ресурсів і техногенного навантаження; прогресивні ставки рентних платежів за використання природних ресурсів; прогресивні тарифи за понаднормове споживання палива та електроенергії; екологічні нормативи та санкції; штрафи за порушення норм санітарної, трудової, технічної та пожежної безпеки

Причинами зростання відносних цін на ресурси є структурні диспропорції та загальна обмеженість вироблених і природних ресурсів виробництва. Загальним макроекономічним наслідком дії зазначених факторів є поступове збільшення частки проміжного споживання вироблених товарів та послуг у виробництві і зменшення частки продукції, що залишилась для кінцевого використання. Обсяг продукції кінцевого споживання (ВВП) в результаті збільшення виробництва зростає, але проміжне споживання і попит зростають швидше. Тому суспільні витрати і рівень цін виробництва при цьому також підвищуються.

Зі збільшенням обсягу національного виробництва дія всіх цих цінових чинників веде до зростання витрат виробництва на одиницю продукції.

Проте коли одна або кілька з цих інших умов змінюються, крива пропозиції переміщується. Ці інші умови називають неціновими чинниками сукупної пропозиції. Нецінові чинники переміщують криву короткострокової сукупної пропозиції вправо або вліво. Переміщення кривої AS вправо показує збільшення, а переміщення вліво – зменшення сукупної пропозиції (рис. 4.5).

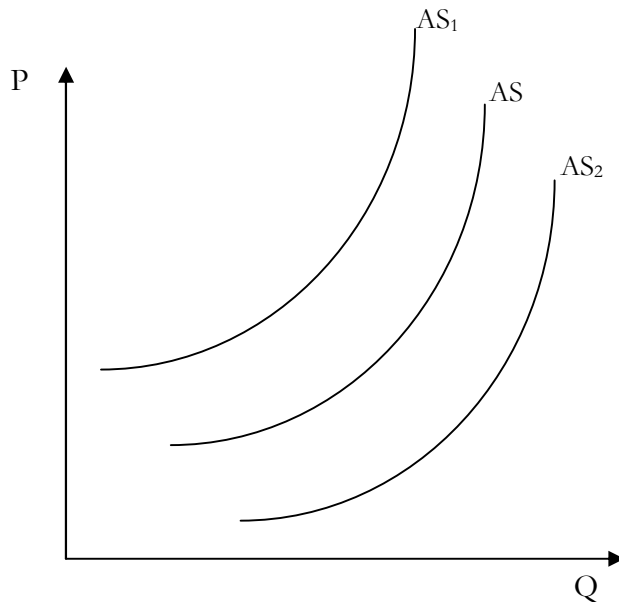

Рис. 4.5. Переміщення кривої сукупної пропозиції

Неціновими чинниками називаються чинники підвищення або зниження рівня середніх витрат виробництва, не пов'язані із зміною обсягів випуску. Ці чинники впливають на рішення підприємств щодо обсягів виробництва через здатність змінювати середні витрати і рівень прибутковості виробництва за даного рівня товарних цін (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Нецінові чинники сукупної пропозиції

Чинник	Характеристика впливу
<i>Реальні змінні, що діють в короткостроковому і довгостроковому періодах</i>	
Обсяг ресурсів та ефективність їх використання	Збільшення обсягів ресурсів, підвищення продуктивності праці, зниження матеріаломісткості продукції переміщує короткострокову (і довгострокову) криву AS вправо
Інтеграція країни у світове господарство	Зростання рівня відкритості національної економіки забезпечує ефективніше використання ресурсів, і крива AS переміщується вправо. І навпаки, підвищення рівня протекціонізму переміщує криву AS вліво
Додаткові витрати на під-	Надмірні витрати часу і коштів на одержання дозволу, реєстрацію, ліцензування виробничої діяльності чи відкриття бан-

Чинник	Характеристика впливу
приємницьку діяльність	ківського рахунку або правова нестабільність) зменшують її масштаби. В результаті і короткострокова, і довгострокова криві AS переміщуються вліво
<i>Номінальні змінні, що діють в короткостроковому періоді</i>	
Рівень цін на ресурси	Зростання рівня заробітної плати, ренти за землю, підвищення процентних ставок переміщує криву короткострокової сукупної пропозиції вліво. І навпаки, зниження зазначених показників переміщує цю криву вправо
Інституційні чинники макросередовища	Підвищення непрямих податків (податку на додану вартість, податку на майно підприємств, соціальних податків) або плати за використання природних ресурсів, переміщуватиме криву короткострокової сукупної пропозиції вліво
Структура ринків товарів і послуг	Монополізація внутрішнього ринку вітчизняними фірмами або фірмами інших країн зменшує обсяг національного продукту, і короткострокова крива AS переміщується вправо

Економічна довідка За даними Держкомстату України у 2008 р. частка продажу товарів, що вироблені підприємствами на території України, у товарообороті торгової мережі становить 63,1 %. Значну частину продовольчих товарів – 88,2 % виробляють підприємства на території України. Непродовольчими товарами Україна забезпечує товарний ринок лише на 51,2 %. Із них найменше виробляється і постачається у товарооборот: фотографічного обладнання, годинників, аудіо- та відео обладнання, мотоциклів (моторолерів, мопедів), шкіряного взуття – 1,3, 2,6, 2,7, 4,6, 4,5 % відповідно.

Вплив нецінових факторів на сукупну пропозицію залежить від того, до якого типу змінних – реальних чи номінальних – вони належать. Номінальні змінні впливають лише на криву короткострокової сукупної пропозиції, переміщуючи її вліво або вправо, а природний рівень виробництва і довгострокова крива AS не змінюються. Реальні змінні діють як короткостроковому так і в довгостроковому періодах та призводять до переміщення кривої довгострокової сукупної пропозиції.

3. Рівновага сукупного попиту і сукупної пропозиції. Модель $AD - AS$

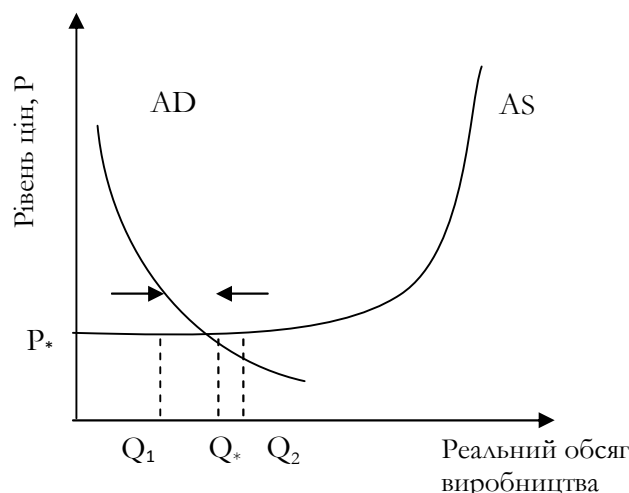

Рис. 4.6. Рівновага на кейнсіанському відрізку

Точка перетину кривої пропозиції індивідуального блага і попиту на нього визначає рівноважну ціну та обсяг його виробництва.

На рис. 4.6 криві сукупного попиту і сукупної пропозиції перетинаються на кейнсіанському відрізку. У даному випадку рівень цін не відіграє ролі в утворенні рівноважного реального обсягу національного виробництва. Рівноважна ціна і рівноважний обсяг позначимо P_* і Q_* , якби промисловий сектор ви-

робив більший обсяг національного продукту Q_2 , то його не можна було б продати. Сукупного попиту не вистачило б для купівлі на ринку виробленого національного продукту. Небажані запаси товарів спонукатимуть підприємства скорочувати виробництво до рівноважного рівня Q_* . І навпаки, якщо підприємства виробили обсяг національного виробництва в точці Q_1 , їх запаси швидко зменшилися б, тому що обсяг продажу був би більшим ніж обсяг виробництва. Тому

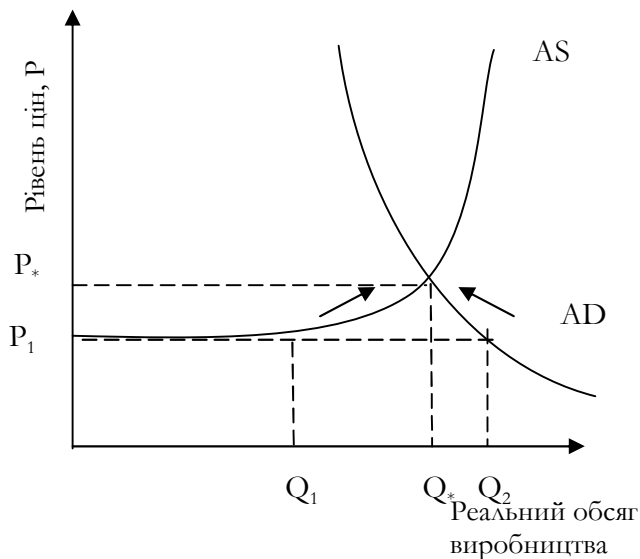

Рис. 4.7. Рівновага на проміжному відрізку

підприємства збільшили б виробництво і обсяг національного продукту збільшиться.

На рис. 4.7 криві сукупного попиту і сукупної пропозиції перетинаються на проміжному відрізку. Рівноважний рівень цін і рівноважний обсяг виробництва позначені P_* і Q_* відповідно. Крива сукупної пропозиції показує, що при рівні цін P_1 підприємства не перевищують реальний обсяг національного виробництва Q_1 . Але домогосподарства, уряд і іноземні споживачі готові придбати за ціною P_1 обсяг виробництва Q_2 . Конкуренція серед покупців реального

обсягу виробництва підвищить рівень цін до P_* . Підвищення цін з P_1 до P_* заставить виробників збільшити обсяг продукції з Q_1 до Q_* , а споживачів – зменшити кількість бажаних покупок з Q_2 до Q_* . Коли реальний обсяг національного виробництва і купленого продукту будуть рівні між собою в економіці настане рівновага.

На положення кривих сукупного попиту і сукупної пропозиції, як нам уже відомо, впливає низка нецінових чинників. На кейнсіанському відрізку, де крива сукупної пропозиції майже положиста, зміна сукупного попиту головно впливає на обсяг національного виробництва, а рівень цін відносно сталий. На класичному відрізку крива AS стає крутою, і зміна сукупного попиту, наприклад його розширення, спричинятиме зростання цін, а реальний ВВП майже не змінюватиметься. Із коливанням цін на проміжному відрізку змінюватимуться і реальний обсяг виробництва, і рівень цін.

У реальній економіці діє ще один надзвичайно важливий чинник, який ускладнює ситуацію на класичному і проміжному відрізках. Річ у тім, що багато цін на товари й ресурси є негнучкими щодо зниження. Деякі економісти вбачають у такій властивості ефект храповика (храповик – механізм, який дає змогу крутити колесо тільки вперед, але не назад). Дію ефекту такого механізму показано на рисунку 4.8. Якщо сукупний попит зростає із AD_1 до AD_2 , то економіка рухатиметься від рівноваги P_1Q_1 в точці E_1 на кейнсіанському відрізку в напрямку нової рівноваги P_2Q_2 в точці E_2 на класичному відрізку. Але ціни не знижуються так легко, як підвищуються, принаймні протягом короткострокового періоду.

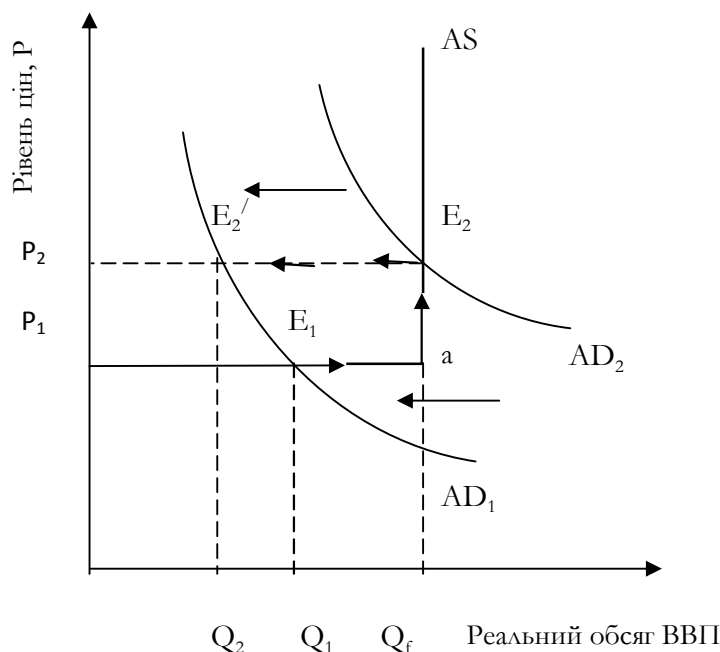

Рис. 4.8. Ефект храповика

різок кривої сукупної пропозиції переміститься від рівня цін P_1 до рівня P_2 . Із-за того, що ціни не мають тенденції до зниження, кейнсіанський відрізок наскільки переміститься вгору, що крива сукупного пропозиції P_1aAS переміститься на рівень P_2E_2AS . Тобто існує асиметрія в графіку сукупної пропозиції, що полягає в тому, що коли обсяг сукупного попиту розширюється, кейнсіанський відрізок відхиляється вгору легко і швидко, але коли сукупний попит зменшується, вниз відхиляється повільно або взагалі не відхиляється.

Таким чином, при збільшенні сукупного попиту з AD_1 до AD_2 рівновага переміщується від E_1 до E_2 , при цьому реальний обсяг національного виробництва зростає з Q_2 до Q_1 , а рівень цін – з P_1 до P_2 . Але якщо ціни не мають тенденції

до зниження, то зменшення сукупного попиту з AD_2 до AD_1 не поверне економіку в її початкову рівновагу в точці E_1 , а виникне нова рівновага в точці E_2 .

У довгостроковому періоді рівновага сукупного попиту і сукупної пропозиції досягається в точці перетину вертикальної кривої AS і спадної кривої AD (рис.4.9).

У макроекономіці існують основні два протилежні підходи до проблеми досягнення макроекономічної рівноваги: класичний і кейнсіанський (табл. 4.5). Класичний підхід ґрунтується на законі Сея, згідно з яким “пропозиція творить свій власний по-

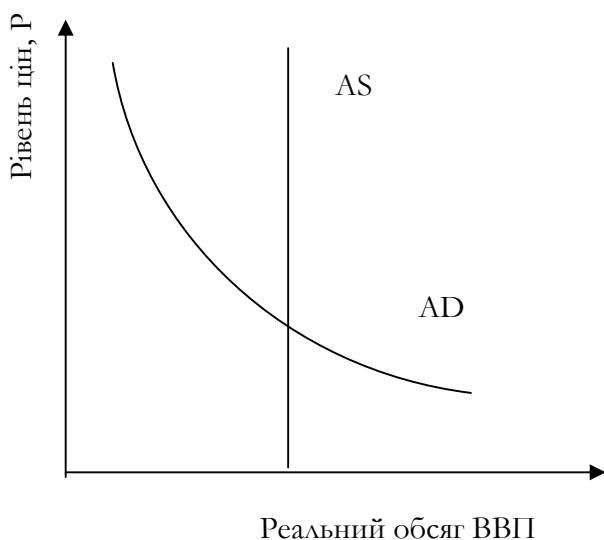

Рис. 4.9. Крива сукупного попиту й сукупної пропозиції в довгостроковому періоді

пит”, а тому надвиробництво неможливе за сомою своєю природою. Альтернативний підхід був послідовно викладений у книзі Дж. М. Кейнса “Загальна теорія зайнятості, процента і грошей” (1936 р.) і отримав назву кейнсіанський.

Таблиця 4.5

Підходи до досягнення макроекономічної рівноваги

Підходи	Представники	Сутність
Класичний	Сміт А., Сей Ж.-Б., Міль Дж. С.	Ціни і заробітна плата гнучкі. Цю гнучкість створює механізм самокоригування, який швидко відновлює повну зайнятість після збурення і завжди підтримує природний обсяг виробництва. Зміни в сукупному попиті позначаються на рівні цін, але не впливають на обсяг національного виробництва й зайнятості. Гнучкість цін і заробітної плати гарантує достатній обсяг реальних видатків для підтримки повної зайнятості. Макроекономічна політика спрямована на зміну сукупного попиту не впливає на рівень безробіття та обсяг національного виробництва
Кейнсіанський	Кейнс Дж. М.	Ціни і заробітна плата в короткостроковому періоді не гнучкі. За таких умов обсяг національного виробництва позитивно реагує на більший обсяг сукупного попиту. Безробіття може значно перевищувати природну норму, тому що відсутній механізм самокоригування. Уряд через макроекономічну політику може впливати на національну економіку, стимулювати її зростання і підтримувати потрібні обсяги національного виробництва та рівень зайнятості

Економічна довідка

Джон Мейнард Кейнс (1883 – 1946 рр.) був сином відомого англійського економіста, державного і політичного діяча. Він отримав освіту в Ітоні і Кембриджі. Спочатку його цікавила математика і теорія ймовірності, але в кінці кінців він зосередився на економіці. 1905 р. А.Маршалл написав Кейнсу - батьку: “Ваш син чудово працює в галузі економічної науки. Я сказав йому, що був би дуже радий, якби він вирішив присвятити себе кар’єрі професійного економіста”. Проте Кейнс був не тільки економістом. Він був неймовірно активною, різнобічно обдарованою людиною. Посідав високі державні пости, особливо у галузях, де треба було вирішувати внутрішні та зовнішні фінансові проблеми англійського уряду в період між двома світовими війнами. Кейнс був представником Британського казначейства на Паризькій мирній конференції під час першої світової війни, заступником канцлера казначейства, членом ради директорів Англійського банку, казначеєм у Королівському коледжі, очолював Національне товариство зі страхування життя, був керуючим інвестиційною компанією. Крім того, він редагував Кембриджський “Економічний журнал”, очолював журнали “Нейшн” та “Нью стейтсмен”, був головою Ради з підтримки музики та мистецтва та ін.

Аналіз сучасної ринкової економіки передбачає застосування і класичної і кейнсіанської моделей. Для короткострокового періоду використовують кейнсіанську модель, а для довгострокового – класичну.

Короткі висновки

1. Сукупний попит – це обсяг товарів та послуг, який макроекономічні суб'єкти готові купити за різного рівня цін з метою задоволення своїх платоспроможних потреб. Сукупний попит є сумою споживання домогосподарств, приватних інвестицій, державних закупівель та чистого експорту.

2. Спадає траєкторія кривої сукупного попиту обумовлена дією цінових чинників, а саме: ефектом процентної ставки, ефектом майна та ефектом чистого експорту. Вплив нецінових чинників призводить до зміни сукупного попиту та до переміщення його кривої.

3. Сукупна пропозиція – це обсяг вітчизняних товарів та послуг, який виробляється за кожного рівня цін для продажу з метою отримання прибутку. У довгостроковому періоді крива сукупної пропозиції є вертикальна, оскільки на рівень національного виробництва впливає величина економічних ресурсів та розвиток технології, а не рівень цін.

4. У короткостроковому періоді крива сукупної пропозиції має висхідну траєкторію і складається з трьох відрізків: кейнсіанського, проміжного і класичного. До цінових чинників короткострокової сукупної пропозиції належать ті змінні, які зі збільшенням обсягу національного виробництва сприяють або протидіють зростанню витрат на одиницю продукції та підвищенню рівня цін. До нецінових чинників належать ті змінні, які підвищують або знижують середні витрати незалежно від змін обсягу національного виробництва.

5. У точці перетину кривих сукупного попиту та сукупної пропозиції досягається макроекономічна рівновага, що визначає рівноважний рівень цін і рівноважний реальний обсяг національного виробництва. Ефект храповика базується на тому, що ціни легко зростають, але втрачають чутливість до зниження. Тому збільшення сукупного попиту підвищує рівень цін, але при зменшенні попиту протягом короткого періоду не слід очікувати падіння цін.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення сукупного попиту та сукупної пропозиції.
2. Охарактеризуйте основні складові сукупного попиту.
3. Розкрийте механізм опосередкованого впливу ціни на сукупний попит.
4. Чому крива сукупного попиту є спадною?
5. Які нецінові чинники впливають на сукупний попит?
6. Охарактеризуйте цінові чинники, що впливають на сукупний попит.
7. Які чинники переміщують криву сукупного попиту?
8. З яких відрізків складається крива сукупної пропозиції?
9. Охарактеризуйте цінові чинники, що впливають на сукупну пропозицію.
10. Які чинники переміщують криву сукупної пропозиції?
11. Що таке ефект храповика і в чому його суть?
12. Скільки варіантів макроекономічної рівноваги може існувати і чому?

Радимо прочитати:

1. Зозулев А. В. Поведение потребителей: Учебн. пособ.— К.: Знання, 2004. — 364 с.
2. Інфраструктура товарного ринку : Непродовольчі товари: Підручник / За ред. О. О. Шубіна. — К.: Знання, 2009. — 702 с.
3. Інфраструктура товарного ринку: Продовольчі товари: Підручник / За ред. О. О. Шубіна. — К.: Знання, 2009. — 564 с.
4. Інфраструктура товарного ринку: Теоретичні засади: Підручник / За ред. О. О. Шубіна. — К.: Знання, 2009. — 379 с.
5. Реверчук С. К. Основи теорії економічної конкуренції: Навч. посіб./ С. К. Реверчук, Т. В. Сива. — К.: Знання, 2007. — 271 с.

Економічні афоризми

- ❖ *Хто здатний виростити два колоска пшениці на тому місці, де раніше ріс один, заслугує найвищої подяки людства; для своєї країни він робить більше, ніж всі політики разом взяті.*

Дж. Свіфт

- ❖ *Існує тільки один бос. Споживач. І він може звільнити кожного з компанії, починаючи з керівництва, просто витрачаючи гроші десь ще.*

С. Вальтон

- ❖ *Якби мені довелося почати життя спочатку, я б зволів стати продавцем товарів, ніж бути студентом наук. Я думаю, обмін - шляхетна штука.*

А. Ейнштейн

- ❖ *Більшість людей прагнуть до володіння тим, чого в них нема, і, тим самим, стають рабами тих самих речей, які хочуть отримати.*

А. Садат

- ❖ *Я отримую задоволення від трьох речей. Одна з них - щось створювати, інша - отримувати за це плату, і третє - почуття, що я не просиджую зад протягом дня.*

В. Ф. Баклі

- ❖ *Міняються ринки, міняються смаки. Тому й компанії й підприємці в ринковій конкуренції повинні змінюватися теж.*

Е. Венг

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2.

ГРОШІ В МАКРОЕКОНОМІЦІ

Тема 5. Грошовий ринок

Програмна анотація

Пропозиція грошей. Сутність пропозиції грошей та грошові агрегати. Грошова база та її компоненти: готівка і банківські резерви, обов'язкові й надлишкові резерви. Грошовий мультиплікатор, коефіцієнт готівки, резервна норма. Мультиплікація грошової бази банківською системою. Грошова пропозиція як функція процентної ставки і крива пропозиції грошей.

Попит на гроші. Класичний підхід до функції попиту на гроші. Рівняння грошового попиту кількісної теорії грошей. Кембриджські економісти про функцію попиту на гроші. Кейнс про мотиви попиту на гроші. Швидкість обігу грошей. Функція попиту на гроші.

Механізм грошового ринку. Механізм відновлення рівноваги на грошовому ринку, порушеної збільшенням доходу. Роль процентної ставки у врівноваженні грошового ринку. Механізм відновлення рівноваги на грошовому ринку, порушеної збільшенням грошової бази.

Процентна ставка: сутність та види. Реальна процентна ставка та чинники, що впливають на її рівень. Очікувана і фактична реальна процентна ставка. Мотиваційна роль реальної процентної ставки.

Тема 6. Інфляційний механізм

Програмна анотація

Сутність та види інфляції. Темп інфляції та методи його обчислення. Види інфляції залежно від її темпів: помірна, галопуюча, гіперінфляція. Інфляція попиту, інфляція витрат та їх графічна інтерпретація. Очікувана і неочікувана інфляція. Очікувана інфляція за теорією адаптивних очікувань. Очікувана інфляція за теорією раціональних очікувань.

Причини та наслідки інфляції. Кейнсіанська теорія щодо причини інфляції та її недоліки. Роль грошей в інфляційному механізмі: монетаристський підхід та позиція кейнсіанців. Інфляційні очікування. Основні наслідки інфляції.

Інфляція і безробіття. Крива Філіпса як аналітичний засіб стабілізаційної політики. Крива Філіпса у короткостроковому та довгостроковому періоді.

Тема 7. Споживання домогосподарств

Програмна анотація

Доходи домогосподарств як джерело споживання. Доходи і витрати домогосподарств у моделі економічного кругообігу.

Особистий дохід у приватній закритій економіці та його складові. Особистий наявний дохід у приватній закритій економіці: його кількісна визначеність та розподіл. Заощадження та споживання домогосподарств. Економічна нерівність та її індикатори я: крива Лоренца, децільний коефіцієнт, коефіцієнт Джині.

Кейнсіанська функція споживання. Гранична схильність до споживання та заощаджень. Чинники, що впливають на граничну схильність до споживання та заощадження. Середня схильність до споживання та заощаджень. Індуційоване

та автономне споживання. Чинники автономного споживання: багатство, запозичення.

Функції споживання з урахуванням фактора часу. Теорія Фішера про міжчасовий вибір споживача. Вплив на споживання поточного доходу, заощаджень та позик. Гіпотеза життєвого циклу Модільяні. Функція споживання за гіпотезою життєвого циклу. Гіпотеза постійного доходу.

Тема 8. Приватні інвестиції

Програмна анотація

Інвестиції в основний капітал. Кейнсіанська функція інвестицій. Передумови кейнсіанської функції інвестицій. Гранична ефективність капіталу. Графічна та математична інтерпретація кейнсіанської функції інвестицій. Неокласична функція інвестицій. Передумови неокласичної функції інвестицій. Бажаний обсяг капіталу, граничні витрати на капітал, очікуваний обсяг виробництва.

Проста інвестиційна функція. Процентна ставка і прибутковість інвестиційних проектів. Графічна інтерпретація простої інвестиційної функції. Заощадження та інвестиції. Заощадження як джерело і фінансове обмеження інвестицій. Залежність заощаджень від доходу. Рівновага між заощадженнями та інвестиціями як закон-тенденція. Класичний механізм урівноваження заощаджень з інвестиціями. Кейнсіанський механізм урівноваження заощаджень з інвестиціями. Структура заощаджень приватної закритої економіки. Роль фінансової системи в трансформації заощаджень в інвестиції, фінансові ринки, фінансові посередники.

Тема 9. Сукупні витрати і ВВП

Програмна анотація

Сукупні витрати і рівноважний ВВП. Визначення рівноважного ВВП на основі методу “витрати – обсяг виробництва”. Фактичні та заплановані витрати. Модель “кейнсіанський хрест”. Визначення рівноважного ВВП за методом “вилучення – ін’єкції”.

Заплановані та незаплановані інвестиції. Модель “заощадження – інвестиції”. Мультиплікатор витрат. Індуційовані й автономні витрати. Механізм мультиплікації автономних витрат.

Сукупні витрати і потенційний ВВП. Рецесійний розрив як наслідок дефіциту автономних витрат в умовах неповної зайнятості. Інфляційний розрив як наслідок надлишку автономних витрат в умовах повної зайнятості.

ТЕМА 5. ГРОШОВИЙ РИНОК

(Песцова-Світалка О.С.)

Грошовий ринок — це ринок короткострокових кредитних операцій (до одного року). Основними категоріями грошового ринку є пропозиція грошей і попит на гроші, які взаємодіють між собою і визначають рівень процентної ставки, тобто ціну грошей.

1. Гроші та їх вимір.
2. Пропозиція грошей.
3. Попит на гроші.
4. Механізм функціонування грошового ринку.
5. Процентна ставка: суть та види.

1. Гроші та їх вимір

Гроші є особливим товаром, який виділяється з-поміж інших товарів як загальний еквівалент їх вартості, виступає посередником в обміні одних товарів на інші та виражає економічні відносини між людьми з приводу виробництва та обміну товарів. У соціальному житті аналогів масштабу цього витвору людського розуму немає. Майже вся структура сучасної економіки побудована на існуванні грошей. Заради них люди працюють, через них навіть страждають, вигадують найвитонченіші способи їх отримання і витрачання. Проте гроші — це єдиний товар, котрий не можна використати інакше як витрачаючи їх. А тому люди майже все роблять для грошей, і гроші майже все роблять для людей.

Суть грошей зводиться до здійснення ними ролі посередника в обміні.

Економічна довідка

Наприкінці середніх віків італійські банкіри запозичили в арабських купців один з їхніх винаходів — грошовий обмін. Оборудка діяла таким чином: купець платив міняйлові у Венеції певну суму, скажімо, сто дукатів. Натомість міняйло виписував йому платіжне зобов'язання — так званий вексель. Потім десь в іншому місті, наприклад, у Генуї, власник векселя міг здати його тамтешньому банкірові й одержати Генуезьку валюту, щоб вести свої справи далі. Інструмент грошового обміну розвивався дуже швидко. Купцеві вже не доводилося вносити гроші заздалегідь, він міг одержати вексель на віру, під слово честі. У такий спосіб він діставав кредит (лат. *credere* означає “вірити, довіряти”), який давав йому змогу провадити операції, розраховуючи на добрий виторг. Така обіцянка коштувала грошей, а отже, була, по суті, нічим іншим, як грішми. Тепер венеційські купці мали змогу споряджати судна для далеких торговельних подорожей, а викуповувати свої векселі — вже після повернення суден додому, коли діставали прибуток. Крім того, вексель можна було погашати вже не конче самому, а доручити зробити це партнерові в справах. Так вексель став своєрідним платіжним засобом. Він давав змогу провадити операції, які без нього були б не можливі. З грошовим обміном періоду пізнього середньовіччя почався процес, який зрештою привів до створення всього складного фінансового інструментарію сучасності. Йдеться про опціони, ф'ючерси та угоди про страхування.

Найповніше суть грошей виявляється через їхні функції. **Гроші виконують три функції: міри вартості** — за допомогою грошей визначають ціни всіх

інших товарів; **засобу обміну** – гроші виступають посередником між продавцем і покупцем; **засобу нагромадження** – створення багатства.

Гроші – це сукупність активів, які використовують для здійснення ділових операцій.

Кількість грошей в обігу регулює держава в особі центрального банку. У кожній країні рух грошей між фірмами, домогосподарствами та державою називають **грошовим обігом**. Грошовий обіг здійснюється у готівковій та безготівковій формах.

Держава регулює грошовий обіг і формує національну грошову систему. Стабільність грошового обігу є важливою умовою успішного розвитку національної економіки. У кожній державі грошовий обіг є регульованим, тобто функціонує національна грошова система.

Грошова система – це спосіб організації грошового обігу, що склався історично в даній країні й закріплений законом.

В сучасних умовах **грошова система країни містить такі основні елементи**:

- 1) найменування грошової одиниці (наприклад, Україна – гривня, США – долар, Польща – злотий, Росія – рубль, Японія – єна та ін.). Нині у світі налічується понад 300 найменувань національних грошових одиниць;
- 2) види державних паперових грошових знаків, розмінної монети, що мають законну платіжну силу;
- 3) регламентацію безготівкового грошового обігу;
- 4) порядок обміну національної валюти на іноземну (валютний паритет) і регульований державою валютний курс;
- 5) державний апарат, що регулює грошовий обіг.

До середини 70-х років в усіх країнах мав місце, а в деяких існує і нині, щоправда формально, ще один елемент грошової системи – золотий вміст грошової одиниці.

Існують грошові системи двох типів: **металевого грошового обігу**, за якого такий грошовий товар виконує всі функції грошей; **паперово-кредитного грошового обігу**, в основі якого лежать кредитні гроші. В свою чергу, металеві системи поділяють на біметалеві й монометалеві. **Біметалева грошова система** – це система, за якої за золотом і сріблом законодавчо закріплена роль загального еквівалента.

У вересні 1996 р. в Україні була проведена грошова реформа. В обіг введено національну валюту України гривню та її соту частку - копійку. Код валюти літерний - UAH, скорочена назва - грн. Емісійний інститут - Національний банк України. В обігу знаходяться: банкноти номінальною вартістю 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100, 200 і 500 гривень; розмінні монети номінальною вартістю 1, 2, 5, 10, 25, 50 копійок; обігові монети номінальною вартістю 1 гривня.

Економічна довідка

Гривня – це грошова і вагова одиниця Київської держави часів Ярослава Мудрого. Вага гривні приблизно дорівнювала фунту срібла. Назва походить від назви обруча із золота або срібла, який жінки носили на шиї як прикрасу. Для зручності обручі рубались на частини, які самостійно вступали в обіг. Це послужило основою для грошової одиниці – рубля. У часи Української Народної Республіки (1918 – 1920 рр.) випускались в обіг кредитні білети Державного банку УНР – гривні. У 1991 р. в зв'язку з проголошенням Акта про незалежність України Верховна Рада, виходячи з тисячолітньої

традиції творення Української держави, прийняла рішення назвати гривнею власну грошову одиницю України.

Грошова маса – це сукупність усіх грошових засобів, які знаходяться у народному господарстві в готівковій і безготівковій формах і виконують функції засобів обігу, платежу і накопичення.

Різні ділові операції обслуговують не один, а різні види грошей, наприклад готівка, чеки тощо. Тому існують різні показники загальної кількості грошей у національній економіці, які називають грошовими агрегатами.

Грошові агрегати – це такі види ліквідних активів, які відображають домінуючу для цієї групи функцію грошей і служать альтернативними вимірниками грошової маси (показники структури грошової маси).

У різних країнах функціонує своя система агрегатів. Починаючи з грудня 2002 р. грошові агрегати складаються на підставі даних стандартизованих форм звітності Національного банку України та інших депозитних корпорацій (банків) за методологією МВФ. Національний банк України визначає такі агрегати грошової маси:

- грошовий агрегат М0 включає готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями;
- грошовий агрегат М1 – грошовий агрегат М0 та переказні депозити в національній валюті (М1-М0);
- грошовий агрегат М2 – грошовий агрегат М1 та переказні депозити в іноземній валюті й інші депозити (М2-М1);
- грошовий агрегат М3 – грошовий агрегат М2 та цінні папери, крім акцій (М3-М2)¹.

Відповідно до методології МВФ грошові агрегати України визначаються (табл. 5.1):

Таблиця 5.1

Грошові агрегати України, 2005-2008 рр.

(залишки коштів на кінець періоду, млн. грн.)

Роки	М3						
	всього	М2					М3-М2
		всього	М1			М2-М1	
			всього	М0	М1-М0		
2005	194071	193145	98573	60231	38341	94573	925
2006	261063	259413	123276	74984	48292	136138	1650
2007	396156	391273	181665	111119	70546	209608	4884
2008	515727	512527	225127	154759	70369	287400	3200

Джерело: Статистичні матеріали (грошово-кредитна статистика) // <http://www.bank.gov.ua> – веб-сторінка Національного банку України

Переказні депозити – це фінансові активи, що за першою вимогою можуть бути обміняні на готівкові кошти за номіналом та безпосередньо використані для здійснення платежу.

¹ до 1998 р. М3 = М2 + кошти клієнтів за трастовими операціями банків.

Таблиця 5.2

Структура грошової маси України, 2006-2008 рр.

Грошовий агрегат	2006р.		2007р.		2008р.		2008 р. у % до 2006 р.
	млн. грн.	у % до загальної суми	млн. грн.	у % до загальної суми	млн. грн.	у % до загальної суми	
M0	74984	28,7	111119	28,0	154759	30,0	206,4
M1	123276	47,2	181665	45,9	225127	43,6	182,6
M2	259413	99,4	391273	98,8	512527	99,4	197,6
M3	261063	100,0	396156	100,0	515727	100,0	197,5

Джерело: Статистичні матеріали (грошово-кредитна статистика) // <http://www.bank.gov.ua> – веб-сторінка Національного банку України; розрахунки автора.

Як видно з табл. 5.2, структура грошової маси України за останні чотири роки не змінилась. Значна частка грошової маси припадає на готівку - близько 30 %, це пояснюється низьким рівнем розвитку фінансового ринку, недостатнім використанням електронних засобів платежу в Україні (у країнах Західної Європи цей показник становить близько 6 %) та розвитком тіньового сектору економіки. Висока питома вага агрегату M1 в агрегаті M3 у структурі грошової маси в Україні пояснюється вузьким спектром пропонованих українським грошовим ринком активів, які здатні виконувати функцію накопичення грошей протягом довгострокового періоду і, відповідно, високим рівнем інфляції.

Основу всієї грошової маси країни становлять **гроші високої ефективності** - банкноти, монети та депозити комерційних банків у Центральному банку, тому їх називають грошовою базою (табл. 5.3).

Таблиця 5.3

Грошово-кредитна база України, 2000-2008 рр.

(млн. грн.)

Показник	2000р.	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.
Грошова маса	32252	45755	64870	95043	125801	194071	261063	396156	515727
Грошова база	16780	23055	30808	40089	53763	82760	97214	141901	186671
Вимоги банків за наданими кредитами	19574	28373	42035	67835	88579	143418	245226	426863	734010
Депозити суб'єктів господарювання та фізичних осіб	18738	25674	37715	616617	82959	132745	184234	279738	357204

Джерело: Статистичні матеріали (грошово-кредитна статистика) // <http://www.bank.gov.ua> – веб-сторінка Національного банку України.

Грошова база (H) - частина пропозиції грошей, яка створюється центральним банком і забезпечується його активами в формах золотовалютних резервів, цінних паперів та кредитів, що надаються центральним банком. Грошова база є сумою готівки, що знаходиться поза банківською системою, та загальних резервів комерційних банків (сума обов'язкових резервів та позанормативних резервів готівки у касах).

2. Пропозиція грошей

Пропозиція грошей (M^s) складається з готівкових грошей поза банківською системою (IT) та чекових депозитів (D), тобто:

$$M^s = IT + D \quad (5.1)$$

Гроші готівкові – це гроші, що виконують функцію засобу обігу, представлені банкнотами і розмінними монетами, монопольне право на випуск яких законодавчо закріплене за державою. **Депозити** – внески грошових коштів юридичних і фізичних осіб у комерційні банки у готівковій чи безготівковій формі для зберігання на визначених умовах.

За своїм складом грошова пропозиція визначається агрегатом $M1$, де готівкові гроші являють собою зобов'язання Центрального банку, а чекові депозити - зобов'язання комерційних банків.

Існує декілька можливих джерел створення нових депозитів у системі комерційних банків: вкладення небанківським сектором готівкових грошових коштів у комерційні банки; купівля комерційними банками або центральним банком державних цінних паперів у фірм та населення; купівля банківською системою іноземної валюти у небанківського сектора; надання комерційними банками позичок небанківському сектору економіки.

Куплені цінні папери та іноземна валюта сплачуються банками шляхом збільшення депозитів продавця на суму угоди. Надання позичок також супроводжується зростанням депозитів.

Сума коштів, що внесені як депозити на банківські рахунки і не використані для кредитування з метою забезпечення вимог вкладників у будь-який час, складає **фактичні або загальні резерви комерційного банку (TR)**.

Якщо фактичні банківські резерви дорівнюють депозитам, то маємо справу із системою 100% банківського резервування. За таких умов банки не впливають на рівень грошової пропозиції, але визначають структуру грошової маси. Якщо обсяг банківських резервів менший, ніж загальна сума банківських депозитів, то така система має назву **часткового банківського резервування**.

Сучасна банківська система базується на частковому резервуванні банківських депозитів.

Головним компонентом банківських резервів є **обов'язкові (мінімальні) банківські резерви (R)**, які зберігаються у Центральному банку (НБУ).

Головною функцією вимоги обов'язкових банківських резервів є необхідність контролю Національного банку за величиною грошової пропозиції (M^s).

За законом всі комерційні банки повинні мати **обов'язкові резерви (R)**.

Норма обов'язкового резервування (r) (резервні вимоги) визначається як відношення суми обов'язкових резервів (R) до суми залучених депозитів (D):

$$r = \frac{R}{D} \quad (5.2)$$

Величина, на яку фактичні резерви банку (TR) перевищують його обов'язкові резерви (R), називається **надлишковими резервами (B) банку**:

$$B = TR - R \quad (5.3)$$

Норма фактичного резервування (rr) визначається відношенням фактичних резервів комерційних банків до депозитів (D):

$$rr = \frac{(R + B)}{D} \quad (5.4)$$

Гроші, які залучають комерційні банки на свої депозити, перевищують банківські резерви. Перевищення депозитних грошей над банківськими резервами дозволяє банкам створювати **кредитні гроші**.

Економічна довідка Згідно з даними звітності НБУ ("Звіт про кількість клієнтів банків та кількість відкритих клієнтами рахунків") станом на 01.01.2008 установи 173 банків обслуговують понад 120 млн. клієнтів – юридичних та фізичних осіб (резидентів і нерезидентів), які відкрили поточні та вкладні (депозитні) рахунки, з них: 118,4 млн. – фізичні особи, 1,9 млн. – суб'єкти господарювання, впродовж 2006 – 2007 рр. кількість клієнтів, які обслуговуються у банках, зростає переважно за рахунок клієнтів-фізичних осіб. Загальна кількість відкритих рахунків клієнтів на звітну дату склала 153,7 млн., у тому числі: поточних – 106,8 млн. (69,5 % від загальної кількості рахунків, відкритих у банках), вкладних (депозитних) – 46,9 млн. (30,5 %).

Спроможність окремого комерційного банку створювати гроші визначається розміром його надлишкових резервів (B).

Усі разом комерційні банки в умовах дворівневої банківської системи "створюють" гроші, коли надають позики в обсязі своїх кредитних ресурсів.

Величина можливого зростання грошової маси у комерційній банківській системі визначається **нормою обов'язкових банківських резервів (r)**. Чим більша норма обов'язкових банківських резервів, тим менше зростання грошової маси.

Відношення приросту кредитних ресурсів (ΔM^s) до приросту грошової бази (ΔH) визначає **депозитний мультиплікатор**:

$$m = \frac{\Delta M^s}{\Delta H} \quad (5.5)$$

Депозитний мультиплікатор (m) обернено пропорційний нормі мінімальних банківських резервів (r):

$$m = 1/r \quad (5.6)$$

Він показує у скільки разів комерційні банки збільшують розмір грошової маси в обігу.

Грошова пропозиція (M^s) пов'язана з грошовою базою (H) наступним чином:

$$\Delta M^s = m \Delta H, \quad (5.7)$$

де ΔM^s - приріст пропозиції грошей; m - депозитний мультиплікатор; ΔH - приріст грошової бази.

Центральний банк, регулюючи розміри обов'язкових резервів (r), може значно впливати не тільки на діяльність комерційних банків, а й на економічне життя в цілому.

Процес емісії платіжних засобів у межах системи комерційних банків називається **кредитною мультиплікацією**. Кредитна мультиплікація визначає максимальний рівень **кредитної експансії** на внутрішньому ринку, і, відповідно,

максимальний обсяг грошової маси, що випускається банківською системою при певному рівні резервних вимог.

Реальна здатність банків створювати гроші залежить не лише від норми обов'язкових банківських резервів (r), але й від поведінки населення та його довіри до банківської системи в цілому. Чим нижча довіра до банків, тим меншою є їхня здатність надавати кредити і, відповідно, впливати на грошову пропозицію (M^s).

Грошовий мультиплікатор (m^*) - це ускладнений варіант депозитного, в якому враховується поведінка як банків, так і населення. Він визначається за формулою:

$$m^* = \frac{1 + d}{r + d}, \quad (5.8)$$

де m^* - грошовий мультиплікатор; d - відношення готівкових грошей до депозитів у населення; r - норма обов'язкових банківських резервів (відношення резервів до депозитів).

Із формули грошового мультиплікатора витікає:

- 1) чим більша величина d , тим менший грошовий мультиплікатор;
- 2) чим більша норма обов'язкових банківських резервів, тим менший мультиплікатор.

Необхідно відзначити, що грошовий мультиплікатор значно менший, ніж депозитний, тому що він враховує готівкові копійки у населення.

Грошовий мультиплікатор (m^*) показує, у скільки разів зміниться обсяг грошової маси (M^s) в разі зміни грошової бази (H):

$$M^s = H m^* \quad (5.9)$$

Таким чином, грошову масу можна представити як добуток грошової бази і мультиплікатора.

2. Попит на гроші

Попит на гроші – це запаси грошових активів, якими бажають володіти економічні суб'єкти в кожний даний період часу. Попит на гроші в національній економіці охоплює (рис. 5.1):

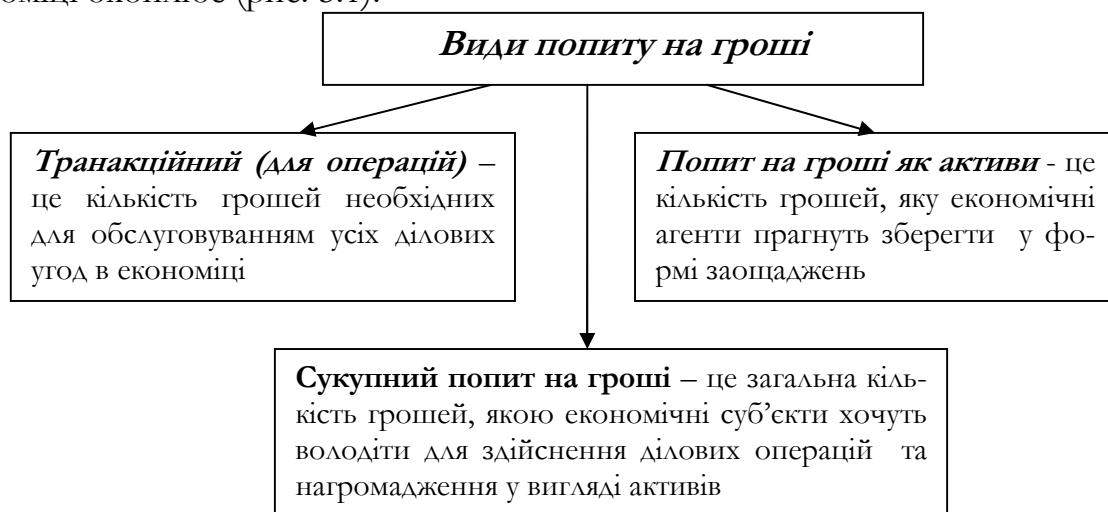

Рис. 5.1. Складові попиту на гроші у національній економіці

1) Попит на гроші для операцій (трансакційний).

Попит на гроші для операцій пов'язаний з обслуговуванням усіх ділових угод в економіці. Населення і фірми потребують грошей насамперед як засобу обміну. Підприємствам гроші потрібні для оплати матеріалів, сировини, праці, закупівлі обладнання. Населення потребує грошей для купівлі споживчих товарів і послуг. У зв'язку з цим формується попит на гроші для операцій (M_1). Родинам і підприємствам потрібні готівка й поточні рахунки для купівлі товарів і послуг. При цьому зі зростанням доходів збільшується кількість продуктів, які купуються, і отже, зростає попит на гроші для операцій. Аналогічним чином на цей попит впливає підвищення цін. Попит на гроші для операцій чутливий до втрат від зберігання грошей. Коли процентна ставка на альтернативні види активів зростає порівняно зі ставкою процента на гроші, родини і підприємства зменшують нагромадження своїх грошей. За вищих ставок підприємства намагаються звести свої залишки у готівці до мінімуму.

Кількість грошей, що потрібна для здійснення операцій у національній економіці, відображує кількісне рівняння обігу, яке записують так:

$$M \cdot V = P \cdot Y, \quad (5.10)$$

де M – кількість грошей в обігу; V – швидкість обігу грошей; P – рівень цін; Y – обсяг національного продукту в реальному вираженні.

Права частина кількісного рівняння обігу є грошовою оцінкою національного продукту, тобто загальним виторгом, отриманим продавцями продукту. Ліва частина рівняння повідомляє про гроші, витрачені для здійснення ділових операцій купівлі-продажу національного продукту. Зі складових рівняння невідомою для нас є **швидкість обігу грошей V** , яка показує кількість разів, яку гривня або інша національна грошова одиниця витрачається за рік на придбання кінцевих товарів і послуг. Із кількісного рівняння обігу випливає **рівняння попиту на гроші**:

$$M^d = \frac{P \cdot Y}{V}, \quad (5.11)$$

де M^d – попит на гроші.

Отже, попит на гроші для операцій залежить від рівня цін (P), величини доходу (Y) та швидкості обігу грошей (V). Зростання рівня цін і реального обсягу виробництва збільшує попит на гроші. І навпаки, зростання швидкості обігу грошей зменшує попит на гроші для операцій.

Номінальний попит на гроші відображує ту кількість грошей, яку економічні суб'єкти хотіли б мати для фінансування ділових операцій. Із економічної точки зору, доцільніше розглядати реальний (скоригований на рівень інфляції) попит на гроші, який визначається з урахуванням їхньої купівельної спроможності – реальної вартості грошей.

Реальні грошові залишки, або реальні грошові запаси вимірюють той обсяг товарів і послуг, який можна придбати за певну номінальну кількість грошей $\left(\frac{M}{P}\right)$. Величина $\left(\frac{M}{P}\right)$ отримала назву “реальних грошових запасів”.

Проста лінійна функція транзакційного попиту на гроші показує, що транзакційний попит пропорційний реальному доходу, або кількості виробленої продукції:

$$\left(\frac{M}{P}\right)^d = k \cdot Y, \text{ де } k = 1/V \quad (5.12)$$

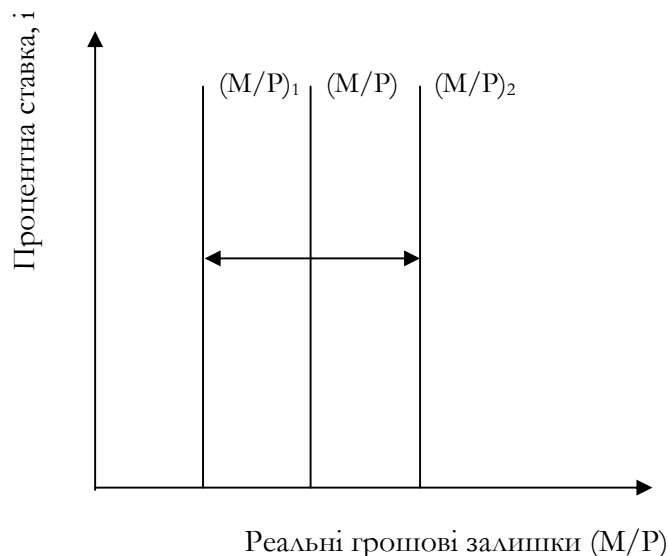

Рис. 5.2. Транзакційний попит на гроші

Реальний попит на гроші позитивно пов'язаний із рівнем економічної активності. Якщо стає реальний доход, а отже, і обсяг запланованих та непередбачених рацій, то підвищується реальний попит на гроші, і навпаки.

На графіку (рис. 5.2) показано як змінюється транзакційний попит на гроші під впливом зміни ВВП: зростання ВВП збільшує попит на гроші і зсуває лінію попиту праворуч, і навпаки, зменшення ВВП зсуває лінію попиту на гроші ліворуч, тоб-

то попит зменшується.

2) Попит на гроші як активи.

Крім грошей для операцій, попит на гроші включає і попит на них як на активи, на засіб нагромадження вартості. Родини нагромаджують гроші на старість, на важкі часи, на освіту дітей тощо.

Для закупівлі капітальних благ, вартість яких є нерідко дуже значною, потрібно попередньо відкласти кошти. Придбання предметів споживання чималої цінності (житло, меблі та ін.) також передбачає попереднє нагромадження грошей. Використовуючи гроші як активи, населення і фірми прагнуть захистити своє багатство від мінливості економічного життя. Із цією метою вони можуть заощаджувати гроші на високоприбуткових поточних або заощаджувальних рахунках. У цьому випадку гроші розглядаються як засіб збереження вартості. Володіння грошима цій якості перетворює їх на активи.

Попит на гроші як активи – кількість грошей, яку економічні агенти прагнуть зберегти у формі заощаджень, тобто це бажана кількість фінансових активів у грошовій формі.

Водночас гроші є одним з активів – поряд з нерухомим майном, акціями, облігаціями, коштовностями тощо, за допомогою яких люди намагаються збе-

регти, примножити i , головне, перемістити своє багатство з поточного періоду в майбутній. Кожна з різноманітних форм зберігання і переміщення у часі багатства має свої переваги та недоліки.

Номінальна процентна ставка є альтернативною вартістю нагромадження грошей. Тому попит на гроші як активи обернено пропорційний до процентної ставки. За низької процентної ставки населення надаватиме перевагу зберігання великої кількості грошей як активів. Зі зростанням процентної ставки нагромаджувати значні суми грошей стає невигідно. Що вища процентна ставка, то більше потенційного доходу втрачає домогосподарство або фірма, які нагромаджують гроші.

Функція попиту на гроші як активи відображує обернену залежність величини попиту на реальні грошові залишки з боку активів від динаміки номінальної ставки процента (i): $\left(\frac{M}{P}\right)^d = L(i)$. Графічна інтерпретація даної залежності подана на рис. 5.3.

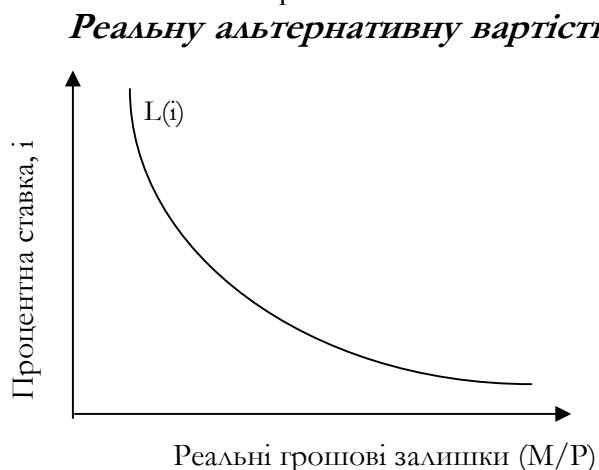

Рис. 5.3. Графік функції попиту на гроші як активи

Реальну альтернативну вартість зберігання грошей визначає реальна ставка процента (r) — номінальна процентна ставка, що скоригована на рівень інфляції. Ця корекція ведеться відносно очікуваного темпу інфляції, оскільки фактичний майбутній рівень її невідомий.

З урахуванням очікуваної інфляції, функція попиту на гроші як активи може бути записана таким чином:

$$\left(\frac{M}{P}\right)^d = L(r, \pi^e) \quad (5.13)$$

Якщо реальна процентна ставка падає, то реальний попит на

гроші зростає, оскільки зменшується реальна альтернативна вартість зберігання грошей. Чим вищий очікуваний темп інфляції, тим нижчим буде рівень реального попиту на гроші, оскільки лише в цьому випадку зменшується зумовлена інфляцією втрата купівельної спроможності грошей.

3) Сукупний попит на гроші.

Сукупний попит на гроші — це загальна кількість грошей, якою економічні суб'єкти хочуть володіти для здійснення ділових операцій та нагромадження у вигляді активів. Тобто, сукупний попит на гроші є сумою операційного попиту та попиту на гроші як активи. Так як трансакційний попит на гроші залежить від величини доходу, а попит на гроші як активи — від процентної ставки, то функція сукупного попиту на гроші має вигляд:

$$\left(\frac{M}{P}\right)^d = L(i, Y) \quad (5.14)$$

Попит на гроші реагує на зміни рівня процентних ставок з меншою еластичністю, ніж на зміни рівня реального доходу. Тому спираючись на кейнсіанську функцію попиту на гроші конкретизуємо кейнсіанське рівняння попиту на гроші:

$$\left(\frac{M}{P}\right)^d = k \cdot Y - h i, \quad (5.15)$$

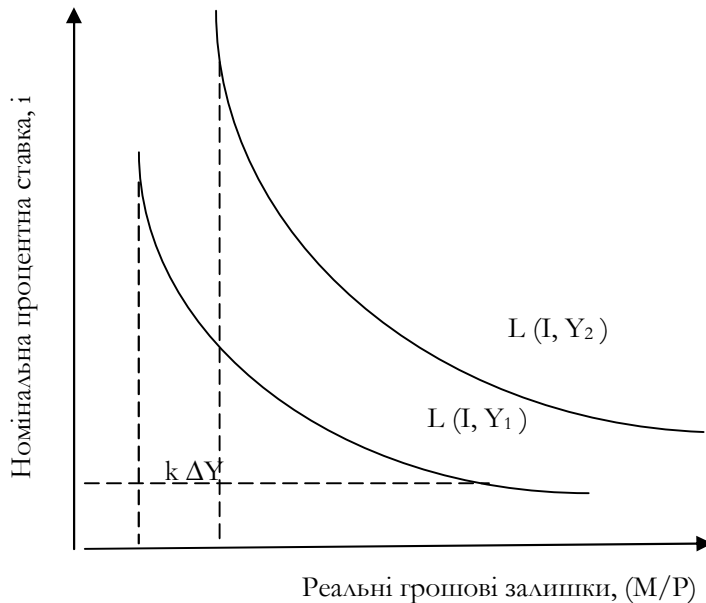

Рис. 5.4. Крива сукупного попиту на гроші

чину $k \cdot \Delta Y$. За даного рівня доходу зі зростанням процентної ставки величина реального попиту на гроші знижуватиметься, що виражається рухом по кривій попиту на гроші. Криву сукупного попиту на гроші нерідко називають **кривою переваги ліквідності**.

3. Механізм функціонування грошового ринку

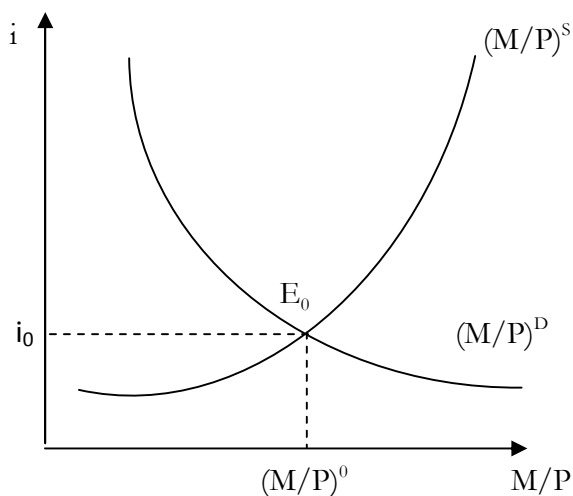

Рис. 5.5. Рівновага на ринку грошей

де k — коефіцієнт чутливості грошового попиту до зміни доходу, який показує, на скільки грошових одиниць змінюється попит на гроші при зміні доходу на одну грошову одиницю; h — коефіцієнт чутливості грошового попиту до зміни процентної ставки, який показує, на скільки грошових одиниць змінюється попит на гроші при зміні процентної ставки на один пункт.

Крива сукупного попиту на гроші, відображена на рис. 5.4. Із збільшенням рівня доходу від Y_1 до Y_2 на величину ΔY крива попиту на гроші переміщується вправо на величину $k \cdot \Delta Y$. Зі зменшенням доходу на ΔY крива переміститься вліво на величину $k \cdot \Delta Y$.

Грошовий ринок — це ринок короткострокових кредитних операцій (до одного року), на якому попит на гроші та їхня пропозиція визначають рівень процентної ставки, тобто ціну грошей.

Врахуємо, що попит на гроші є попитом на грошові запаси. Тому під пропозицією грошей ми будемо мати на увазі пропозицію реальних грошей, яка позначається $(M/P)^S$. Для розгляду механізму грошового ринку скористаємося графічними моделями.

На рис. 5.5 на горизонтальній осі графіка відкладена кількість реальних грошей (M/P) , а на вертикальній – процентна ставка (i) . Крива грошової пропозиції $(M/P)^S$ є зростаючою функцією від процентної ставки і тому має додатний нахил. Крива попиту на гроші $(M/P)^D$ є спадною функцією від процентної ставки, що обумовлює її від’ємний нахил. Рівновага на грошовому ринку досягається в точці E_0 , де крива пропозиції грошей перетинається з кривою попиту на гроші. Цій точці відповідає рівноважна процентна ставка i_0 .

Рівновага між попитом і пропозицією грошей свідчить про те, що на грошовому ринку не має ні надлишку, ні нестачі грошей. За таких умов відсутні причини для зниження або зростання рівноважної процентної ставки. Але рівновага на ринку – це не статичний стан, а тенденція, яка постійно підтримується ринковим механізмом.

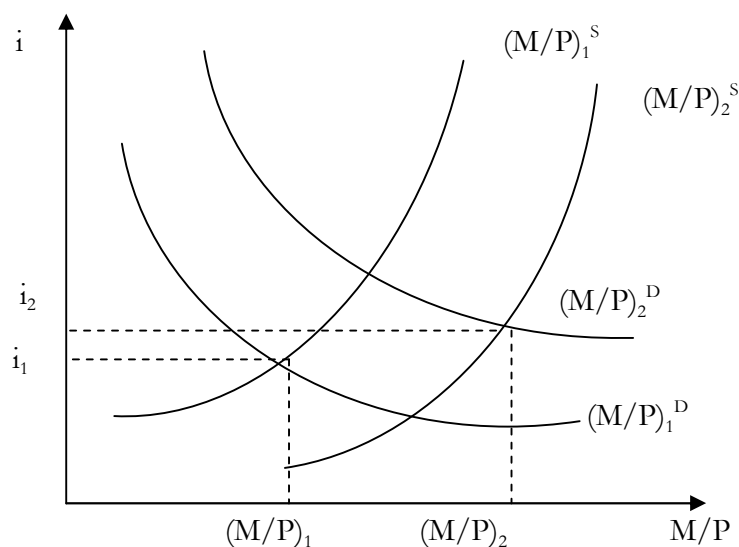

Рис. 5.6. Реакція грошового ринку на зростання доходу

Щоб розкрити механізм, на основі якого ринок підтримує тенденцію до рівноваги між пропозицією грошей і попитом на гроші, розглянемо кілька варіантів порушення і відновлення рівноваги на грошовому ринку.

В умовах, коли центральний банк підтримує грошову базу на незмінному рівні передбачається збільшення доходу ΔY . Графічно цю ситуацію зобразимо на рис. 5.6.

Згідно з функцією попиту на гроші зростання реального доходу збільшить попит на гроші на величину $k \cdot \Delta Y$. На цю величину попит на гроші перевищить пропозицію грошей за даної рівноважної ставки i_1 . Щоб усунути нестачу грошей економічні суб'єкти намагатимуться продавати грошові активи, наприклад, облігації. Це, в свою чергу, збільшить пропозицію облігацій на фінансових ринках та викличе зниження їхньої ціни. А оскільки процент, який нараховують за облігаціями є фіксованою величиною, то в разі зниження ціни облігації процентна ставка зростає: $(i = \text{процентний дохід} / \text{ціна облігація} \times 100 \%)$.

У міру падіння ціни облігації і зростання процентної ставки на грошовому ринку відбуватимуться похідні ефекти, які коригують наслідки зазначені вище, а саме: зростання альтернативної вартості грошей, що зменшить попит на гроші; підвищення грошового мультиплікатора, що збільшить пропозицію грошей.

Рівноважна процентна ставка зростає до i_2 внаслідок впливу зростання реального доходу та похідних ефектів. Це означає, що ринок грошей повертається до рівноваги за допомогою зростання процентної ставки, яка, з одного боку, частково зменшує приріст попиту на гроші, викликаний зростанням реального доходу; з ін-

шого – збільшує пропозицію грошей за рахунок підвищення мультиплікатора.

Припустимо, що центральний банк збільшує грошову базу (ΔH) за незмінного реального доходу (Y). Графічно цю ситуацію зобразимо на рис. 5.7. Згідно із залежністю між пропозицією грошей та приростом грошової бази, емісія грошової бази мультиплікативно збільшує пропозицію грошей на величину $\Delta H / P \cdot m^*$. На цю саму величину за даної процентної ставки (i_1) виникає надлишок грошей. Для того щоб позбутися надлишкових грошей економічні суб'єкти намагатимуться купувати облігації. Це збільшує

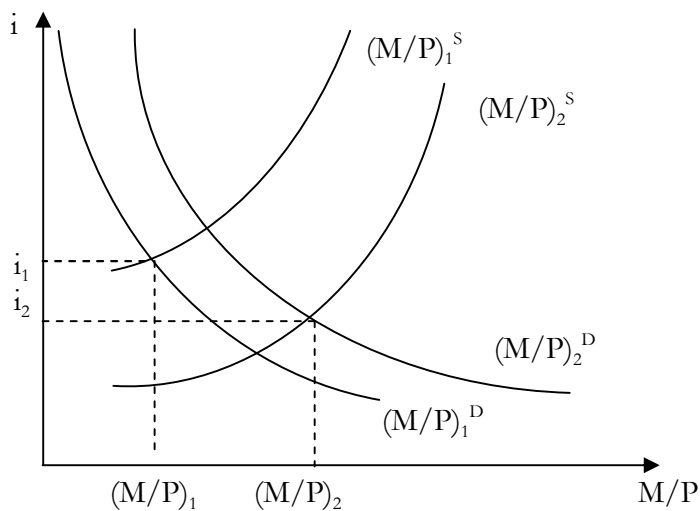

Рис. 5.7. Реакція ринку грошей на збільшення грошової бази

попит на облігації і викликає зростання їх ціни. Як наслідок зменшиться процентна ставка.

Одночасно з падінням ціни на грошовому ринку виникають похідні ефекти: зменшується альтернативна вартість грошей, що викликає зростання попиту на гроші; падає грошовий мультиплікатор, який зменшуючи пропозицію грошей, корегує її збільшення. З урахуванням емісії грошової бази та похідних ефектів рівноважна процентна ставка зменшиться до i_2 .

Таким чином, збільшення пропозиції грошей, що викликане емісією грошової бази сприятиме виникненню надлишку грошей, це, в свою чергу, збільшить попит на облігації та сприятиме зростанню ціни облігацій. Зниження процентної ставки викличе зростання попиту на гроші, що зумовлене похідними ефектами.

4. Процентна ставка: суть та види

У ринковій економіці об'єктом купівлі-продажу виступають гроші. Часто буває так, що у певний момент часу одні домогосподарства, фірми чи навіть уряд відчують гостру нестачу грошей, тоді як в інших домогосподарствах або фірмах є тимчасово вільні кошти. Виникають об'єктивні необхідність і можливість купівлі грошових активів на певний строк. **Ціною грошей є процентна ставка.**

Процентна ставка – це плата за право користуватися грошовими коштами. Інакше кажучи, це вартість позички, або ціна, яку потрібно платити за користування позиченими грошми. Процентну ставку розглядають як відсоток, а не як абсолютну величину.

Під процентною ставкою розуміють плату за 100 позичених грошових одиниць. Якщо ставка становить 17 % річних, це означає, що плата за 100 позичених на рік гривень становить 17 гривень.

У сучасній економіці застосовуються різні види процентних ставок: процентні ставки за вклади, процентні ставки за векселі державної скарбниці, процентні ставки за довгострокові облігації державної позики, облікові процентні ставки, процентні ставки за заставні тощо.

Економічна сутність поняття процентної ставки як вартості позики була предметом гострих дискусій серед дослідників, про що свідчить табл. 5.4.

Таблиця 5.4

Еволюція теоретичних уявлень щодо позичкового процента

Науковці	Тлумачення поняття
Сміт А.	Визначав процент як частину прибутку створену позичковим капіталом
Маркс К.	Поділяв увесь капітал на капітал-власність і капітал-функцію. Процент – форма доходу на капітал-власність. Підприємницький дохід це форма доходу на капітал-функцію. Якщо капіталіст (підприємець) використовує тільки свій власний капітал, він привласнює і процент, прибуток, які разом утворюють підприємницький дохід. Якщо функціональний капіталіст використовує виключно запозичений капітал, його підприємницький дохід розпадається на дві частини – прибуток, який привласнюється ним самим, та процент, який сплачується кредиту
Фішер І.	Процент – результат обміну суми поточних благ на більшу суму майбутніх благ
Бем-Баверк Е.	Розглядав три основні причини існування процента: 1) відношення між бажаннями людини та засобами їх досягнення, що змінюються; 2) надання переваг теперішнім благам стосовно майбутніх; 3) переваги опосередкованого (капіталом) виробництва матеріальних благ над прямим
Віксель К., Кассіль Г.	Трактують процент як плату за тимчасове використання чужого (запозиченого) грошового капіталу
Мізес Л.	Процент – це вияв процесу дисконтування майбутніх благ порівняно з поточними. Оскільки поточна вартість оцінюється вище, ніж майбутня, то процент – плата за відмову від використання певної суми грошей в поточному періоді заради зростання цієї суми в майбутньому
Кейнс Дж. М.	Пов'язував позичковий процент з перевагами ліквідності, тобто з прагненням людей мати багатство в найліквіднішій формі, тобто у грошовій формі

Рівень процентних ставок неоднаковий і зумовлений такими обставинами.

По-перше, **строком надання позики**. Окремі позики надаються на короткий проміжок часу, навіть на одну ніч. Інші позики надаються на 20–30 років або й більше. Процентні ставки за довгострокові позики зазвичай, але не завжди, вищі, ніж короткострокові.

По-друге, **ризиком**. Ухвалюючи рішення про надання позики, кредитор зважає ймовірність повернення її позичальником. Закон передбачає, що боржники, які не виконують своїх зобов'язань, оголошуються банкрутами. Що вища ймовірність неповернення позики, то вища процентна ставка. Найбезпечніші-

ми вважаються державні цінні папери, тому державні облігації мають низьку процентну ставку.

По-третє, **податковим режимом**. Процент на різні види облігацій може оподатковуватися неоднаково. Внаслідок цього за облігації, процент на які не оподатковується, платять нижчу процентну ставку.

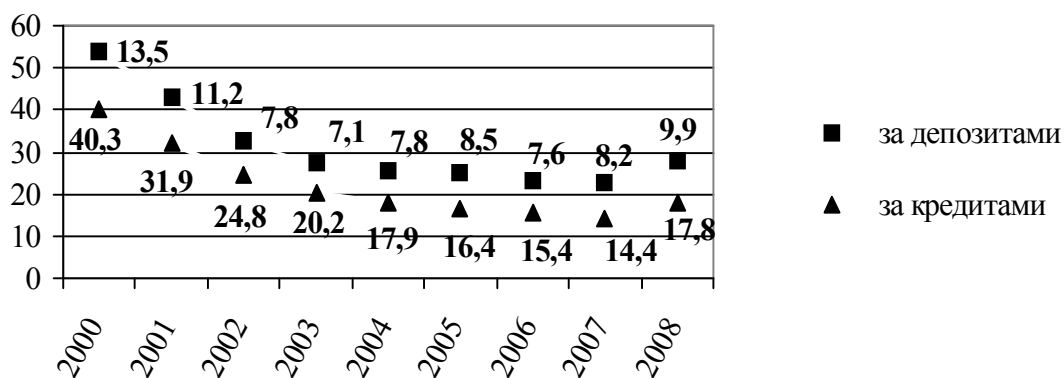
По-четверте, **адміністративними витратами**. Позики різняться і за витратами, які несе кредитор. Наприклад, деякі види позик потребують тимчасового страхування; інколи кредитори змушені наймати детективів, які стежать за фінансовою поведінкою позичальника. Тому позики з високими адміністративними витратами передбачають вищі процентні ставки.

У макроекономічному аналізі найчастіше залишаємо осторонь відмінності між процентними ставками. Річ у тім, що процентні ставки змінюються в одному напрямі. Проте обов'язково розрізняють **реальну і номінальну** процентні ставки.

Номінальна вимірює дохід у грошових одиницях за рік за 100 позичених таких одиниць. **Номінальна процентна ставка – це ставка не скоригована на інфляцію**. Проте протягом року ціни товарів і послуг можуть істотно зрости. Тому кредитор, який отримає від позичальника плату за позичені гроші, зможе купити за неї менше товарів і послуг. У зв'язку з цим реальна процентна ставка виявиться нижчою.

Реальна процентна ставка – це номінальна ставка, скоригована на темп інфляції. Вона визначається як номінальна ставка мінус темп інфляції. Якщо номінальна ставка становить 20 % річних, а річний темп інфляції – 7 %, тоді реальна процентна ставка становить $(20 - 7) = 13$. Отже, реальна процентна ставка вимірює кількість товарів, які можна купити завтра, порівняно з товарами, від купівлі яких, надаючи кредит, кредитор утримується сьогодні.

Економічна довідка Процентні ставки комерційних банків України (середньозважені ставки в річному обчисленні, %), 2000 – 2008 рр.

В інфляційні періоди потрібно використовувати реальні, а не номінальні процентні ставки. Припустимо, що у банку взято позику на рік 1000 грн. Номінальна ставка процента 20 %, темп інфляції 10 %. Через рік повернено позичену суму 1000 грн. та ще сплачено 100 грн. процентів. На перший погляд здається, що банк у вигадці, адже позичивши 1000 грн. він дістав назад 1100. Однак за темпу інфляції 10% тепер за 1100 грн. можна купити стільки ж продуктів, скільки рік назад за 1000 грн.

Жодного реального виграшу банк не має. У нашому прикладі реальна процентна ставка дорівнює нулю ($10 - 10 = 0$).

Іноколи буває, що реальна процентна ставка є від'ємною. У таких випадках комерційні банки опиняються у скрутному фінансовому становищі. Наприклад, номінальна ставка 20 %, а темп інфляції – 22 %, реальна процентна ставка $20 - 22 = -2$ %.

Короткі висновки

1. Гроші – це сукупність активів, які використовують для здійснення ділових операцій. Держава регулює грошовий обіг і формує національну грошову систему.

2. Ділові операції обслуговують різні види грошей, тому існують різні показники загальної кількості грошей у національній економіці, які називають грошовими агрегатами. Національний банк України визначає такі агрегати грошової маси: $M0$ = готівкові кошти в обігу; $M1 = M0$ + депозити в національній валюті; $M2 = M1$ + переказні депозити в іноземній валюті та інші депозити; $M3 = M2$ + цінні папери, крім акцій.

3. Пропозиція грошей – це сукупність грошових активів національній економіці а певний момент часу. За своїм складом вона визначається агрегатом $M1$, де готівкові гроші являють собою зобов'язання Центрального банку, а чекові депозити – зобов'язання комерційних банків. Центральний банк регулює розміри банківських резервів, контролює величину грошової пропозиції. Депозитний мультиплікатор показує у скільки разів комерційні банки збільшують розмір грошової маси в обігу, а грошовий мультиплікатор – у скільки разів збільшиться обсяг грошової маси в разі зміни грошової бази.

4. Сукупний попит на гроші складається із попиту на гроші для операцій і попиту на гроші як активи. Попит на гроші для операцій (трансакційний) змінюється пропорційно номінальному ВВП, а попит на гроші як активи обернено пропорційний до процентної ставки.

5. На грошовому ринку попит на гроші та їхня пропозиція визначають рівень процентної ставки, тобто ціну грошей. Рівновага на грошовому ринку досягається тоді, коли немає ні надлишку, ні дефіциту грошей. Але така ситуація існує лише в тенденції, яка постійно порушується і відновлюється під впливом зміни доходу або грошової бази.

6. Процентна ставка – це плата за користування грошовими коштами. Ставка, яка не скоригована на інфляцію називається номінальною процентною ставкою. Реальна процентна ставка – це різниця між номінальною процентною ставкою і темпом інфляції.

Питання для самоконтролю

1. Що розуміють під категорією “гроші”? Які функції виконують гроші?
2. Яка причина переходу від біметалевих до монометалевих грошових систем?
3. Охарактеризуйте основні елементи грошової системи.
4. Дайте визначення пропозиції грошей та охарактеризуйте агрегати, з яких вона складається.
5. Чому комерційні банки зобов'язані мати обов'язкові резерви?
6. Що таке надлишкові резерви?
7. В чому полягає сутність депозитного та грошового мультиплікаторів?

8. Що таке попит на гроші та які види попиту на гроші ви знаєте?
9. За якої умови настає рівновага на грошовому ринку?
10. Розкрийте механізм встановлення рівноваги на грошовому ринку якщо вона порушується збільшенням доходу?
11. Проаналізуйте реакцію ринку грошей на збільшення грошової бази.
12. Як проявляється роль відсоткової ставки у зрівноваженні грошового ринку?

Радимо прочитати:

1. Бурда М. Макроекономіка: Європейський конспект / М. Бурда, Ч. Виплон. – К.: Основи, 1998. – 682 с.
2. Габбард, Р. Глен. Гроші, фінансова система та економіка: Підручник / Наук. ред. М. Савлук, Д. Олесневич ; [пер. з англ.]. – К.: КНЕУ, 2004. – 889 с.
3. Гринькова В. М. Державне регулювання економіки: Підручник / В. М. Гринькова, М. М. Новікова. – К.: Знання, 2008. – 330 с.
4. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. / Л. І. Дідківська, Л. С. Головка. – К.: Знання, 2007. – 214 с.
5. Долан Э. Макроэкономика / Долан Э. – СПб, 1994. – 402 с.
6. Мишкін Фредерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Мишкін С. Фредерік – К.: Основи, 1999. – 963 с.

Економічні афоризми

- ❖ *Нажити багато грошей – хоробрість; зберегти їх – мудрість, а уміло витратити – мистецтво.*

Б. Авербах

- ❖ *Із всіх видів зброї, які були винайдені для боротьби за існування, гроші є найбільш ефективними.*

В. Швебель

- ❖ *Давати в борг за здирницькі відсотки не набагато краще, ніж красти.*

Г. Лессінг

- ❖ *Позичені гроші позбавляють незалежності.*

П. Сір

- ❖ *Гроші, безперечно, приносять щастя, але після певної крапки, вони тільки приносять ще більші гроші.*

Н. Сімон

- ❖ *Гроші - благо негативне: про них, як і про здоров'я, думаєш тільки тоді, коли їх немає.*

А. Апухтін

- ❖ *Гроші розмовляють. І чим їх більше, тим голосніше.*

А. Росптейн

- ❖ *В основному, ніхто з тих, хто повинен мати гроші, їх не має.*

Б. Дизраелі

- ❖ *Гроші можуть бути обгорткою речей, але не їхньою суттю. Вони приносять тобі їжу, але не апетит; ліки, але не здоров'я; знайомства, але не дружбу; слуг, але не шанувальників; дні радості, але не світ щастя.*

Г. Ібсен

- ❖ *Людина, байдужа до своїх грошей, не заслуговує їх; людина, що поважає гроші, їх чесно заробила.*

Е. Ренд

ТЕМА 6. ІНФЛЯЦІЙ МЕХАНІЗМ

(Шупик І.І.)

Інфляція є результатом порушення макроекономічної рівноваги і одночасно сама створює певну небезпеку: по-різному знецінює номінальні доходи економічних суб'єктів і завдяки цьому деформує їх розподіл, дезорієнтує управлінські рішення і тим самим знижує рівень керованості економічними процесами, викликає негативні соціальні наслідки. Боротися з нею можна лише на макроекономічному рівні і силами держави, хоча повністю подолати неможливо, бо вона є неминучою платою за підвищення темпів зростання економіки та зниження рівня безробіття.

1. Сутність та види інфляції.
2. Причини та наслідки інфляції.
3. Вимірювання інфляції та антиінфляційна політика.
4. Інфляція і безробіття. Крива Філіпса як аналітичний засіб стабілізаційної політики.

1. Сутність та види інфляції

Інфляція – це зростання загального рівня цін у країні впродовж певного періоду часу, що супроводжується знеціненням національної грошової одиниці, підвищенням грошової вартості життя. Інфляція один із індикаторів економічної нестабільності, виникнення якої пов'язано із зміною в економіці природи і ролі грошей: переходом від товарних грошей (благородні метали), які мали свою власну цінність і виступали як проміжний момент товарної угоди і як засіб накопичення багатства, до кредитних, які з'явилися із переходом до капіталізму, стають необхідною передумовою кругообігу та невід'ємним елементом капіталу і отримують цінність безпосередньо на основі співвідношення з товарною масою.

Економічна довідка Американський економіст другої половини XIX ст Олександр Дельмар, досліджуючи причини росту цін під час громадянської війни у США, навіки вписав своє ім'я в історію економічних вчень лише одним словом, яке взяв із медичного довідника. Це - латинський термін *inflation*, "інфляція", який означав хворобливе надуття будь-якого органу під яким він мав на увазі розширення грошової маси (за рахунок надмірної емісії), що призводить до зростання цін.

Пропозиція грошей знаходиться під контролем уряду, який безпосередньо не може визначати рівень попиту на гроші, тому важливо побачити як взаємодіють попит та пропозиція, щоб визначити, на скільки потрібно збільшити або зменшити кількість грошей. Якщо в країні **інфляція**, то пропозиція грошей зростає більше, ніж попит на гроші, відповідно, її зменшення вимагає скорочення приросту грошової маси. Коли має місце **дефляція**, це означає, що попит на гроші зростає швидше, ніж пропозиція грошей, тому потрібно збільшити приріст грошової маси.

Дефляція (від лат. *deflation* – здування, здуття) – це загальне зниження цін, процес протилежний інфляції. Вона проявляється як спад, уповільнене падіння

чи повільне зростання цін на грошово-кредитному ринку, що супроводжується зниженням випуску продукції та зростанням безробіття. Дефляція може виникати не лише через природні ринкові процеси, але й як результат певної державної політики, зокрема, такий ефект викликає примусове вилучення із обігу надлишкової грошової маси для придушення інфляції. Вважається, що дефляція викликає спад економіки, оскільки в умовах поступового падіння цін економічні агенти вважають за потрібне утриматись від інвестування коштів, а гроші накопичувати, щоб з часом більш вигідніше їх витратити, купуючи товари за дешево. Як наслідок, сильно занепадає попит, що ще більше стимулює падіння цін на товари і тягне за собою подальше скорочення обсягів виробництва, і врешті-решт, це призводить до зниження темпів росту і до його припинення взагалі.

Ситуація, коли інфляція проходить на фоні спаду виробництва та зростання безробіття, отримала назву **стагфляція**. При ній також порушуються кредитні відносини, зростає дефіцит бюджету та державний борг. Гроші фактично перестають виконувати свої функції, що викликає кризу у фінансово-грошовій сфері. Виробництво і обмін майже у стані зупинки, країна стає напередодні економічного, політичного та соціального хаосу.

Залежно від різних критеріїв виділяють різні види інфляції (табл.6.1).

Таблиця 6.1

Види інфляції

Критерій	Сутність
Темп (швидкість розповсюджен- ня)	<i>Помірна</i> – ціни відносно стабільні, повільно зростають до 10% за рік (при зростанні до 5 % її ще називають нормальною або повзучою), відсутній ризик підписання контрактів, населення гроші заощаджує <i>Галопуюча</i> – ціни зростають від 20 - 200 й більше відсотків за рік, населення майже не заощаджує, внутрішні інвестиції скорочуються. Її початок - місяць, в якому зростання цін вперше долає позначку у 50 %, а закінчення – місяць, що передує тому, в якому зростання цін падає нижче цієї позначки і не досягає її протягом року <i>Гіперінфляція</i> – ціни зростають на 1.000 -1.000.000% на рік; населення якомога скоріше перетворює гроші на товар, внутрішні інвестиції відсутні
Динаміка темпів	<i>Прискорена; стабільна; дезінфляція</i> (темпи знижуються)
Від державного впливу	<i>Контрольована; неконтрольована</i>
Рівень передбачення	<i>Передбачена</i> –інфляція, яку очікують економічні суб'єкти і від згубних впливів якої захистилися. <i>Непередбачена</i> - інфляція несподівана для економічних суб'єктів
Характер	<i>Відкрита</i> – проявляється у тривалому зростанні загального рівня цін <i>Прихована</i> – проявляється у товарному дефіциті
Причини виникнення	<i>Інфляція попиту</i> - породжується надмірним сукупним попитом порівняно з реальним обсягом виробництва

Критерій	Сутність
	<i>Інфляція пропозиції</i> - означає зростання витрат виробництва, які випереджають зростання реального доходу і продуктивності праці Їх поєднання утворює інфляційну спіраль, у виникненні якої ключова роль належить інфляційним очікуванням економічних суб'єктів
Масштаб	<i>Національна</i> (в межах держави) <i>Регіональна</i> (у рамках групи країн) <i>Глобальна</i> (світовий рівень)

Основні теорії, що пояснюють інфляцію - **монетаристська та кейнсіанська**.

Монетаристи головною причиною інфляції вбачають **надмірну кількість грошей в обігу порівняно з вартістю товарів та послуг**. Теоретична база їх позиції - рівняння кількісної теорії грошей ($MV = PY$), згідно якої загальний рівень цін в економіці можна представити формулою :

$$P = MV/Y, \quad (6.1)$$

де M - грошова маса, V - швидкість обігу грошей, P - рівень цін або інфляція, Y – обсяг продукції.

Згідно вказаної формули, для них основні причини інфляції:

- зростання грошової маси що може бути наслідком як помилкової грошово-кредитної політики ЦБ так бюджетного дефіциту, який змушує державу на випуск додаткових грошей;

- підвищення швидкості обігу грошей, хоча класичне рівняння інфляції $P = MV/Y$ не означає, що темп інфляції дорівнює темпам приросту грошової маси в даний період(що можливо, коли швидкість грошового обігу і реальний обсяг виробництва залишаються незмінними);

- падіння обсягів випуску продукції, обумовлене зростанням зарплати, що призводить до зростання витрат виробництва, циклічними спадами в економіці, структурною перебудовою промисловості, розривом господарських зв'язків.

Кейнсіанці розглядають лише інфляцію попиту, яка, на їх погляд виникає в умовах повної зайнятості, коли зростання сукупного попиту означає утворення надмірного попиту, який призводить до зростання цін. Але сучасна практика доводить, що інфляція попиту може бути і в умовах неповної зайнятості. Крім того, інфляція не обмежується лише попитом, важливими складовими загальної інфляції є **інфляційні очікування** – прогнози рівнів інфляції, на основі яких учасники ринку (виробники, споживачі, продавці, покупці) планують свою майбутню цінову і грошову політику, оцінюють свої доходи і витрати, можливі збитки, кредити, займи.

Виділяють дві альтернативні теорії інфляційних очікувань:

- а) **теорія адаптивних очікувань** – її прихильники вважають, що економічні суб'єкти при формуванні своїх інфляційних прогнозів спираються на поведінку інфляції в найближчому минулому періоді, скореговану на помилковий інфляційний прогноз, тобто це очікування, повернені назад.

б) **теорія раціональних очкувань** – це очікування, спрямовані вперед, бо при формуванні своїх інфляційних прогнозів економічні суб'єкти використовують усю наявну інформацію про майбутні зміни в економіці та економічну політику держави.

2. Причини та наслідки інфляції

Зростання грошової маси в економіці відбувається, перш за все, під впливом дефіциту держбюджету, який покривається додатковою емісією. Як доводить історичний досвід, до збільшення грошової маси держава вдається коли:

а) не може підняти досить високо податки для виплати по облігаціям державного займу;

б) відчуває тиск від боржників, яким вигідна інфляція, щоб вони могли сплатити свої борги, користуючись менш цінною грошовою масою;

в) стимулює відродження економіки в період рецесії (занепаду) або депресії.

Друкуючи гроші для своїх витрат, держава збільшує пропозицію грошей, в наслідок чого обкладає все суспільство інфляційним податком, який з точністю співпадає з кількістю надрукованих грошей. Дохід, отриманий державою від друкування нових грошей, отримав назву **сеньйораж** (SE). Він сплачується населенням, яке внаслідок інфляції стає ще біднішим і може придбати ще менше товарів і послуг. Таким чином, населення сплачує інфляційний податок (IT), ставка якого дорівнює темпу інфляції, і який розраховується за формулою:

$$IT = C \pi + D (\pi - i), \quad (6.2)$$

де C – обігові гроші; D – гроші на депозитах; π – темп інфляції; i – номінальна ставка відсотку.

За умов помірної інфляції сеньйораж дорівнює інфляційному податку. В умовах галопуючої та гіперінфляції, коли інфляційні тенденції проявляються швидше темпів збільшення грошової бази за рахунок зростання швидкості обігу грошей, інфляційний податок може бути більше за сеньйораж. В умовах дефляції сеньйораж буде більше інфляційного податку

Економічна довідка

“Батько інфляції”- це прізвисько шотландця Жана Ласса, більше відомого як Джона Лоу на прізвисько “Красунчик”. Він народився у 1671 р. в Единбурзі (Шотландія), але двадцятирічному віці переїхав до Лондону. В квітні 1694 року Джон вбив на дуелі свого супротивника, за що був заарештований і отримав смертний вирок. Та зіскочивши з вежі заввишки 10 метрів, Лоу тікає до Амстердаму. Тут він вивчає роботу Амстердамського банку та пише книгу “Гроші і торгівля, розглянені у зв'язку з пропозицією про забезпечення нації грошима”, де стверджує, що для оздоровлення фінансів та подолання економічної стагнації державі потрібні банкноти особливого, найкраще державного банку. Реалізувати свій задум вдалося у Франції, де в травні 1716 р. він отримав патент на відкриття акціонерного банку з правом випуску асигнацій (на 500 млн. ліврів), який через два роки перетворюється в Королівський банк Франції, і по суті, стає центральним банком країни. Ефект від появи асигнацій був настільки значним (торгівля швидко відновлюється, регулярно сплачуються податки), що регент країни принц Філіп Орлеанський вимагає все нових і нових випусків. Та із збільшенням паперової грошової маси курс асигнацій падає, бажаючих обміняти папери на дзвінку монету стає все більше. В серпні 1720 р. банк було оголошено банкрутом, а Джон Лоу тікає із Франції. В 1729 р. “Батько інфляції” помирає у Венеції, а його

остання праця “Історія фінансів часів регентства” публікується лише через 200 років, під час Великої депресії

Причини, які призводять до інфляції можна поділити на дві групи (табл.6.2).

Таблиця 6.2

Причини інфляції

Внутрішні	Зовнішні
- дефіцит державного бюджету; - особливості структури національної економіки; - кредитна емісія; - криза валютно-фінансової системи; - мілітаризація економіки; - монополізм на ринках основних благ; - непродумана політика уряду тощо.	- структурні світові кризи (сировинна, продовольча тощо), які супроводжуються значним зростанням цін, імпорт яких стає приводом для різкого підвищення монополіями цін на товари і послуги; - обмін банками національної валюти на іноземну, що призводить до додаткової емісії паперових грошей.

В докапіталістичний період інфляція не викликала серйозних соціально-економічних потрясінь. З розвитком капіталізму та із суттєвою зміною ролі грошей в економічному процесі її наслідки стають більш руйнівними. Скорочуються обсяги виробництва; порушуються господарські зв'язки між підприємствами, галузями, регіонами; зменшується господарська активність та обсяги інвестицій через невизначеність при прийнятті інвестиційних рішень; скорочуються кредитні ресурси; зростають збитки і банкрутства підприємств. Відроджується бартерний обмін. Втрачається довіра до грошових знаків.

Економічна довідка

В 2009 р. скінчились муки долара Зімбабве. Ще на початку року влада випустила в обіг банкноту номіналом в 100 трильйонів зімбабвійських доларів (для порівняння: буханка хлібу коштувала 10 трильйонів), але сьогодні, валюта, що побила рекорд інфляції-1млрд. відсотків – більше не котирується у власній країні. Уряд Зімбабве відмінив національну валюту і офіційно дозволив використовувати на території країни дол. США та південноафриканський ранд. Приблизний курс обміну – один трильйон зімбабвійських доларів на 15 американських центів. Так, проїзд в громадському транспорті тепер коштує 50 американських центів, а не два трильйони.

Інфляція породжує так званий ефект інфляційного оподаткування, коли в результаті індексації держава отримує додатковий дохід за рахунок переходу платників податку із однієї податкової групи в іншу та інфляційний податок, не передбачений податковою системою. Знецінюються реальні податкові надходження, адже між декларуванням і сплатою податків проходить певний час (ефект Танзі-Олівера).

Ціна втрачає значення інформаційного сигналу, бо не відображає реальні потреби людей в благах, якими вони запасуються на майбутнє, хоча реально потребують набагато менше. Падає платоспроможний попит населення, знижуються стимули до праці. Найбільше втрачають від цього ті, хто отримують фік-

совані номінальні доходи: працівники бюджетної сфери, пенсіонери, студенти, кредитори.

Економічна довідка Для збереження заощаджень банкіри радять дотримуватись такого “валютного кошику”: гривня – 60 - 70 %, долар –10-15 %, євро –5-10%, золото—до 20 %. Також вони радять значні збереження – 50-60 тис. дол. – взагалі не зберігати, а купувати нерухомість чи золото. Менші суми –1-3 тис.дол. – краще переводити в євро.

В результаті інфляції скорочуються реальні збереження, зокрема, частка коптів, що зберігається у готівці знецінюється швидше ніж копти, що знаходяться на депозитах, тому що відсоток, який отримують вкладники, може частково або в повній мірі компенсувати інфляційні втрати. Але слід мати на увазі, що мова іде про **реальну відсоткову ставку, скореговану на інфляцію**, а не про **номінальну** відсоткову ставку (звичайні відсоткові ставки, які вимірюють доходність кредиту у вигляді відношення суми, що повертається, до суми грошей, які були взяті у борг). Ця відмінність має велике значення, бо саме реальна відсоткова ставка створює у людей бажання накопичувати гроші і здійснювати капіталовкладення. Тому, використовуючи рівняння І. Фішера, яке пов'язує номінальну та реальну відсоткову ставки, можна визначити, яку номінальну ставку потрібно встановити в даний момент, щоб отримати дану реальну ставку повернення, приймаючи до уваги очікуваний рівень інфляції:

$$I = r + \pi^e, \quad (6.3)$$

де I - номінальна ставка відсотку; r - реальна відсоткова ставка; π^e – очікуваний темп інфляції.

Інфляція характеризується загостренням соціально політичної ситуації, супутником якої є відчутні негативні соціальні наслідки: збільшення безробіття та посилення соціальної диференціації; популістські заходи з боку уряду; загальне відчуття несправедливості, яке може досягти критичного рівня; різке збільшенню груп, які вимагають задовольнити їх вимоги; об'єднання людей для відшкодування силовими методами шкоди внаслідок заподіяних втрат; падіння взаємної довіри.

3. Вимірювання інфляції та антиінфляційна політика

Інфляція є причиною багатьох проблем, тому для утримання її під контролем необхідно визначити спосіб точного вимірювання. Для цього використовують такі показники як рівень та темп інфляції.

Рівень інфляції показує, як змінилися ціни в економіці. Рівень відкритої інфляції визначається за формулою:

$$\pi = \frac{P - P_{-1}}{P_{-1}}, \quad (6.4)$$

де P – середній рівень цін у поточному році; P_{-1} – середній рівень цін у попередньому році.

Оскільки інфляція - це загальне підвищення рівня цін, кращий спосіб її визначити – з'ясувати, чи змінюються з часом вартісні показники більшої кількості різних товарів. Якщо розглядати одну чи дві ціни, то можна прийняти **від-**

носну зміну ціни (коли одна ціна піднімається по відношенню до інших, які залишаються попередніми) за **загальну зміну цін**, тому економісти визначають декілька великих груп товарів і послуг, тобто формують **споживчий кошик**, вартість якого в різні періоди часу і служить для визначення **ІСЦ** (індекс споживчих цін).

Для спостереження за станом цін, окрім ІСЦ, як коефіцієнт перерахунку елементів валового внутрішнього продукту у співставимі ціни використовують **дефлятор**. Він відображає динаміку ціни на всі вироблені товари та послуги, що дозволяє його використовувати для оцінки сукупності показників, які впливають на зміну цін; норми інфляції в економіці і взагалі для оцінки економічного стану країни табл.6.3).

Таблиця 6.3

Порівняння ІСЦ та дефлятора ВВП

ІСЦ	Дефлятор ВВП
Відображає рівень цін товарів і послуг, які придбані споживачем	Відображає рівень цін товарів і послуг, які вироблені внутрішнім виробником
Порівнює вартість споживчого кошику поточного та базисного років (час від часу можуть вносити зміну в його зміст)	Порівнює рівень цін всіх товарів і послуг поточного та базисного років, (зміни асортименту продукції враховуються в ньому автоматично).

Значення обох цих показників практично однакове коли ціни на всі товари та послуги зростають рівномірно, коли ж цей процес відбувається нерівномірно, різниця між ними буде більш суттєвою.

Таким чином, для вимірювання інфляції використовують два індекси:

- **індекс споживчих цін**

$$I_p^{ci} = \frac{\sum p_1 \times g_k}{\sum p_0 \times g_k}, \quad (6.5)$$

де p_1, p_0 – ціни споживання певної продукції відповідно у звітному та базовому періодах; g_k – обсяг споживчого кошика,

- дефлятор ВВП = $\frac{\text{Номинальний ВВП}}{\text{Реальний ВВП}}$ (6.6)

При визначенні дефлятора в періоді t , порівняно з базовим періодом, його обчислюють як різницю між індексом цін в періоді t та індексом цін в базовому періоді, який береться за 100%: $\pi = I_{\text{цін}} - 100$.

Темп інфляції показує швидкість її розповсюдження, тобто чи прискорилася або уповільнилася вона за певний період, і визначають за формулою:

$$\text{Темп інфляції} = \frac{\pi_t - \pi_{t-1}}{\pi_{t-1}} \times 100\%, \quad (6.7)$$

де π_t – рівень цін у поточному періоді; π_{t-1} – рівень цін у попередньому періоді.

Ще один спосіб – “**правило величини 70**”, завдяки якому можна підрахувати кількість років, протягом яких відбудеться подвоєння рівня цін :

$$T(\text{число років}) = 70 / \text{темп щорічного збільшення рівня цін} \quad (6.8)$$

Наприклад, за 2002 р. індекс споживчих цін дорівнював 2,5, тобто темп збільшення цін становив 150 %. Таким чином, подвоєння рівня цін відбудеться через майже п'ять місяців: $70 / 150 = 0,46$ року.

Економічна довідка

Перша антиінфляційна політика була проведена за едиктом імператора Диоклетіана (301р.н.е), який встановив стелю зростання цін на більше ніж 900 найменувань товарів і оплати 130 видів праці.

Антиінфляційна політика – макроекономічна політика, спрямована на стабілізацію загального рівня цін, встановлення співвідносності між темпами зростання грошової маси і темпами зростання благ. Виділяють декілька видів цієї політики (табл.6.4).

Таблиця 6.4

Види антиінфляційної політики

Види	Активна	Пасивна
Визначення	Ліквідація причин, які викликали інфляцію	Пристосування до умов, пом'якшення негативних наслідків
Методи боротьби	Монетарні – спрямовані на скорочення грошової маси: шокова терапія (швидке скорочення) та градування (повільне)	Немонетарні - використання політики цін і доходів.
Приклади	Відмова від емісійного фінансування бюджету та обігу грошових сурогатів; поточний контроль за грошовою масою через проведення операцій на відкритому ринку; проведення грошової реформи конфіскаційного типу	Замороження цін (або прив'язування до оплати праці) і номінальних доходів (а зростання – до підвищення продуктивності праці), проведення індексації (метод автоматичного коректування сум платежів по зобов'язанням в залежності від рівня відсотку), угоди з підприємствами та профспілками

Для забезпечення дієвості антиінфляційної політики потрібно з'ясувати її причини, а при виборі варіанту - джерела. Важливо враховувати ступінь та тривалість інфляційних процесів, особливості та традиції даної країни, рівень реальних доходів населення, стан різних галузей народного господарства та зовнішньоекономічних зв'язків, масштаби бюджетного дефіциту, ступінь реалізації соціальних перетворень тощо.

Економічна довідка

Інфляція є одним із наслідків корупції. Значні грошові кошти, отримані за рахунок хабарів та “відкатів”, не забезпечені ані товарами, ані послугами, а лише непомірною жадобою чиновників-корупціонерів, вкидаються в обіг, тиснуть на гривню та знецінюють її. З цієї точки зору інфляція може слугувати індикатором корумпованості. Тому боротьба з нею невіддільна від боротьби з корупцією, з монопольним ціноутворенням, картельними змовами, посередниками (часто паперовими), які грабують народ накручуючи ціни на предмети першої необхідності і продукти харчування

Відносно новою і найуспішнішою з точки зору забезпечення контролю за динамікою цін, є стратегія **інфляційного таргетування**, тобто стратегія грошово-кредитної політики, яка спрямована на підтримання стабільності цін шляхом мінімізації відхилення рівня інфляції від оголошеної інфляційної мети за допомогою основних інструментів грошово-кредитної політики.

Оскільки об'єктом управління є показник планової (очікуваної) інфляції, то таргетування (від англ. *target* - “мета”) інколи називають “таргетуванням прогнозу інфляції” (табл.6.5).

Таблиця 6.5

Таргетування інфляції

Критерії	Сутність
Визначення	Процес встановлення, досягнення та суворого дотримання певних значень цільових орієнтирів інфляції для забезпечення цінової стабільності
Розповсюдження	1970-і р.р. під впливом різкого посилення інфляції, зростання кризових процесів в капіталістичній економіці, що призвело до кризи кейнсіанських методів грошово-кредитного регулювання
Теоретичне підґрунтя	Монетаризм, який ключовими елементами боротьби з інфляцією та забезпечення стабільності економіки в цілому розглядає встановлення контролю з боку ЦБ за грошовою масою та обмеження її приросту темпами приросту ВВП в реальному вимірюванні
Ознаки	Орієнтація на певний рівень або діапазон річного рівня інфляції, визначення цільового показника “очікуваної” або “майбутньої” інфляції
Мета	Стабілізація цін в країні, вплив на економічне зростання шляхом регулювання пропозиції грошей та обмеження впливу негативних внутрішніх економічних факторів, зниження інфляційних очікувань усіх суб'єктів господарювання шляхом підвищення їх довіри до монетарної політики Центрального банку
Передумови запровадження	Інституційна незалежність ЦБ, використання різних методів моделювання та прогнозування рівня і динаміки інфляції, мінімальний рівень доларизації економіки, повна дерегуляція цін, розвиненість ринку капіталів, надійність банківської системи
Призначення процедур	Спрямовані на запобігання впливу внутрішніх шоків на динаміку рівня цін і передбачають контроль за індикаторами, які характеризують стан економіки
Види	Повне, вибіркове, спрощене
Переваги використання	Зниження інфляційних очікувань та забезпечення високого рівня довіри до політики ЦБ та достатньої її гнучкості; усунення протиріч між цілями грошово-кредитної політики; зменшення економічних втрат; створення умов для збалансованого розвитку секторів і галузей економіки, забезпечення їх раціональної структури та високих темпів економічного зростання

Таким чином, антиінфляційна стратегія по недопущенню галопуючої інфляції передбачає: ефективну монетарну політику, впорядкування державних фінансів, розробку і здійснення стратегії розвитку національної економіки, раціоналізацію політики зовнішньоекономічних зв'язків.

4. Інфляція і безробіття. Крива Філіпса як аналітичний засіб стабілізаційної політики

Спираючись на криву Філіпса, яка відображає альтернативу між інфляцією та безробіттям, у короткостроковому періоді через заходи впливу на циклічне безробіття, можна робити вибір між інфляцією та безробіттям (рис.6.1). У довгостроковому періоді можливість вибору зникає. Це пояснюється тим, що лише у короткостроковому періоді фактичний рівень цін може відхилятися від їх очікуваного рівня під впливом неочікуваних коливань сукупної пропозиції. У довгостроковому періоді цінові очікування пристосовуються до динаміки фактичних цін, а рівень номінальної зарплати – до очікуваного рівня цін.

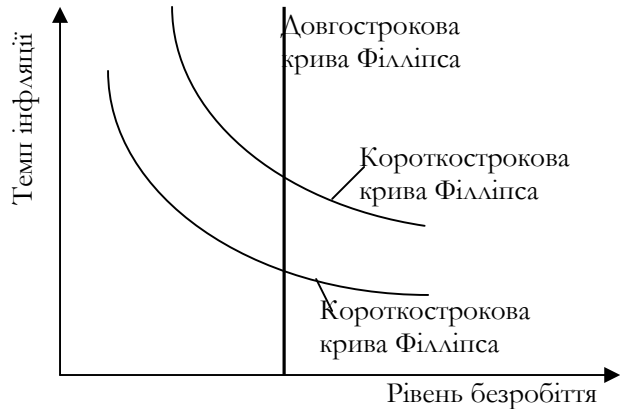

Рис. 6.1. Проблема вибору між інфляцією та безробіттям: крива Філіпса

Ряд вчених вважають, що економічна альтернатива інфляції та безробіттю підтверджувалась на практиці до початку 70-х років, після яких почалося одночасне існування інфляції та безробіття (стагфляція). По суті, стагфляція – це інша назва інфляції пропозиції, або інфляції витрат, яка графічно може бути зображена лівостороннім зміщенням кривої сукупної пропозиції або правостороннім зміщенням кривої Філіпса. Справа в тому, що крива Філіпса – це дзеркальне відображення кривої сукупної пропозиції. На вертикальній осі для її побудови, і для побудови кривої сукупної пропозиції відкладається рівень цін, а на горизонтальній прямій відкладається безробіття, а для побудови кривої пропозиції – зворотний показник, тобто зайнятість.

Слід зазначити, що ранній варіант кривої Філіпса відображає обернену залежність між номінальною зарплатою і безробіттям, але з часом її почали використовувати для визначення співвідношення між інфляцією та безробіттям. При цьому окремо були виділені інфляція попиту, яка залежить від циклічного безробіття і інфляція витрат, що спричиняється збуренням сукупної пропозиції, та інфляційними очікуваннями. Тому сучасний варіант кривої Філіпса записується так:

$$\pi = \pi^e - \beta \times (u - u^*) + \pi^s, \quad (6.9)$$

де: π – темп інфляції; π^e – очікуваний темп інфляції; u – фактичний рівень безробіття; u^* – природний рівень безробіття; $(u - u^*)$ – динаміка циклічного безробіття; β – чутливість інфляції до зміни рівня циклічного безробіття, яка викликається відхиленням сукупного попиту від ВВП потенційного; π^s – темп інфляції, який причиняється збуренням сукупної пропозиції.

Це рівняння свідчить про те, що: інфляція залежить від очікувань, які згідно з адаптивними очікуваннями є продуктом інфляційної інерції; коливання сукупного попиту проявляються через динаміку циклічного безробіття, яке впливає на її рівень обернено; збурення сукупної пропозиції впливає на загальний темп інфляції прямо, тому перед π^s , який причиняється збуренням сукупної пропозиції стоїть знак “+”.

Короткі висновки

1. Інфляція – це монетарне явище, суть якого полягає в зростанні загального рівня цін та в знеціненні грошей.
2. Головна її причина – це дисбаланс між сукупним попитом та сукупною пропозицією.
3. Найбільш важливими показниками вимірювання рівня інфляції, зміни вартості набору споживчих товарів та послуг на ринку є ІСЦ та дефлятор ВВП (ВНП), який відображає динаміку ціни на всі вироблені товари та послуги і це дозволяє використовувати його для оцінки економічного стану країни.
4. Антиінфляційна політика держави передбачає контроль за рівнем цін, а в певних ситуаціях і здійснення заходів, спрямованих на скорочення грошової маси в обігу; підвищення облікової ставки (ставки рефінансування); підвищення норми обов'язкових резервів, скорочення державних витрат; удосконалення податкової системи і збільшення податкових надходжень в бюджет, таргетування інфляції тощо.
5. Антиінфляційні заходи можна застосовувати лише до відкритої інфляції.
6. Крива Філіпса стверджує, що рівень інфляції залежить від трьох факторів: очікуваної інфляції; циклічного безробіття; збурення сукупної пропозиції.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть сутність інфляції.
2. У чому полягає відмінність між інфляцією попиту та інфляцією витрат?
3. Якими показниками вимірюється інфляція?
4. Які економічні та соціальні наслідки може викликати інфляція.
5. Що показує крива Філіпса?
6. У чому сутність антиінфляційної політики держави?
7. Які причини викликають інфляцію?
8. Який зв'язок існує між інфляцією і безробіттям?
9. Назвіть стратегії антиінфляційної політики.
10. Як людина може захистити себе від інфляції?
11. Яка роль грошей в інфляційному механізмі згідно монетаристського підходу?
12. Яка роль грошей в інфляційному механізмі згідно кейнсіанський підходу?
13. Чи можна ліквідувати інфляцію раз і назавжди?
14. Назвіть основні види інфляції.
15. В чому полягає особливість таргетування?

Радимо прочитати:

1. Габбард, Р. Глен. Гроші, фінансова система та економіка: Підручник / Наук. ред. М. Савлук, Д. Олесневич; [пер. з англ.]. – К.: КНЕУ, 2004. – 889 с.
2. Грошово-кредитна політика в Україні / В. С. Стельмах, А. О. Єпіфанов, Н. І. Гребенюк, В. І. Міщенко. – К.: Знання, 2003. – 422 с.
3. Кобяков А. Б. Закат империи доллара и конец “Рах Americana”/ А. Б. Кобяков, М. А. Хазин. – М.: Вече, 2003. – 368 с.
4. Ковальчук Т. Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика / Т. Т. Ковальчук. – К.: Знання, 2004. – 368 с.
5. Савченко А. Г. Макроекономічна політика: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / Анатолій Григорович Савченко. – К.: КНЕУ, 2002. – 135 с.
6. Центральний банк та грошово-кредитна політика: Підручник / А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук та ін.; за ред. А. М. Мороза, М. Ф. Пуховкіної. – К.: КНЕУ, 2005. – 556 с.
7. Чухно А. А. Сучасні економічні теорії: Підручник/ А. А. Чухно, П. І. Юхименко. – К.: Знання, 2007. – 878 с.

Економічні афоризми

- ❖ *Інфляція - єдина форма покарання без законних підстав.*

М. Фрідмен

- ❖ *Інфляція - період, коли ніщо не виходить із моди так швидко, як ціна.*

Невідомий автор

- ❖ *Інфляція може визначатись як процвітання зі смертельним небезпечним кров'яним тиском.*

А. Гладстоу

- ❖ *Ми перебуваємо у відносинах любові - ненависті. Ми ненавидимо інфляцію, але любимо все, що їй сприяє.*

В.Симон

- ❖ *Інфляція - одна з форм оподатковування, що не потребує законодавчого схвалення.*

М. Фрідмен

- ❖ *Девальвація – ніщо інше, як приховування боргів.*

В. Канніт

ТЕМА 7. СПОЖИВАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ

(Шупик І. І.)

На національне виробництво, ціни та зайнятість безпосередньо впливають споживання та заощадження, рівень яких, в свою чергу, визначає використовуваний дохід. Проблема доходів була і залишається найбільш актуальною, а їх розподіл – нерівним, що обумовлено об'єктивними та суб'єктивними причинами. Без активної соціальної політики, яка передбачає перефазподільні заходи з боку держави, економічне зростання не є гарантією соціальної безпеки.

1. Доходи домогосподарств як джерело споживання.
2. Бідність як проблема нерівності доходів.
3. Соціальна політика – механізм забезпечення гідного рівня та якості життя.
4. Споживання та заощадження як функції доходу.

1. Доходи домогосподарств як джерело споживання

Споживання домогосподарств - це їх витрати на споживчі товари і послуги, його джерелом є доходи, які формуються в процесі економічного кругообігу. Домогосподарства виходять на ринок ресурсів як продавці, а підприємства як покупці. На ринку ж продуктів підприємства виступають продавцями споживчих благ, а домогосподарства їх покупцями. Отже, величина витрат підприємств визначає величину доходів домогосподарства, або їх особистий дохід, який визначає купівельну спроможність конкретного індивіда.

Дохід – це сума грошей, отриманих за конкретний період часу у формі зарплати, гонорару, відсотку, пенсії (гарантовані грошові виплати для забезпечення громадян у похилому віці, у випадку повної або часткової непрацездатності, втрати годувальника, а також досягнення встановленого стажу роботи в певних сферах трудової діяльності), а також інших трансфертних платежів (гарантованої грошової виплати при тимчасовій перерві в роботі, а також для компенсації додаткових витрат, що виникають у певних випадках).

Основною формою доходу є **зарплата** – грошове вираження вартості й ціни товару “робоча сила” і частково результативності її функціонування.

Економічна довідка ООН визнала заробітну плату менше ніж три долари за годину причиною деградації та знищення трудового потенціалу економіки держави, а дослідження Міжнародного валютного фонду доводять, що це навіть не забезпечує простого відтворення робочої сили. За даними НАН України, у США робітник 8 із 10 днів працює на себе і лише 2 – на підприємця чи державу, а у нас – 0,7 дня на себе, а 9,3 – на роботодавця. При цьому середній дохід на душу населення в розвинутих країнах становить 25–41 тис. дол. США, а в Україні ледь сягає однієї тисячі (дані на 2007 р., курс–5,00 грн./ \$)

Одну із найнижчих зарплат в Європі отримують українці (табл.7.1), тому якщо проведення реформ по зарплаті буде затягуватися, Україна обов'язково перетвориться у повного імпортера дешевих трудових ресурсів.

Рівень середніх зарплат

Країна	Середня зарплата, USD/місяць	Країна	Середня зарплата, USD/місяць
Швейцарія	4400	Греція	980
Німеччина	4300	Литва	915
Швеція	4250	Латвія	900
Ірландія	3850	Росія	658
Франція	3100	Румунія	590
Італія	2240	Болгарія	420
Іспанія	1920	Албанія	400
Чехія	1370	Білорусь	360
Польща	1160	Грузія	340
Естонія	1050	Україна *	235
		Молдова	220

* середня за січень-листопад 2008р. за курсом 8,00грн/\$. Джерело: Держкомстат

Як свідчать дані Державної служби зайнятості (2008р.), українці щорічно отримують 310 млрд. грн. чорної зарплати, що становить 40% всього фонду оплати праці і негативно відбивається не лише на всій економіці, але, в першу чергу, на самому працівникові, який не отримує відповідного соціального захисту.

Дохід може бути **номінальним** (грошова частка національного доходу, що надходить в особисте споживання) і **реальним** (кількість благ і послуг, що можна придбати); **грошовим** і **натуральним** (продукти домогосподарства, безготівкові трансферти: оплата медичних послуг, субсидії на житло, продовольчі талони, транспортні картки).

Відносно **проблеми розподілу** доходу, яка і досі залишається найбільш актуальною, існують **дві точки зору**: 1) рівність в доходах має позитивне значення, бо є умовою виживання людства; 2) рівність в доходах - це шлях до загибелі суспільства. Розподіл доходу може бути **функціональним** – привласнення доходу залежно від володіння факторами виробництва (трудом - зарплата, капіталом - прибуток, відсоток, землею – рента) і **персональним** – розподіл між сім'ями в залежності від розміру доходу, який характеризується значною нерівністю.

Нерівність в доходах існує на декількох рівнях:

➤ Мікро - (зарплата менеджерів у США у 419 разів більше зарплати високооплачуваних робітників. Зарплата вищого керівництва Нацбанку, що видно із даних їх декларацій, сягає 100 -130 тис. гривень на місяць).

➤ Макро - (найбагатші 2,7 млн. американців мають такий же дохід, як і 100 млн. бідних громадян. В Україні дохід 150 олігархів дорівнює доходам 14 млн. пенсіонерів).

➤ Мега - (середній дохід Швейцарії у 400 разів більше, ніж дохід Мозамбіку. Дохід українців за купівельною спроможністю у 27 разів менше, ніж у жителів Ліхтенштейну (1688 та 4485 € відповідно).

Економічна довідка Фахівці вважають, що як тільки в світі почали впроваджувати нео-ліберальну модель, розрив у рівні доходів як між окремими країнами, так і населенням в

одній країні почав збільшуватись, а частка доходів, яку отримували 20 % найбіднішого населення – скорочуватись. Бідні стають ще біднішими, а багаті багатіють. Але відносна гармонія в суспільстві між найбагатшими та найбіднішими можлива при співвідношенні 1:4. Порушення критичного порогового співвідношення – один до десяти – викликає протест мас і становить загрозу стабільності. В США вже досягли цього показника і відчувається напруга, тому уряд країни прикладає немало зусиль щоб контрасти бідності та багатства так не кидались у вічі. В Україні ж досягнуто співвідношення один до п'ятнадцяти, і воно продовжує зростати (деякі фахівці називають співвідношення 1:400).

Причини нерівності доходів пояснюють: різними здібностями людей, рівнем освіти та професійної підготовки, відношенням до власності; вибором сфери діяльності; місцем роботи; проявом гендерної дискримінації тощо.

Згідно даних ООН, із всіх грошей в світі, що виплачуються у вигляді зарплат, на долю жінок припадає лише 1/3, чоловіки ж отримують 2/3 грошей. У державах Євросоюзу в цілому заробіток жінок на 38 % менший, ніж у чоловіків (в різних країнах цей показник різниться). В Україні в середньому їх зарплата становить лише 71 % від цього показника у чоловіків, хоча в залежності від галузі він коливається: від 57,2 % у сфері фінансів, 68 % - в системі охорони здоров'я, до 98 % у сфері матеріального постачання та збуту. Найбільш вражаюча ситуація спостерігається в системі охорони здоров'я, де вища концентрація жінок, але їх зарплата сягає лише 68 % зарплати чоловіків. За прогнозом, вже через 20-30 років пенсія жінок, також становитиме у середньому 40-45 % пенсії чоловіків.

Економічна довідка Фактори, що визначають нерівність оплати праці жінок та чоловіків: збереження неефективної професійної структури працюючих жінок, нижчі порівняно з чоловіками посади, їх переважання в малооплачуваних сферах із малими перспективами професійного росту; різниця у отриманні преміальних та інших додаткових оплат тощо. Якщо зарплата в традиційно жіночих сферах зайнятості підвищується, то відбувається заміщення жіночої праці працею чоловіків. Найбільш яскравим прикладом цього є скорочення питомої ваги жінок у банківській сфері після різкого зростання в ній оплати праці.

Індикаторами нерівності доходів виступають:

- **індекс Джині** ($K_{дж}$ – коефіцієнт концентрації доходів) являє собою величину відхилення фактичного розподілу доходів населення від лінії їх рівномірного розподілу, вимірюється від 0 до 1 (означає поступовий перехід від повної рівності (0) до становища, коли всі доходи дістаються одній особі (1). Відхилення визначається у відсотках відношенням площі М (фігури, утвореної кривою Лоренца) до площі N (лінії абсолютної рівноваги);

- **децильний коефіцієнт** – відображає співвідношення між доходами 10 відсотків найбагатшої частини населення і доходами 10 відсотків найбіднішої частини населення;

- **крива Лоренца**, яка характеризує ступінь віддалення від стану рівності в розподілі доходів або показує частку доходу, що припадає на різні групи населення залежно від розміру доходу, який вони отримують (рис.7.1).

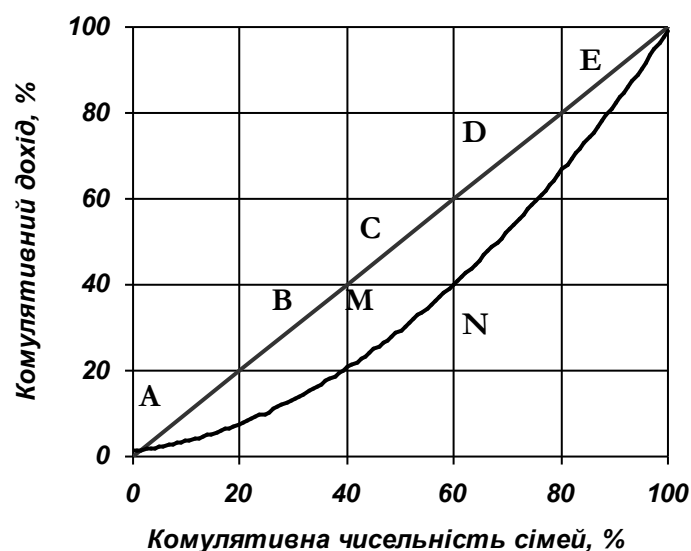

Рис. 7.1. Крива Лоренца

Отже, джерелом споживання домогосподарств є їх доходи, а проблема їх розподілу залишається найбільш актуальною.

2. Бідність як проблема нерівності доходів

Проблема нерівномірності доходів пов'язана з проблемою **бідності**, яка розглядається як процес заперечення основних сприятливих нагод та можливостей вибору для людського розвитку (табл.7.2)

Таблиця 7.2

Бідність та її сутність

Критерій	Зміст
Визначення	Такий економічний стан людей, які не мають мінімуму (за нормами країни) засобів існування. Чисельність бідних коливається в залежності від того, яким чином визначається ризика бідності
Основа ідентифікації	Співставлення певного набору потреб і певного механізму їх задоволення для певних груп, для чого використовують показник - ризика бідності (прожитковий мінімум)
Показники	• кількість бідних – змінюється із зміною економічної кон'юнктури в країні • коефіцієнт глибини бідності – середнє відхилення доходів від величини прожиткового мінімуму • профіль бідності – пов'язаний із статусом населення.найбільше бідних серед осіб похилого віку, непрацездатних та хворих, жінок та дітей
Причини	Низький рівень економічного розвитку, безробіття, демографічна ситуація, багатодітність, проживання в районах військових дій, низький рівень пенсійного забезпечення, дискримінація за різними ознаками тощо

Критерій	Зміст
Заходи по подоланню	Розробка програм професійної підготовки та перекваліфікації; спеціальні заходи по підтримці одиноких матерів і сімей, що втратили годувальника; розповсюдження системи соціального забезпечення на верстви населення, які знаходяться в тяжких умовах; надання допомоги тим, хто не може себе самостійно утримувати тощо

Ще в “Звіті людського розвитку 1997 р.” Програми розвитку ООН, присвяченій викоріненню злиднів, була відзначена багатовимірна природа бідності і запроваджено індекс людської бідності (ІЛБ), який містить три різновиди: відсотки людей, які вмирають до 40 років; неписьменних дорослих; людей без доступу до служб охорони здоров’я та питної води. В 1998 р. Програма розвитку ООН видала звіт під назвою “Подолання людської бідності”, де було наведено широкий перелік визначень бідності (табл.7.3).

Таблиця 7.3
Види бідності

Вид	Сутність
Абсолютна	Такий рівень доходів, при якому сім’я не в змозі підтримувати споживання їжі та інших предметів першої необхідності на мінімальному рівні
Відносна	Визначення базується на такому понятті як якість життя, в яке входять уявлення не лише про достатні для фізичного виживання продукти, але й необхідність для людини не відчувати моральних страждань через низький доходний статус
Загальна	Нестача їжі
Крайня	Злиденність або нестатки, звичайно визначається як нездатність задовольнити мінімум харчових потреб.
Цілковита	Бідність, що визначається фіксованим стандартом, наприклад, міжнародною межею бідності, що вимірюється денними витратами в доларах
Людська	Брак суттєвих людських можливостей (здобуття освіти і адекватне харчування)
На прибутки	Брак мінімально достатнього прибутку або витрат

За даними інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, в 2006 р. рівень бідності досяг 28,1 %. В стані бідності живе кожне третє домогосподарство з дітьми, кожна п’ята сім’я пенсіонерів і кожна сьома молода сім’я. І хоча зростання доходів за рахунок підвищення рівня мінімальної плати, пенсій та соціальних виплат відобразилось на загальному рівні, та це не призвело до скорочення прірви між багатими і бідними. Найбільш багаті 20 відсотків українських сімей в 2006 р. здійснили до 40 % всіх покупок. Найбільш багаті 10 % українських сімей витратили у 8,7 разів більше грошей, ніж 10 % найбідніших родин.

Однією з причин того, що українці багатіють різними темпами, є інфляція. Бідні витрачають гроші на продукти харчування та найбільш необхідне (55% сімей витрачають більше половини своїх коштів лише на продукти), тобто зростання їх доходів з'їдає швидкозростаюча інфляція. Багаті ж можуть здійснювати крупні угоди, вкладаючи гроші у нерухомість, яка дорожчає. Інша причина – це непродумана політика уряду, адже деякі види соціальної допомоги, пільги часто отримують далеко не найбідніші.

Економічна довідка В 27 країнах ЄС рівень бідності залишається майже незмінним. З 2005 року цей показник був “відносно стабільним і коливався в межах 16 та 17 %”. У 2008 р. бідність загрожувала 17 % населення. За даними “Євростату” (статистична служба Євросоюзу) за 2008 р., в Латвії 26 % населення ризикували опинитися за межею бідності, в Румунії цей показник склав 23 %, у Греції, Іспанії та Литві – по 20 %. Згідно документу, бідність охоплює все більш широкі верстви населення в Німеччині, 13 % якого вже живуть за ризикою прожиткового мінімуму, а ще стільки ж утримуються від сповзання в злиденність за допомогою допомоги на дітей та по безробіттю. Кожен сьомий житель Бельгії, тобто 15 % населення, живе за ризикою бідності. Серед малозабезпечених верств переважають безробітні та пенсіонери. Так, дохід кожного п'ятого бельгійського пенсіонера нижче встановленої риси бідності, а серед працюючого населення країни незаможні становлять 4 %. Найкращі результати показали Чехія (9 %), Нідерланди та Словачків (по 11 %), а також Данія, Угорщина, Словенія та Швеція (по 12 %). Згідно діючих в Євросоюзі нормативів, на межі бідності живуть ті, хто отримує менше 60 % від середньої зарплатні по країні. Згідно даних, найнижчу мінімальну зарплату отримують в Болгарії, а найвищу - в Люксембурзі.

В 2007 р. ООН віднесла народ України до вимираючих, визнавши, що приблизно 70% населення знаходиться за ризикою прожиткового мінімуму.

Однією із тенденцій розповсюдження бідності в Україні є її фемінізація, яка змушує жінок до пошуку будь-якої роботи та засобів поліпшення матеріального становища, адже сьогодні в Україні близько 11 % сімей, де жінка є єдиною годувальницею, і вони найбідніші. Як наслідок спостерігається високий рівень трудової міграції, особливо з сільської місцевості, яка все більше криміналізується, адже дешева робоча сила українських жінок та злочинне використання у секс-бізнесі становлять підґрунтя надприбутків посередників як в Україні, так і за кордоном.

Якщо чоловіки мігрують в пошуках роботи і продають свою кваліфікацію, то жінки змушені погоджуватись на обслуговуючу працю або сумнівний заробіток і належать до групи високого ризику постраждати від контрабанди.

3. Соціальна політика – механізм забезпечення гідного рівня та якості життя

Соціальна політика - діяльність держави по управлінню розвитком соціальної сфери суспільства, спрямована на задоволення інтересів і потреб громадян.

Основна соціальна функція економічної політики полягає в тому, щоб забезпечити зацікавленість працівників у підвищенні ефективності їх економічної діяльності, але це, в свою чергу, можливо при вирішенні проблем, які соціальна політика висуває перед економікою: як задовольнити соціальні проблеми лю-

дей; яким чином забезпечити соціальну справедливість в розподілі суспільних благ; як досягти того, щоб підвищення добробуту людей відбулось у відповідності з підвищенням ефективності суспільного виробництва (табл.7.4).

Таблиця 7.4
Соціальна політика

Суб'єкти	Держава, державні установи, органи місцевого врядування, комерційні структури та бізнес, суспільні об'єднання, добровольці, громадяни
Об'єкт	Все населення країни
Мета	Регулювання відносин, зміна системи соціальних нерівностей у суспільстві для максимально можливого задоволення потреб та інтересів людей за допомогою різних засобів та методів.
Завдання	Підвищення добробуту, покращення умов праці та життя, здійснення принципу соціальної справедливості
Шляхи реалізації	Соціальний захист (система законодавчих, соціально-економічних, морально-психологічних заходів держави, що забезпечують гідну і соціально-сприйману якість життя або суспільно-необхідні матеріальні й соціальні стандарти життя усіх членів суспільств); Соціальні гарантії (зобов'язання суспільства перед кожним його представником по задоволенню необхідних потреб)
Принципи здійснення	Соціальні: справедливість, відповідальність, солідарність, компенсація, гарантованість; індивідуальне соціальне партнерство; субсидіарність
Підходи до здійснення	Ринковий (обов'язок суспільства створити лише умови кожному для здійснення економічної активності й отримання доходу); Соціальний (суспільство повинно гарантувати кожному такий рівень доходів, який би не дозволив опинитися за ризиком бідності, тобто підтримувати припустимий мінімум рівня життя)
Напрями	Гарантування мінімального доходу, підтримка і розвиток здібностей, перш за все, до трудової діяльності, забезпечення прийнятним рівнем соціальних послуг
Механізм здійснення	Соціальна держава
Призначення соціальної держави	Послабити соціальну напругу, зберегти злагоду в суспільстві, сформувати сприятливе для людей середовище

Слід зазначити, що успіх або невдача у вирішенні соціальних проблем залежить від стійкості як економічної системи, так і суспільства в цілому, гарантом чого є соціальна держава, політика якої спрямована на створення умов, що за-

безпечують гідне життя і вільний розвиток людини; намагається гарантувати соціальну безпеку (можливість для людини задовольняти свої потреби, поєднувати індивідуальні та суспільні інтереси); попереджає виникнення соціальної нестабільності, обумовленої, головним чином, різкою диференціацією доходів населення, зародженням полярних верств населення – непомірно багатих і бідних.

Важливою характеристикою соціального становища людини є рівень та якість життя(табл.7.5).

Таблиця 7.5
Рівень та якість життя

Рівень життя	Якість життя
Сукупність матеріальних і духовних благ, що отримують громадяни країни в обмін на грошові доходи	Сукупність показників, що характеризують матеріальний, соціальний, фізичний, культурний і духовний добробут населення даної країни
Показники (12): • демографічна ситуація в країні • санітарно-гігієнічні умови життя • споживання продовольчих товарів • житлові умови • освіта і культура • умови праці та зайнятість • доходи і витрати • вартість життя та споживчі ціни • наявність транспортних засобів • організація відпочинку • соціальне забезпечення • права людини	• Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП) (середнє арифметичне очікуваної тривалості життя, рівня освіти, ВВП на душу населення) • Індекс інтелектуального потенціалу суспільства (враховуються рівень освіти дорослого населення, частка витрат у ВВП на освіту та науку, вага студентів у загальній чисельності населення, частка зайнятих у науці та науковому обслуговуванні в загальній чисельності зайнятих) • Людський капітал на душу населення (відображає рівень витрат держави, фірм, громадян на освіту та інші галузі соціальної сфери) • Коефіцієнт життєздатності населення (характеризує можливість збереження генофонду, інтелектуального розвитку населення в умовах проведення конкретної соціально-економічної політики)

На сьогодні рівень та якість життя громадян України далекі від світових та європейських стандартів, а факторами, що їх погіршують є: різниця в оплаті праці за всіма напрямками; безробіття в явній та прихованій формі; множинна зайнятість населення; не виплати та затримки зарплат і соціальних трансфертів; диференціація розміру приватної власності як джерела отримання доходів; тіньові доходи тощо.

Таким чином, соціальна політика – це діяльність держави по управлінню розвитком соціальної сфери суспільства, спрямована на задоволення інтересів і потреб громадян.

4. Споживання та заощадження як функції доходу

Після сплати домогосподарствами податків у їхньому розпорядженні залишається використовуваний дохід, котрий розподіляється на споживання, найбільш суттєвий компонент ВВП, та заощадження.

Споживання – це видатки на придбання споживчих товарів і оплату послуг для задоволення особистих потреб, частка якого у ВВП коливається в межах 60 -70 %, що зумовлює важливість для економіки прийняття рішень про споживання.

Розрізняють три групи видатків домогосподарств на споживання:

- товари поточного споживання (харчування, одяг тощо);
- товари тривалого користування (предмети побуту, транспортні засоби тощо);
- послуги (житло, освіта, охорона здоров'я, відпочинок тощо).

Заощадження - частина використовуваного доходу, що не витрачається на споживання.

Споживання та заощадження безпосередньо впливають на рівень національного виробництва, ціни та зайнятість, а їх рівень визначає використовуваний дохід

$$Y = C + S, \quad (7.1)$$

де Y - дохід; C - споживання; S - заощадження.

Криву, що відображає зв'язок між споживанням та доходами, називають функцією споживання (рис.7.2). Якби споживчі видатки повністю дорівнювали доходу, то графік функції споживання прийняв би форму бісектриси, бо в будь-якій точці якої споживання повністю дорівнює доходу. Точку В або пороговий дохід, називають **точкою нульового заощадження**, яка означає рівень використовуваного доходу за якого не заощаджують і не витрачають попередніх заощаджень. Праворуч від точки В – зона чистого заощадження, обмежена кривою споживання та бісектрисою, величина якої завжди вимірюється вертикальним відрізком між кривою функції споживання та бісектрисою.

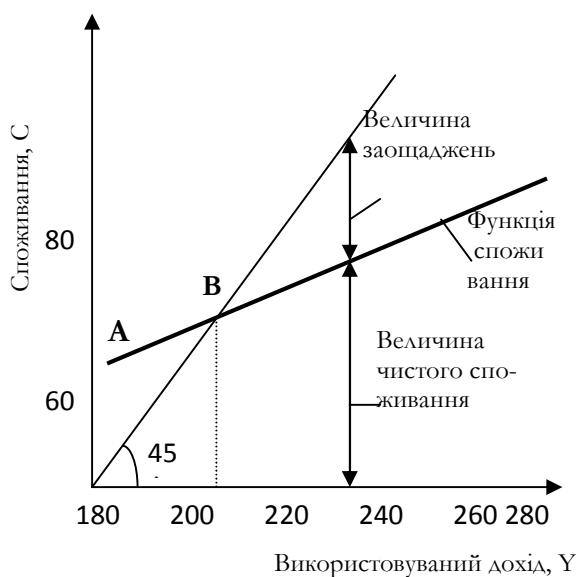

Рис. 7.2. Графічне зображення функції споживання

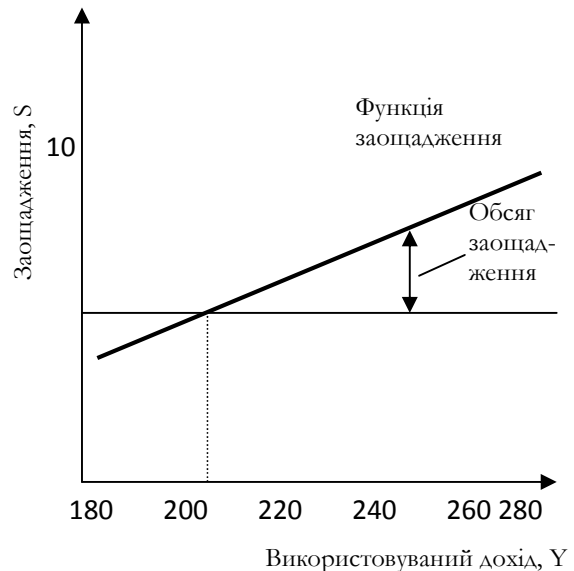

Рис. 7.3. Графічне зображення функції заощадження

Обсяг споживання визначається відстанню від осі доходів до кривої функції споживання. Відрізок АВ означає перевищення споживання над доходами, тобто життя в борг або за рахунок попередніх заощаджень. Перевищення споживання над доходом називають автономним споживанням або чистим від'ємним заощадженням і вимірюють відстанню між бісектрисою та кривою функції споживання. Аналогічно розглядається функція заощадження, яка є дзеркальним відображенням функції споживання (рис.7.3).

Із наведених графіків функцій споживання і заощадження видно, що і споживання, і заощадження прямо залежать від доходу, зростаючи зі збільшенням доходу і зменшуючись при його скороченні. Обсяг заощаджень залежить не тільки від доходу, але й від відсоткової ставки (і). Таким чином, функція споживання теж залежить від відсоткової ставки, але залежність ця опосередкована і є зворотною: чим вища відсоткова ставка, тим більші заощадження і менші споживчі витрати.

Залежність споживання та заощадження від доходу називається **схильність до споживання та заощадження** (табл.7.6).

Таблиця 7.6

Види схильностей

Середня схильність до споживання (APC)	Середня схильність до заощадження (APS)
частка використовуваного доходу, що спрямовується на споживання (%) $APC = C / Y \times 100\%$	частка використовуваного доходу, що спрямовується на заощадження (%) $APS = S / Y \times 100\%$
Таким чином, $APC + APS = 100\%$ або $1,0$	
Гранична схильність до споживання (MPC)	Гранична схильність до заощадження (MPS)
показує, яка частка додаткового доходу спрямовується на додаткове споживання $MPC = \Delta C / \Delta Y \times 100\%$	вказує на співвідношення між додатковими заощадженнями та додатковим доходом $MPS = \Delta S / \Delta Y \times 100\%$
Таким чином, $MPC + MPS = 1,0$ або 100%	

Функцію споживання можна також представити у вигляді формули:

$$C = a + b \times (Y - T), \quad (7.2)$$

де C – величина споживання у приватному секторі; a – автономне споживання; b – гранична схильність до споживання (MPC); Y – доход; T – податкові відрахування

Найпростіша функція заощадження має вигляд:

$$S = -a + (1 - b) \times (Y - T), \quad (7.3)$$

де S – величина заощаджень у приватному секторі; $(1-b)$ – гранична схильність до заощадження.

На споживання і заощадження окрім поточного та довгострокового доходу впливають **недоходні фактори** (табл. 7.7).

Недоходні фактори споживання і заощадження

Багатство	Чим більше його нагромаджено, тим менші стимули до заощаджень
Податки	Їх зниження збільшує використовуваний дохід і збільшує як споживання, так і заощадження, і навпаки
Рівень цін	Зростання цін скорочує споживання і заощадження. І навпаки.
Відрахування на соціальне страхування	Чим воно краще, тим менші заощадження домашніх господарств протягом трудового життя
Очікування	Можуть бути пов'язані з майбутньою зміною цін, доходів, виникненням дефіциту тощо. Якщо вони несприятливі, то домогосподарства змушені робити покупки наперед, що у поточному році збільшує споживання та зменшує заощадження. Очікування приросту грошових доходів у майбутньому зумовлює збільшення поточних витрат
Споживча заборгованість	Якщо в попередній період вона зросла, то в поточному періоді домогосподарства будуть змушені зменшити споживання і заощадження щоб ліквідувати минулу заборгованість, і навпаки
Відсоткова ставка	Коли вона зростає, поточне споживання зменшується, а заощадження зростають, що збільшить майбутнє споживання, забезпечене поточними заощадженнями

Якщо зміна у споживанні спричинена змінами у використуваному доході, її називають зміною величини споживання і показують як переміщення від однієї точки до іншої по стабільній функції споживання, наприклад, із точки а у точку b на функції споживання C_1 (рис.7.4).

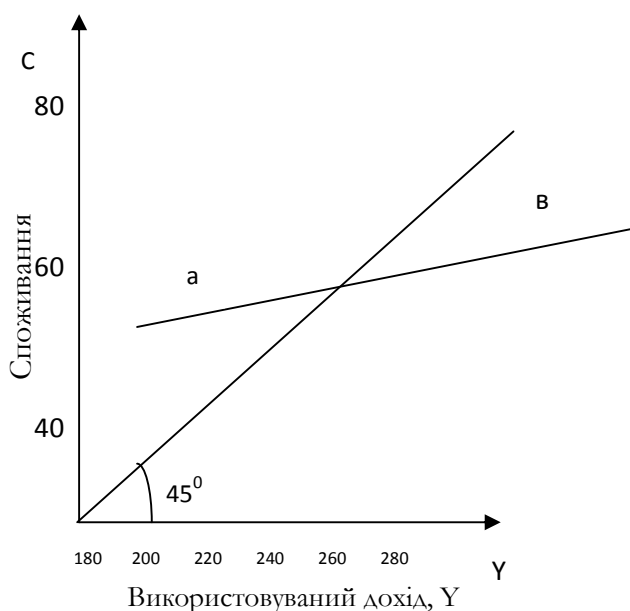

Рис. 7.4. Вплив доходних факторів на споживання

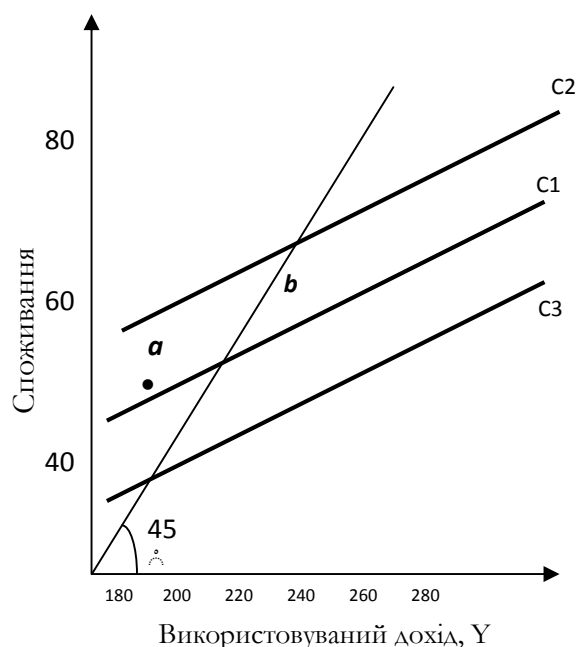

Рис. 7.5. Вплив недоходних факторів на споживання

Якщо обсяг споживання змінився внаслідок дії чинників, не пов'язаних із використанням доходом, то маємо справу зі зміною споживання. Її показують як переміщення вгору або вниз функції споживання (наприклад із положення C_1 у C_2 або C_3 на рис. 7.5).

Зміни в одному або кількох чинниках, що не пов'язані з доходом, переміщують і функцію заощадження. При цьому функції споживання і заощадження переміщуються у протилежних напрямках. Якщо домогосподарства споживають більше за даного використовуваного доходу, то вони заощаджують менше. Графічно це виражається в тому, що переміщення функції споживання вгору тягне за собою переміщення функції заощадження донизу. Лише підвищення податків переміщує вниз як функцію споживання, так і функцію заощадження.

Існує чимало концепцій споживчого вибору (табл.7.8).

Таблиця 7.8

Концепції споживчого вибору

Автор	Назва	Сутність
Дж. Кейнс	Основний психологічний закон	Згідно якого споживачі схильні збільшувати своє споживання із зростанням доходу, але не в тій мірі як він зростає. Розподіл доходу на споживання і заощадження залежить від уподобань споживачів, а не від відсоткової ставки як вважали класики. Бажання людей до збереження обумовлено: намаганням забезпечити резерв на випадок непередбачених обставин або на старість; забезпечити доходи у формі відсотків або залити спадок тощо
С. Кузнець	“Загадка Кузнеця”	Із зростанням доходу середня схильність до споживання залишається постійною
І. Фішер	Проблема міжчасового споживчого вибору	При прийнятті споживчих рішень раціонально мислячі суб'єкти враховують як поточний дохід, але й майбутній, який сподіваються отримувати протягом життя. Це важливо тому, що споживач живе у двох часових періодах: молодість та старість, доходи в які дуже різняться. Факторами, що визначають споживання і заощадження є дохід і відсоткова ставка
Ф.Модільяні	Теорія життєвого циклу	Споживання людини в кожен період життя коливається і залежить не від поточного доходу, а від того, на який вона очікує протягом всього життя. У молоді роки доходи невеликі, найбільші вони у зрілі роки, що дає можливість заощаджувати. При виході на пенсію трудовий дохід стає рівним нулю, тому споживання забезпечується накопиченими заощадженнями.
М. Фрідмен	Теорія перманентного (постійного) доходу	Споживчі рішення домогосподарств залежать в основному від постійного доходу (такий розмір доходу, який може отримувати сім'я, якщо відкинути тимчасові і випадкові коливання). Це означає, що споживачі змінюють

Автор	Назва	Сутність
		свої витрати якщо ці зміни у доході приймають стабільний характер. Якщо зміни у доході тимчасові, то значна частина приросту доходу буде заощаджуватись, тобто, гранична схильність до споживання з поточного доходу значно нижча, ніж з постійного доходу.

Таким чином, розподіл теорій споживчого попиту відбувається виходячи із відмінності у сприйнятті величини доходу як екзогенного (Дж. Кейнс, Ф.Модільяні, М. Фрідмен) або ендегенного (неокласики, М.Фрідмен) параметру.

Короткі висновки

1. Доходи домогосподарств (сума грошей, отриманих за конкретний період часу у формі зарплати, гонорару, відсотку, пенсії, а також інших трансфертних платежів) формуються на ринку ресурсів, де підприємства здійснюють витрати, тобто купують ресурси. Величина цих витрат визначає величину доходів домогосподарств.

2. Причини нерівності доходів: різні здібності, рівень освіти та професійної підготовки, відношення до власності; вибір сфери діяльності, місце роботи; прояви гендерної дискримінації тощо.

3. Для визначення бідності використовують такий показник як риска бідності (прожитковий мінімум), який відображає рівень доходу, необхідний для того, щоб підтримати припустимий мінімум рівня життя.

4. Соціальна політика – це діяльність держави по управлінню розвитком соціальної сфери суспільства, спрямована на задоволення інтересів і потреб громадян.

5. Успіх або невдача у вирішенні соціальних проблем залежить як від стійкості економічної системи, так і суспільства в цілому, гарантом чого є соціальна держава, завдання якої полягає не в тому, щоб забезпечити кожного бажаного роботою (бо це збільшить інфляцію), а утримати безробіття на природному рівні, що і означає досягнення повної зайнятості.

6. Споживання (видатки на придбання споживчих товарів і оплату послуг для задоволення особистих потреб) та заощадження (частка особистого використовуваного доходу, що не витрачається) домогосподарств безпосередньо впливають на рівень національного виробництва, ціни та зайнятість, рівень яких, в свою чергу, визначає використовуваний дохід.

7. Розподіл теорій споживчого попиту відбувається виходячи із відмінності у сприйнятті величини доходу як екзогенного або ендегенного параметру.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть причини нерівності доходів.
2. Які заходи повинна здійснити держава для подолання бідності?
3. Що таке якість життя та назвіть індикатори його якості.
4. Що є механізмом здійснення соціальної політики?
5. Поясніть суть і значення показників нерівності розподілу доходів.
6. Які завдання соціальної політики в ринковій економіці?
7. В чому полягають проблеми споживання в Україні?

8. Дайте визначення граничної схильності до споживання та заощадження.
9. Які основні фактори впливають на споживання і заощадження.
10. Яке призначення кривої Лоренца?
11. Що являє собою система соціального захисту населення в умовах ринку?

Радимо прочитати:

1. Гаврилишин О. Капіталізм для всіх чи для обраних? Розбіжні шляхи для посткомуністичних перетворень / Олег Гаврилишин; [пер. з англ. А. Іщенко]. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. – 384 с.
2. Зозулев А. В. Поведение потребителей : Учебн. пособ. – К.: Знання, 2004. – 364 с.
3. Кулинич Р. О. Статистична оцінка чинників соціально-економічного розвитку: монографія / Р. О. Кулинич. – К.: Знання, 2007. – 311 с.
4. Нэйсбид Д. Мегатренды / Нэйсбид Д. – М.: Ермак, 2003. – 380 с.
5. Олсен М. Влада і процвітання. Подолання комуністичних і капіталістичних диктатур / Мензур Олсен; [пер. з англ. А. Іщенко]. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. – 174 с. – (Актуал. світ. дискусії).
6. Стігліц Д. Глобалізація та її тягар / Джозеф Стігліц; [пер. з англ. А. Іщенко]. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2003. – 252 с.
7. Тодд Е. Після імперії. Есе про загнивання американської системи / Еммануель Тодд ; [пер. з франц. З. Борисюк]. – Львів: Кальварія, 2006. – 188 с.
8. Фукуяма С. Доверие / Фукуяма С. – М.: Ермак, 2004. – 730 с.
9. Хейне, Пол; Боутке, Питер; Причитко, Девід. Экономический образ мышления / Пол Хейне, Питер Боутке, Дэвид Причитко. – М.: Издательский дом “Вильямс”, 2005. – 574 с.
10. Холостов Е. И. Социальная политика. – М.: ИНФРА, 2001. – 204 с.
11. Феськов М. М. Трудове законодавство України і Європейська соціальна хартія (переглянута): питання адаптації / М. М. Феськов. – К.: Знання, 2005. – 276 с.
12. Шумпетер Й. А. Капіталізм, соціалізм і демократія / Й. А. Шумпетер. – К.: Основи, 1995.
13. Якість економічного зростання / [Томас В, Дайламі М., Дарешвар А. та ін.]; під ред. О. Кілієвич. – К.: Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2002. – 350 с.

Економічні афоризми

❖ <i>Я і мої доходи давно живемо нарізно.</i>	В. Блонська
❖ <i>Споживання - це єдина мета, єдиний кінець будь-якого виробництва.</i>	А. Сміт
❖ <i>Маленькі збереження створюють великі статки.</i>	П. Буаст
❖ <i>Збереження становлять найбільший дохід.</i>	І. Стобей
❖ <i>Бідність – джерело обурень і злочинів.</i>	Аристотель
❖ <i>Бідність - задрісна та недоброзичлива.</i>	Плавт

ТЕМА 8. ПРИВАТНІ ІНВЕСТИЦІЇ

(Шупик І.І, Песцова – Світалка О.С.)

Формування економіки потребує значних вкладень, які через ряд об'єктивних обставин не завжди може здійснювати внутрішній інвестор, тоді важливим стимулом розвитку економіки стають міжнародні інвестиційні процеси, які в свою чергу, сприймаються неоднозначно: одні визнають їх позитивну роль в розвитку економічної системи інші сприймають негативно, категорично вимагаючи жорсткого обмеження.

1. Економічна суть та роль інвестицій у національній економіці.
2. Інвестиційні функції: види та чинники впливу.
3. Заощадження та інвестиції.
4. Проблеми інвестиційної привабливості країни.

1. Економічна суть та роль інвестицій у національній економі

Поняття **“інвестиції”** в загальному розумінні означає довгострокові вкладення державного або приватного капіталу в різні галузі економіки як всередині країни, так і за її межами з метою отримання прибутку. В **макроекономічному розумні**, **“інвестиції”** - це, перш за все, реальні інвестиції - вкладення капіталу приватними фірмами або державою у виробництво тієї чи іншої продукції.

Економічна довідка Відповідно до Закону України “Про інвестиційну діяльність” від 18 вересня 1991 р. **“Інвестиціями”** є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект.

В макроекономіці **інвестиції** є частиною сукупних витрат, що складаються з видатків на виробництво і нагромадження капітальних благ (табл. 8.1).

Таблиця 8.1

Інвестиційні видатки

Типи	Сутність
Інвестиції в основний капітал	Придбання фірмами устаткування, комп'ютерів, вантажівок, виробничих будівель і споруд для їх використання у виробництві
Інвестиції у житлове будівництво	Витрати на будівництво нового житла та на реконструкцію наявного, які знаходяться в прямій залежності від ціни, що встановлюється на ринку наявного житла і залежить від попиту, який визначають сукупний дохід (ВВП), чисельність населення, реальна процентна ставка. Висока ціна житла - висока прибутковість його будівництва і тим більшою є мотивація до інвестування. Інвестиції у житлове будівництво є зростаючою функцією від ВВП і чисельності населення та спадною функцією від реальної процентної ставки

Типи	Сутність
Інвестиції у запаси	Витрати на товари, які фірми нагромаджують, готові вироби, незавершене будівництво. Інвестиції у запаси - це зміна величини запасів. Підприємства створюють запаси з метою підтримання запланованих обсягів виробництва та реалізації продукції. Збільшенням обсягів виробництва підприємство збільшує свої запаси, бо зростають потреби в сировині та матеріалах і більша кількість продукції перебуває в процесі незавершеного виробництва. Зі зниженням обсягів виробництва зменшуються запаси. Незалежно від того, бере підприємство позику чи використовує власні кошти для утримання запасів, вона несе витрати у формі процента. Чим більші запаси, тим більші проценти витрачає підприємство. Такі інвестиції є зростаючою функцією від обсягів виробництва і спадною функцією від реальної процент

Інвестиції в основний капітал та в житлове будівництво називають **капіталовкладеннями**, тобто останні є частиною інвестицій.

Таким чином, інвестиції – це частина ВВП, не спожита в поточний період, що і забезпечує приріст капіталу в економіці. Виділяють різні види інвестицій (табл. 8.2).

Таблиця 8.2

Види інвестицій

Види	Характеристика
Державні	Створені із коштів державного бюджету, державних фінансових джерел
Приватні	Створені із коштів підприємств, організацій, громадян, включаючи як особисті, так і залучені кошти
Реальні	Будь-які витрати на створення або відновлення капіталу
Прямі	інвестиції, які вкладені безпосередньо у виробництво окремого виду продукції
Фінансові (портфельні)	Інвестиції, що вкладаються в акції, облігації та інші цінні папери
Індукційовані	Здійснюються за стійкого зростання попиту на блага, залежать від рівня доходу
Автономні	Інвестиції, які не залежать від рівня доходу
Внутрішні	Приватні та державні вкладення в розвиток виробничої та сервісної інфраструктури
Зовнішні	Створення іноземними компаніями нових виробничих та сервісних потужностей за власні або залучені кошти, активність яких залежить від стабільності, створеної державою належної інфраструктури, можливостей освоювати сусідні ринки
Короткострокові	Розраховані на період до одного року
Довгострокові	Розраховані на період більше від одного року

Види	Характеристика
Валові (брутто) інвестиції	Загальний обсяг інвестицій за певний період незалежно від джерел фінансування, тобто це вартість усіх машин, будівель тощо, споруджених протягом року, в тому числі тих, які заміщують старі капітальні блага, що зносилися
Чисті (нетто) інвестиції	Сума валових інвестицій без суми амортизаційних відрахувань у певному періоді, динаміка яких характеризує економічний розвиток підприємства, галузі, держави. Якщо сума чистих інвестицій від'ємна - це свідчить про зменшення випуску продукції; якщо дорівнює нулю, це означає відсутність економічного зростання, а якщо перевищує суму амортизаційних відрахувань, то це означає, що економіка розвивається

Під **інвестиційним попитом** розуміють попит підприємців на блага для відновлення зношеного капіталу і збільшення реального капіталу (табл.8.3)

Таблиця 8.3

Інвестиційний попит

Структура	Відновлення зношеного капіталу Збільшення чистого реального капіталу
Фактори залежності	Об'єктивні (стан економічної кон'юнктури, очікувані норми прибутку, відсоткова ставка) Суб'єктивні (рішення підприємців)
Крива	Показує в графічній формі розмір інвестицій, здійснення яких можливе лише при кожному даному рівні відсоткової ставки
Теорії	Кейнсіанська – в її основі введене Кейнсом поняття “гранична ефективність капіталу” - значення норми дисконту, при якому очікувана доходність від інвестиційних вкладень дорівнюється відновленій вартості капіталу Неокласична – підприємці здійснюють інвестиції з метою досягнення оптимального розміру капіталу, що забезпечує при існуючій технології максимальний прибуток

Попит на інвестиції – наймінливіша частина сукупного попиту на блага, що пояснюється певними чинниками (табл. 8.4)

Таблиця 8.4

Чинники мінливості інвестицій

Чинник	Характеристика прояву
Тривалість використання	Капітальні блага використовують упродовж досить невизначеного строку. Оптимістичні прогнози можуть спонукати підприємців до заміни застарілого устаткування, тобто модернізації підприємств, що збільшить обсяг інвестицій. Менш оптимістичний прогноз може вести до дуже незначного обсягу інвестування
Нерегулярність	Великі нововведення, нові технології і нові продукти (заліз-

Чинник	Характеристика прояву
нововведень	ниці, електрика, автомобілі, комп'ютери тощо) стимулюють інвестування, але здійснюються нерегулярно і ведуть до величезної хвилі інвестиційних витрат, які знижуються лише з часом. Так, поширення автомобілів викликало значне зростання інвестицій не тільки у саму автомобільну промисловість, а й у суміжні галузі, такі як сталеливарна, нафтопереробна, хімічна, що, в свою чергу, сприяло зростанню державних інвестицій на будівництво доріг
Поточні прибутки підприємств	Підприємства інвестують лише тоді, коли відчувають, що інвестування буде прибутковим. Прибуток - це основне джерело інвестицій, оскільки він часто змінюється, то змінюються і інвестиційні стимули, а значить його нестабільність посилює мінливість інвестицій
Мінливість сподівань	Майбутні умови підприємництва прогнозують виходячи з поточних реалій. Суттєво вплинути на оптимізм чи песимізм підприємців можуть зміни податкового законодавства та валютних курсів, корумпованість державних чиновників та багато інших чинників

Вплив інвестицій на сукупний попит відображається в моделях мультиплікатора та акселератора, значення яких полягає в тому, що за їх допомогою можна пояснити зв'язок між споживанням, заощадженнями та інвестиціями, обґрунтувати ідею державного втручання в економіку (табл. 8.5).

Таблиця 8.5

Моделі мультиплікатора та акселератора

Критерій	Мультиплікатор (множник)	Акселератор (лат. прискорювач)
Визначення	Коефіцієнт, який відображає залежність зміни доходу від зміни автономних інвестицій, рівень інвестицій в обсягу НД і зайнятості	Величина зворотна мультиплікатору, відношення приросту індуційованих інвестицій до відносного приросту доходу, споживчого попиту чи готової продукції
Формула	$K = \Delta y / \Delta I$ <i>де K – мультиплікатор, коефіцієнт підсилювача, ΔI – приріст інвестиційних витрат, Δy – приріст доходів</i>	$a = \Delta I / \Delta y$ <i>де a – коефіцієнт акселератора, ΔI – приріст інвестицій, Δy – приріст доходу.</i>
Автор концепції	Дж. М. Кейнс	А.Афталлон, Дж.Кларк, Харрод, Дж.Хікс, П.Самуельсон
Взаємозв'язок	З автономними інвестиціями	З індуційованими інвестиціями
Значення показує	Перевищення зростання доходу над зростанням інвестицій	Скільки одиниць додаткового основного капіталу необхідно для виробництва додаткової одиниці продукції

Таким чином, значення інвестицій полягає в тому, що вони: забезпечують економічне зростання та якісне оновлення основних фондів на конкурентоспроможній основі, допомагають реалізувати досягнення НТП, підвищити ефективність виробництва.

2. Інвестиційні функції: види та чинники впливу

В загальному контексті **функція** – це математична назва макроекономічної моделі, яка виражає залежність одного набору змінних від іншого. В інвестиційній функції інвестиції є залежною змінною, а чинники, які впливають на інвестиції, – незалежними змінними. Отже, інвестиційна функція відповідає на питання: від яких чинників залежить обсяг інвестицій?

В основі **кейнсіанської функції інвестицій** в основний капітал лежить гранична ефективність капіталу. Вона визначається такою ставкою процента, яка врівноважує дисконтовану вартість очікуваних прибутків від інвестування з відновною вартістю капітального майна. Граничній ефективності капіталу протистоїть поточна ставка процента, яка визначається на ринку позичкового капіталу. Попит виникає лише на такі інвестиційні проекти, для яких поточна ставка процента нижча від граничної ефективності капіталу. Чим нижче ставка процента відносно граничної ефективності капіталу, тим більша кількість інвестиційних проектів буде ефективною і тим більшим є попит на інвестиції. Тому у Кейнса інвестиції є спадною функцією від ставки процента, верхньою межею якої є гранична ефективність капіталу. За таких умов крива попиту на інвестиції має від'ємний нахил.

В основі **неокласичної функції інвестицій** в основний капітал лежить розрив між бажаним і наявним обсягами капіталу. Бажаний обсяг капіталу знаходиться в оберненій залежності від граничних витрат на капітал і в прямій залежності від очікуваних обсягів виробництва. При цьому граничні витрати на капітал є сумою реальної ставки процента, норми амортизації і чистих граничних податків. Очікуваний обсяг виробництва – це середньорічний обсяг, який відповідає уявленням підприємців про майбутній попит на їхню продукцію. Прихильники неокласичної теорії спираються на модель гнучкого акселератора, згідно з якою попит на чисті інвестиції в поточному періоді залежить від капітального розриву та частки, на яку зменшується цей розрив у кожному поточному періоді. Попит на відновлювальні інвестиції залежить від середньої вартості капіталу в поточному періоді та норми амортизації. Звідси за неокласичною теорією, попит на інвестиції є сумою попиту на відновлювальні та чисті інвестиції.

У макроекономічному моделюванні використовується **проста інвестиційна функція**, в якій базовою змінною попиту на інвестиції є лише процентна ставка. Це пояснюється двома обставинами: по-перше, процентна ставка є спільним чинником всіх компонентів інвестиційного попиту; по-друге, процента ставка є тим чинником, на який може впливати кон'юнктура на ринку позичкового капіталу і монетарна політика. Вплив інших чинників на інвестиційний попит ураховується в автономній складовій простої інвестиційної функції.

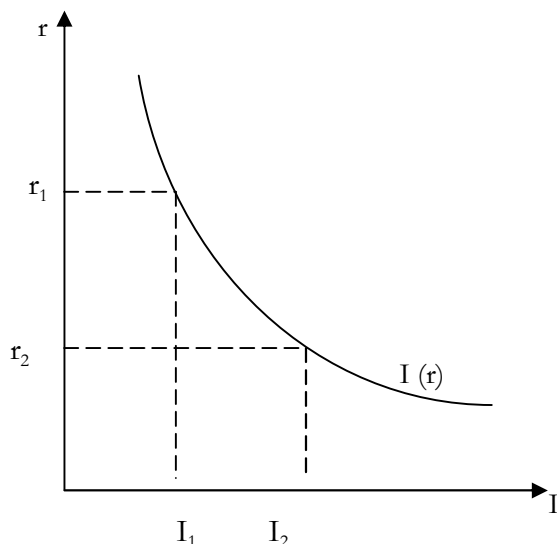

Рис. 8.1. Графік простої інвестиційної функції

що при зниженні процентної ставки від r_1 до r_2 інвестиції збільшуються від I_1 до I_2 . У зв'язку з цим крива інвестиційного попиту має від'ємний нахил і свідчить про те, що інвестиції є спадною функцією від процентної ставки.

На рис. 8.2 зміна величини автономних інвестицій зміщує криву інвестиційного попиту у відповідний бік. Так, збільшення автономних інвестицій означає, що для

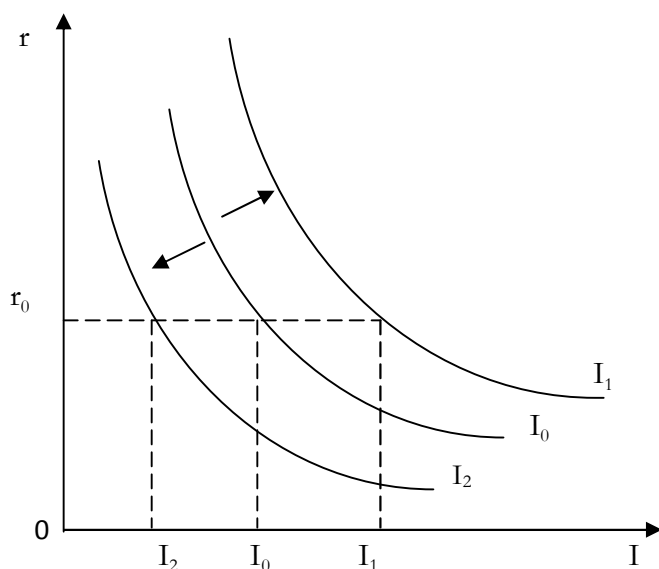

Рис. 8.2. Вплив інших чинників на інвестиції

У макроекономічному моделюванні використовується **проста інвестиційна функція**, в якій базовою екзогенною змінною попиту на інвестиції є лише процентна ставка. Це пояснюється двома обставинами: по-перше, процентна ставка є спільним чинником всіх компонентів інвестиційного попиту; по-друге, процента ставка є тим чинником, на який може впливати кон'юнктура на ринку позичкового капіталу і монетарна політика. Вплив інших чинників на інвестиційний попит ураховується в автономній складовій простої інвестиційної функції.

На рис. 8.1 зображено графік інвестиційної функції, який узагальнює обернену залежність інвестицій від реальної процентної ставки. Він показує,

кожного рівня процентної ставки підприємства збільшують свій попит на інвестиції, внаслідок чого крива інвестиційного попиту зміщується вправо. І навпаки, вона зміщується вліво, якщо автономні інвестиції зменшуються.

До невідсоткових (або інших) чинників, що також впливають на інвестиційний попит, належать:

- **технологічні зміни**, тобто розробка нового більш продуктивного устаткування, що зменшує середні витрати на виробництво продукції або підвищує її якість. Внаслідок цього зростає норма чистого прибутку від інвестування, що викликає зростання інвестиційного попиту за даної відсоткової ставки;

- **рівень забезпеченості основним капіталом**. Якщо виробничі потужності певної галузі задовольняють попит на її продукцію, то інвестування буде стримуватися. Недостатність виробничих потужностей стимулює збільшення інвестицій з

метою нарощування виробництва відповідно до попиту.

- **витрати на придбання, експлуатацію та обслуговування устаткування.** Якщо ці витрати скорочуються, то очікувана норма чистого прибутку збільшується, а інвестиційний попит зростає, і навпаки;

- **податки на підприємця.** Приймаючи інвестиційні рішення, підприємці розраховують на очікуваний прибуток після сплати податків. Тому збільшення податків депресивно впливає на інвестиції, і навпаки;

- **ділові очікування.** Якщо економічні умови в країні погіршуються, фірми утримуються від інвестицій. Навпаки, коли фірми сподіваються на поживання в недалекому майбутньому, попит на інвестиції зростає.

Невідсоткові фактори збільшують або зменшують сукупний попит на інвестиції, переміщуючи криву попиту на інвестиції вправо чи вліво (рис. 8.2). На відміну від них, відсоткова ставка викликає зміщення по самій кривій попиту на інвестиції.

3. Заощадження та інвестиції

Єдиним джерелом інвестицій, як уже зазначалося, є **заощадження**. Інвестиції завжди означають зменшення поточного споживання задля збільшення майбутнього споживання. Джерелом цих ресурсів є заощадження. В умовах приватної закритої економіки заощадження є тією частиною доходу, яка не витрачається на приватне споживання.

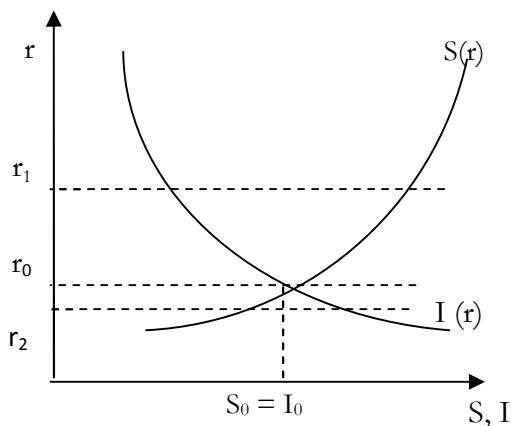

Рис. 8.3. Взаємозв'язок норми процента, інвестицій та заощаджень

Графічно взаємозв'язок між нормою процента, інвестиціями і заощадженнями виглядає наступним чином (рис. 8.3). На графіку представлена ілюстрація стану рівноваги між заощадженнями та інвестиціями: крива I – інвестиції; крива S – заощадження; на вісі ординат – значення норми процента r ; на вісі абсцис – заощадження та інвестиції.

Інвестиції – функція норми процента $I = f(r)$, причому ця функція є спадною, чим вищий рівень процентної ставки, тим нижчий рівень інвес-

тицій.

Заощадження також є функцією (але вже зростаючою) норми процента: $S = S(r)$. Рівень процента, рівний r_0 , забезпечує рівність заощаджень та інвестицій в масштабі всієї економіки, рівні r_1 , r_2 – відхилення від цього стану.

Якщо фірма бере позику, то за неї доводиться сплачувати процент. А оскільки взяття позики та повернення грошей розірвані у часі, то виникає проблема втрати грошима їх купівельної спроможності через інфляцію. При цьому слід розрізняти номінальну і реальну ставки процента.

Приватні заощадження – це структуризована система, яка складається з двох сегментів: заощадження домашніх господарств і заощадження підприємств.

Заощадження домашніх господарств визначаються як частина їхнього наявного доходу, що залишається після здійснення витрат на споживання.

Найпоширенішими формами заощаджень домогосподарств є депозитні вклади в комерційних банках, придбання акцій та облігацій.

Заощадження підприємств структурно поділяються на чисті та валові

В їх основі лежить відмінність між прибутком, чистим прибутком і валовим прибутком підприємств.

Прибуток відображує перевищення виручки від реалізації продукції над витратами, пов'язаними з її виробництвом. **Прибуток мінус податок на прибуток – це чистий прибуток.** За своєю суттю чистий прибуток є наявним доходом підприємств. Певна його частина у формі дивідендів спрямовується на приватне споживання.

Чисті заощадження підприємств у спрощеній економіці визначається як різниця між чистим прибутком і дивідендами.

Валовий прибуток – це прибуток плюс амортизація, тобто споживання основного капіталу. Звідси **заощадження підприємств** – це чистий прибуток за мінусом дивідендів і амортизації.

Отже, заощаджують як домогосподарства, так і підприємства. Проте майже всі інвестиції здійснюють підприємства. При цьому їхні потреби в інвестиційних коштах, як правило, перевищують їхні заощадження. За цих умов виникає певний дисбаланс: з одного боку, заощадження домогосподарств перевищують їхні потреби в інвестиційних ресурсах; з іншого – заощадження підприємств є недостатніми для фінансового забезпечення інвестицій. Це зумовлює як можливість, так і доцільність переміщення тимчасово вільних коштів домогосподарств у тимчасове розпорядження підприємств. Таке переміщення здійснюється за допомогою фінансової системи (рис. 8.4).

На величину інвестиційних коштів, які може залучити підприємство від емісії акцій, великий вплив справляє ціна (курс) акцій. Коли попит на ринку акцій високий, підприємство, продаючи порівняно небагато акцій, може мобілізувати на фінансовому ринку багато коштів. І навпаки, якщо ціни на акції підприємства низькі, воно змушене продати більше акцій для залучення такої самої суми.

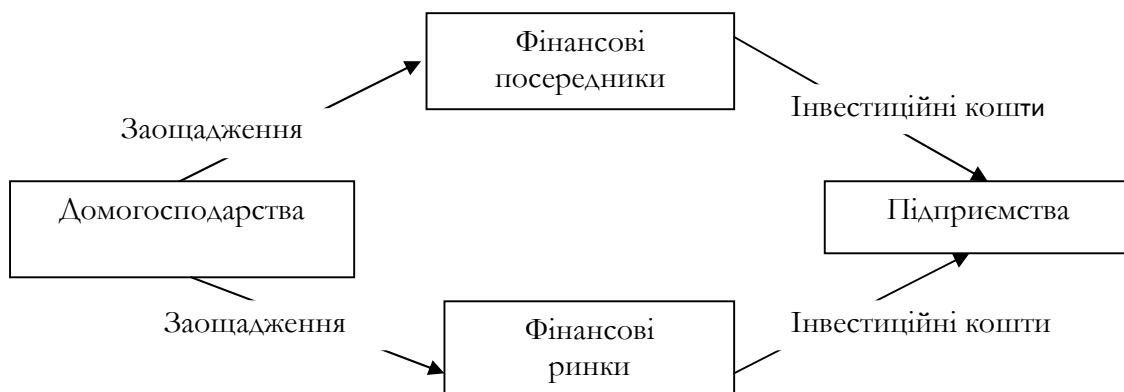

Рис. 8.4. Переміщення заощаджень від домогосподарств до підприємств

Таким чином, мобілізація підприємствами інвестиційних коштів через фінансових посередників – це непряме фінансування інвестицій. Банки акумулюють вільні кошти домогосподарств прийняттям їх на депозит, страхові компанії і пенсійні фонди – через отримання коштів на договірній основі, інвестиційні посередники – переважно шляхом продажу цінних паперів.

Економічна довідка Європейський інвестиційний банк було створено у 1958 р. з метою фінансування структур Європейського Економічного Співтовариства (попередника ЕС), а та-

кож інвестування в недостатньо розвинуті регіони ЄС. ЄІВ діє в більш ніж 120 країнах Південної Африки, Азії, Центральної Європи, Близького Сходу та Латинської Америки.

4. Проблеми інвестиційної привабливості економіки країни

В останні роки міжнародні інвестиційні процеси зростають швидкими темпами. За 1982-2000 рр. експорт іноземного капіталу збільшився більше ніж у 30 разів, а експорт товарів та послуг лише у 3,3 рази. За висновками експертів ООН, причинами цього є три основні групи мотивів, що спонукають інвесторів до пересування капіталів за кордон: пошук ресурсів та сировини, пошук ринків збуту продукції, пошук нових конкурентноспроможних виробництв.

В Україні внутрішніх інвестиційних ресурсів недостатньо щоб, забезпечити високу довгострокову економічну динаміку. Тому роль інвестиційного стимулятора часто виконують прямі іноземні інвестиції (ПІІ), хоча в Україні вони ще не стали суттєвим фактором економічного зростання (рис. 8.5).

Рис. 8.5. Прямі іноземні інвестиції в економіку України, 2001 – 2008 рр.

Ознаками іноземного інвестування в Україні є: невеликий середній розмір інвестицій - від 100 тис. до 10 млн. дол. США; обережний характер інвестування, реалізація найбільших за кількістю інвестиційних проєктів у сфері торгівлі та послуг, а за сумою – у сфері виробництва, інвестиційно - привабливі галузі: торгівля, зв'язок, транспорт, промисловість.

Станом на 1 липня 2009 р. найбільшими країнами-інвесторами були країни: Кіпр – 8063,7 млн. дол. (21,2 %), Німеччина – 6530,9 млн. дол. (17,2 %), Нідерланди – 3717,1 млн. дол. (9,8 %), Австрія – 2490,0 млн. дол. (6,6 %).

Головна інвестиційна перевага України - ненасиченість і слаба конкуренція на ринку товарів і послуг. Найбільш привабливими галузями залишаються: оптова торгівля та харчова промисловість, в кожен з яких обсяг іноземних інвестицій перевищує 0,9 млрд. дол., сфера добучі нафти і газу. Найкращу динаміку демонструють машинобудування, транспорт і зв'язок, торгівля транспортними засобами.

Економічна довідка

В Україні продуктивність праці на підприємствах з іноземними інвестиціями вища, ніж на підприємствах без інвестицій, у середньому в 3,5 рази, насамперед, за рахунок інвестування в основні фонди з розрахунку на одного працівника, яке в іноземному секторі вище у 5-7 разів. Обсяги ж залучення іноземних інвестицій на душу населення в Україні у 100-200 разів нижче, ніж у Чехії, Естонії, Угорщині, Словаччині. Світовий досвід розвитку

свідчить, що для макроекономічної стабілізації країни та соціального добробуту необхідно забезпечити щорічні темпи зростання обсягів інвестицій на рівні 10-12 % ВВП.

Разом з тим, використання іноземних інвестицій як перспективний напрям розвитку національної економіки потребує також передбачення та врахування можливих негативних наслідків впливу іноземного капіталу на економічні інтереси країни.

Економічна довідка За даними видавництва Adevarul economic, лише половина із 183 інвестиційних проєктів, які були проаналізовані протягом двадцяти років в тридцяти країнах, сприяли економічному зростанню цих країн. Майже 40 % вплинули негативно. Позитивний ефект виявився там, де іноземний капітал на всі 100 % належав компанії-матері і повністю інтегрувався в її міжнародну діяльність. Даний капітал з самого початку був орієнтований на експортноорієнтовані виробництва.

Для успішного залучення іноземних інвестицій необхідно формувати інвестиційну привабливість економічної системи країни, що особливо важливо для інвесторів, які не мають чітко виражених інвестиційних інтересів.

Останнім часом однією із тенденцій інвестиційного процесу в Україні стало значне уповільнення темпів залучення ГПП (прямі іноземні інвестиції), причинами чого є невизначеність правим гри, перспективи втратити свій власний бізнес, значний політичний ризик. Суттєве скорочення в країну іноземних інвестицій пов'язано також з процесами реприватизації і ліквідацією вільних економічних зон та територій пріоритетного розвитку.

Найбільш суттєвими бар'єрами для інвестування в економіку України можна визначити:

- нестабільність і невизначеність законодавства;
- нестача комерційної, законодавчої та ринкової інформації;
- висока вартість і складність організації офісів;
- проблеми в приватній та юридичній інфраструктурі;
- недосконалість банківської системи;
- складність і непередбаченість політичної ситуації.

Отже, зміна ситуації потребує законодавчого врегулювання прав акціонерів, утворення чіткого правового поля для підприємницької діяльності, забезпечення гарантій прав власності; застосування міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та аудиту і реформування податкової системи; створення чіткого правового поля для підприємницької діяльності, спрощення процедури отримання земельних ділянок, боротьбу із корупцією тощо.

Короткі висновки

1. Інвестиції – економічні ресурси, спрямовані на збільшення реального капіталу суспільства, тобто на розширення та модернізацію виробничого потенціалу.
2. Значення інвестицій полягає в тому, що вони забезпечують оновлення основних фондів на конкурентоспроможній основі, підвищення ефективності виробництва, і в цілому, економічне зростання.
3. Проблема залучення іноземних інвестицій набула надзвичайної актуальності та значення в плані трансформації економіки України, хоча частку іноземного капіталу в економіці України не можна визнати значною. Причинами цього є висока ризикованість, здійснення схем тіньової співпраці.

5. Інвестиційний клімат в Україні перебуває у прямій залежності від викривлення деформації у відносинах власності, забезпечення надійного державного захисту приватної власності, інтересів ділових партнерів, інвесторів і кредиторів, стимулювання приватної ініціативи.

6. Держава повинна ретельно підбирати інвесторів для своїх підприємств, тим більше для тих, які впливають на становище справ в цілих галузях, адже іноземні інвестори не завжди зацікавлені в розвитку підприємства.

7. Інвестиційна політика і досі не стала предметом першочергової уваги влади, а інвестиційні заходи мають декларативний характер.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте роль інвестицій в сучасній економіці.
2. Визначте, які невідсоткові фактори впливають на інвестиційний попит.
3. Проаналізуйте, як впливають на попит та інвестиції очікувана норма чистого прибутку і відсоткова ставка.
4. З'ясуйте фактори впливу на розмір інвестицій.
5. Чи існує залежність між ВВП та інвестиціями?
6. Чому інвестиційна складова сукупних витрат є найбільш мінливою?
7. Як проявляється залежність між рівнем ціни та рівнем інвестиційного попиту?
8. Як проявляється залежність між відсотковою ставкою, сукупними попитом і доходами?
9. В чому полягає сутність інвестиційного попиту?

Радимо прочитати:

1. Борщ Л. М. Інвестиції в Україні: стан, проблеми і перспективи / Л. М. Борщ. – К.: Знання, 2003. – 318 с.
2. Герасимова С. В. Управління інвестиційною діяльністю акціонерних товариств : монографія / С. В. Герасимова. – К.: Знання, 2006. – 407 с.
3. Гіл, Чарльз В. А. Міжнародний бізнес: Конкуренція на глобальному рівні. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2001. – 854 с.
4. Мосієнко І. П. Інвестування: Навч. посіб. / І. П. Мосієнко. – К.: Знання, 2006. – 490 с.
5. Пехник А. В. Іноземні інвестиції в економіку України: Навч. посіб. / А. В. Пехник. – К.: Знання, 2007. – 335 с.
6. Якість економічного зростання / [Томас В, Дайламі М., Дарешвар А. та ін.]; під ред. О. Кілієвич. – К.: Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2002. – 350 с.

Економічні афоризми

❖ *Капітал – це частина багатства, який ми жертвуємо, щоб помножити своє багатство.*

А. Маршалл

❖ *Із часом я усе більше переконуюся в тому, що кращий спосіб інвестицій - це вкласти пристойну суму грошей у підприємства, про які хтось щось знає й у правильність управління якими хтось не дуже вірить.*

Дж. М. Кейнс

ТЕМА 9. СУКУПНІ ВИТРАТИ І ВВП

(Песцова-Світалка О.С.)

Модель сукупних витрат є важливим інструментом макроекономічного аналізу. Вона дозволяє зрозуміти як за умови незмінного рівня цін у національній економіці досягається рівновага на ринках товарів і послуг, яким чином впливають зміни у сукупних витратах на реальний ВВП, зайнятість та рівень цін. Інструментарій рецесійного та інфляційного розриву дає змогу обґрунтувати певні висновки для проведення макроекономічної політики, спрямовані на врегулювання скорочення обсягу виробництва (рецесії) та інфляційного зростання.

1. Модель економічної рівноваги за методом “витрати – обсяг виробництва”.
2. Модель економічної рівноваги за методом “витікання – ін’єкції”.
3. Мультиплікатор витрат.
4. Рецесійний та інфляційний розрив.
5. Взаємозв’язок макромоделей “витрати – обсяг виробництва” та AD – AS.

1. Модель економічної рівноваги за методом “витрати – обсяг виробництва”

Сукупні витрати (AE) – загальна сума витрат усіх покупців на кінцеві товари і послуги, вироблені національною економікою, – мають бути достатніми для реалізації усього створеного продукту.

Сукупні витрати складаються з чотирьох компонентів – споживчих витрат домогосподарств, інвестиційних витрат підприємств, державних закупівель товарів і послуг та чистого експорту:

$$AE = C + I + G + E_c, \quad (9.1)$$

де C – споживчі витрати домогосподарств; I – інвестиційні витрати ділових підприємств; G – державні закупівлі товарів і послуг; E_c – чистий експорт.

Одні компоненти сукупних витрат змінюються повільно, наприклад, споживчі витрати, а інші – динамічніші і своїми змінами можуть спричинити коливання ділової активності. Це, перш за все, стосується інвестицій, які є наймінливішою складовою сукупних витрат. Зміна інвестицій або інших витрат призведе до зміни обсягу національного виробництва, рівня зайнятості та цін.

Економічна довідка Згідно даних Національних рахунків України сукупні споживчі витрати домашніх господарств залежно від цілей у 2007 р. становлять 423 млрд. грн. Із них найбільша частка припадає на продукти харчування та безалкогольні напої – 37,6 % (159,1 млрд. грн.), на транспорт домогосподарства витратили 60,9 млрд. грн. (14,4 %), витрати на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива склали 11,6 % (49,1 млрд. грн.). Тоді як на предмети домашнього вжитку (в т.ч. побутова техніка), витрати на відпочинок, одяг і взуття становлять 4,1, 5,2, 5,5 % відповідно.

Рівноважний рівень національного виробництва – це такий його обсяг, якому відповідають сукупні витрати, достатні для закупівлі усієї продукції, виготовленої у поточному періоді.

Умову досягнення рівноважного ВВП у національній економіці відображує рівняння:

$$C + I + G + E_{\text{ч}} = Y_{\text{е}}, \quad (9.2)$$

де $Y_{\text{е}}$ – рівноважний обсяг національного виробництва.

Досягнення цієї рівноваги означає досягнення економічної рівноваги на товарних ринках.

Економічна довідка За даними Національних рахунків України найбільшу частку кінцевих витрат загального державного управління у 2007 р. становлять: діяльність та послуги у галузі освіти – 29,4 % (37,9 млрд. грн.); діяльність та послуги у галузі охорони здоров'я – 19,3 % (або 24,9 млрд. грн.); забезпечення громадянського порядку та безпеки – 12,0% (15,4 млрд. грн.); державні послуги загального характеру – 11,5 % (14,8 млрд. грн.). Водночас, частка на охорону навколишнього середовища становить лише 0,3 %, на діяльність у галузі ЖКГ припадає 2,3 %, а на діяльність та послуги у сфері відпочинку, культури та релігії – 2,7 %.

У макроекономіці склалися два підходи до визначення економічної рівноваги: метод “витрати – обсяг виробництва” та метод “витікання – ін'єкції”.

Застосовуючи метод “витрати – обсяг виробництва”, зосереджуємо увагу на тому, що безпосереднім визначником рівноважного обсягу виробництва і зайнятості є сукупні витрати. Це прямий метод до визначення рівноважного ВВП. Для спрощення аналізу рівноважного ВВП у короткостроковому періоді припустимо:

- в економіці наявні надлишкові виробничі потужності та вимушене безробіття, тому зростання сукупних витрат збільшує обсяг виробництва, а не підвищує рівень цін;
- всі заощадження здійснюють домогосподарства (хоча заощаджують і підприємства), тому джерелом інвестицій виступають лише особисті заощадження (S);
- амортизація і чисті факторні доходи дорівнюють нулю. Тому валові інвестиції дорівнюють чистим інвестиціям ($I_{\text{вал}} = I_{\text{ч}}$);
- економіка країни замкнена і відсутній державний сектор, тому сукупні витрати охоплюють лише споживання та інвестиції ($AE = C + I$).

Для аналізу цього підходу припустимо, що інвестування не залежить від реального обсягу виробництва, і щороку становить 30 млрд. грн. Нехай ВВП у сумі 500 млрд. грн. є точкою нульового заощадження. За такого рівня доходу суспільство надто бідне і заощадження дорівнює нулю (табл. 9.1).

Незаплановані зміни інвестицій у запаси визначаємо відніманням від запланованих заощаджень запланованих інвестицій. Коли сукупні витрати більші, ніж реальний ВВП ($C + I > Y$), то відбувається вилучення інвестицій із запасів (їхні зміни є від'ємною величиною). Коли сукупні витрати менші, ніж реальний ВВП ($C + I < Y$), то інвестиції у запаси зростають (зміна у запасах є додатною величиною). Лише тоді, коли сукупні витрати та реальний ВВП рівні між собою ($C + I = Y$), незаплановані зміни інвестицій у запаси дорівнюють нулю. Це спостерігається тоді, коли національна економіка досягає рівноважного ВВП, тобто досягається економічна рівновага.

Таблиця 9.1

Визначення рівноважного ВВП (умовні дані)

(млрд. грн.)

Реальний обсяг вироб- ництва (Y), ВВП = ВД	Спо- жи- вання (C)	За- ощад- ження, (S)	Інвести- ції, (I)	Сукупні витрати, (AE=C+I)	Зміна у запа- сах (S – I)	Тенденція виробництва
470	480	-10	30	510	-40	Збільшення
500	500	0	30	530	-30	Збільшення
530	520	10	30	550	-20	Збільшення
560	540	20	30	570	-10	Збільшення
590	560	30	30	590	0	Рівновага
620	580	40	30	610	+10	Зменшення
650	600	50	30	630	+20	Зменшення
680	620	60	30	650	+30	Зменшення

Національна економіка перебуватиме у стані рівноваги, коли фактичні витрати дорівнюють запланованим. ВВП дорівнює не лише сумі доходів, а й фактичним витратами на товари і послуги.

Табличний варіант економічної рівноваги за методом “витрати – обсяг виробництва” можна подати графічно (рис. 9.1).

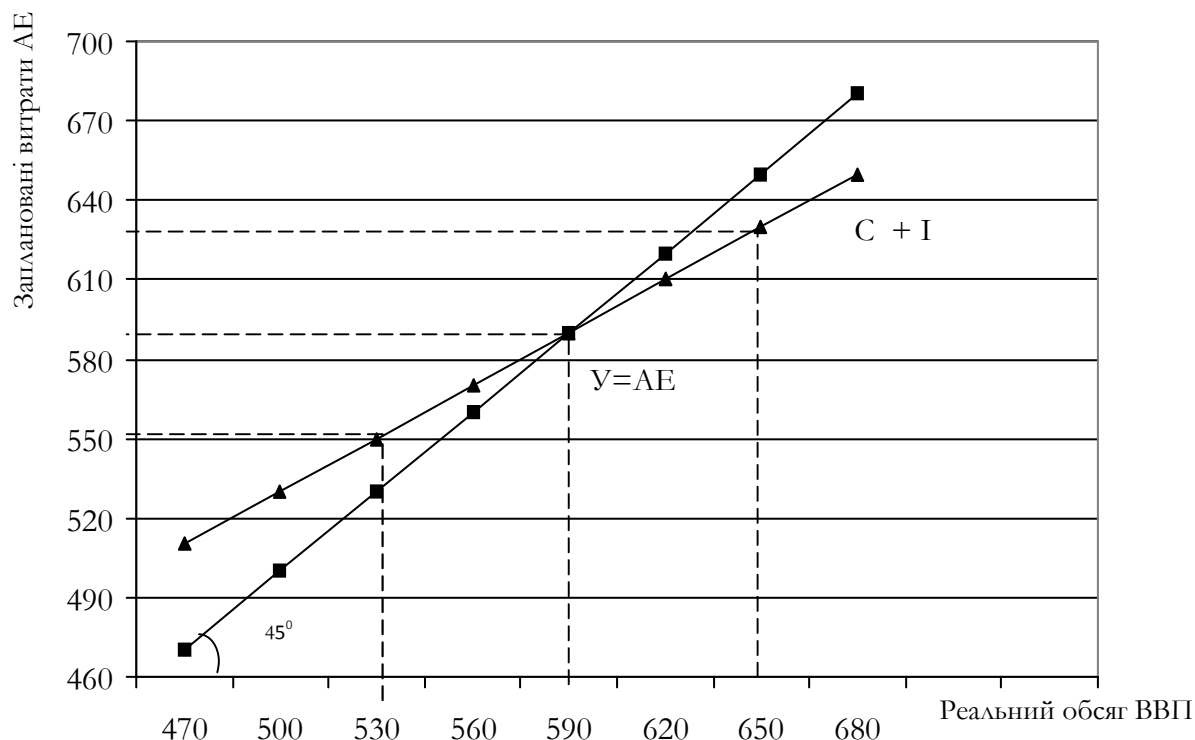

Рис. 9.1. “Кейнсіанський хрест”. Визначення рівноважного ВВП за допомогою методу “витрати-обсяг виробництва”

На горизонтальній вісі відкладемо реальний ВВП, а по вертикальній – сукупні витрати (AE). Лінія сукупних витрат має додатний нахил, оскільки вищий рівень доходу зумовлює вищий рівень споживання, а тому і вищий рівень за-

планованих витрат. Лінія під кутом 45° на графіку відображає точки, в яких виконується умова економічної рівноваги. Рівновага досягається в точці, де лінія запланованих витрат перетинає лінію 45° , рівноважний рівень виробництва при цьому дорівнює 590 млрд. грн. Цей графік називають **“кейнсіанським хрестом”**.

Припустимо, що на рис. 9.1 реальний ВВП перебуває на рівні 650 млрд. грн., який перевищує рівноважний. У цьому разі заплановані сукупні витрати у сумі 630 млрд. грн. менші за обсяг виробництва, що становить 650 млрд. грн., тому підприємства продають менше, ніж виробляють. При цьому запаси підприємств збільшуються (непродані товари враховуються як запаси). Незапланований приріст запасів спонукає підприємства звільняти працівників і скорочувати обсяг випуску, що зменшує ВВП. Процес падіння обсягу виробництва триває доти, доки цей обсяг не знизиться до рівноважного рівня.

Нехай тепер ВВП перебуває на рівні 530 млрд. грн., що нижчий за рівноважний (рис. 9.1). У цьому разі заплановані сукупні витрати у сумі 550 млрд. грн. перевищують обсяг національного виробництва, який дорівнює 530 млрд.

Рівень продажу підприємств зростає, вони продають більше, ніж виробили. Запаси скорочуються, і підприємства наймають додаткових працівників і збільшують виробництво. ВВП зростає, і національна економіка прямує до стану рівноваги.

Оскільки лінія сукупних витрат ($C + I$) побудована на підставі даних табл. 9.1, то точці в якій крива сукупних витрат перетинає бісектрису, відповідає той самий рівень рівноважного ВВП – 590 млрд. грн. Усі інші рівні ВВП є нерівноважними, оскільки сукупні витрати є або більшими, або меншими, ніж рівноважний ВВП. Якщо не відбудеться змін у положенні лінії сукупних витрат, рівень ВВП, що дорівнює 590 млрд. грн., підтримуватиметься необмежено довго.

2. Модель економічної рівноваги за методом “витікання–ін’єкції”

Підхід “витікання – ін’єкції” ґрунтується на зі ставленні витікань із потоку “витрати – доходи” та ін’єкцій у цей потік.

Витікання – це будь-яке витрачання доходу купівлі вироблених у країні кінцевих товарів і послуг. Витікання з потоку “витрати – доходи” відбуваються через заощадження, податки та імпорту. **Ін’єкція** – це будь-яке доповнення до споживчих витрат на купівлю продукції, вироблену всередині країни. Ін’єкціями є інвестиції, державні закупівлі товарів і послуг та експорт.

Економічна довідка Згідно даних Національних рахунків України на валове нагромадження основного капіталу всього витратили у 2007 р. 198,3 млрд. грн., з них: на матеріальні основні засоби (житлові будівлі, інші будівлі та споруди, машини та обладнання тощо) припадає 96,1 % (190,7 млрд. грн.) здійснених витрат; на нематеріальні основні засоби (розвідування корисних копалин, засоби програмного забезпечення тощо) припадає 3,7 % (або 7,4 млрд. грн.) інвестиційних витрат. Витрати на покращення матеріальних не-виробничих активів, включаючи землю та витрати пов’язані з передачею прав власності на невиробничі активи становлять 0,2 %.

Домогосподарства, як відомо, заощаджують частину доходу. Заощадження означають витікання (вилучення) з потоку “витрати – доходи”, що зменшує ре-

льний ВВП. Проте поряд зі споживчими благами економіка виробляє капітальні блага, які купують ділові підприємства за рахунок інвестиційних коштів. Інвестиції є ін'єкціями у потік “витрати – доходи”. Отже, інвестиції нейтралізують витікання з потоку “витрати – доходи” у вигляді заощаджень.

Однак заощадження та інвестиції можуть кількісно не збігатися. Якщо заощадження більші, ніж інвестиції ($S > I$), то сукупні витрати є меншими, ніж реальний ВВП. За цих умов реальний ВВП країни перевищує рівноважний. І навпаки, якщо заощадження менші за інвестиції ($S < I$), то сукупні витрати більші, ніж реальний ВВП, а реальний ВВП менший за рівноважний. Тільки коли заощадження та інвестиції дорівнюють одне одному ($S = I$), витікання з потоку “витрати – доходи” у вигляді заощаджень нейтралізуються ін'єкції у вигляді інвестицій у цей потік, а ВВП є рівноважним.

Заплановані і фактичні інвестиції та заощадження рівні між собою лише у стані економічної рівноваги. Жодних змін у інвестиціях у запаси у цьому разі не відбувається, як і збільшення чи зменшення обсягу виробництва. Збільшення або зменшення інвестицій у запаси ілюструє вертикальний відрізок, відносно якого лінія S виявляється відповідно вищою або нижчою лінії I (рис. 9.2).

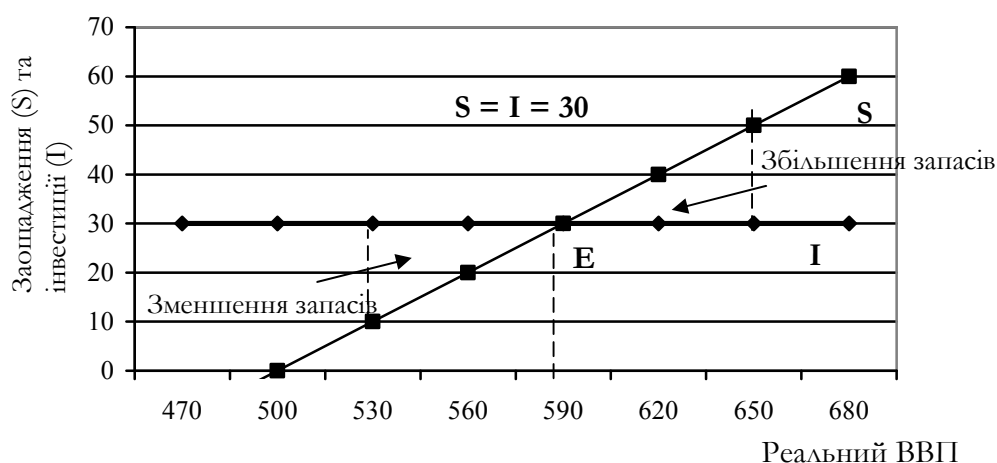

Рис. 9.2. Визначення рівноважного ВВП за допомогою методу “витікання – ін'єкції”

Фактичні інвестиції – це сума запланованих інвестицій та непередбачених інвестицій у запаси.

Згідно з підходом “витікання – ін'єкції” економічна рівновага досягається тоді, коли витікання з потоку “витрати – доходи” дорівнюють ін'єкціям у цей потік ($S = I$).

3. Мультиплікатор витрат

Ефект мультиплікатора – це багаторазовий вплив, який зміна сукупних витрат чинить на рівноважний ВВП. **Мультиплікатор** – це коефіцієнт, на який треба помножити зміну в сукупних витратах, щоб визначити підсумкову зміну рівноважного ВВП.

Інакше кажучи, мультиплікатор показує, у скільки разів сумарний приріст сукупного обсягу виробництва (доходу) перевищує приріст сукупних витрат.

Мультиплікатор діє в обох напрямках: зменшення у будь-якому компоненті сукупних витрат спричиняє багаторазове зменшення рівноважного ВВП, і навпаки.

Мультиплікатор витрат – це відношення зміни рівноважного ВВП до зміни будь-якого компонента сукупних витрат:

$$\mu = \Delta Y / \Delta AE, \quad (9.3)$$

де μ – мультиплікатор витрат; ΔY – зміна рівноважного ВВП; ΔAE – зміна сукупних витрат, незалежних від динаміки Y .

Мультиплікатор витрат можна обчислити за допомогою граничної схильності до споживання:

$$\mu = \frac{1}{1 - MPC} \text{ або } \mu = \frac{1}{MPS}, \quad (9.4)$$

де MPC – гранична схильність до споживання; MPS – гранична схильність до заощадження.

Простий мультиплікатор витрат є величиною оберненою до граничної схильності до заощадження, що вища гранична схильність до заощадження, то менший розмір мультиплікатора. Мультиплікатор, який враховує всі витікання з потоку “витрати – доходи”, називають **повним**.

Державний сектор впливає на ВВП через податки. **Мультиплікатор податків** можна обчислити таким чином:

$$\mu_T = -\frac{\Delta Y}{\Delta T} = -\frac{MPC}{1 - MPC}, \quad (9.5)$$

де μ_T – мультиплікатор податків; ΔT – зміна податкових надходжень.

Цей вираз показує, наскільки одиниць зміниться рівноважний ВВП у відповідь на зміну податків на одну грошову одиницю.

У ринковій економіці зі зміною ВВП змінюються і податкові вилучення. Для відображення цих змін запровадимо поняття граничного податкового коефіцієнта (MTR), який показує, на скільки грошових одиниць змінюється величина податкових вилучень зі зміною ВВП на одну грошову одиницю.

Імпорт, як і інші вилучення, зменшує сукупні витрати на купівлю вітчизняних товарів і послуг. Для врахування впливу імпорту на мультиплікатор витрат введемо поняття граничної схильності до імпорту (MPM), яке показує, на скільки збільшиться імпорт зі збільшенням використовуваного доходу на одну одиницю.

Враховуючи вищезазначене формулу **повного мультиплікатора** витрат можна записати:

$$\mu = \frac{1}{1 - (1 - MTR)(MPC - MPM)}, \quad (9.6)$$

де MTR – граничний податковий коефіцієнт; MPM – гранична схильність до імпорту.

4. Рецесійний та інфляційний розрив

Рецесійний розрив виникає тоді, коли фактичні витрати менші ніж ті, що достатні для купівлі ВВП, виробленого за повної зайнятості. Інфляційний роз-

рив простежується тоді, коли фактичні витрати більші, ніж ті, що достатні для купівлі ВВП, виробленого за повної зайнятості.

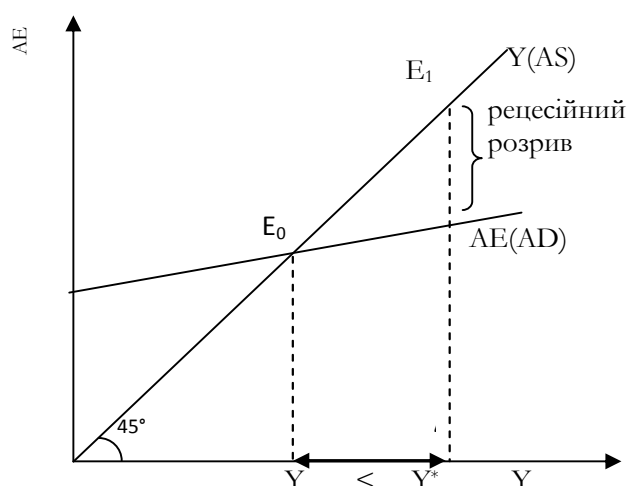

Рис. 9.3. Рецесійний розрив

важного за повної зайнятості. Графічно рецесійний розрив є вертикальним відрізком на який має переміститися угору лінія сукупних витрат, щоб рівноважний ВВП підвищився до природного рівня (рис. 9.3).

Для забезпечення повної зайнятості й подолання рецесійного розриву потрібно збільшити сукупні витрати, щоб перемістити економічну рівновагу з точки E_1 у точку E_0 . При цьому приріст рівноважного доходу дорівнює:

$$\Delta Y = \frac{\text{Величина рецесійного розриву}}{\text{Мультиплікатор витрат}}$$

Надлишок сукупних витрат спричиняє прискорення темпів інфляції в економіці.

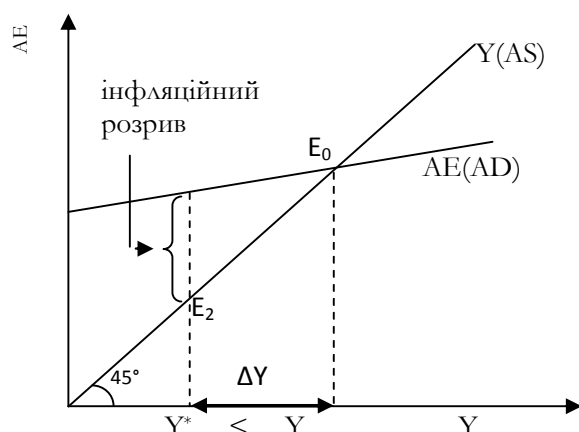

Рис. 9.4. Інфляційний розрив

скорочення рівноважного доходу ΔY дорівнює:

Рецесійний розрив виникає у національній економіці, коли сумарні ін'єкції до потоку "витрати — доходи" менші, ніж витікання з цього потоку. Навпаки, інфляційний розрив формується тоді, коли ін'єкції до потоку "витрати — доходи" перевищують витікання із цього потоку. Ці твердження справедливі для будь-якої економіки.

Рецесійний розрив — це величина, на яку мають зрости сукупні витрати, щоб підвищити рівень ВВП до рівно-

важного за повної зайнятості. Графічно інфляційний розрив є вертикальним відрізком, а який має переміститися вниз лінія сукупних витрат, щоб рівноважний ВВП знизився до природного рівня (рис. 9.4). Для подолання інфляційного розриву потрібно зменшити сукупні витрати, щоб перемістити економічну рівновагу з точки E_2 у точку E_0 . При цьому

$$\Delta Y = \frac{\text{Величина інфляційного розриву}}{\text{Мультіплікатор витрат}} \times$$

Для подолання спаду виробництва або стримування інфляції сукупні витрати потрібно збільшити на величину рецесійного розриву або зменшити на величину інфляційного розриву.

5. Взаємозв'язок макромоделей “витрати – обсяг виробництва” та AD – AS

Модель “витрати – обсяг виробництва” (“кейнсіанський хрест”) передбачає, що зростання сукупних витрат призводить до зростання обсягу виробництва за певного рівня цін. Тоді як, модель сукупного попиту і сукупної пропозиції AD – AS показує, що рівень цін зростає із зростанням сукупного попиту на проміжному і класичному відрізку кривої сукупної пропозиції. Кейнсіанський аналіз взаємозалежності сукупних витрат і обсягу виробництва – це модель з постійними цінами; аналіз співвідношення сукупного попиту і пропозиції – це модель зі змінним рівнем цін.

Встановити зв'язок між двома моделями можна, якщо показати, як переміщення у графіку сукупних витрат, що викликані зміною рівня цін, дозволяють побудувати спадну криву сукупного попиту.

Із попередніх тем ми вже знаємо, що між розміщенням кривої споживання і рівнем цін існує обернена залежність. Підвищення рівня цін сприяє переміщенню кривої споживання вниз, а відповідно і графіка сукупних витрат, і навпаки. Першопричиною є **ефект багатства (або майна)**. Підвищення рівня цін сприяє зниженню реальної вартості багатства або купівельної спроможності населення. Для відновлення вартості багатства люди повинні зберігати більше і відповідно менше витратити на споживання. Якщо рівень цін підвищиться, то на графіку крива споживання і відповідно сукупних витрат переміститься вниз, а реальний рівень ВВП знижується. І навпаки, зниження рівня цін підвищує реальну вартість багатства населення. Коли споживачі відчують себе багатшими, то вони більш схильні до витрат і менш – до заощадження із поточного доходу. За нижчого рівня цін крива споживання і сукупних витрат переміщується вгору, а реальний ВВП зростає.

Між розміщенням графіка інвестицій і рівнем цін існує обернений зв'язок. Зі зростанням цін, за інших рівних умов, підвищується процентна ставка, що спричинює переміщення вниз графіків інвестицій і сукупних витрат. Це так званий **ефект процентної ставки** дію якого можна охарактеризувати наступним чином: за вищого рівня цін потрібно більшу кількість грошей для здійснення купівель, а за фіксованої пропозиції грошей збільшення попиту на гроші різко підвищує процентну ставку і зменшує інвестиційні витрати. Навпаки, падіння рівня цін скорочує попит на гроші, що сприятиме зниженню процентної ставки і переміщенню вгору графіків інвестицій і сукупних витрат. Більш високому рівневі цін будуть відповідати підвищені сукупні витрати і більш високі рівноважні рівні реального ВВП.

Також існує обернений зв'язок між рівнем цін і графіком чистого експорту. Підвищення рівня цін перемістить вниз графік чистого експорту і відповідно знизить сукупні витрати і рівноважний ВВП. За інших рівних умов, більш високі ціни на українські товари сприятимуть скороченню продажу товарів, що вироблені в Україні і до зростання імпорту. Український чистий експорт, сукупні витрати на українські товари і ВВП України будуть знижуватись внаслідок дії **ефекту чистого експорту**. Нижчий рівень цін на товари українського виробництва буде діяти в зворотному напрямі.

Споживання, інвестиції, чистий експорт і відповідно сукупні витрати будуть зростати при зниженні рівня цін і знижуватись при зростанні рівня цін. Це пов'язано із впливом ефекту багатства, динамікою процентної ставки і обсягом

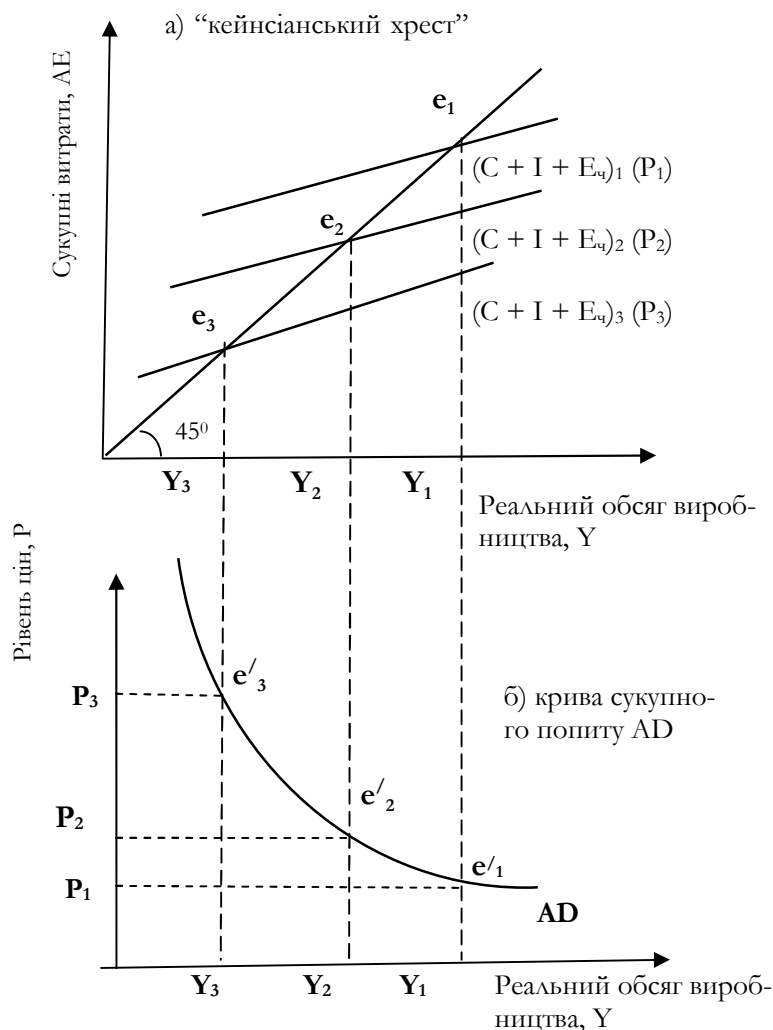

Рис. 9.5. Побудова кривої сукупного попиту за допомогою моделі “витрати – обсяг виробництва”

чистого експорту. Якщо крива сукупних витрат знаходиться на рівні $(C + I + E_c)_2$ за рівня цін P_2 , то ми можемо співставити даний рівень цін і рівноважний обсяг виробництва Y_2 , щоб визначити точку e'_2 на кривій сукупного попиту AD (рис. 9.5). За нижчого рівня цін P_1 крива сукупних витрат переміщується у положення $(C + I + E_c)_1$, що дає точку e'_1 на кривій сукупного попиту. Аналогічно, за вищого рівня цін P_3 крива сукупних витрат переміщується вниз у положення $(C + I + E_c)_3$ і Y_3 дають ще одну точку на кривій сукупного попиту – e'_3 .

На рис. 9.6а крива сукупних витрат $(C + I + E_c)_1$ перетинає бісектрису при цьому фактичний обсяг виробництва дорівнює Y_1 . Нехай оптимістичні очікування підприємств сприяють зростанню інвестицій, в зв'язку з чим крива

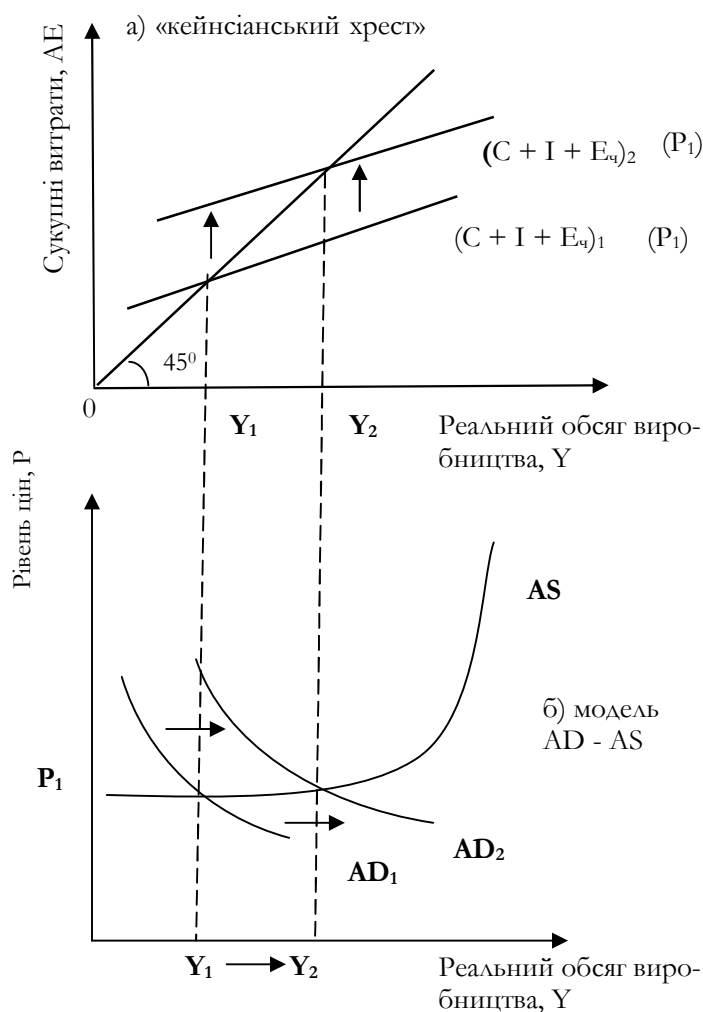

Рис. 9.6. Переміщення у графіку сукупних витрат і кривої сукупного попиту

оскільки ми знаходимось на проміжному відрізку кривої сукупної пропозиції, то частина приросту сукупного попиту поглинається інфляцією, тому рівень цін підвищується з P_1 до P_2 . Як наслідок, реальний ВВП зростає до Y' . Якби крива

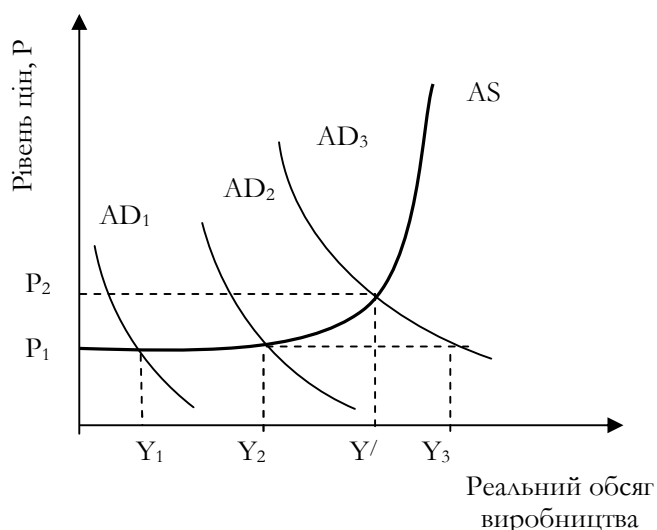

Рис. 9.7. Інфляція і мультиплікатор

Таким чином, дві макромоделі сумісні. Криву сукупного попиту можна побудувати на основі моделі “витрати – обсяг виробництва”, а ефект багаторазового підвищення початкової зміни будь-якого компонента сукупних витрат можна прослідкувати в обох моделях на рис. 9.6.

Рис. 9.7 повторює і доповнює рис. 9.6б. Переміщення кривої сукупного попиту уз положення AD_1 у AD_2 відбувається на горизонтальному (кейнсіанському) відрізку кривої сукупної пропозиції. А це означає, що економіка знаходиться у фазі спаду і має велику незавантаженість виробничих потужностей і високий рівень безробіття. Тому виробники будуть виробляти більше продукції за певного рівня цін P_1 . На рис. 9.7 переміщення кривої сукупного попиту із положення AD_2 у AD_3 має ту саму величину, що і переміщення із AD_1 у AD_2 . Але

сукупної пропозиції була горизонтальною, переміщення із AD_2 у AD_3 збільшило б реальний обсяг виробництва до Y_3 . Але інфляція послабила дію мультиплікатора, тому фактичний приріст обсягів виробництва йде тільки до Y' , що складає приблизно половину.

Таким чином, на проміжному і класичному відрізку кривої сукупної пропозиції модель “сукупний попит – сукупна пропозиція” показує, що дія мультиплікатора буде послаб-

люватись, тому що частина приросту сукупного попиту буде зводитись нанівець інфляцією.

Короткі висновки

1. Рівноважний рівень цін національного виробництва забезпечується тоді, коли обсяг виробленої продукції (ВВП) дорівнює сукупним витратам всіх покупців на кінцеві товари і послуги. У макроекономіці склалися два підходи до визначення економічної рівноваги: метод “витрати – обсяг виробництва” (ґрунтується на зіставленні сукупних витрат і реального ВВП) та метод “витікання – ін’єкції” (ґрунтується на зіставленні витікань із потоку “витрати – доходи” та ін’єкцій до цього потоку).

2. Згідно метода “витрати – обсяг виробництва”, у закритій економіці, на яку не впливає державний сектор, рівноважний рівень ВВП і сукупні витрати рівні між собою (на графіку це точка в якій лінія (C+I) перетинає бісектрису). Додатковий метод визначення економічної рівноваги “витікання – ін’єкції” дозволяє визначити рівновагу ВВП у точці, де заощадження дорівнюють запланованим інвестиціям.

3. Зміна сукупних витрат чинить на рівноважний ВВП багаторазовий вплив, який визначається за допомогою мультиплікатора. Ефект мультиплікатора супроводжується як збільшенням, так і зменшенням сукупних витрат. Простий мультиплікатор витрат є величиною оберненою до граничної схильності до заощадження. Повний мультиплікатор відображує ступінь впливу на рівноважний ВВП усіх можливих витікань, а тому крім заощаджень враховує податки та імпорт.

4. Рівноважний ВВП може не співпадати з природним внаслідок невідповідності сукупних витрат, тим витратам, що достатні для купівлі природного ВВП. Якщо фактичні витрати менші ніж ті, що достатні для купівлі ВВП, виробленого за повної зайнятості, то виникає рецесійний розрив. Якщо ж фактичні витрати більші, ніж ті, що достатні для купівлі ВВП, виробленого за повної зайнятості, то утвориться інфляційний розрив. Рецесійний розрив викликає в економіці рецесію, тобто скорочення обсягу виробництва, а інфляційний – зростання загального рівня цін.

5. За допомогою моделі “витрати – обсяг виробництва”, можна побудувати спадну криву сукупного попиту, змінюючи рівень цін і визначаючи, як подальші зрушення сукупних витрат відобразяться на зміні рівноважного рівня фактичного виробництва. Переміщення кривої сукупного попиту зумовлюється чинниками, які не впливають на рівень цін, але змінюють витрати на споживання, інвестиції і чистий експорт.

Питання для самоконтролю

1. В чому полягає сутність моделі “витрати - обсяг виробництва”?
2. Поясніть на графіку, як визначається рівноважний ВВП за методом “витрати – обсяг виробництва”.
3. В чому полягає сутність моделі економічної рівноваги “витікання – ін’єкції”?
4. Поясніть на графіку, як визначається рівноважний ВВП за методом “витікання – ін’єкції”.
5. Що відображує відхилення ВВП від рівноважного рівня і що спонукає підприємства змінювати обсяг виробництва до рівноважного значення?
6. У чому полягає відмінність між простим і повним мультиплікатором?

7. Спираючись на графік, поясніть причину виникнення рецесійного розриву і розкрийте, його кількісну визначеність за стабільних цін і в умовах інфляції.
8. Використовуючи графік, поясніть причину виникнення інфляційного розриву і розкрийте його кількісну визначеність в умовах повної і надмірної зайнятості.
9. Розкрити взаємозв'язок макромоделей “витрати - обсяг виробництва” та моделі сукупного попиту – сукупної пропозиції AD – AS.

Радимо прочитати:

1. Архітектор макроэкономики: Дж. М. Кейнс и его макроэкономическая теория. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 246 с.
2. Белецкий В. М. Моделирование макроэкономических процессов: монография / В. М. Белецкий, В. Д. Бакуменко. – К.: УДАУ, 1998. – 320 с.
3. Бурда М. Макроекономіка: Європейський конспект / М. Бурда, Ч. Виплон. – К.: Основи, 1998. – 682 с.
4. Кочура Є. В. Моделирование макроэкономической динамики: Навч. посіб. / Є.В. Кочура. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 236 с.
5. Мельник А. Ф. Макроекономіка і макроекономічна політика: Навч. посіб. / А.Ф. Мельник. – К.: Знання, 2008. – 699 с.
6. Папута Н. Г. Основы прогнозирования и программирования макроэкономики: Конспект лекций для студентов вузов / Н.Г. Папута. – К.: МАУП, 2005. – 93 с.
7. Пухтаевич Г.О. Макроекономічний аналіз: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2000. – 208 с.
8. Сливозький А. Міграція капіталу: як у замислах на кілька кроків випередити своїх конкурентів: пер. з англ./ Адріян Сливозький. – К.: Вид-во “Пульсари”, 2001. – 296 с.

Економічні афоризми

- ❖ *Витрати ростуть до рівня доходів. Індивідуальні витрати не тільки ростуть до рівня доходів, але й випереджають їх.*

С. Н. Паркінсон

- ❖ *Коли ти зможеш робити звичайні речі незвичайним способом, то привернеш увагу всього світу.*

Дж. Вашингтон

- ❖ *Немає нічого більш руйнівного, як раціональна політика інвестицій у наш ірраціональний світ.*

Дж. М. Кейнс

- ❖ *Нестабільність економіки еквівалентна тільки нестабільності економістів.*

Дж. Г. Вільямс

- ❖ *Якщо дві лінії на графіку перетинаються, то це щось значить.*

Е. Кук

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3.

ДЕРЖАВА В СИСТЕМІ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Тема 10. Економічна динаміка

Програмна анотація

Основні засади теорії економічного зростання. Сутність економічного зростання та його показники. Економічне зростання та економічний розвиток. Екстенсивне та інтенсивне зростання економіки. Основні положення теорій економічного зростання: кейнсіанської, неокласичної. Теорії ендогенного зростання.

Модель Солоу: сутність та основні передумови. Вплив нагромадження капіталу на капіталоозброєність. Вплив приросту населення на капіталоозброєність. Граничні інвестиції. Вплив технічного прогресу на капіталоозброєність через зростання ефективності праці. Технічний прогрес як фактор економічного зростання. Золоте правило нагромадження капіталу.

Джерела та умови економічного зростання. Наслідки економічного зростання та неоднозначність їх сприйняття.

Відтворення та економічні цикли. Циклічні коливання економіки: сутність, теорії, основні форми, значення. Параметри та показники циклічності. Сутність та структура економічного циклу. Характеристика фаз економічного циклу. Антициклічне регулювання та проблеми його здійснення.

Тема 11. Держава в системі макроекономічного регулювання

Програмна анотація

Роль держави в економічному кругообігу. Модель економічного кругообігу з урахуванням держави. Валові та чисті податки. Державні видатки. Позики уряду. Перерозподільна функція держави. Стабілізаційна функція держави.

Дискреційна фіскальна політика. Вплив державних закупівель на ВВП. Вплив чистих податків на ВВП. Спільний вплив фіскальних інструментів на ВВП і державний бюджет.

Недискреційна (автоматична) фіскальна політика. Автоматичні чисті податки як вмонтовані стабілізатори. Стабілізаційний вплив на економіку недискреційної фіскальної політики в умовах падіння та зростання обсягів виробництва.

Сутність монетарної політики. Кінцеві цілі та проміжні цілі монетарної політики: зв'язок між ними та проблема їх вибору. Інструменти монетарної політики: операції на відкритому ринку, операції на валютному ринку, облікова (дисконтна) ставка, нормативи обов'язкового резервування. Центральний банк як головний суб'єкт монетарної політики. Політика дорогих та дешевих грошей.

Тема 12. Зовнішньоекономічна діяльність

Програмна анотація

Світове господарство: об'єктивні основи, структура, основні риси, закономірності розвитку. Етапи становлення світового господарства. Міжнародний роз-

поділ праці та його види. Міжнародна інтеграція: сутність, умови. Сучасні інтеграційні об'єднання.

Платіжний баланс: сутність, методологія складання, причини кризи. Дебетові та кредитові операції. Еквівалентний обмін цінностей і трансфери. Автономна стаття “Помилки та упущення”. Рахунок поточних операцій та його складові. Рахунок капітальних операцій і зміст його складових. Модель платіжного балансу. Модель балансу автономних операцій. Резервні активи як регулююча стаття платіжного балансу.

Валютний курс. Валюта та її види. Способи котирування валюти. Чинники, що впливають на номінальний валютний курс. Паритет купівельної спроможності. Фіксований і плаваючий валютний курс. Реальний валютний курс і умови торгівлі. Етапи становлення світової валютної системи.

Зовнішня торгівля: сутність та вплив на економіку країни. Теорії зовнішньої торгівлі: абсолютної та відносної переваги. Протекціонізм та фритредерство. Торговельні союзи та організації. Україна і СОТ. Потенціал економічного розвитку України в контексті європейської інтеграції.

ТЕМА 10. ЕКОНОМІЧНА ДИНАМІКА

Частина 1.

ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

(Березіна Л.М.)

Економічне зростання розглядається макроекономічною наукою як складова частина й одна з найважливіших характеристик економічного розвитку країни. Це поняття пов'язане з кількісною зміною обсягів виробництва і споживання валового внутрішнього продукту. Економічне зростання має місце тоді, коли реальні обсяги валового внутрішнього продукту в аналізованому періоді перевищують його рівень у базисному й така тенденція зберігається протягом декількох років.

1. Суть, чинники і типи економічного зростання.
2. Модель економічного зростання Р. Солоу.
3. Проблеми економічного зростання в Україні.

1. Суть, чинники і типи економічного зростання

Економічне зростання – це поступове зростання економіки в довготерміновому періоді. Рівень реального валового внутрішнього продукту в цілому, а також у розрахунку на душу населення послугується критерієм економічного добробуту суспільства, а зміна валового внутрішнього продукту – показником економічного зростання.

Економічна довідка Уперше про економічне зростання заговорили меркантилісти (В. Петті, Г. Кінг), а більш предметно цю проблему поставив фізіократ Ф. Кене.

Лише зростаюча економіка може збільшити рівень задоволення необмежених потреб і розв'язати соціально-економічні проблеми як всередині країни, так і на міжнародному рівні. Економічне зростання дозволяє здійснювати нові програми з питань боротьби з бідністю і забрудненням навколишнього середовища без падіння існуючого рівня споживання, скорочення обсягів інвестицій і виробництва суспільних благ. Економічне зростання полегшує вирішення проблеми обмеженості ресурсів. Економіка, що динамічно розвивається, на противагу статичній економіці знімає перешкоди, визначені обмеженістю обсягів виробництва і дозволяє суспільству повніше реалізовувати поставлені економічні цілі.

Головною метою економічного зростання є збільшення обсягів економічних благ, що сприяє поліпшенню життя населення, створенню стабільної сприятливої соціально-політичної ситуації в країні, підвищенню її міжнародного авторитету. З точки зору етимології (походження) терміну “зростання” близьким є поняття “розвиток”, але останнє ширше за змістом. **Економічний розвиток** – це процес переходу країни від одного стану економіки до іншого, більш досконалого – тобто якісно нового на основі відповідних структурних та інституціональних зрушень. Комплексно це проявляється в якісному вдосконаленні всієї економічної системи.

Економічне зростання є одним з найважливіших суспільних завдань, до якого постійно звернута увага економістів і політиків. Саме темпи економічного

зростання визначають динаміку економічного розвитку країни, рівень добробуту населення, її авторитет на міжнародній арені та історичні перспективи. Під **економічним зростанням** розуміють збільшення кількості товарів і послуг, які продукує національна економіка. Економічне зростання **вимірюють двома способами**: 1) темпами зростання реального валового внутрішнього продукту (ВВП) за певний проміжок часу (як правило за рік), 2) темпами зростання реального ВВП на душу населення протягом того ж періоду.

Зростання економічного потенціалу країни дає можливість повніше задовольняти потреби людей і ефективніше розв'язувати соціально-економічні проблеми. Зростання доходів у процесі економічного зростання створює можливість сім'ям і окремим особам отримувати додаткові матеріальні блага і послуги без відмови від споживання інших життєвих благ. Економічне зростання дає змогу країні боротися з бідністю та забрудненням довкілля без зниження наявного рівня споживання та скорочення інвестицій. Воно створює можливості для скорочення робочого часу і збільшення часу відпочинку й дозвілля. Економічне зростання полегшує розв'язання проблеми обмеженості ресурсів.

Економічне зростання будь-якої країни визначають **чотири групи чинників**:

- **чинники пропозиції;**
- **чинники попиту;**
- **чинник ефективності;**
- **соціокультурні, інституціональні та інші чинники.**

Чинники пропозиції зумовляють фізичну здатність економіки до зростання:

- кількість та якість природних ресурсів;
- кількість та якість трудових ресурсів;
- обсяг капіталу країни;
- технології виробництва.

Природні ресурси – це земля, корисні копалини, енергоносії, водні ресурси, клімат тощо. На планеті є лише декілька країн, що володіють такими багатими природними ресурсами, продаж яких дає їм змогу швидко просуватися шляхом економічного зростання, зокрема, Саудівська Аравія, Кувейт та небагато інших. Більшість країн світу небагата на природні ресурси, особливо окремі їх види. Проте навіть дуже бідні на них країни – Швейцарія, Японія чи Ізраїль – демонструють високі темпи економічного зростання і забезпечують високий рівень життя своїх громадян. Найціннішим природним ресурсом України вважають орні землі, використовуються які, на жаль, неефективно.

На думку багатьох економістів, **трудові ресурси** – пропозиція робочої сили, її кваліфікація, дисциплінованість, мотивація до праці – становлять найважливіший чинник економічного розвитку. Інші фактори виробництва (капітал, технологію) можна придбати. Однак застосування високопродуктивної техніки в конкретних умовах вимагає кваліфікованих працівників.

Для збільшення обсягу **основного капіталу** необхідне скорочення поточного споживання. У розвинутих країнах від 10 до 20 % національного доходу використовується для нагромадження капіталу; і навпаки, найбідніші країни можуть заощаджувати лише до 5 % національного доходу.

Окрім трудових, природних ресурсів та капіталу, четвертим життєво важливим чинником економічного зростання є *технологія*, яка охоплює й науково-дослідні, й проектно-конструкторські розробки, менеджмент та підприємництво. Однією з ключових складових цього чинника є виховання в індивідів підприємницьких навичок. Отже, перелічені чинники пропозиції визначають можливості фізичного збільшення обсягу продукції. Тільки наявність більшої кількості або кращих за якістю ресурсів, ураховуючи і технологічний аспект, дає змогу національній економіці нарощувати свій потенціал.

Економічне зростання залежить також від **чинників попиту**, тобто макроекономічне середовище має забезпечувати такий рівень сукупних видатків, за якого повністю використовуються наявні ресурси. Несприятливе макросередовище (високі податкові та відсоткові ставки, низький рівень завантаження виробничих потужностей та ін.) сповільнює економічне зростання, бо не забезпечує повного використання ресурсів.

Чинники пропозиції й попиту, які впливають на економічне зростання, взаємопов'язані. Наприклад, неповне залучення трудових ресурсів уповільнює темпи нагромадження капіталу, а низькі темпи впровадження нововведень та інвестицій можуть спричинити безробіття.

Стабільне економічне зростання передбачає не лише повне використання ресурсів, а й досягнення оптимальної структури виробництва (**чинник ефективності**). Тобто країна має використовувати ресурси економно (виробнича ефективність) і виробляти з них найцінніші для суспільства товари і послуги (розподільна ефективність).

Існує низка інших чинників, які впливають на економічне зростання, але їх вплив важко піддається кількісному виміру. Це **соціокультурні та інституціональні чинники**. Зокрема, значний позитивний вплив на економічне зростання багатьох країн здійснює сприятлива соціальна, культурна і політична ситуація. Важливим соціокультурним чинником економічного зростання є позитивне ставлення до праці. У розвинутих країнах її оцінюють як благо для людини, джерело добробуту та засіб самореалізації. У довготерміновому періоді економічне зростання залежить від політичної організації суспільства. Країни, політичні системи яких спираються на демократичні принципи, характеризуються впорядкованістю відносин власності, процедури укладання і виконання угод, і вони розвиваються, як правило, значно швидше, ніж країни з недемократичними принципами побудови суспільства.

Практика найбільш розвинених країн свідчить, що основною запорукою економічного зростання є розвиток науки та технологій. Спочатку це був розвиток промислових технологій, потім біотехнології, а вже зараз – швидкий розвиток інформаційних технологій, які забезпечили незаперечне економічне та політичне лідерство цих країн у світі.

Отже, найбільш потужним фактором економічного зростання є технічний прогрес. Він тісно пов'язаний з інвестиційною політикою. Інвестиції різному можуть впливати на економіку – одні інвестиції приводять переважно до економії витрат праці та збільшення витрат основного капіталу. Їх називають трудозберігаючими. Інші інвестиції, навпаки, є фондозберігаючими. Якщо перші приводять до збільшення прибутку стосовно заробітної плати, то другі – до

збільшення зарплати стосовно прибутку. У дійсності економічному зростанню сприяють інвестиції в основний капітал.

Економічне зростання є однією з цілей макроекономічної політики держави. Тому його темпи залежать від ефективності заходів цієї політики.

Економічна довідка. “Економічне диво” (також “економічне чудо”; англ. economic miracle) та “економічний тигр” – образні вислови, якими описують тривалі періоди стрімкого економічного зростання деяких країн та регіонів після Другої світової війни. Повоєнні економічні дива: Закінчення Другої світової війни знаменувало собою прихід тривалого економічного розвитку у багатьох капіталістичних країнах світу, який тривав, орієнтовно, від реалізації плану Маршалла та Бреттон-Вудської системи до нафтової кризи 1973 р.: “Рекордні роки” (швед. rekordåren) Швецької економіки (1945–1973 pp.); “Віртшафтсвундер” (нім. Wirtschaftswunder – економічне диво) або “Рейнське диво” – економічне відродження Австрії та Західної Німеччини; “Славне тридцятиліття” (фр. Trente Glorieuses) – економічне відродження Франції (1945–1975 pp.); Грецьке економічне диво (1950–1970-ті pp.); Японське економічне диво (1950–1975 pp.); Італійське економічне диво (1955–1972 pp.); Іспанське диво (1959–1973 pp.); Бразильське диво (1968–1973 pp.). Пізніші приклади: Чотири азійські тигри (Тайвань, Південна Корея, Сянган, Сінгапур; 1960-ті–1990-ті pp.); Диво роки Ханган (Південна Корея; 1953–1997 pp.); Чилійське диво (від 1970-х pp. по сьогодні); Балтійський тигр (Естонія, Латвія, Литва; 2000–2007 pp.); Кельтський тигр (Ірландія, 1995–2001, 2003–2006 pp.).

У всіх державах можуть виникати перешкоди, що уповільнюють або стримують економічне зростання. Найчастіше вони пов’язані з інституційним або громадським середовищем. Вагомим соціально-культурним чинником, що може гальмувати виробництво та економічне зростання, є відсутність ініціативи з боку працівників, несумлінне ставлення до праці, господарські злочини, припинення роботи через трудові конфлікти та ін.

Збільшення обсягу національного виробництва може досягатися, по-перше, за рахунок збільшення кількості використаних факторів виробництва, по-друге, через підвищення ефективності їх використання. Тому **розрізняють два основні типи економічного зростання – екстенсивний та інтенсивний** (табл. 10.1).

Таблиця 10.1

Основні типи економічного зростання

Типи	Зміст процесів
Екстенсивний	Нарощування виробництва товарів і послуг на основі збільшення кількості факторів виробництва за попереднього рівня технології; при цьому продуктивність праці залишається незмінною
Інтенсивний	Збільшення виробництва товарів і послуг на основі підвищення ефективності використання ресурсів – підвищення кваліфікації працівників, поліпшення використання фізичного капіталу, застосування принципово нових машин і механізмів, кращої організації господарської діяльності тощо; за цього типу зростання продуктивність праці підвищується
Реальний	Переважно екстенсивний або переважно інтенсивний

У реальній дійсності обидва типи економічного зростання співіснують, але здебільшого переважає один із них. Тому в аналітичній економіці говорять про переважно екстенсивний або переважно інтенсивний тип економічного зростання.

Збільшення значення в національній економіці інтенсивного типу економічного зростання називають **інтенсифікацією економіки**.

Економічне зростання класифікують також **за темпами**. За темпами розрізняють: високі і низькі темпи економічного зростання. Які темпи вигідніші? На перший погляд, краще мати високі темпи зростання. У цьому випадку суспільство отримає більше продукції й матиме більше можливостей задовольнити свої потреби. Однак, даючи відповідь, доцільно враховувати наступне: по-перше, якість продукції; по-друге, важливою є структура приросту виробництва. Якщо в його структурі переважають засоби виробництва і, відповідно, питома вага товарів споживання незначна, то споживчий попит не буде задоволений. І навпаки, якщо домінують товари споживання, то в майбутньому така економіка зіткнеться з проблемами.

Нульовий темп економічного зростання на відносно невеликий проміжок часу не загрожує великими негативними наслідками, оскільки може здійснюватися за рахунок зниження матеріалоемності, підвищення фондівіддачі і продуктивності праці.

Світовий досвід свідчить, що нормальними темпами економічного зростання є річні темпи на рівні 3-5 %.

Існує також ряд чинників, які мають значний вплив на темпи економічного зростання, але їх важко кількісно оцінити. До них можна віднести забезпеченість країни різними природними ресурсами, кількість та якість земельних угідь, кліматичні умови, соціальну, культурну, політичну сферу, національні традиції. Сприяє економічному зростанню також міжнародна спеціалізація, зовнішня торгівля: країна потенційно може створювати товари і послуги за межами своїх виробничих можливостей, але це може призвести до нарощування торговельного дефіциту за рахунок перевищення імпорту над експортом.

Уже з другої половини ХХ ст. у розвинутих країнах збільшення затрат праці забезпечувало приблизно третину приросту реального національного доходу, а дві третини припадало на підвищення продуктивності праці. У сучасних умовах розвитку підвищення продуктивності праці є найважливішим чинником зростання реального обсягу виробництва й національного доходу.

Економічний розвиток є складним процесом, який відбиває зміни в усіх сферах господарського життя країни; його можна продуктивно аналізувати лише в довготерміновому періоді.

Темпи економічного зростання найчастіше розглядають як критерій економічного розвитку країни. **Основними показниками**, які використовують для визначення рівня економічного розвитку країни є:

- 1) валовий внутрішній продукт на душу населення. За цим показником країни поділяють на розвинуті й країни, що розвиваються;

- 2) показники ефективності функціонування економіки, що обчислюються на підставі ВВП – характеризують рівень економічного розвитку і відбивають результативність використання основних факторів виробництва;

3) виробництво і споживання основних видів продукції на душу населення (рівень розвитку окремих галузей). Про рівень економічного розвитку країни можна мати уявлення, наприклад, з енергоспоживання на душу населення;

4) рівень та якість життя населення – середня тривалість життя; рівень освіти; середня тривалість робочого дня; денне споживання кілокалорій на душу населення; чисельність студентів чи лікарів на 10000 людності; забезпечення житлом тощо.

Для визначення рівня якості життя міжнародні організації дедалі частіше використовують **індекс людського розвитку**. Цей індекс обчислюють на підставі освітнього рівня населення, середньої тривалості життя та ВВП в розрахунку на душу населення.

Економісти визначають рівень економічного розвитку країни на підставі галузевої структури національної економіки. Висока частка в економіці галузей обробної промисловості є ознакою високого її розвитку. Водночас важливим індикатором рівня розвитку є структура самої обробної промисловості та окремих її складових, зокрема машинобудування та хімії – галузей, які забезпечують науково-технічний прогрес.

Валовий внутрішній продукт України за період 2000-2007 рр. збільшився з 170,1 млрд. грн. до 712,9 млрд. грн., тобто у 4,2 рази. Валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу за цей же період – з 3,4 тис. грн. до 15,3 тис. грн., тобто у 4,5 рази, що свідчить про позитивний розвиток економіки країни та зростання добробуту населення.

Уся система показників, що використовуються, дає можливість досить адекватно оцінити рівень економічного розвитку країни.

2. Модель економічного зростання Р. Солоу

В економічній теорії існує багато моделей, які описують причини та наслідки економічного зростання. Неокласична модель економічного зростання, розроблена Робертом Солоу, вказує на три основні чинники пропозиції – капітал, працю і науково-технічний прогрес, які здійснюють вплив на обсяг виробництва, тобто на економічне зростання.

Вона ґрунтується на низці передумов, серед них головними є такі:

1. Цільовою функцією моделі є зростання не загального обсягу продукту, а його виробництва на одного працюючого, тобто збільшення продуктивності праці: продуктивність праці – $y = Y/L$; капіталоозброєність праці – $k = K/L$; інвестиції – $i = I/L$; s – норма заощаджень; h – норма амортизації.

2. Продуктивність праці залежить від її капіталоозброєності. Це положення реалізується на основі перетворення виробничої функції: $Y = F(K, L)$. Якщо обидві частини цього рівняння поділити на L , то отримаємо:

$$Y/L = F(K/L, L/L) \Rightarrow y = f(k), \quad (10.1)$$

$$де f(k) = F(k, 1)$$

Використання виробничої функції, що співставляє продуктивність праці і капіталоозброєність, значно спрощує аналіз (рис. 10.1). Представлена виробнича функція для одного працівника, яка не переміщується зі зміною чисельності населення.

Нахил виробничої функції для працівника показує, який додатковий обсяг продукції можна отримати від застосування додаткової одиниці капіталу на одного працівника. Цей обсяг є граничним продуктом капіталу – MP_K . У міру зростання капіталоозброєності праці крива виробничої функції стає більш пологою. Така функція характеризується спадним граничним продуктом: кожна додаткова одиниця капіталу виготовляє менше продукту, ніж попередня. Коли обсяг капіталу на працівника невеликий, кожна його додаткова одиниця забезпечує значний додатковий обсяг продукції. За високого рівня капіталоозброєності додаткова одиниця капіталу менш ефективна і дає менше додаткової продукції.

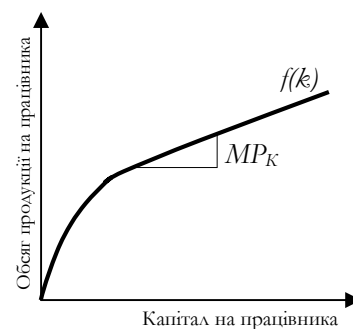

Рис. 10.1. Виробнича функція для одного працівника

Для простоти аналізу в моделі Р. Солоу національний продукт (дохід) на працівника (y) ділиться між споживанням на працівника (c) та інвестиціями на працівника (i), тобто $y = c + i$.

3. Капіталоозброєність ставиться в залежність від трьох чинників: запас капіталу, приріст населення, технічний прогрес.

4. Інвестиції дорівнюють заощадженням, тобто: $i = s \times y = s \times f(k)$.

Виходячи із наведених передумов, визначається вплив окремих чинників на капіталоозброєність i , як наслідок, на економічне зростання.

Перший чинник – запас капіталу. Інвестиції на працівника є функцією обсягу капіталу на працівника. Зі збільшенням обсягу капіталу k збільшуються обсяг продукту $f(k)$ та інвестиції i . Це рівняння пов'язує наявний обсяг капіталу k із нагромадженням нового капіталу i .

Щорічно певний відсоток капіталу зношується. Величина капіталу на працівника, яка щорічно зношується, становить hk . Зі збільшенням обсягу капіталу пропорційно збільшується і величина амортизації. Тому вплив зношення на обсяг капіталу на працівника графічно можна зобразити у вигляді прямої, що виходить із початку координат (рис. 10.2).

Вплив інвестицій та амортизації на обсяг капіталу на працівника можна записати:

$$\Delta k = i - hk, \quad (10.2)$$

де Δk – зміна обсягу капіталу на працівника за рік.

Рисунок 10.2 ілюструє, що існує єдиний обсяг капіталу на працівника (k^*), за якого величина інвестицій дорівнює величині амортизації.

Якщо національна економіка досягла певного обсягу капіталоозброєності, то він не змінюватиметься, бо дві сили, що впливають на нього – інвестиції та амортизація, – врівноважують одна одну. Обсяг капіталоозброєності, за якого інвестиції дорівнюють амортизації, називають стаціонарним обсягом капіталу. За стаціонарного обсягу капіталу (k^*)

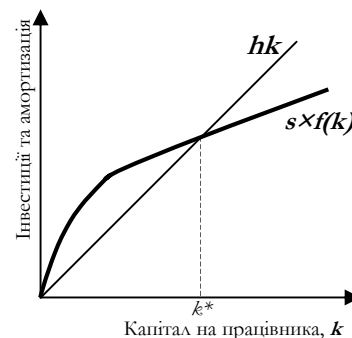

Рис. 10.2. Стаціонарний обсяг капіталу

$\Delta k = 0$. Тому з часом обсяг капіталу на працівника k і обсяг продукції на працівника y не збільшуються і не зменшуються.

Отже, стійкий рівень капіталоозброєності (k^*) – це певний стан рівноваги, що, за моделлю Р. Солоу, визначає економічну динаміку в довготерміновому періоді. Це означає, що з якого б рівня капіталоозброєності не починався рух економіки, вона завжди тяжіє до рівноважного (k^*) стану, за якою величина капіталу, що вибуває, дорівнює капіталу, що інвестується. Якщо рівень інвестицій перевищує рівень вибуття капіталу, то в економіці накопчуються запаси капіталу. І навпаки, якщо рівень інвестицій є меншим, ніж рівень вибуття капіталу, то це означає абсолютне зменшення запасу капіталу.

За умови, що капіталоозброєність праці не досягла стійкого стану, зростання капіталоозброєності може розглядатись як чинник економічного зростання.

Зростання капіталу відбувається за умови, що інвестиції перевищують вибуття капіталу. Пов'язана з ним норма заощаджень є головним параметром економічного зростання. За інших однакових умов при зростанні норми заощаджень економіка матиме більше інвестицій, більший запас капіталу, більший рівень виробництва. Але збільшення норми заощаджень супроводжується скороченням норми споживання. Існує так зване “золоте правило”, згідно з яким критерієм для вибору норми заощаджень виступає максимізація добробуту суспільства, тобто споживання. “Золотому правилу” відповідає така норма заощаджень, за якої формується стійка капіталоозброєність, але з урахуванням максимуму споживання. Максимум споживання в моделі Р. Солоу досягається лише тоді, коли приріст продукту на додаткову одиницю капіталу дорівнює вибуттю капіталу. Тобто, “золоте правило” витримується за умови, коли гранична продуктивність капіталу дорівнює амортизації.

Іншим важливим чинником економічного зростання є приріст населення. Тож у моделі Р. Солоу досліджується вплив кількості зайнятих на капіталоозброєність праці. Доведено, що приріст населення (а отже, і працюючих) з темпом n діє на капіталоозброєність так само, як і спрацювання капіталу. Якщо інвестиції збільшують запас капіталу і капіталоозброєність праці, то спрацювання капіталу і зростання кількості працюючих її зменшують. Цей зв'язок описується рівнянням:

$$\Delta k = s \times f(k) - (h+n) \times k \quad (10.3)$$

Складова $(h+n) \times k$ має назву критичної величини інвестицій, оскільки вона вказує, на скільки потрібно збільшити інвестиції, щоб компенсувати вибуття спрацьованого капіталу та приріст працюючих. У межах стійкого стану економіки випуск продукції на одного працівника залишається незмінним, оскільки незмінною є капіталоозброєність (k^*). Однак, сукупний продукт може зростати за рахунок збільшення кількості працюючих. Зростання населення може викликати і зменшення капіталоозброєності, якщо воно не компенсується зростанням інвестицій.

Третій чинник економічного зростання за моделлю Р. Солоу – технічний прогрес. З урахуванням цього чинника виробнича функція набуває вигляду:

$$Y = F(K, L \times E), \quad (10.4)$$

де E – ефективність праці одного працівника; $L \times E$ – робоча сила, виміряна в одиницях праці з незмінною ефективністю.

Якщо прийняти, що технічний прогрес зумовлює приріст ефективності праці (**E**) з темпом **g**, то це означає, що віддача від кожної одиниці праці зростає протягом певного часу на **g**. Тоді формули для визначення капіталоозброєності і продуктивності набувають вигляду:

$$k = \frac{K}{L \times E}; \quad y = \frac{Y}{L \times E}, \quad (10.5; 10.6)$$

де **k** – капітал на одиницю праці з постійною ефективністю; **y** – обсяг виробництва на одиницю праці з постійною ефективністю.

Тоді рівняння, що показує зміну капіталоозброєності, має вигляд:

$$\Delta k = s \times f(k) - (h + n + g) \times k. \quad (10.7)$$

Отже, технічний прогрес може зумовити зростання рівня життя населення, саме він забезпечує постійне зростання продуктивності праці та загального обсягу виробництва.

Врахування технічного прогресу вносить певні зміни у визначення “золотого правила”: з метою максимізації споживання необхідно, щоб чиста гранична продуктивність капіталу (приріст продукту на додаткову одиницю капіталу без амортизації) дорівнювала темпу приросту загального обсягу виробництва (**n + g**).

3. Проблеми економічного зростання в Україні

Будь-яка перехідна економіка переживає період спаду виробництва, що підтверджує досвід усіх європейських країн, які здійснюють ринкові реформи. Спочатку ці країни зіткнулися практично з тими ж проблемами, що й Україна: наслідки адміністративно-командної системи розвитку, зношені виробничі фонди, ірраціональна галузева і виробнича структура виробництва. Як і Україні, їм довелося долати наслідки стрибкоподібного підвищення цін на імпортні енергоносії, розриву економічних відносин із сусідніми державами. Чинники падіння обсягу виробництва в Україні можна поділити на дві групи: 1) ті, що склалися внаслідок перебування України у складі Радянського Союзу; 2) ті, що виникли вже після проголошення незалежності, інакше кажучи, суб’єктивні прорахунки керівництва держави.

Україна, порівняно з іншими пострадянськими країнами, зробила перші незалежні кроки чи не за найнесприятливіших умов: багаторічне втілення в життя напряду випереджувального зростання виробництва засобів виробництва порівняно з виробництвом предметів споживання. Внаслідок такої політики Україна успадкувала від СРСР нераціональну структуру промисловості, три чверті виробництва якої становила продукція важкої промисловості і лише чверть – продукція, призначена для задоволення потреб споживачів. На стані української економіки вкрай негативно позначилася катастрофічна екологічна ситуація. Внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС радіонуклідного забруднення зазнали понад 12 млн. гектарів земель. Це забруднення доповнюється промисловим, що негативно впливає на довкілля.

Падіння обсягів виробництва зумовлене також чинниками, що почали діяти вже в роки незалежності. Важливо зазначити, що у процесі ринкової трансформації економіки України недостатньо враховувалася ціла низка властивих їй специфічних передумов, до яких належать: відсутність цілісної системи держав-

них інституцій, необхідних для здійснення комплексу заходів ринкової трансформації економіки; особливості функціональної структури економіки, тобто висока концентрація базових галузей виробництва та галузей військово-промислового комплексу, що за самою своєю природою не могли швидко увійти в ринкові умови господарювання; підпорядкованість більшості великих підприємств загальносоюзним міністерствам і фінансування їх з єдиного центру.

В економічній політиці не враховувалася необхідність таких заходів: використання на початковому етапі еволюційного шляху ринкової трансформації за одночасного здійснення комплексу організаційних заходів щодо створення сильної виконавчої влади та ефективних важелів державного регулювання економічних процесів; створення ефективного механізму входження сільського господарства в систему ринкових відносин і на цій основі – докорінне реформування цієї галузі; послідовне здійснення політики економічної лібералізації, приватизації та демонополізації.

На сучасному етапі розвитку економіки України особливо важливою умовою переходу до економічного зростання є **створення привабливого інвестиційного клімату для вітчизняних та іноземних інвесторів**. Україна має великі можливості для активної діяльності інвесторів – значний споживчий ринок, вигідне геополітичне розташування, багаті природні ресурси, кваліфіковану й, водночас, дешеву робочу силу, потужну наукову базу. Однак, макроекономічна ситуація несприятлива для інвестицій – високі відсоткові та податкові ставки, суперечливе і невідповідне сучасним умовам законодавство в сфері господарювання, тінізація економіки та ін. Водночас внутрішні заощадження внаслідок малих доходів населення та низького рівня використання виробничих потужностей більшості підприємств є недостатніми для потрібних обсягів капіталовкладень.

Суттєвим чинником стабілізації економіки України має стати **активізація малого і середнього бізнесу**. Світовий досвід показує, що саме малі підприємства можуть розв'язати такі завдання, як структурна перебудова економіки, насичення ринку найрізноманітнішими товарами і послугами, створення додаткових робочих місць. Малий бізнес послаблює монополізм і забезпечує конкуренцію. Однак, в Україні він поки що не став реальною базою для розвитку ринкової економіки.

Соціально-економічна ситуація, що складається в Україні, дає підстави зробити деякі висновки щодо можливості застосування моделі Р. Солоу з метою прогнозування економічного зростання.

Зменшення реальних доходів населення у зв'язку з кризою обмежує використання заощаджень як джерела економічного зростання. Ситуацію можуть поліпшити лише іноземні інвестиції, з цією метою в Україні потрібно здійснювати інвестиційну політику, яка б гарантувала іноземним інвесторам надійність капіталовкладень та їх повернення.

Оскільки Україна переживає демографічну кризу, збільшення чисельності населення також не може у найближчій перспективі виконати роль джерела економічного зростання.

Найбільш ефективний вплив на економічне зростання міг би здійснити технічний прогрес. Однак, він неможливий без структурної перебудови економіки, підвищення кваліфікаційного рівня працюючих, удосконалення організації виробництва та управління ним, наявності доцільної кількості фінансових ресурсів.

Інші теорії економічного зростання також акцентують увагу на важливості технологічного прогресу, як чинника його забезпечення в сучасних умовах розвитку економіки.

Динаміка реального ВВП України свідчить про наявність економічного зростання в період з 2000 р., однак, світова економічна криза 2009 р. призупинила цей процес (табл. 10.2).

Таблиця 10.2

Темпи росту реального ВВП України, %

Роки	До попереднього року	До 1990 р.
1991	91,3	91,3
1992	90,1	82,3
1993	85,8	70,6
1994	77,1	54,4
1995	87,8	47,8
1996	90,0	43,0
1997	97,0	41,7
1998	98,1	40,9
1999	99,8	40,8
2000	105,9	43,2
2001	109,2	47,2
2002	105,2	49,7
2003	109,6	54,4
2004	112,1	61,0
2005	102,7	62,7
2006	107,6	67,3
2007	107,3	72,2
2008	102,1	74,1
2009	88,0	65,2
2010	104,5	68,1
2011	106,0	72,2

Отже, створення умов для ефективного функціонування економіки України потребує прискорення трансформаційних процесів розвитку; стабілізації грошово-кредитної та фінансової систем; поглиблення банківської реформи; перебудови податкової системи; проведення інституціональних перетворень; реалізації земельної реформи; поступового входження України в світовий економічний простір; здійснення ефективної державної соціальної політики.

Короткі висновки

1. Економічне зростання означає зростання валового внутрішнього продукту країни впродовж декількох років поспіль, тобто економічне зростання можна спостерігати в довготерміновому періоді. Воно дає можливість повніше задовольняти потреби людей та підвищувати їх добробут. Економічне зростання визначають такі групи чинників: чинники пропозиції; чинники попиту; чинник ефективності; соціокультурні, інституціональні та інші чинники. Розрізняють два основні типи економічного зростання: екстенсивний та інтенсивний в залежності від кількісного та якісного підходу до використання наявних обмежених ресурсів.

2. Неокласична модель економічного зростання Р. Солоу визначає основні джерела його забезпечення – це зростання капіталу, збільшення кількості праці та технологічний прогрес.

3. Створення умов для забезпечення економічного зростання в економіці України потребує прискорення трансформаційних процесів розвитку; стабілізації грошово-кредитної та фінансової систем; поглиблення банківської реформи; перебудови податкової системи; проведення інституціональних перетворень; реалізації земельної реформи; подальшого входження України в світовий економічний простір; здійснення ефективної державної соціальної політики.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть різницю між поняттями “економічне зростання” та “економічний розвиток”.
2. У чому суть поняття “економічне зростання”?
3. Вкажіть чинники економічного зростання.
4. Охарактеризуйте типи економічного зростання.
5. Назвіть основні джерела економічного зростання за моделлю Р. Солоу.
6. Окресліть основні шляхи забезпечення економічного зростання в Україні на сучасному етапі розвитку.
7. Чи існують негативні наслідки економічного зростання? Якщо так, то вкажіть на них.

Радимо прочитати:

1. Пашута Н. Г. Основы прогнозирования и программирования макроэкономики: Конспект лекций для студентов вузов / Н. Г. Пашута. – К.: МАУП, 2005. – 93 с.
2. Якість економічного зростання / [Томас В., Дайламі М., Дарешвар А. та ін.]; під ред. О. Кілієвич. – К.: Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2002. – 350 с.

Економічні афоризми

❖ *Секрет успіху – наполегливість у досягненні мети.*

Б. Дізраелі

❖ *Прогрес - це краще, а не лише нове.*

Лопе де Вега

Частина 2.

МАКРОЕКОНОМІЧНА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ ЦИКЛІЧНІСТЬ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ (Шупик І.І.)

Економічний розвиток завжди пов'язується з порушенням рівноваги, відхиленням від середніх показників економічної динаміки. Так, у період падіння ВВП – зростає безробіття, падають ціни, зменшується прибутковість. У роки піднесення зростають рівень зайнятості населення та ціни, збільшуються прибутки. З другої половини XIX століття людство починає стикатися з серйозними кризовими явищами, а на XX – XXI сторіччя їх припадає вже чимало, вони перетворюються в постійного супутника економічного розвитку, вимагають чимало зусиль держав для подолання їх вражаючих наслідків.

1. Циклічність як один з основних проявів макроекономічної нестабільності.
2. Теорії ділового циклу.
3. Державне антициклічне регулювання.

1. Циклічність як один з основних проявів макроекономічної нестабільності

Характерною рисою ринкової економіки є її **нестабільність**, коливання у формі економічних циклів.

Сутність економічного циклу полягає в тому, що він відображає нерівномірність розвитку економіки, є і причиною, і наслідком економічного розвитку. Це дозволяє його розуміти як постійну динамічну характеристику, яка визначає розвиток економіки (табл.10.3).

Таблиця 10.3

Причини циклічності економічного розвитку

Екзогенні або неекономічні (знаходяться за межами економічної системи)	Ендогенні або економічні (притаманні даній системі)
Психологічні установки	Кредитно - грошова політика ЦБ (стимульовальна чи стримувальна)
Політичні шоки	Активізація або спад споживчої активності
Природні катастрофи	Інновації
Міграція населення	Оновлення основного капіталу
Зміна ціни на імпорتنі енергоносії тощо	Характер виробництва і форма привласнення тощо

Сучасній науці відомі більше 1380 типів циклічності. В залежності від різних критеріїв, зокрема, періодичності оновлення окремих частин капіталу; змін, обумовлених оновленням будівельних споруд, демографічними процесами та сільським господарством, виділяють декілька видів коливань: циклічні, структурні, стадіальні (пов'язані з переходом економіки і суспільства в цілому з однієї стадії на нову).

Для 90-х років XX ст. та нашого часу дуже характерні структурні або галузеві цикли: нафтові, енергетичні, сировинні, валютні, продовольчі, які проявляються у недовиробництві чи надвиробництві певної продукції, що ускладнює суспільне відтворення через значні зміни в цінах і суттєво впливає на загальний стан промислового виробництва, змінюючи традиційну картину циклічного розвитку, загострюючи або пом'якшуючи прояв циклічних криз.

Економічна довідка Циклічна закономірність розвитку української економіки, на думку А.Гальчинського, професора Інституту стратегічних оцінок, проявляється в наступних етапах: перший етап (1992 – 1999 рр.) – формування нової господарської парадигми; другий (2000 – 2004 рр.) – етап відтворювального зростання; третій етап (друга половина 2004-го-2005 рр.) – початок стагнації, пов'язаної з тим, що старі економічні інновації себе вичерпали, а нові ще не створені.

З другої половини 2008 р. найбільш актуальною проблемою світу стає фінансова криза, яка проходить декілька хвиль розвитку і за своїми наслідками може бути порівняна з Великою депресією (табл. 10.4).

Таблиця 10.4

Хвилі розвитку світової фінансової кризи

Період	Зміст
2007 р.	На світових фондових ринках перше падіння фондових індексів провідних банків та фінансових компаній
поч. 2008 р.	Переорієнтація фінансових потоків з одних активів в інші, зокрема, в сировинні та енергетичні, що обумовлює падіння фондових ринків світу
кін. 2008 - 2009 рр.	Серія банкрутств провідних світових фінансових компаній; розповсюдження фінансової кризи на реальний сектор світового господарства; падіння попиту на світових ринках; обвал цін на сировинних ринках; стагнація світової економічної системи; перегляд урядами країн власної політики щодо фінансових ринків.

Циклічності розвитку нашого часу притаманні певні особливості: зменшення амплітуди коливань економічної активності; зменшення діапазону коливань обсягу виробництва та рівня зайнятості; посилення впливу державного регулювання економіки, НТП, глобалізації виробництва, монопольних структур ринку.

Економічна довідка Всесвітній економічний форум (ВЕФ) в Давосі місце, де в неформальній обстановці приймають доленосні рішення, обговорюють проблеми, що стосуються майбутнього планети, в тому числі і посткризового. Його історія почалась в 1971 р., коли професор економіки Клаус Шваб вперше запросив в курортне містечко в горах лідерів європейських бізнес-корпорацій і запропонував їм обговорити стратегії бізнесу і подумати над можливостями модернізації економіки. Наприкінці 70-х років форум виходить за межі Європи і обговорює не лише економічні, але й політичні, соціальні, культурні проблеми всіх регіонів планети, отримує статус всесвітнього та коротку назву “Давос”. Сьогодні річний внесок для одного постійного члена ВЕФ складає 41 тис. дол. США, але купити такий білет може лише той, у кого є компанія з річним обігом в 5 млрд. дол. Форум має 100 стратегічних партнерів - компа-

ній, які сплачують по 480 тис. дол. на рік і можуть направити в Давос чотирьох осіб. Форум, що проходить в січні місяці, збирає більше двох тисяч осіб.

Отже, **економічний цикл** (цикл ділової активності) – це періодичні коливання підйому або спаду реального ВВП на фоні загальної тенденції до зростання або періодичні коливання виробництва, зайнятості, доходів. Графічно – це інтервал між двома верхніми чи між двома нижніми точками, або це період між двома однаковими станами економічної кон'юнктури.

Економічні цикли складаються із чотирьох фаз (рис.10.3):

1) **криза** – має місце різке зниження обсягу виробництва, недовантаження виробничих потужностей, падіння цін, зниження попиту на товари, затоварення; посилення конкуренції, часткове руйнування виробничих сил (зростання безробіття; знецінення основного капіталу; масове банкрутство);

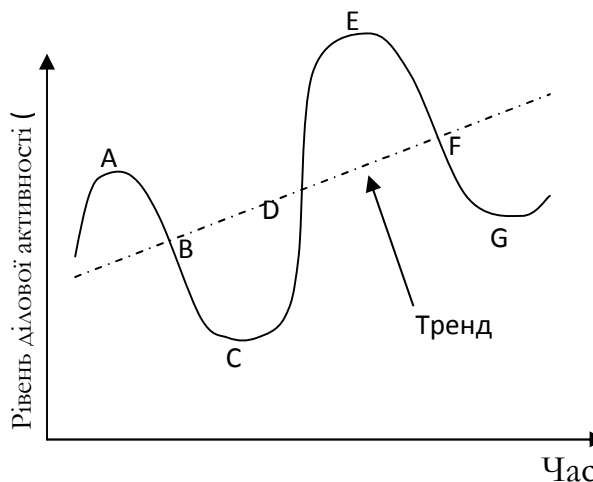

Рис.10.3. Цикли ділової активності

Економічна довідка

Найбільша світова криза тривала чотири роки, а її наслідки найбільш жакливими стали для США та Європи. Все почалося в США з "чорного четверга" - 24 жовтня 1929 р., коли обвалилась Нью-Йоркська фондова біржа. Основними причинами цього краху були: жорстка прив'язка долару до золотого стандарту, заборгованість за кредитами, інвестиції у виробництво без необхідності, стрімке зростання населення, а також високе мито на імпорتنі товари. Світове виробництво було відкинуто до початку XX ст., кількість безробітних перевищила 30 млн. Лише у США закрилось більше 5 тисяч банків, акції знецінились на 40 млрд. дол. У 1973 р. світ вперше усвідомив нафтозалежність, коли протягом 1974 р. ціна на нафту піднялась із 3 до 12 доларів за барель. "Нафтове ембарго" почалось 17 жовтня із заяви країн членів ОПЕК- араби відмовились постачати нафту країнам, це, в першу чергу, стосувалось США та їх європейських партнерів, які підтримали Ізраїль у конфлікті з Сирією та Єгиптом. Останньою найбільш значною кризою XX століття стала азіатська фінансова криза 1998 р., яка розпочалась в Малайзії та Таїланді, а потім перекинулась на Індонезію, Південну Корею та Японію. В серпні криза досягла Росії, пізніше охопила Бразилію, Аргентину і стала світовою. Її початком стало різке падіння національних валют в азіатських міні-банках. Повсюди руйнувались курси акцій, різко знизились темпи виробництва. Криза запам'яталась тим, що вперше уразила країни з ринками, що розвиваються. Міжнародний валютний фонд не зміг тоді врятувати ситуацію - стався дефолт.

2) **депресія** – найнижча точка спаду (дно): виробництво і зайнятість досягають найнижчого рівня. Масове безробіття, низький рівень зарплати та позичкового відсотку, зменшення товарних запасів;

3) **поживлення** – виробництво та зайнятість зростають. Рівень цін може підвищуватися, аж поки не буде досягнуто повної зайнятості і виробництво не

почне працювати на повну потужність. Відбувається масове оновлення основного капіталу, зменшується безробіття, зростають зарплати, ціни, відсоткові ставки, попит на предмети споживання;

4) **підйом (пік)** – в економіці спостерігається повна зайнятість і виробництво працює на повну потужність. Тенденцію до підвищення демонструють рівні цін, зарплати, інвестиції, прибуток. Збільшується попит на кредит. Зменшується безробіття, але поступово припиняється зростання ділової активності.

Економічна довідка В західній економічній теорії використовується агрегований розподіл на рецесію (криза +депресія) та підйом (пожвавлення +бум).

Кожна з фаз виконує певну функцію(табл.10.5).

Таблиця 10.5

Функції фаз економічного циклу

Фаза	Суть	Функція
Криза (спад, рецесія)	Різке порушення всіх параметрів розвитку економіки	Стимулювання масового оновлення виробничого потенціалу на новій основі. Руйнування старих пропорцій
Депресія (стагнація)	Найнижча точка спаду (дно)	Пристосування до нових пропорцій
Пожвавлення (експансія, пожвавлення)	Відновлення попереднього стану економічного розвитку	Здійснення розширеного відтворення і досягнення докризового рівня виробництва
Пік (бум, підйом)	Значне перевищення рівня економічного розвитку, виробництво напружує сили, виходячи за межі платоспроможного попиту, що посилює протиріччя в механізмі відтворення	Виробництво

Таким чином, вихідною фазою економічного циклу слід вважати кризу, яка порушує нормальний поступальний хід економічного розвитку. Будь - яка економічна криза проявляється у різкому порушенні процесу відтворення через незбалансованість виробництва (пропозиції товару на ринку) і потребами населення (платоспроможним попитом). При цьому можлива ситуація, коли виробництво випереджає потреби, тобто має місце криза перевиробництва, якщо ж платоспроможний попит випереджає виробництво – виникає криза недовиробництва.

Всі наступні фази відновлюють економічний цикл. При цьому кожна попередня фаза створює передумови для її власного відмирання та виникнення наступної фази.

Незважаючи на те, що економічні цикли складаються з одних і тих самих фаз, вони суттєво різняться за тривалістю та амплітудою коливань. У залежності від того, як коливається значення показників циклічності та як вони проявляються, умовно їх поділяють на декілька груп (табл.10.6).

Таблиця 10.6

Показники циклічності

В залежності від коливань значень	В залежності від прояву
Проциклічні (збільшуються у фазі підйому, зменшуються у фазі спаду)	Випереджуючі (ведучі) (досягають максимуму (мінімуму) перед досягненням підйому (спаду))
Завантаження виробничих потужностей, сукупний обсяг виробництва, грошові агрегати, швидкість обігу грошей, загальний, рівень цін тощо	Кількість створених підприємств, зміни в запасах, прибутку підприємств, грошовій масі, середня тривалість надурочних годин та робочого тижня
Контрциклічні (збільшуються у фазі спаду, зменшуються у фазі підйому)	Запізнюючі (відстаючі) (досягають максимуму (мінімуму) після досягнення підйому (спаду))
Рівень безробіття, кількість банкрутств, розміри виробничих запасів готової продукції	Кількість безробітних протягом 15 тижнів, частка витрат на зарплату, витрати: на нові підприємства і обладнання, середній рівень відсотка КБ
Ациклічні (не пов'язані із жодною фазою)	Співпадаючі (відповідні) (змінюються одночасно і відповідно із змінами економічної активності)
Експорт	ВВП (ВНП), рівень безробіття, продукція промисловості, особисті доходи, ціни виробників, відсоток ЦБ, замовлення на рекламу

В залежності від тривалості, виділяють також декілька видів економічних коливань (табл.10.7).

Таблиця 10.7

Основні види циклічних коливань

Види	Тривалість	Специфіка
Короткострокові (запасу, короткі хвилі, Кітчина)	3-5 років	Проявляються в сфері грошових відносин. Зумовлені коливанням у споживчих смаках і оновленням моделей раніше випущеної продукції. Можна мінімізувати на макрорівні за рахунок оптимізації маркетингу фірми
Середньострокові (базисні, Жугляра, промислові)	7-12 років	Пов'язані зі змінами попиту на засоби виробництва, охоплюють всі стадії економічного процесу. Основна властивість - коливання темпів зростання ВВП за період часу, протягом якого економічна система послідовно проходить чотири фази
Великі	48-55 років	Під впливом НТР відбувається заміна ба-

Види	Тривалість	Специфіка
(довгі хвилі, хвилі Кондратьєва)		зових технологій, структурне оновлення технологічного способу виробництва. Гостро проявляються малі та середні цикли

2. Теорії ділового циклу

У сучасній економічній науці не існує єдиної теорії економічного циклу, вона являє собою певну сукупність різних моделей з деякими спрощеннями, формалізуючи процес економічної динаміки, адже вчені концентрують увагу на різних причинах циклічності (табл. 10.8).

Таблиця 10.8

Теорії циклічності

Назва	Автори	Пояснення
Грошові	Р. Хаутри, М. Фрідмен	Розширення чи звуження грошового обігу та кредиту
Реального ділового циклу	Е. Прескотт, П. Лонг, Ч. Плоссер	Шоки виробництва в одному секторі держави можуть розповсюдитись і на всю економічну систему, викликаючи коливання ділової активності
Рівноважного економічного циклу	Р. Лукас, Р. Барро, Т. Саджмент	Неадекватне сприйняття людиною зміни ціни і зарплати, в наслідок чого на ринку праці її пропонують або забагато, або замало, що призводить до циклічних змін випуску продукції або зайнятості
Політичні теорії	Ш. Нордхаус, Е. Туфте	Дії держслужбовців, які мають грошово-кредитні і податково-бюджетні інструменти, що дозволяє досягти їм переобрання
Мальтузіанство	Т. Мальтус	Недостатні доходи, споживання на рівні з виробництвом
Марксистська	К. Маркс	Основна суперечність капіталізму: суспільний характер виробництва і капіталістично-приватна форма присвоєння
Природна	У. Джевонс С. Джевонс	Періодична поява плям на Сонці викликає зниження врожайності, що призводить до загальної економічної кризи

У вивченні циклічності існує два підходи:

- **детерміністський підхід**- акцентує увагу на впливові непередбачуваних факторів, внаслідок чого коливання економічної активності стають закономірністю макроекономічної динаміки;

- **схоластичний підхід**- розуміє циклічність як результат випадкових, але повторюваних екзогенних шоків: пропозиції (коливання світових цін на сировину, природні ресурси, відкриття та винаходи); в попиті приватного сектору

(зміна інвестиційних та споживчих витрат, викликаних очікуваннями економічних суб'єктів); політичні (результати заходів макроекономічної політики, зокрема, зміна в пропозиції грошей, фіскальній та валютній поліці).

3. Державне антициклічне регулювання

Країни з розвинутою ринковою економікою виробили методи боротьби з кризами перевиробництва, тобто здійснюють **антикризову політику** - політику державних органів влади., спрямовану на регулювання коливань економічної активності в суспільстві в періоди передкризового стану і запобігання економічних криз, першочергова роль в якій відводиться фіскальній та монетарній складовим (табл. 10.9).

Таблиця 10.9

Заходи антикризової політики держави

Напрямок діяльності	Період буму	Період спаду
Грошово - кредитна політика	Підвищення облікової ставки, продаж державних цінних паперів на відкритому ринку	Пониження облікової ставки, купівля державних цінних паперів на відкритому ринку
Фіскальна політика	Скорочення витрат держбюджету, підвищення податкових ставок	Збільшення витрат держбюджету, зниження податкових ставок
Політика заробітної плати	Зниження зарплати	Підвищення зарплати
Політика державних інвестицій	Уповільнення державного будівництва	Прискорення здійснення інвестиційних програм
Мета	Стимулювання ділової активності для попередження перегріву економіки	Стимулювання ділової активності

Як вважають фахівці, економіка України, через відсутність реформ, взагалі слабо підготовлена до складних ситуацій, не мобільна, працює на продаж сировини, що створює певний тип підприємця, який не потребує інновацій. Її структура майже не потребує науки (країни ЄС витрачають 3 % від ВВП), а суттєвою особливістю є висока енергоємність та працезатратність. Так, на виробництво 1 тис. дол. ВВП Україна витрачає 3,5 тон нафтового еквіваленту (умовна одиниця виміру енерговитрат), Росія – 2 тони, Казахстан - 1,7 тон, країни Європи - менше 500 кг. На виробництво, наприклад, однієї тони сталі у нас витрачається 54 людино-години, в Росії і у Німеччині – 38 і 17 відповідно.

Не обминула світова фінансова криза і Україну, каналами впливу якої на економіку країни стали:

- фондовий (хоча він не буде найбільш небезпечним, бо частка іноземних інвестицій становить лише 5 -7 %, а частка угод на організованому фондовому ринку сягає лише 4,66 %);
- зовнішньоторговельний (частка експорту у ВВП становить 47 %);

- банківський (частка іноземного капіталу на рівні 37,2 %, що означає перевищення порогової межі безпеки – 30 %, в страховому секторі - 28,1 %, тобто наближується до нього;

- борговий (на кінець першого півріччя 2008 р. обсяг валового зовнішнього боргу склав - 59,9 % ВВП, або 100,06 млрд. дол., з яких 85 % - заборгованість приватного сектору. Згідно ж вимог МВФ - максимально припустима сума зовнішнього боргу для країн з низьким та середнім рівнем доходів на рівні 49,7 %, при перевищенні якого вірогідність розповсюдження фінансових криз сягає 70 %.

Взагалі Україна переживає глобальну фінансову кризу з великими втратами. З серйозними випробуваннями стикнулись будівництво, промисловість, банківська сфера, державні та місцеві фінанси, торгівля і транспорт. Впала гривня. Значно скоротився ВВП країни, рівень життя населення. У 2009 р. вперше з 2000 р. реальна зарплата в Україні скоротилась на 9,2 % порівняно з 2008 р. Обсяг усіх депозитів в 2008р. зменшився на 6,9 %, в тому числі на 14,2 % в національній валюті. Складність ситуації, в якій опинилась Україна, пояснюється не лише зовнішніми причинами. Глибина кризи в державі пов'язана, перш за все, з внутрішніми обставинами, стратегічними помилками в соціально-економічній політиці. Головна ж її ознака - різке зменшення сукупного платоспроможного попиту, що обумовило скорочення виробництва в реальному секторі.

Подолання фінансової кризи потребує певної правової бази, перш за все, прийняття антикризового закону. В Україні Закон № 639-VI від 31.10.08 р. "Про першочергові заходи по подоланню негативних наслідків фінансової кризи та про внесення змін в деякі законодавчі акти України" вступив в силу 4.11.08 р. Він, зокрема, передбачає створення стабілізаційного фонду в держбюджеті за рахунок надходжень від приватизації, перевиконання дохідної частини держбюджету і розміщення державних цінних паперів тощо.

Виходячи з цього, стратегічними напрямками здійснення антикризової політики в Україні можна визначити:

1. Забезпечення країни енергоносіями.
2. Проведення паралельної фінансово-кредитної та господарської реформи.
3. Здійснення кардинальних змін у всій системі державного управління.
4. Боротьбу із корупцією.
5. Зміцнення української державності.

Щодо тактичних кроків, то потрібно: стимулювати внутрішнє виробництво, обмежити некритичний імпорт, надати податкові пільги для модернізації і підвищення ефективності експортних галузей (металургії, сільського господарства), прискореними темпами будувати інфраструктуру. Так, в час Великої депресії Ф. Рузвельт значну частину бюджету спрямував на суспільні роботи і в сучасних США і досі користуються шляхами, побудованими в ті часи.

Короткі висновки

1. Економічний цикл (цикл ділової активності) – це періодичні коливання підйому або спаду реального ВВП на фоні загальної тенденції до зростання.

2. Циклічні коливання викликаються суттєвими змінами в сукупному попиті або сукупній пропозиції.

3. Вихідною фазою економічного циклу є криза, яка порушує нормальний поступальний хід економічного розвитку. Всі наступні фази відновлюють економічний цикл. При цьому кожна попередня фаза створює передумови для її власного відмирання та виникнення наступної фази.

4. Економічні цикли складаються з одних і тих самих фаз, які суттєво різняться за тривалістю та амплітудою коливань.

5. Ознаками подолання кризи в Україні стануть: зниження росту інфляції; початок інвестиційної діяльності в реальному секторі економіки; збільшення кількості робочих місць; підвищення обсягів виробництва; збільшення зарплат; зняття обмежень на операції за банківськими рахунками, відновлення споживчого кредитування на нормальних умовах.

Питання для самоконтролю

1. Які теорії циклу ви знаєте?
2. Що таке економічний цикл? З яких фаз він складається?
3. Які особливості притаманні циклічності розвитку нашого часу?
4. Чому у сучасній економічній науці не існує єдиної теорії економічного циклу?
5. Якими параметрами та показниками можна охарактеризувати циклічність?
6. Які антикризові заходи включає в себе антикризова політика?

Радимо прочитати:

1. Бродель Ф. Час світу. – К.: Основи, 1998. – 631 с.
2. Говлет М. Дослідження державної політики: цикли та підсистеми політики / М. Говлет, М. Рамеш [пер. з англ. О. Рябова]. – Львів: Кальварія, 2004. – 264 с.
3. Гаврилишин Б. Дороговказ в майбутнє. – К.: Основи, 1993. – 238 с.
4. Делягин М.Г. Мировой кризис. Общая теория глобализации. – М.: ИНФРА, 2003. – 762 с.
5. Коропечкий І.С. Дещо про минуле, недавнє минуле та сучасне української економіки. – К.: Либідь, 1995. – 240 с.
6. Мир нашего завтра. Антология современной классической прогностики. – М.: ЕКСМО, 2003. – 512с.
7. Нэйсбид Д. Мегатренды. – М.: Ермак, 2003. – 380 с.
8. Фукуяма С. Доверие. – М.: Ермак, 2004. – 730 с.

Економічні афоризми

- ❖ *Сучасний світ дивиться на економічні цикли, як стародавні єгиптяни - на розливи Нилу. Явище періодично повторюється. Воно має велике значення для всіх, але причини його невідомі.*

Д. М. Кларк

- ❖ *Час загальних криз не допускає півзаходів.*

Ш. Віллер

- ❖ *Криза – це той час, коли не діяти - такий же ризик, як і діяти. То можливо треба діяти.*

А. Кучма

- ❖ *Так само, як війна - занадто важлива річ, щоб доручати її генералам, також і економічна криза занадто важлива, щоб довіряти її економістам або "практикам".*

Дж. К. Гелбрайт

ТЕМА 11. ДЕРЖАВА В СИСТЕМІ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Частина 1.

ДЕРЖАВА В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ

(Березіна Л.М.)

Основними функціями держави є: політична, соціальна, економічна та міжнародна. Економічна функція держави полягає в формуванні правових основ функціонування економіки; регулюванні кількості грошей в економіці; перерозподілі доходів; усуненні недоліків ринкового саморегулювання. Реалізація економічної функції держави здійснюється через механізми бюджетно-податкової, грошово-кредитної, соціальної, зовнішньоекономічної політики.

1. Роль держави в економіці.
2. Національний ринок і держава.
3. Функції держави в економічній системі.

1. Роль держави в економіці

Проблему визначення ролі держави в економіці вчені досліджують понад три століття: від моменту виникнення наприкінці XVII ст. індустріального суспільства, коли держава поступово стала перетворюватися на активного суб'єкта економічної діяльності.

Держава посідає найважливіше місце в спрямуванні економічного розвитку національних економік наприкінці XX – на початку XXI ст. Особливо це стосується країн, що розвиваються. Вони є класичним прикладом потужного впливу державних інститутів на економічні перетворення.

Економічна довідка Необхідність державного регулювання ринкової економіки теоретично обґрунтував англійський економіст Дж. М. Кейнс у праці “Загальна теорія зайнятості, процента і грошей” (1946 р.). Ця теорія набула поширення в США (в 50-ті рр. XX ст.) і принесла певні позитивні результати в господарській діяльності. З часом теорія державного регулювання Кейнса стала основою економічної політики майже всіх розвинутих країн.

Упродовж XX ст. відбувалося посилення ролі держави в економіці. Особливо ці процеси прискорилися у другій половині минулого століття, що знайшло вияв у розширенні функцій держави, розвитку нових форм і методів економічної політики, які не лише зменшують негативний вплив відмов ринку, а й сприяють розширеному відтворенню, соціальній стабільності та підтримці макроекономічної рівноваги.

В останні десятиліття в розвинених країнах під впливом інформаційно-технологічної революції, розвитку багатоукладності економіки та глобалізації економічних зв'язків відбувається розширення та ускладнення регуляторних функцій держави, збільшуються державні видатки. Так, вони зросли з 46 % ВВП у 1990 р. до 50 % і більше - на початку нового тисячоліття.

Для сучасних умов суспільного розвитку характерним є поєднання ринкових і державних методів регулювання економічного життя. Кожен з них має свою сферу застосування й відповідає інтересам суб'єктів власності та господа-

рювання. Проте їх спільність полягає в тому, що і держава, і ринок приводять у відповідність економічні процеси, властиві окремим суб'єктам господарювання.

У більшості країн, у тому числі й в Україні, значно підвищилася економічна роль держави. Держава є не тільки центральним органом політичної влади в країні, але й розпорядником значних економічних ресурсів. Вона також керує цілими галузями економіки, які потребують для свого розвитку величезних капіталовкладень, і які в період становлення найменше орієнтовані на прибуткове функціонування (атомна і космічна промисловість, енергетика тощо). У більшості країн ринкової економіки державі належить близько третини національного багатства, вона перерозподіляє через бюджет половину валового національного продукту, здійснює до 20 % капіталовкладень в економіку.

Зростання економічної ролі держави, її втручання в процес суспільного виробництва і швидкий розвиток останнього модифікували традиційні механізми саморегулювання економіки, різко обмежили дію стихійних ринкових сил. Держава прийняла на себе цілу низку регулюючих функцій, особливо щодо розвитку державного сектору економіки, а також ринкової кон'юнктури.

Практика державного втручання в економіку дає змогу використовувати відповідні методи і важелі, результатом чого є висока ефективність економічної системи. Політика державного регулювання дає можливість нейтралізувати численні руйнівні процеси й небажані відхилення, які періодично переривають і деформують рух економічного циклу.

У процесі становлення і розвитку сучасної ринкової економіки важливу роль відіграє діяльність інститутів приватної власності, підприємницького сектору та підприємця як головної дійової особи економіки. З точки зору загальних тенденцій суспільного прогресу однаково важливі розвиток приватного, корпоративного секторів економіки, великих фінансово-промислових груп та транснаціональних корпорацій, адекватних механізмів їх організації та управління.

На сучасному етапі розвитку спостерігається послідовний процес становлення інститутів громадянського суспільства, які набувають дедалі більшої сили в регулюванні соціально-економічних процесів. Це такі інститути, як угоди, конференції, асоціації, які не є елементами держави. Але вони не є й структурами ринкової економіки. Це інститути громадянського суспільства. Сюди також входять профспілки, інститути соціального партнерства, товариства споживачів, екологічні рухи. Всі ці структури є активними учасниками та суб'єктами регулювання економічних і соціальних процесів. Коли говорять про трансформацію функцій держави в сучасному суспільстві, то в цьому разі йдеться про передачу функцій державного регулювання не ринку, а інститутам громадянського суспільства, які включаються в цей механізм.

Узагалі немає жодної розвинутої країни, де держава не брала б активної участі в регулюванні економічних процесів. З огляду на закономірності глобалізації світу, появу нових суб'єктів світової економіки та геополітики, нових центрів сили, особливості їх взаємодії і балансу недоцільно говорити про послаблення ролі держави. У нових умовах формуються і нові реалії, а отже, виникає інше середовище для функціонування національних держав. Держава стає наймогутнішим та найвідповідальнішим суб'єктом представництва й захисту національних інтересів країни.

Для України це особливо актуально в зв'язку з її особливим геополітичним положенням та своєрідністю історичного розвитку. Українська держава повинна стати головним суб'єктом і гарантом національного суверенітету, національних ін-

тересів, національного розвитку. Звертає на себе увагу необхідність розроблення і запровадження ефективної економічної політики. Ефективність такої політики залежить як від правильного вибору її напрямів і засобів, так і від жорсткості її застосування. Отже, для України функціонування державного механізму регулювання є необхідною умовою розвитку ринкової системи ведення господарства.

Методи державного регулювання економіки — це способи її впливу на всі суб'єкти підприємництва, інфраструктуру ринку, некомерційний сектор економіки з метою створення умов, що здатні забезпечити їхнє ефективне функціонування.

За формами впливу методи державного регулювання економіки поділяються на прямі та непрямі. Методи прямого впливу безпосередньо діють на діяльність господарюючих суб'єктів через посередництво прийняття законодавчих та нормативно-правових актів, цільових комплексних програм розвитку, встановлення державних замовлень, квот, надання ліцензій.

Методи непрямого регулювання мають опосередкований характер. Однак, і в цьому випадку, держава спонукає суб'єктів ринку до діяльності в напрямі державних пріоритетів. З цією метою використовуються важелі фіскальної, монетарної, інвестиційної та інших видів економічної політики.

Модель економічного кругообігу за участі держави (рис. 11.1) доповнюється ще одним сектором — сектором уряду. Держава бере участь у регулюванні економіки трьома способами: 1) збиранням податків; 2) здійсненням державних витрат; 3) регулюванням кількості грошей в економіці.

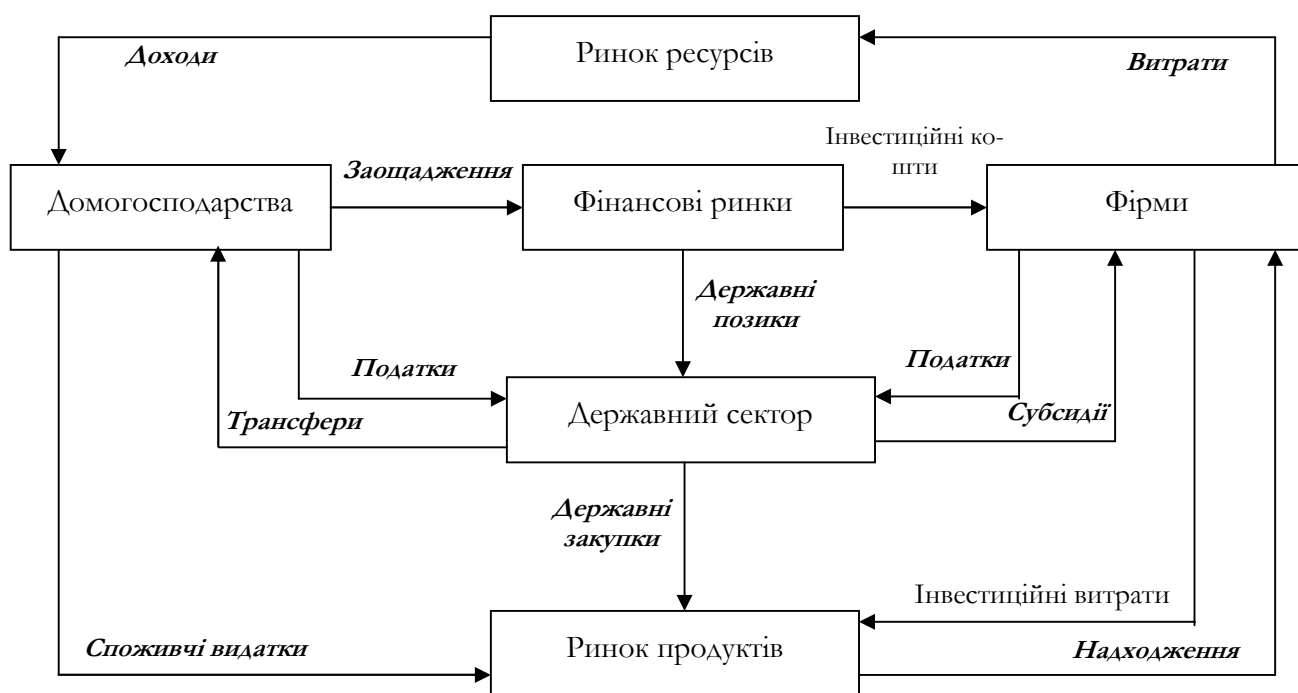

Рис. 11.1. Модель кругопотоку з урахуванням державного сектора

Отже, головна мета державного втручання в економічний розвиток — забезпечення безперервності процесу відтворення національного господарства як єдиного цілого, досягнення економічної ефективності на макрорівні. Її реаліза-

ція здійснюється через свідоме визначення суспільних потреб, можливостей і шляхів їх задоволення.

2. Національний ринок і держава

Використання державою важелів монетарної та фінансової політики впливає на стан національного ринку. **Національний ринок** – це сукупність соціально-економічних відносин у сфері обміну, за посередництвом яких здійснюється реалізація товарів та послуг, обіг капіталу, купівля-продаж робочої сили.

Сучасний національний ринок характеризується складною структурою й включає окремі елементи, які знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності (рис. 11.2).

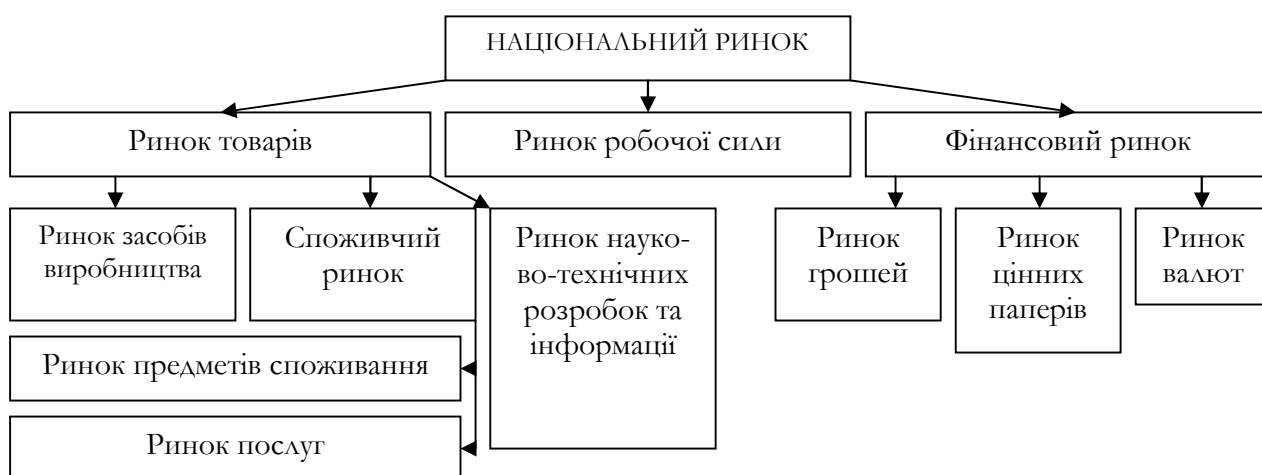

Рис. 11.2. Складові національного ринку

Суб'єкти національного ринку: державний сектор, підприємницький сектор, сектор домашніх господарств, сектор закордон, кожен із яких відіграє свою роль у ринкових відносинах, що забезпечує функціонування ринку.

Досягнення макроекономічної стабільності, що є важливим завданням у сфері економіки будь-якої країни, виявляється можливим завдяки взаємодії всіх суб'єктів національного ринку через їхнє прагнення до встановлення рівноваги. Саме це дозволяє забезпечити економічне зростання в національній економіці; повну зайнятість населення; стабільний рівень цін; досягнення рівноваги у зовнішньоекономічних зв'язках.

Визначити стан рівноваги на національному ринку можна за допомогою **моделі IS-LM**, яка була вперше викладена **Джоном Хіксом** у 1937 р.

Складовими моделі IS-LM є **крива IS**, яка відображує умови рівноваги на ринку товарів і платних послуг та **крива LM**, що показує зв'язок між пропозицією грошей та попитом на них на грошовому ринку. Оскільки відсоткова ставка впливає як на інвестиції, так і на попит на гроші, ця змінна пов'язує обидві частини моделі IS-LM.

Модель IS-LM відображає взаємозв'язки на ринках товарів і платних послуг та грошей у короткотерміновому періоді. Вона виходить із припущення, що ціни негнучкі, а національна економіка є закритою. Модель IS-LM ілюструє рівновагу товарного й грошового ринків і виявляє чинники, що визначають рівень доходу в національній економіці за незмінного рівня цін.

Крива IS відображає залежність між відсотковою ставкою й рівнем доходу в національній економіці за рівноваги на ринку товарів і платних послуг. Вона ілюструє обернену залежність між змінними, що використані для її побудови, і має від’ємний нахил. Крива показує ті комбінації відсоткової ставки і рівня доходу, які відповідають рівновазі на ринку товарів і платних послуг. В усіх точках кривої зберігається рівність інвестицій I та заощаджень S .

Залежність між доходом та рівноважною відсотковою ставкою відображає крива LM. В усіх точках цієї кривої попит на гроші дорівнює їх пропозиції.

Отже, у національній економіці вищий рівень доходу спричиняє більший попит на реальні грошові залишки, що підвищує рівноважну відсоткову ставку, яка врівноважує ринок грошей. Зі зростанням відсоткової ставки економічні суб’єкти меншу частину свого багатства зберігатимуть як гроші.

Крива LM відображає залежність між відсотковою ставкою та рівнем доходу, яка виникає за умови рівноваги на ринку грошей.

Графік рівноваги двох ринків у моделі IS-LM поєднує дві криві – криву “інвестиції-заощадження” IS та криву “ліквідність-гроші” LM.

У точці перетину кривих IS та LM досягається рівновага у національній економіці (рис. 11.3). Ця точка визначає відсоткову ставку i та рівень доходу Y , які задовольняють умови рівноваги як на ринку товарів і платних послуг, так і на ринку грошей, тобто у точці перетину цих кривих фактичні видатки дорівнюють запланованим, а пропозиція реальних грошових залишків дорівнює попиту на них.

Отже, модель IS-LM об’єднує елементи “хреста Кейнса” та теорії переваг ліквідності. Стан рівноваги у моделі IS-LM вказує відсоткову ставку та розмір доходу, які забезпечують рівновагу на обох ринках.

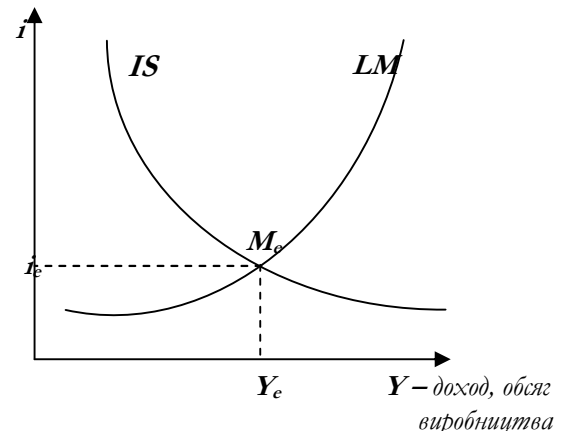

Рис. 11.3. Рівновага у національній економіці

2. Функції держави в економічній системі

Необхідність державного регулювання ринкової економіки визначається об’єктивно притаманними державі економічними функціями (табл. 11.1).

Таблиця 11.1

Функції держави в економіці

ФУНКЦІЇ	Створення правової бази функціонування економіки
	Забезпечення конкурентного простору та боротьба з монополізацією ринків
	Стабілізація економіки
	Соціально орієнтований розподіл ресурсів
	Перерозподіл доходів
	Регулювання “зовнішніх ефектів”
	Соціальний захист та соціальні гарантії

Однією з головних економічних функцій держави є створення **правової бази** та відповідних умов, необхідних для забезпечення функціонування національної економіки. Держава законодавчо визначає права власності, правовий статус підприємств, регулює взаємовідносини між підприємствами, постачальниками ресурсів та споживачами, роботодавцями та найманими працівниками, зовнішньоекономічну діяльність підприємств, установ тощо. До основних сфер діяльності держави належать: підтримання внутрішнього порядку, запровадження стандартів якості продукції та створення й забезпечення діяльності грошової системи для еквівалентного обміну товарів і послуг. Створення і вдосконалення законодавчо-правової бази і системи соціального захисту сприяє ефективному розподілу ресурсів, забезпеченню грошового обігу, конкурентного простору, гарантуванню соціального захисту і соціальних гарантій громадянам країни тощо.

Конкуренція є головним регуляторним механізмом ринкової економіки. Вона забезпечує діяльність виробників і постачальників ресурсів на користь споживачів. На відміну від конкуренції монополізація ринку створює умови, де кожен з товаровиробників може впливати на обсяг пропозиції та ціну товару чи послуги. Монополісти мають можливість використовувати ринкову ситуацію у власних інтересах всупереч інтересам суспільства, тобто обмежувати обсяг виробництва, навіть, якщо попит споживачів при цьому не задовольняється, запроваджувати високі ціни, отримуючи завдяки цьому сталі надприбутки. Така ситуація не є вигідною для суспільства, через це виникає необхідність контролю над монополіями. У більшості країн уряд здійснює контроль монополістів двома способами: у випадку “природних” монополій, тобто галузей, у яких технологічні та економічні умови унеможливають існування конкуренції, уряд створює **державні комісії** з метою регулювання цін і тарифів або запроваджує державну власність. Другим способом боротьби з монополіями є **антимонopolьне законодавство**, яке покликане зменшувати їх негативний вплив на споживачів.

Ринковій економіці притаманні деякі негативні процеси, які змушують уряд втручатися в її функціонування з метою послаблення наслідків. Так, за ринкової економіки існує нерівність у розподілі доходів членів суспільства. Високі доходи отримують ті, чия праця завдяки здібностям, здобутій освіті, досвіду забезпечує отримання більш високої оплати праці. Ті, хто володіє значним капіталом або землею, також отримують високі доходи. Однак, більшість членів суспільства отримує нижчі доходи. Крім того, багато людей похилого віку, осіб із фізичними й розумовими вадами, безробітних потребують соціального захисту через надто низький рівень доходів. Завданням держави є **зменшення нерівності в доходах**, що реалізується через державні програми та інші заходи уряду. **Основними важелями впливу на процес перерозподілу доходів можуть бути визнані:** 1) прогресивне оподаткування (вищі доходи оподатковуються за вищою ставкою з метою перерозподілу частини доходів багатших верств населення на користь бідніших); 2) державні трансферти (допомога, яка не повертається й не потребує надання будь-яких економічних послуг); 3) забезпечення соціальних гарантій – законодавчо встановлений урядом розмір мінімальної заробітної плати, рівень тарифів за житлово-комунальні послуги тощо.

Важливою функцією держави в економіці є також **регулювання “зовнішніх ефектів”**. “Зовнішні ефекти” у процесі виробництва чи споживання благ виникають тоді, коли частина витрат або вигод, пов’язаних із цим процесом,

надходить до третіх осіб, які не є їхніми безпосередніми продавцями чи покупцями. Якщо до третіх осіб переходять невідшкодовані витрати, то виникають “негативні зовнішні ефекти”. Коли промислові викиди потрапляють у річку або ґрунтові води, то зазнають шкоди особи, не пов’язані ні з виробництвом, ні зі споживанням цього виду промислової продукції. “Негативні зовнішні ефекти” спричиняють зменшення фактичних витрат підприємств-забруднювачів, із діяльністю яких вони пов’язані. З метою зменшення негативного впливу “зовнішніх ефектів” на суспільство уряд змушує підприємство відшкодовувати втрати, а не перекладати їх на суспільство. Держава може здійснити такі заходи: 1) запровадити спеціальні податки; 2) ухвалити законодавство, що забороняє чи обмежує забруднення довкілля; 3) стимулювати підприємства, які впроваджують новітні технології з метою збереження навколишнього середовища. Виробництво або споживання певних благ може забезпечувати третім особам чи суспільству загалом і “позитивні зовнішні ефекти”, за які не потрібно платити. Так, освіта вигідна індивідуально, оскільки збільшує шанси отримати вищі доходи. Однак, освіта приносить вигоду й суспільству. Економіка в цілому виграє від освіченішої та продуктивнішої робочої сили.

Сучасний стан економічних відносин потребує виконання державою такої важливої функції як **стабілізація економіки**. Уряд покликаний допомагати досягти повної зайнятості та стабільного рівня цін. Сукупні видатки на придбання продукції, яка вироблена національною економікою, можуть бути нижчими або перевищувати той їхній рівень, за якого досягаються повна зайнятість і стабільний рівень цін. Це породжує такі негативні суспільні явища як безробіття та інфляції. Уряд може збільшувати або зменшувати власні видатки, запроваджувати податки, здійснювати інші заходи з метою впливу на сукупні видатки країни, а, отже, й на стан економіки.

Держава організовує виробництво товарів і послуг, які не продукує приватний сектор економіки. Вона створює умови для розвитку сільського господарства, зв’язку, транспорту, визначає видатки на оборону, науку, формує програми розвитку освіти, охорони здоров’я тощо, розподіляючи наявні обмежені ресурси країни **соціально орієнтовано**.

Важливим аспектом у діяльності держави є також забезпечення **соціального захисту й соціальних гарантій** шляхом гарантування мінімальної заробітної плати, пенсій за віком, інвалідністю, допомоги по безробіттю, субсидій та адресної допомоги малозабезпеченим верствам населення тощо.

Однак, державне втручання в економіку з метою подолання недоліків ринкового механізму не завжди забезпечує досягнення бажаних результатів. За деяких обставин економічна діяльність держави може спричинити зниження ефективності економіки. Критики змішаної економіки використовують недоліки урядової політики як аргументи проти державного втручання в економіку. Проте, світова практика господарювання засвідчила об’єктивну необхідність виконання державою всіх важливих функцій щодо регулювання економіки.

Короткі висновки

1. Економічна функція держави полягає в формуванні правових основ функціонування економіки; забезпеченні конкурентного простору діяльності господарюючих суб’єктів; перерозподілі доходів; стабілізації економіки; регулюванні “зовнішніх ефектів” та боротьбі з монополізацією ринків; усуненні недо-

ліків ринкового саморегулювання; соціально орієнтованому розподілі ресурсів та соціальному захисті населення країни.

2. За формами впливу методи державного регулювання економіки поділяються на прямі та непрямі. Методи прямого впливу безпосередньо діють на діяльність господарюючих суб'єктів. Методи непрямого регулювання мають опосередкований характер.

3. Національний ринок являє собою сукупність соціально-економічних відносин у сфері обміну за умови державного регулювання процесів реалізації товарів, послуг, обігу капіталу, купівлі-продажу робочої сили.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть роль держави в економіці на сучасному етапі розвитку.
2. Назвіть методи державного регулювання економіки.
3. Місце держави в моделі економічного кругообігу?
4. Назвіть суб'єкти національного ринку.
5. Яка модель дає можливість визначити рівновагу національного ринку?
6. Охарактеризуйте основні функції держави в економіці.
7. Ваші міркування щодо ефективності здійснення функцій держави в економіці України?

Радимо прочитати:

1. Горін Н. В. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності: Навч. посіб. / Н. В. Горін. – К.: Знання, 2007. – 214 с.
2. Гриньова В. М. Державне регулювання економіки: Підручник / В. М. Гриньова, М. М. Новікова. – К.: Знання, 2008. – 330 с.
3. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. / Л. І. Дідківська, Л. С. Головка. – К.: Знання, 2007. – 214 с.
4. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. / Д. М. Стеченко – К.: Знання, 2006. – 262 с.
5. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки : Підручник / Л. А. Швайка. – К.: Знання, 2008. – 462 с.

Економічні афоризми

- ❖ *Бізнес уряду - триматися подалі від бізнесу - доти, поки бізнес не буде потребувати урядової допомоги.*

Вілл Роджерс

- ❖ *Будь-який уряд, подібно будь-якій сім'ї, може протягом року витратити трохи більше, ніж заробив. Але й ви і я, ми знаємо, що продовження такої звички означає зубожіння.*

Франклін Делано Рузвельт

- ❖ *Я б зволів, щоб мій народ глузував з моєї скупості, чим плакав від моєї марнотратності.*

Оскар II, король Швеції

- ❖ *Там, де люди можуть індивідуально забезпечувати себе, уряд не повинне втручатися.*

Авраам Лінкольн

Частина 2. ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА (Березіна Л.М.)

1. Податково-бюджетна політика.
2. Види та ефективність фінансової політики.

1. Податково-бюджетна політика

Фінансова, або податково-бюджетна, політика – це сукупність заходів уряду, спрямованих на зниження безробіття, інфляції та досягнення потенційного обсягу виробництва через механізми впливу на податки, державні видатки, або через поєднання цих механізмів.

Економічна довідка Податки з'явилися у глибокій давнині разом з появою владних структур. У східних слов'ян першою формою податків були добровільні підношення своїх племен і данина з чужих. З розвитком держави розвивалися і податки, адже вони є платою суспільства за виконання державою її функцій. Вже Монтеस्क'є, А.Сміт, Д. Рікардо розглядали податки як плату за ті вигоди, які платник податків отримує від держави, наприклад за охорону особи та майна.

До кінця XIX ст. податкова політика мала переважно фінансову спрямованість; до податкового регулювання окремих соціально-економічних процесів держава вдавалася лише за особливих обставин. Але вже наприкінці XIX - на початку XX ст. податкова політика перетворюється на постійний інструмент державного регулювання економіки.

За допомогою фінансової політики уряд може змінювати структуру національної економіки, зменшувати циклічні коливання, досягати повної зайнятості, сприяти економічному зростанню, впорядковувати державні фінанси тощо.

У кейнсіанській моделі фінансова політика розглядається як найбільш ефективний засіб макроекономічної стабілізації, тому що державні витрати безпосередньо впливають на розмір сукупного попиту і чинять сильний мультиплікативний вплив на споживчі витрати. Одночасно податки достатньо ефективно впливають на споживання й інвестиції. У класичній моделі фінансовій політиці приділяється другорядна роль у порівнянні з монетарною, тому що фінансові заходи викликають ефект витиснення і сприяють підвищенню рівня інфляції, що значно знижує їхній стимулювальний ефект.

Основними функціями фінансової політики є:

- вплив на стан господарських процесів;
- перерозподіл національного доходу;
- нагромадження ресурсів з метою фінансування економіки.

Фінансова політика пов'язана з формуванням державного бюджету. Вона передбачає цілеспрямоване регулювання податків і державних видатків з метою досягнення певних макроекономічних завдань. **Податки і державні видатки** – основні інструменти фінансової політики.

Податки за економічним змістом виступають як фінансові відносини між державою і платниками податків з метою створення загальнодержавного фонду грошових коштів, необхідних для виконання державою своїх функцій.

Державні видатки являють собою видатки на споживання в державному секторі; державні інвестиції; трансферти державному сектору; відсотки за державними боргами.

Державний бюджет – це баланс доходів і видатків держави, який ухвалюється на фінансовий рік. Основні джерела доходів державного бюджету: податки; власні доходи держави від виробничої та інших видів діяльності; платежі за ресурси, які, згідно діючого законодавства, належать державі; позики через випуск державних цінних паперів.

Статистична інформація щодо виконання державного бюджету України свідчить, що за період 2002-2007 рр. доходи головного фінансового документа країни зросли з 61,9 млрд. грн. до 219,9 млрд. грн. Видатки державного бюджету також мали тенденцію до зростання від 60,3 млрд. грн. до 227,6 млрд. грн. При цьому профіцит державного бюджету спостерігається лише в 2002 р. Решта років характеризується зростанням дефіциту бюджету з 506,7 млн. грн. до 7701,7 млн. грн., тобто з 0,2 % до 1,1 %.

Після проголошення незалежності Україна розробила власне податкове законодавство, яке визначило її податкову систему. **До податкової системи** кожної країни належать **суб'єкти оподаткування**, тобто ті, хто сплачує податки, – фізичні та юридичні особи (підприємства, організації) та **об'єкти оподаткування** – прибуток підприємств, заробітна плата робітників, вартість майна, виборг фірми, кількість землі тощо. **Одиниця оподаткування** – це одиниця виміру об'єкта оподаткування (наприклад, для податку на доходи – гривня). **Податкова ставка** – це законодавчо встановлений розмір податку на одиницю оподаткування.

Податки поділяються на такі види:

- **пропорційні**, коли ставка оподаткування є однаковою і не залежить від розміру доходу;
- **прогресивні**, коли ставки оподаткування зі збільшенням доходу зростають;
- **регресивні**, коли податкова ставка зі збільшенням доходу знижується.

Основні групи податків: прямі та непрямі.

Прямі податки стягуються безпосередню з фізичних та юридичних осіб. В Україні такими податками є прибутковий податок з громадян, податок з прибутку підприємств та ін.

Непрямі – це податки, що встановлюються на товари та послуги і включені в їхню ціну. До таких податків в Україні належать акцизи, податок на додану вартість, мито. Непрямі податки сплачують ті громадяни і фірми, які купують оподатковувані товари й послуги.

Уряд мобілізує кошти до державного бюджету, головним чином, через податки. Державний бюджет України містить чимало статей видатків, які можна згрупувати у шість основних напрямів:

- 1) національна оборона;
- 2) утримання державного апарату;
- 3) фінансування бюджетного сектора економіки;
- 4) соціальні видатки;
- 5) фінансування розвитку економіки;

б) відсотки за державний борг.

Обсяг кожного з напрямів видатків установлюється в законодавчому порядку і відбиває політику уряду.

Державний бюджет має бути збалансованим, тобто **видатки мають дорівнювати доходам**. Якщо доходи перевищують видатки, то має місце надлишок, або **профіцит** бюджету; якщо видатки більші за доходи, то виникає дефіцит бюджету. Майже всі країни, за небагатьма винятками, мають нині дефіцит державного бюджету.

Відношення суми дефіциту до розміру ВВП, виражене у відсотках, називають **рівнем дефіцитності бюджету**. Якщо такий рівень становить 2-3%, ситуація не є критичною, якщо більший, то підризуються підвалини стабільності економіки.

Основні способи збалансування дефіцитного державного бюджету:

1. **Підвищення податків**, яке має свої межі. У короткотерміновому періоді збільшення податкових ставок може збільшити надходження до державного бюджету. Однак у довготерміновому періоді залежність доходів держави від податків описує крива Лаффера (рис. 11.4).

Крива Лаффера свідчить, що за нульових податкових ставок жодних податкових надходжень не буде. Якщо ж податки сягнуть 100%, ніхто не матиме бажання працювати в офіційній економіці і вся національна економіка стане тіньовою. Податкові надходження до бюджету припиняться. Якщо податкові ставки зростають від нуля, то податкові надходження збільшуються. За певного рівня ставок податків (чимало економістів вважають, що він становить близько 40 %) суб'єкти починають менше працювати в офіційній економіці та спрямовують свою активність у тіньову економіку. Тоді державні податкові надходження фактично зменшуватимуться, навіть якщо податкові ставки зростатимуть. Отже, рівень оподаткування, або податковий тягар у національній економіці, що нерідко вимірюється середньою податковою ставкою (відношенням реальної суми усіх податків до величини доходів фірм і домогосподарств), на думку фахівців, впливає на поведінку економічних суб'єктів і величину податкових надходжень.

2. **Додаткова емісія грошей, або сеньйораж**. Держава випускає додаткову кількість грошей і віртуально отримує додаткові доходи. Це дуже зручний для уряду метод збалансування бюджету. Однак він має величезний недолік – викликає інфляцію.

3. **Позики, які** найчастіше використовують для врівноваження доходів і видатків держави. З метою отримання позики уряд випускає і продає державні цінні папери, натомість отримуючи гроші. Цей метод не викликає інфляції, але призводить до виникнення державного боргу. Через певний проміжок часу виникає необхідність викупити державні цінні папери, а також щорічно сплачувати відсотки. Окрім внутрішньої позики існує можливість позичити гроші за кордоном через міжнародні та іноземні фонди, установи, фірми тощо.

2. Види та ефективність фіскальної політики

Податки, державні закупівлі, трансферти і позички використовуються держа-

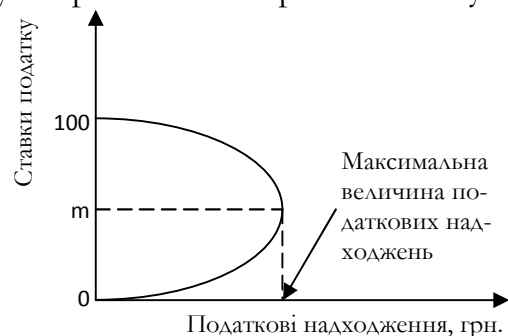

Рис. 11.4. Крива Лаффера

вою для підтримки ділової активності та розподілу фінансових ресурсів таким чином, щоб забезпечити економічне зростання і соціальну справедливість. З цією метою використовують різні види фіскальної політики (табл. 11.2)

Таблиця 11.2

Види фіскальної політики

Види	Зміст заходів
Стимулююча	Збільшення державних видатків та скорочення податків
Стримуюча	Скорочення державних видатків та збільшення податків
Дискреційна	Спеціальні заходи, які забезпечують цілеспрямовані зміни в розмірі державних видатків, податків, сальдо державного бюджету
Недискреційна	Механізми ринкової економіки, дія яких відбувається без здійснення спеціальних економічних заходів з боку уряду

Розрізняють **стимулюючу** та **стримуючу** фіскальну політику. **Фіскальна політика**, що охоплює збільшення державних видатків та скорочення податків з метою розширення сукупного попиту в економіці в період циклічного спаду, називається **стимулюючою фіскальною політикою**. Стабілізація економіки в умовах інфляційного надлишкового сукупного попиту, який виникає внаслідок циклічного підйому, забезпечується за допомогою **стримуючої фіскальної політики**, а саме: скорочення державних видатків та збільшення податків.

Фіскальна політика може бути **дискреційною** та **недискреційною**. **Дискреційна фіскальна політика** – це система заходів, яка передбачає цілеспрямовані зміни в розмірі державних видатків, податків і сальдо державного бюджету. Дискреційна фіскальна політика використовується державою для активної протидії циклічним коливанням. З метою стимулювання сукупного попиту в період економічного спаду уряд цілеспрямовано створює дефіцит державного бюджету, збільшуючи державні видатки або знижуючи податки. Відповідно, в період підйому цілеспрямовано створюється бюджетний надлишок.

При **недискреційній (автоматичній) фіскальній політиці** бюджетний дефіцит та бюджетний надлишок виникають автоматично, внаслідок дії автоматичних стабілізаторів економіки. **Автоматичні (“вбудовані”) стабілізатори** – це такі механізми ринкової економіки, дія яких згладжує циклічні коливання без здійснення спеціальних економічних заходів з боку уряду. Такими стабілізаторами є прогресивна податкова система і трансфертні платежі, насамперед, система страхування по безробіттю. Зміна вказаних величин внаслідок циклічних коливань сукупного доходу спричиняє збільшення чистих податкових надходжень у періоди зростання ВВП і до їхнього зменшення у фазі економічного спаду.

Проведення активної фіскальної політики ускладнюється труднощами макроекономічного прогнозування, які виникають внаслідок недосконалості економічної інформації, мінливості економічних очікувань тощо. Окрім того, фіскальна політика має значний внутрішній лаг – час від моменту зміни економічної ситуації до моменту прийняття відповідних урядових рішень, оскільки застосування фіскальних заходів передбачає досить довге обговорення на законодавчому рівні.

Щоб забезпечити певну стабільність фіскальної політики і зменшити вплив політичного бізнес-циклу та некомпетентних рішень на її проведення, економісти пропонують дотримуватися “твердого курсу” фіскальної політики відповідно з правилом “збалансованого бюджету”, тобто, державний бюджет має збалансовуватися або щорічно, або в довгостроковому періоді. Разом з тим, слід визнати, що проведення “твердого курсу” фіскальної політики не завжди є ефективним. Так, спрямованість фіскальної політики на щорічне збалансування бюджету зменшує ступінь “автоматичної” стабільності економіки, призводить до частих коливань податкових ставок, які зменшують інвестиційну активність, а також перерозподіляє поточні доходи економічних агентів на користь майбутніх поколінь. З погляду на стабілізацію економіки, ефективнішим є збалансування державного бюджету в довгостроковому періоді, яке може відбуватися на циклічній або на функціональній основі. Така політика дозволяє підтримувати економічну стабільність не лише за рахунок дії “автоматичних” стабілізаторів, а й за допомогою “згладжування податків”, тобто утримання їх на постійному рівні з метою зменшення негативного впливу податків на економічну ситуацію.

Під впливом державних видатків та податкових надходжень створюється **мультиплікативний ефект** на доход Y . Причина полягає в тому, що, у відповідності із функцією споживання, вищий рівень доходу призводить до вищого рівня споживання. Оскільки зростання державних видатків збільшує доход, це також збільшує рівень споживання, що, в свою чергу, сприяє подальшому зростанню доходу і, відповідно, подальшому збільшенню рівня споживання. Таким чином, **зростання державних видатків призводить до значно більшого зростання доходу.**

Співвідношення $\Delta Y / \Delta G$ називається **мультиплікатором державних видатків** і показує, у скільки разів зростає доход за умови збільшення державних видатків на одну одиницю.

Мультиплікатор державних видатків визначається за формулою:

$$\mu_G = \frac{\Delta Y}{\Delta G} = \frac{1}{1 - MPC}. \quad (11.1)$$

На рівноважний рівень доходу впливає також зміна податкових надходжень. Зменшення податків на величину ΔT відразу збільшить використовуваний дохід $(Y - T)$ на величину ΔT і, відповідно, споживання – на величину $MPC \times \Delta T$. Подібно до збільшення державних видатків, *зменшення податків також створює мультиплікативний ефект на доход.* Сукупний ефект для доходу під впливом зміни податків дорівнює:

$$\mu_T = -\frac{\Delta Y}{\Delta T} = -\frac{MPC}{1 - MPC}. \quad (11.2)$$

Цей вираз є **податковим мультиплікатором**; він показує, на скільки одиниць зміниться сукупний доход у відповідь на зміну податків на одну одиницю.

Заслуговують на увагу такі моменти:

- якщо державні видатки і податкові надходження зростають на одну й ту ж величину, то й рівноважний рівень виробництва зростає на ту ж величину. В цьому випадку мова йде про **мультиплікатор збалансованого бюджету**, який завжди дорівнює одиниці:

$$\mu_{G=T} = 1;$$

- мультиплікативний ефект від скорочення податків слабший, ніж при збільшенні державних видатків, що доводиться алгебраїчно:

$$\mu_g = \frac{1}{1 - MPC} \cdot \frac{MPC}{1 - MPC} = \mu_t \quad (11.3)$$

Така різниця має вирішальне значення для вибору інструментів фінансової політики у різних фазах економічного циклу. Якщо фінансова політика орієнтована на розширення державного сектора, то з метою подолання циклічного спаду мають збільшуватися видатки держави, які створюють сильніший стимулюючий ефект. За необхідності стримування інфляційного підйому застосовується збільшення податків, що є відносно м'яким обмежувальним заходом. Коли фінансова політика спрямована на підтримку приватного сектора, то у фазі циклічного спаду мають скорочуватися податки, а у фазі циклічного підйому – обмежуватись державні видатки, що дає змогу досить швидко знизити рівень інфляції й стабілізувати економічну ситуацію.

З метою оцінки впливу фінансової політики на бюджет використовуються **концепції бюджету повної зайнятості та циклічного бюджету**.

Бюджет повної зайнятості (структурний бюджет) визначається рівнем сальдо бюджету (дефіциту або надлишку), який мав би місце за поточного реального рівня державних видатків і податкових надходжень в умовах потенційного рівня випуску в економіці. Зміна бюджету повної зайнятості показує напрям, у якому фінансова політика буде впливати на зміну сукупного попиту в економіці.

Циклічний бюджет відбиває вплив ділового циклу на державний бюджет, тобто вказує, яким чином фаза економічного циклу впливає на доходи, видатки і сальдо бюджету. Циклічний дефіцит залежить від дії автоматичних стабілізаторів.

У період спаду виробництва, коли рівень безробіття перевищує природний, виникає циклічний дефіцит. Тоді загальний дефіцит визначається сумою циклічного і структурного дефіцитів. У період піднесення загальний дефіцит визначається різницею між структурним і циклічним дефіцитом.

Фінансування дефіциту державного бюджету за допомогою запозичень веде до виникнення **державного боргу**, тобто нагромадження суми позичених урядом коштів для фінансування економіки. Він може бути **внутрішнім** (заборгованість держави своїм власним громадянам, які тримають внутрішні державні облігації) та **зовнішнім** (заборгованість держави організаціям та громадянам інших країн).

Основні негативні економічні наслідки державного боргу:

- скорочення споживання і заощадження населенням країни;
- збільшення податків для обслуговування державного боргу, що є анти-стимулом економічної активності;
- перерозподіл доходу на користь власників державних облігацій, це означає, що за умови збільшення державного боргу відсоткові платежі, як складова частина бюджетних видатків, збільшуються. Отже, державний борг збільшує бюджетний дефіцит.

При бюджетному профіциті державний борг може частково погашатися. Витрати на погашення боргу збільшуються із зростанням відсоткових ставок. Державний борг також можливо погасити через додаткову емісію грошей, але ціною такого погашення буде збільшення темпів інфляції.

Таким чином, **податки і державні видатки** є основними *інструментами фінансової політики*, а **бюджетний процес** передбачає *балансування державних доходів і видатків*.

В Україні ще необхідні значні зусилля вчених та практиків щодо утвердження сучасних принципів податкової політики держави. Суть їх можна визначити так:

- рівень податкової ставки повинен установлюватися з урахуванням можливостей платника податків, тобто рівня його доходів, отже податок на прибуток повинен бути прогресивним;
- оподаткування доходів має носити однократний характер;
- сплата податків має носити обов'язковий характер;
- система й процедура сплати податків повинні бути простими, зрозумілими й зручними для платників й економічними для установ, які збирають податки;
- податкова система має бути гнучкою і такою, що легко адаптується до мінливих суспільно-політичних і економічних умов;
- податкова система має забезпечувати розумний перерозподіл створюваного валового внутрішнього продукту і бути ефективним інструментом державного регулювання економіки.

Короткі висновки

1. Податково-бюджетна (фінансова) політика являє собою сукупність заходів уряду, спрямованих на зниження безробіття, інфляції та досягнення потенційного обсягу виробництва. Вона пов'язана з формуванням державного бюджету. Податки та державні видатки є основними знаряддями податково-бюджетної політики.

2. У залежності від впливу на стан розвитку економіки використовують стимулюючу та стримуючу фінансову політику. Фінансова політика, що спрямована на розширення сукупного попиту в економіці в період циклічного спаду, називається стимулюючою. Стабілізація економіки забезпечується за допомогою стримуючої фінансової політики.

3. Фінансова політика може бути дискреційною та недискреційною. Дискреційна фінансова політика передбачає цілеспрямовані зміни в розмірі державних видатків, податків і сальдо державного бюджету. Недискреційна (автоматична) фінансова політика забезпечується дією автоматичних стабілізаторів економіки.

Питання для самоконтролю

1. Що являє собою фінансова політика держави?
2. Вкажіть основні функції фінансової політики.
3. Охарактеризуйте основні види та групи податків.
4. Що таке державний бюджет?
5. Назвіть основні способи збалансування державного бюджету.
6. Охарактеризуйте види фінансової політики.
7. Що є головними інструментами фінансової політики?
8. Ефективність фінансової політики в Україні та можливі шляхи подолання недоліків.

Радимо прочитати

1. Б'юкенен Д. М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави / Д. М. Б'юкенен, Р. А. Мактрейв; [пер. з англ. А. Іщенка]. — К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2004. — 175 с. (Актуал. світ. дискусії)
2. Державні фінанси в розвиткових та перехідних країнах / [пер. з англ. Р. Ткачука]. — К.: К.І.С., 2006. — 400 с.
3. Карлін М. І. Державні фінанси України: Навч. посіб. / М. І. Карлін. — К.: Знання, 2008. — 348 с.
4. Куценко Т. Ф. Бюджетно-податкова політика: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / Тамара Федорівна Куценко. — К.: КНЕУ, 2002. — 256 с.
5. Лютий І. О. Податки на споживання в економіці України: монографія / І. О. Лютий, А. Б. Дрига, М. О. Петренко. — К.: Знання, 2005. — 335 с.
6. Педь І. В. Непрямі податки в податковій системі України: Навч. посіб. / І. В. Педь. — К.: Знання, 2008. — 348 с.
7. Педь І. В. Податкова система. Економіко-правова характеристика податків : Навч. посіб. / І. В. Педь. — К.: Знання, 2008. — 348 с.
8. Педь І. В. Податкові і соціальні збори в податковій системі України: Навч. посіб. / І. В. Педь. — К.: Знання, 2008. — 366 с.
9. Соколовська А. М. Податкова система держави: теорія і практика становлення: монографія / А. М. Соколовська. — К.: Знання, 2004. — 454 с.

Економічні афоризми

❖ *Будь-якій нації варто мати таку податкову систему, що виглядає так, начебто хтось придумав її для себе навмисно.*

В. Симон

❖ *Єдино гарний бюджет - збалансований.*

А. Сміт

❖ *Вироблення бюджету є мистецтвом рівномірного розподілу розчарувань.*

М.Станс

❖ *Складати збалансований бюджет — все рівно що захищати свою доброчесність, потрібно навчитися говорити «ні».*

Р. Рейган

❖ *Податки — нерви держави.*

Цицерон

❖ *Податки — це ціна, яку ми платимо за цивілізоване суспільство.*

О. Холмз

Частина 3.

МОНЕТАРНА ПОЛІТИКА

(Песцова-Світалка О.С.)

Монетарна (грошово-кредитна) політика здійснюється центральним банком країни шляхом регулювання пропозиції грошей. Вона являє собою комплекс заходів у сфері грошового обігу, кредиту, направлених на регулювання економічного зростання, стримування інфляції та забезпечення стабільності національної грошової одиниці, врегулювання зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу

1. Банківська система: зміст, рівні, функції.
2. Цільова спрямованість та види монетарної політики.
3. Знаряддя монетарної політики.
4. Передавальний механізм та ефективність монетарної політики

1. Банківська система: зміст, рівні, функції

Банківська система – це сукупність банків і банківських інститутів, що існують у тій чи іншій країні в певний історичний період і є складовою кредитної системи.

Розбудова банківської системи в Україні почалася після прийняття у 1991р. Закону “Про банки і банківську діяльність”. Законом були визначені основні принципи побудови і функціонування банківської системи, які відповідають вимогам ринкової економіки. Відповідно до закону в країні започатковано **дворівневу банківську систему**. Банком першого рівня визначено **Національний банк України (НБУ)**, а **банками** другого рівня – **комерційні банки**. Комерційні приватні банки переведені на договірні відносини з клієнтами, на них покладена відповідальність за наслідки діяльності (рис. 11.5).

Банківська система	Центральний (Національний) банк	<i>Перший рівень</i>
	Комерційні банки	<i>Другий рівень</i>

Рис. 11.5. Будова банківської системи

Перший рівень банківської системи становить центральний (Національний) банк, який відповідає за підтримання стабільності національних грошей і функціонування банківської системи.

На другому рівні перебувають комерційні банки, виконують активні (надання позичок, інвестування) й пасивні (залучення вкладів) операцій та надають банківські послуги.

Комерційний банк – це фінансово-кредитний інститут, який поряд із розміщенням поточних депозитів зберігає строкові та заощаджувальні їх різновиди, надає підприємствам та індивідам позики виконує інші фінансові операції.

Комерційні банки практично в усіх розвинутих країнах, як і спеціалізовані фінансово-кредитні інститути, здійснюють операції з обслуговування населення і фірм, що свідчить про універсалізацію банківської діяльності. На сьогодні в Україні діє понад 170 комерційних банків. Комерційні банки створюють, як правило, на акціонерній та пайовій основі шляхом об'єднання капіталів їх засновників-акціонерів.

Економічна довідка

Першими позикодавцями були міняйли, які в північноіталійських містах ставили на ринкових майданах лавки (італ. *banco*), і тому їх називали *bancheri*, тобто банкіри. Якщо клієнтам такого *banchero* здавалося, що він їх ошукав, вони розбивали його лавку на друзки (збанкрутілий банк по-італійському називають *banca rotta*, тобто “розтрощена лавка”).

Основними функціями комерційних банків є кредитно-розрахункове, касове та інші види банківського обслуговування юридичних і фізичних осіб.

Центральний банк – це орган державного грошово-кредитного регулювання економіки, розробки та проведення державної грошово-кредитної політики, наділений монопольним правом емісії банкнот та правом управління грошово-кредитною системою країни.

Національний банк України у відповідності із Законом України “Про Національний банк України” є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, її емісійним центром, проводить єдину державну політику в галузі грошового обігу, кредиту, зміцнення грошової одиниці, організує міжбанківські розрахунки, координує діяльність банківської системи в цілому, визначає курс грошової одиниці відносно валют інших країн. Національний банк визначає вид грошових знаків, їх номінал, відмінні ознаки і систему захисту. НБУ зберігає резервні фонди грошових знаків, дорогоцінні метали та золотовалютні запаси, накопичує золотовалютні резерви і здійснює операції з ними та банківськими металами. Національний банк України встановлює порядок визначення облікової ставки та інших процентних ставок за своїми операціями, дає дозвіл на створення комерційних банків шляхом їх реєстрації та видає ліцензії на виконання банківських операцій, встановлює банкам та іншим фінансово-кредитним установам нормативи обов'язкового резервування коштів.

Правовий статус, принципи організації і діяльності Національного банку України визначені Конституцією України та Законом України “Про Національний банк України”. Національний банк України є юридичною особою, має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності та перебуває у його повному господарському віданні і статутний капітал у розмірі 10 млн. грн., який є державною власністю і служить для забезпечення зобов'язань Національного банку України.

Економічна довідка

Інститут центрального банку бере свій початок від створення Англійського банку в 1694 р. Англійський банк був заснований королівською хартією, згідно з якою він отримав статус першого в країні акціонерного товариства (*public bank*) і першого банку, що наділений депозитними і емісійними функціями. До XIX ст. банк виконував функції, аналогічні функціям інших банків. Згідно з банківським актом 1844 р. він поступово перетворюється в емісійний банк, а у XX ст. набуває статусу центрального банку. У різних країнах цей банк називається по-різному із застосуванням таких означень, крім центрального, як національний, державний, резервний, або має скорочену назву – Банк Японії, Банк Франції. Центральні банки можуть мати різну форму власності: державну (наприклад, Німецький федеральний банк, Банк Англії); акціонерну, з участю держави у формуванні капіталу (наприклад, Банк Японії); акціонерну, – без участі держави у формуванні капіталу (наприклад, федеральні резервні банки у США).

Згідно з Конституцією України, прийнятою в 1996 р., **основною функцією** центрального банку держави - Національного банку України - є забезпечення стабільності грошової одиниці - гривні. На виконання своєї основної функції Національний банк сприяє дотриманню стабільності банківської системи, а також, у межах своїх повноважень, - цінової стабільності.

Національний банк виконує і інші функції:

- відповідно до розроблених Радою Національного банку України Основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику;
- монопольно здійснює емісію національної валюти України та організує її обіг;
- виступає кредитором останньої інстанції для банків і організує систему рефінансування;
- встановлює для банків правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна;
- організовує створення та методологічно забезпечує систему грошово-кредитної і банківської статистичної інформації та статистики платіжного балансу;
- визначає систему, порядок і форми платежів, у тому числі між банками;
- визначає напрями розвитку сучасних електронних банківських технологій, створює, координує та контролює створення електронних платіжних засобів, платіжних систем, автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації;
- здійснює банківське регулювання та нагляд;
- веде Державний реєстр банків, здійснює ліцензування банківської діяльності та операцій у передбачених законами випадках;
- складає платіжний баланс, здійснює його аналіз та прогнозування;
- представляє інтереси України в центральних банках інших держав, міжнародних банках та інших кредитних установах, де співробітництво здійснюється на рівні центральних банків;
- здійснює валютне регулювання та організовує і здійснює валютний контроль за банками та іншими фінансовими установами, які отримали ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій;
- забезпечує накопичення та зберігання золотовалютних резервів та здійснення операцій з ними та банківськими металами тощо.

Банківська система України за своєю структурою, організацією і механізмом функціонування відповідає загалом сучасним вимогам. Проте її реформа далека від завершення. Головними питаннями при цьому є запровадження ефективного механізму регулювання банківської системи з боку НБУ, налагодження комерційних, партнерських стосунків з клієнтами, розвиток конкуренції між банками тощо.

2. Цільова спрямованість та види монетарної політики

Ключовим суб'єктом монетарної (грошово-кредитної) політики є держава, яка відповідає за створення в країні найсприятливіших для економічного і соціального розвитку монетарних умов. Цю місію держави виконують через уповноважені органи – центральні банки.

Головним *суб'єктом монетарної політики* держави є Національний банк, який здійснює грошову емісію та регулює грошово-кредитну діяльність комерційних банків.

Об'єкти монетарної політики можна розділяти на віддалені (кінцеві) та наближені (безпосередні). Віддаленими є реальний сектор економіки та соціальна сфера. Безпосередніми об'єктами виступають ті змінні грошового ринку, через які монетарні імпульси здійснюють вплив на віддалені об'єкти. Це, зокрема, маса грошей, ціна грошей, валютний курс.

Механізм монетарної політики в Україні остаточно сформувався в інституційному аспекті з прийняттям у 1999 р. Закону “Про Національний банк України”. Цим законом у системі НБУ створено окрему самостійну структуру – Раду НБУ, яка є одним з двох керівних органів центрального банку (Рада та Правління) і призначена насамперед для визначення та формування грошово-кредитної політики. До повноважень Ради у сфері монетарної політики відносять:

- розроблення основних засад монетарної політики;
- здійснення контролю за виконанням основних засад монетарної політики;
- надання рекомендацій Правлінню НБУ стосовно внесення змін у певні напрями діяльності НБУ з метою успішного виконання основних засад монетарної політики;
- застосовування відкладального вето щодо окремих рішень Правління НБУ, виконання яких може суперечити основним засадам монетарної політики;
- внесення рекомендацій Кабінету Міністрів України щодо поліпшення впливу на стан грошово-кредитної сфери через його податкову політику і політику державних запозичень.

Метою монетарної політики – є досягнення на національному ринку рівноваги, що характеризується повною зайнятістю та відсутністю інфляції. **Суть цієї політики** полягає в регулюванні обсягу грошової пропозиції для стабілізації економіки.

Цілі монетарної політики можна розподілити на стратегічні (кінцеві), проміжні, поточні (тактичні) (рис. 11.6).

Стратегічними є цілі, що визначені як ключові в загальноекономічній політиці держави. Ними можуть бути: зростання виробництва, зростання зайнятості, стабілізація цін, зменшення інфляції, збалансування платіжного балансу. Кожна з цих цілей настільки важлива для суспільства, що владні структури можуть ставити перед собою завдання одночасно реалізувати їх усі чи більшу їх частину.

Проміжні цілі монетарної політики полягають у таких змінах певних економічних процесів, які сприятимуть досягненню стратегічних цілей. Використання проміжних цілей дозволяє узгодити кінцеві цілі з знаряддями монетарної політики. Конкретний вибір проміжного цільового орієнтиру визначається тим,

наскільки стало він пов'язаний з кінцевими цілями грошово-кредитної політики у конкретній економічній ситуації.

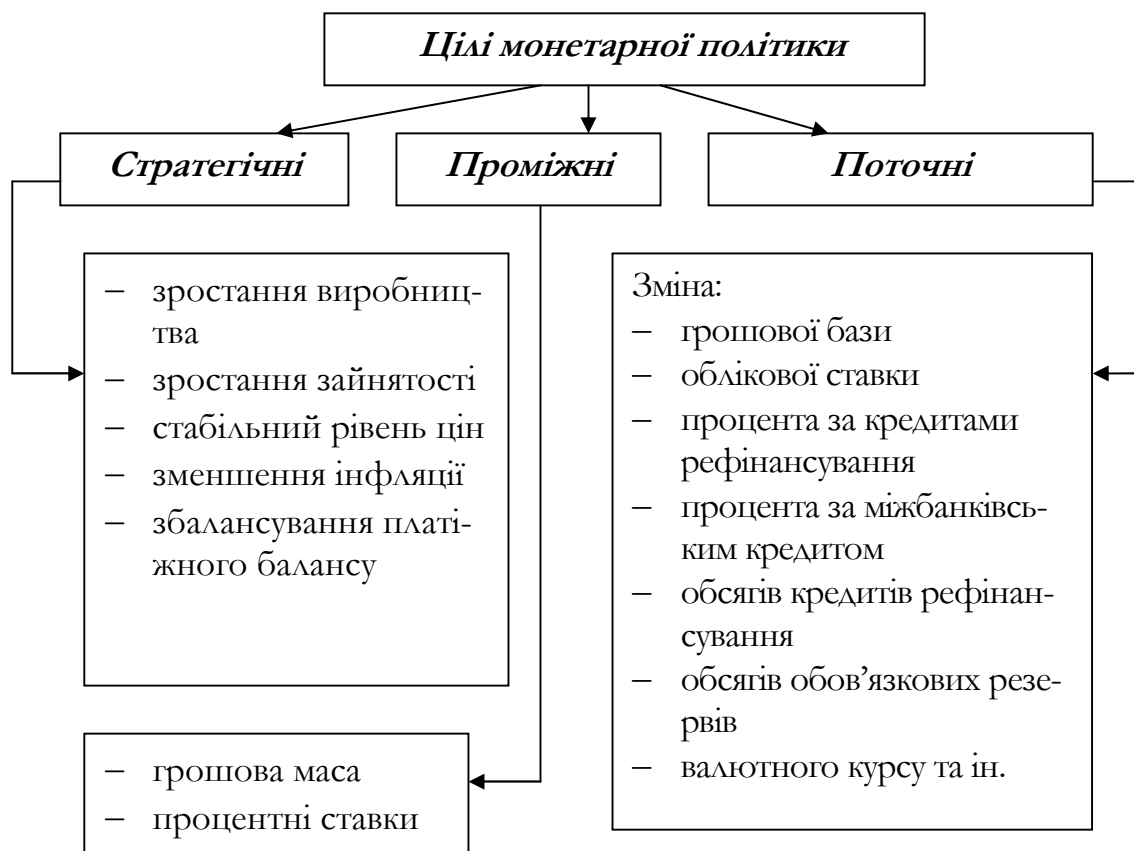

Рис. 11.6. Цільова спрямованість монетарної політики

Однак і проміжні цілі не є об'єктом безпосереднього впливу центрального банку. Його інструменти не мають прямого виходу і на ці цілі, і йому доводиться шукати ще більш конкретні змінні монетарної сфери, через вплив на які можна їх досягати. Набір таких змінних називають **поточними (або тактичними) цілями** монетарної політики. В умовах України до поточних цілей можна віднести зміну грошової бази, облікової ставки, проценту за кредитами рефінансування, процента за міжбанківським кредитом, обсягів кредитів рефінансування, обсягів обов'язкових резервів, валютного курсу та ін.

Центральний банк вибирає залежно від конкретної економічної ситуації одну із стратегічних цілей. Нею, як правило, є стабілізація цін (чи погашення інфляції), оскільки якраз вона найбільше відповідає головному призначенню центрального банку – підтримувати стабільність національних грошей. І через розв'язання цього завдання центральний банк сприяє досягненню інших стратегічних цілей. Проте щоразу виникає складна проблема узгодження стратегічних цілей монетарної та загальноекономічної політики.

Економічна довідка у 1991–1993 рр. пріоритетними цілями загальноекономічної політики, у тому числі монетарної, визнавалося стримування темпів падіння виробництва. Їй

була підпорядкована й монетарна політика НБУ, що перетворилася в політику емісійного підтримування економіки. Неминучим наслідком стала гіперінфляція, рівень якої досяг апогею в 1993 р. У 1994–1996 рр. НБУ, усвідомивши свою особливу відповідальність за стан монетарної сфери, почав послідовно відстоювати, як свою стратегічну ціль, подолання інфляції та стабілізацію цін. Проте ця ціль не була належним чином узгоджена з іншими стратегічними цілями економічної політики. Уряд та Верховна Рада, визнаючи на словах антиінфляційну стратегію НБУ, фактично не залучили інструментів конкурентної та структурної політики, гальмуючи процеси приватизації та реструктуризації виробництва. Цілі економічного зростання не були підтримані немонетарними заходами, що призвело до хронічного падіння виробництва та зайнятості, поглиблення платіжної кризи, погіршення фінансового стану економіки на тлі істотного зниження темпів інфляції, забезпеченого переважно монетарними заходами НБУ.

Складність проведення монетарної політики зумовлена тим, що центральний банк не в змозі одночасно стабілізувати грошову масу і процентну ставку, якщо попит на гроші змінюється. Розглянемо модель грошового ринку в короткостроковому періоді. Згідно цієї моделі, нахил кривої пропозиції грошей залежить від варіантів монетарної політики.

Жорстка монетарна політика спрямована на фіксацію або підтримку стабільного обсягу грошової маси в економіці (табл. 11.3).

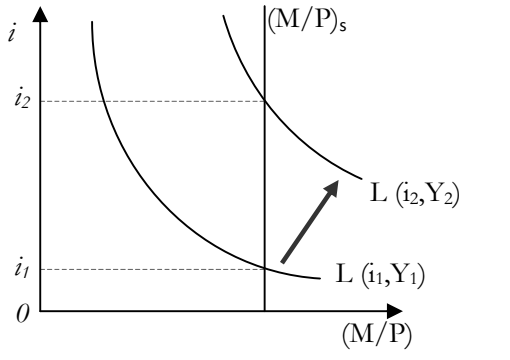
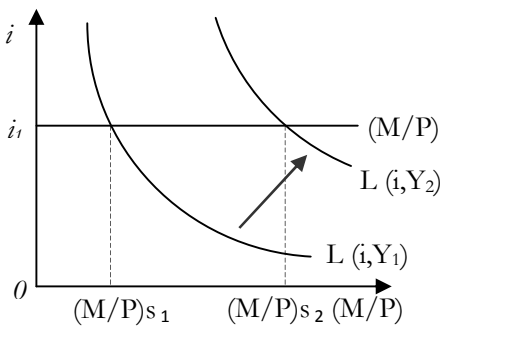
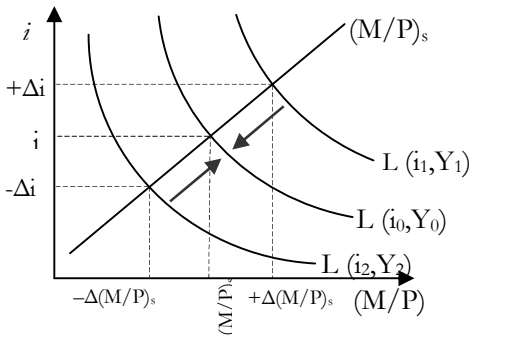
Гнучка монетарна політика – політика центрального банку, за якої проміжною ціллю є фіксація або підтримка процентних ставок на певному рівні, оскільки їх коливання негативно впливають на інвестиційні видатки, а через мультиплікатор видатків – на всю національну економіку. Центральний банк застосовує і проміжний вид монетарної політики (табл. 11.3).

Вибір варіантів монетарної політики залежить від причин зміни попиту на гроші. Якщо зростання попиту на гроші пов'язане насамперед з інфляційним зростанням цін, то найкращою буде жорстка грошово-кредитна політика, яка стримує зростання грошової маси. Якщо зміна попиту на гроші спричинена нестабільною швидкістю обігу грошей, то для стабілізації грошового ринку пропозиція грошей повинна змінюватися обернено до змін швидкості обігу грошей. У цьому випадку найкращий вид політики – гнучка грошово-кредитна політика.

Залежно від характеру впливу на основні макроекономічні змінні – обсяг національного виробництва, рівні інфляції та безробіття – економісти розрізняють два типи монетарної політики – експансійна (стимулювальну) і рестрикції (стримувальну) (табл. 11.4).

Експансійна політика полягає в довільному, швидкому зростанні пропозиції грошей, завдяки чому гроші стрімко «дешевшають», а інфляція набуває високих темпів. Тому цю політику називають ще *політикою інфляції*, або політикою **“дешевих грошей”**. На етапі розгортання експансійної політики послаблюються контроль і обмеження на емісійну діяльність та операції з рефінансування центрального банку, на кредитну діяльність комерційних банків.

Види монетарної політики

Види	Графічне зображення	Сутність
Жорстка	 Жорстка монетарна політика	За жорсткої монетарної політики зростання попиту на гроші призводить до зростання процентної ставки, а зниження попиту на гроші спричиняє падіння процентної ставки, оскільки центральний банк підтримує пропозицію грошей на певному рівні. У цьому випадку пропозиція грошей у моделі грошового ринку зображується у вигляді вертикальної кривої
Гнучка	 Гнучка монетарна політика	Зі збільшенням попиту на гроші їхня пропозиція зростатиме, і навпаки, зі зменшенням попиту – зменшуватиметься. Пропозицію грошей Центральний банк регулює так, щоб підтримати певний рівень номінальної процентної ставки. Пропозиція грошей у моделі грошового ринку в цьому випадку характеризується горизонтальною кривою
Проміжна	 Проміжний вид монетарної політики	Проміжному видові монетарної політики відповідає висхідна крива пропозиції грошей. При зміні попиту на гроші пропозиція грошей змінюється, але в обсязі, недостатньому для підтримки процентних ставок на фіксованому рівні. Тобто зростання попиту на гроші супроводжується зростанням і пропозиції грошей, і ставки процента

Монетарна політика за спрямованістю та мірою впливу регулятивних заходів на пропозицію грошей

Типи та сутність	Заходи	Спрямування	Наслідки
Експансійна політика (політика інфляції, або політика “дешевих грошей”) – полягає у швидкому зростанні пропозиції грошей	Зниження норми обов’язкового резервування, облікової ставки, ставки рефінансування, ставки на ринку міжбанківського кредиту тощо	Стимулювання ділової активності, економічного зростання та скорочення безробіття шляхом зростання кредитних вкладень у реальний сектор, зростання інвестицій та обсягів виробництва, кількості робочих місць та зайнятості	Довготривале проведення такої політики призводить до безконтрольного нарощування пропозиції грошей та високої інфляції
Політика рестрикції (обмеження) (політика дефляції, або “дорогих грошей”) - полягає в різкому скороченні пропозиції грошей, зменшенні їх маси в обороті	Обмеження грошово-кредитної емісії, жорсткість умов та зниження обсягів рефінансування центральним банком комерційних банків	Зменшенням обсягів кредитування суб’єктів господарювання та населення. Що призводить до скорочення інвестицій, спаду виробництва та зростання безробіття	Гальмуванням інфляції політика рестрикції послаблює ділову активність, знижує зайнятість, знижує темпи економічного зростання чи навіть скорочує обсяги виробництва

Політика рестрикції (обмеження) полягає в різкому скороченні пропозиції грошей, зменшенні їх маси в обороті. Застосовується, зазвичай, в умовах високої інфляції з тим, щоб загальмувати подальше розкручування інфляційної спіралі. У таких умовах монетарна рестрикція супроводжується ужорсточенням фіскально-бюджетних заходів впливу на кон’юнктуру ринку: підвищенням рівня оподаткування, зменшенням податкових пільг, скороченням бюджетних витрат і бюджетного дефіциту тощо. Тому політика рестрикції має протилежний щодо політики інфляції вплив на економіку і її ще називають політикою дефляції, або **“дорогих грошей”**.

Грошово-кредитну політику можна класифікувати і за характером стратегічної мети, що слугує цільовим монетарним орієнтиром. Такою метою може бути грошова маса в обороті, тоді монетарну політику називають **режимом монетарного таргетування**. Якщо цільовим орієнтиром визначається валютний курс, то монетарна політика може називатись **режимом валютного (курсового) таргетування**. З 80-х років минулого століття широкого застосування набу-

ваш рівень інфляції як цільовий орієнтир, а тому відповідна монетарна політика дістала назву **режиму інфляційного таргетування**.

Поглибити розуміння монетарної політики держави можна за допомогою моделі сукупного попиту – сукупної пропозиції. У темі 4, визначаючи положення кривої сукупного попиту, ми припускали, що грошову пропозицію фіксовано. Розширення пропозиції грошей переміщує криву сукупного попиту праворуч. Велика грошова пропозиція дозволяє досягти великого реального обсягу виробництва за будь-якого даного рівня цін. Скорочення пропозиції грошей, навпаки, переміщує криву сукупного попиту ліворуч. Якщо економіка знаходиться в стані спаду і характеризується майже горизонтальним кейнсіанським відрізком кривої сукупної пропозиції, політика дешевих грошей перемістить криву сукупного попиту із положення AD_1 в положення AD_2 і сильно вплине на реальний обсяг виробництва і зайнятість, але майже не вплине на рівень цін (рис. 11.7).

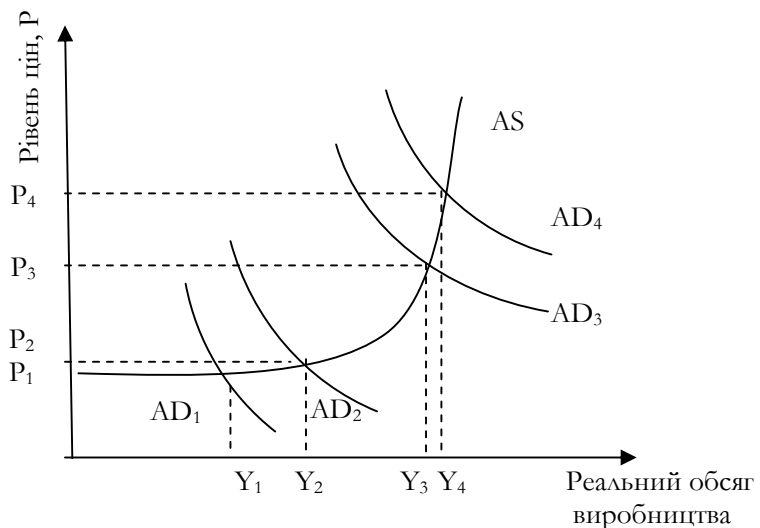

Рис. 11.7. Монетарна політика і модель AD – AS

Якщо ж економіка уже досягла повної зайнятості або наближена до цього, то збільшення сукупного попиту майже не вплине на реальний обсяг ВВП і зайнятість. Однак воно приведе до істотного зростання рівня цін з P_3 до P_4 . На рис. 11.7 показано переміщення сукупного попиту з AD_3 в положення AD_4 на класичному відрізку кривої сукупної пропозиції. Політика “дешевих” грошей недоречна, коли економіка досягла стану повної зайнятості.

Таким чином, на майже горизонтальному відрізку кривої сукупної пропозиції політика “дешевих” грошей впливає в основному на реальний обсяг ВВП і зайнятість, а не на рівень цін. На майже вертикальному класичному відрізку політика “дешевих” грошей недоречна, оскільки вона спричинює інфляцію і дасть досить незначне або взагалі не вплине на зростання реального обсягу виробництва і зайнятість. Вплив політики “дорогих” грошей на економіку ускладнює негнучкість цін до зниження і ставок заробітної плати.

3. Знаряддя монетарної політики

Центральний банк проводить монетарну політику за допомогою **знарядь прямого та непрямого регулювання**. Основними знаряддями прямого регулювання пропозиції грошей, які здебільшого використовуються у країнах з перехідною економікою та таких, що розвиваються, є обмеження обсягів кредитів, що надаються певним галузям; пряме регулювання процентної ставки; обмеження величини кредитів для окремих банків. Ці знаряддя ефективно спрацю-

вують тільки в короткостроковому періоді, вони дають змогу не допускати надмірного створення грошей банками грошей.

Тривале застосування інструментів прямого регулювання пропозиції справляє несприятливі впливи на розвиток національної економіки: зменшення рівня конкуренції між банками, підривається посередницька функція банків, створюється структура наданих банками кредитів тощо. Тому у розвинутій ринковій економіці застосовують **знаряддя непрямого регулювання пропозиції грошей**, до яких належать: операції на відкритому ринку, зміна рівня норми обов'язкових резервів, визначення рівня облікової (дисконтної) ставки (табл. 11.5).

Таблиця 11.5

Знаряддя (інструменти) монетарної політики

Знаряддя	Вплив на пропозицію грошей
Операції на відкритому ринку	Коли центральний банк купує цінні папери на відкритому грошовому ринку, резерви комерційних банків збільшуються. Якщо комерційні банки надаватимуть у позику більше грошей, то пропозиція грошей у національній економіці зросте. Продаж центральним банком цінних паперів справляє протилежні наслідки
Облікова (дисконтна) ставка	Зі зниженням облікової ставки зростає попит комерційних банків на кредити центрального банку, що збільшує резерви банківської системи та обсяги кредитування економіки і в кінцевому підсумку пропозицію грошей. Підвищення облікової ставки справляє протилежні наслідки
Норма резервування	Підвищення норми резервування збільшує величину обов'язкових резервів, що їх повинні зберігати банки. Тобто надлишкові резерви комерційних банків переводяться в обов'язкові, що зменшує здатність комерційних банків до створення грошей через надання позик. Водночас підвищення норми резервування означає зниження грошового мультиплікатора, а це звужує пропозицію грошей

Операції на відкритому ринку – найбільш важливий метод, з точки зору регулювання пропозиції грошей. **Суть цього методу полягає в купівлі-продажу Національним банком урядових цінних паперів на відкритому ринку.** У процесі купівлі-продажу цих паперів Національний банк вступає у відносини з комерційними банками, нефінансовими фірмами і населенням, купуючи або продаючи урядові цінні папери.

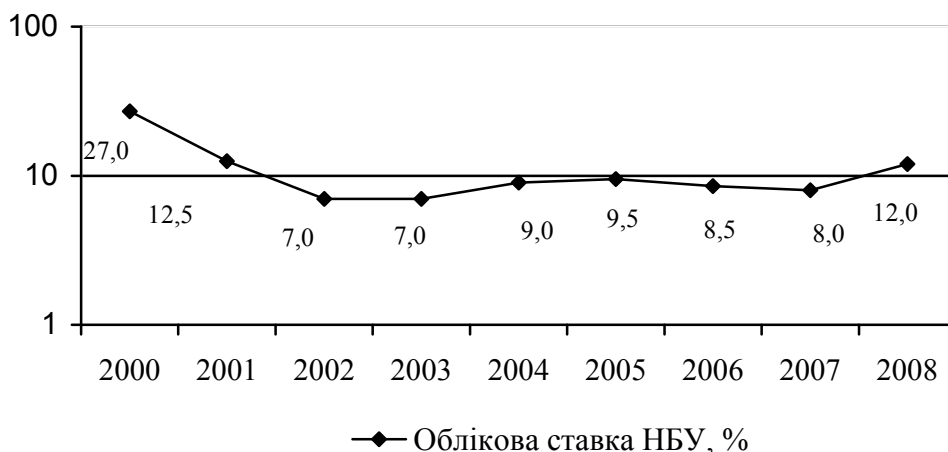
Як купівля, так і продаж державних цінних паперів впливають на надлишкові резерви комерційних банків. Якщо центральний банк купує державні облігації на відкритому ринку, резерви комерційних банків збільшуються. Коли центральний банк продає цінні папери на відкритому ринку, резерви комерційних банків зменшуються. Отже, пропозиція грошей в економіці звужується.

Комерційні банки часто беруть гроші в позику в центрального банку, за що він стягує процент. Процентну ставку, за якою центральний банк надає по-

зики комерційним банкам, називають **обліковою**, або **дисконтною ставкою**. В Україні її називають **ставкою рефінансування**.

Підвищення облікової ставки знижує заінтересованість комерційних банків в отриманні додаткових резервів через позику центральному банку. Тому підвищення облікової ставки зужує пропозицію грошей в економіці. Навпаки, зниження облікової ставки заохочує комерційні банки до отримання додаткових резервів через позику в центральному банку. Пропозиція грошей в економіці збільшується.

Економічна довідка Облікова ставка Національного банку України (на кінець періоду), %

Центральний банк може впливати на здатність створювати гроші, змінюючи норму резервування. **Норма резервування** – це відсоток депозитів (вкладів), які комерційні банки повинні тримати в центральному банку у вигляді обов'язкових резервів.

Зниження норми резервування зменшує обов'язкові резерви, переводячи їх у надлишкові, що збільшує здатність банків створювати гроші через надання позик. Водночас зниження норми резервування означає зростання розміру грошового мультиплікатора.

4. Передавальний механізм та ефективність монетарної політики

Ефективність монетарної політики залежить насамперед від надійності передавального механізму між монетарними змінами та змінами обсягів виробництва (ВВП). **Передавальний механізм монетарної політики** – це канали, через які зміни в пропозиції грошей впливають на реальний сектор економіки.

Дія цього механізму була і є предметом гострих суперечок в економічній науці передусім між монетаристами та кейнсіанцями, що негативно позначається на практиці грошово-кредитного регулювання.

Монетаристи визнають пропозицію грошей єдиним чинником впливу на сукупний попит, а усі інші (немонетарні) чинники монетаристи вважають похідними від пропозиції грошей, а вплив їх на сукупний попит обмежують сферою впливу зміни пропозиції грошей. Швидкість обігу грошей на думку монетаристів, є відносно стабільною, і тому зміна пропозиції грошей повинна прямо

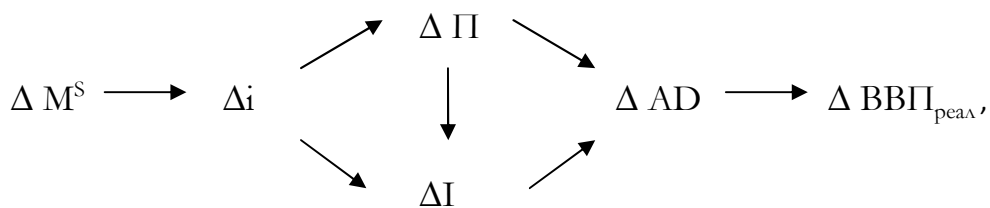
пропорційно впливати на обсяг сукупного попиту незалежно від того, яку конкретну його складову вона зачіпає (споживчу чи інвестиційну). Для забезпечення стабільної кон'юнктури ринку вони вважали достатнім підтримувати на стабільному рівні пропозицію грошей. Змінювати останню можна лише залежно від зміни потреб розвитку обсягів виробництва, а отже дуже виважено і передбачено. Тому передавальний механізм у трактуванні монетаристів можна визначити так:

$\Delta M^S \rightarrow \Delta AD \rightarrow \Delta P \rightarrow \Delta BBП_{\text{реал}}$

де M^S – пропозиція грошей; AD – сукупний попит; P – середній рівень цін; $BBП_{\text{реал}}$ – реальний обсяг валового внутрішнього продукту.

Виходячи з такого розуміння передавального механізму, монетаристи радять органам монетарного управління забезпечувати зміну пропозиції грошей у відповідності до запланованої динаміки обсягів виробництва (грошове правило Фрідмана). Якщо обсяг ВВП, що склався, менший природного рівня, тобто є резерви для його зростання, то збільшення пропозиції грошей адекватно бажаному збільшенню ВВП само по собі забезпечить досягнення цієї мети. При такій монетарній політиці не повинно бути циклічних коливань кон'юнктури ринку, підприємницької активності та інфляції. Тобто проводити монетарну політику за таким передавальним механізмом можна за заздалегідь визначеними правилами, за дотримання яких повинні відповідати центральні банки.

Кейнсiанцi розглядають пропозицію грошей як один із багатьох чинників, які можуть змінювати сукупний попит (фіскально-бюджетні чинники, зміна вартості цінних паперів та майна, діловий та споживчий оптимізм та ін.). Вирішальну роль у ньому вони відводять не зміні пропозиції грошей самій по собі, а одному з її наслідків – зміні процентної ставки, від якої залежить зміна норми прибутку та інвестиційного попиту агентів реального сектору, а отже, усього сукупного попиту. Передавальний механізм у кейнсiанському трактуванні є значно складнішим і виглядає наступним чином:

де Δi – рівень процентної ставки; $\Delta П$ – норма прибутку; ΔI – обсяг інвестиційних витрат; ΔAD – обсяг сукупного попиту.

Відрізняються й практичні рекомендації кейнсiанцiв для органів монетарного управління – оперативно і рішуче змінювати пропозицію грошей у напрямку, протилежному стихійним циклічним коливанням ринкової кон'юнктури задля її стабілізації. Такі коливання для кейнсiанцiв є неминучими, оскільки сукупний попит, на їхню думку, формується під впливом не тільки пропозиції грошей, а й багатьох немонетарних чинників. А тому зміни пропозиції грошей у механізмі кейнсiанцiв не можуть бути передбачуваними і повинні здійснюватися

в міру виникнення потреби, а їх монетарна політика повинна здійснюватися дискретно.

Сучасне розуміння механізму монетарної політики містить широкий діапазон каналів впливу грошово-кредитної політики на економічну систему. Найважливіші з них: ефект процентних ставок, ефект багатства, ефект валютного курсу. Враховуючи зближення позицій монетаристів і кейнсіанців та основні складові впливу монетарної політики, узагальнюючу схему передавального механізму можна подати так, як показано на рис. 11.8.

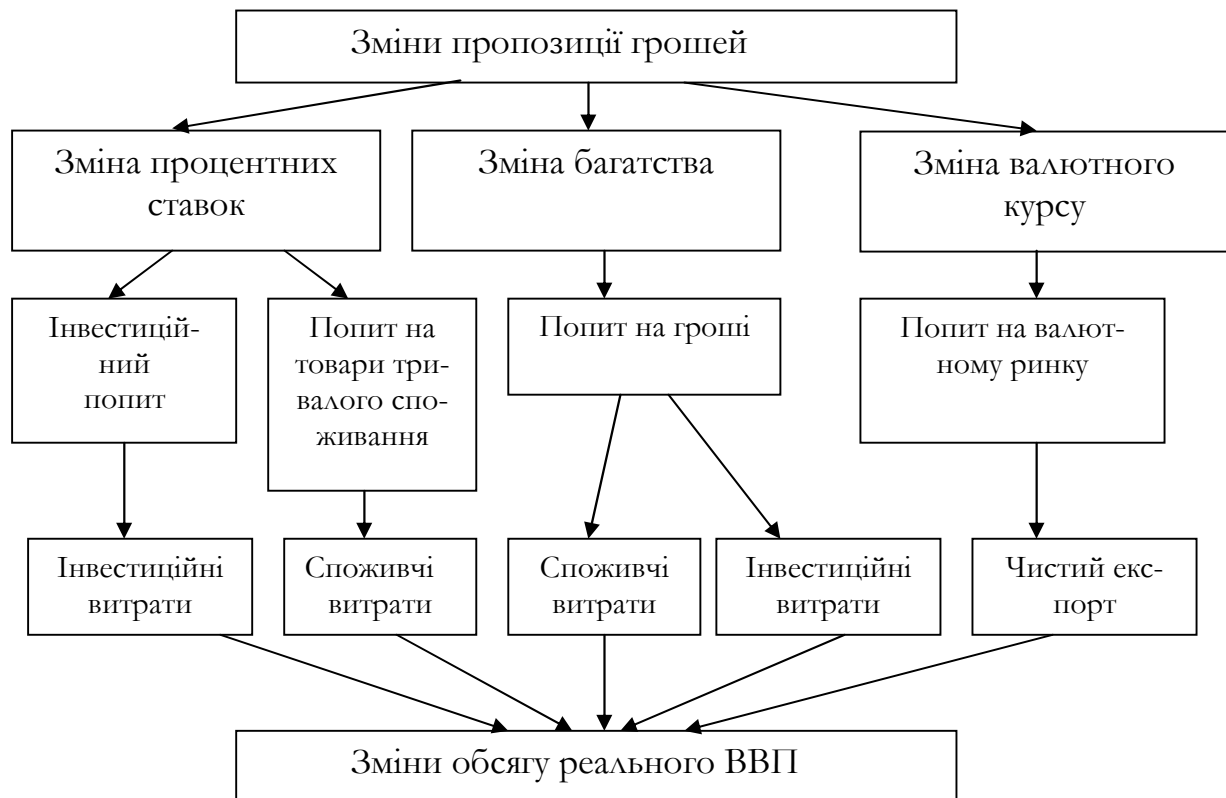

Рис. 11.8. Схема передавального механізму монетарної політики

Подальші дослідження кейнсіанців дозволили отримати нові канали впливу пропозиції грошей на економічне зростання. Найвагоміший внесок у ці дослідження зробив лауреат Нобелівської премії Франко Модільяні. У кінцевому підсумку було виявлено додаткові складові передавального механізму, а саме: доступність кредитів, теорія q Тобіна, асиметричний інформаційний вплив, вплив процентних ставок на споживчі товари тривалого користування, вплив багатства, вплив ліквідності, вплив валютного курсу на чистий експорт. Проведений Модільяні розрахунок впливу пропозиції грошей на обсяг ВВП на базі моделі передавального механізму, що включала майже всі названі складові (модель MPS), показав високий позитивний результат.

Представники монетаристського напрямку теж провели аналогічний розрахунок на підставі своєї моделі передавального механізму (моделі Сент-Луса) й одержали результат, дуже близький до одержаного Модільяні на базі моделі

MPS. Цей збіг результатів послуговував подальшому зближенню позицій кейнсіанців і монетаристів у трактуванні передавального механізму. Виявляється, що у своїй теоретичній основі та за кінцевими результатами впливу вони однакові.

Ефективність монетарної політики залежить не тільки від надійності передавального механізму, а й від незалежності центрального банку від виконавчої влади та від довіри економічних суб'єктів до його політики.

Для аналізу впливу незалежності центрального банку на ефективність монетарної політики обчислюють **індекс незалежності центрального банку**, який базується на таких показниках, як тривалість повноважень його керівництва, можливості впливу виконавчої влади на правління центрального банку, частота контактів між урядом і центральним банком, межі участі центрального банку у справі кредитування державного сектора, способи розв'язання проблем дефіциту державного бюджету, та інших офіційних характеристиках банку, що зафіксовані у його статуті. Відтак науковці дійшли висновку про наявність залежності між ступенем свободи дій центрального банку і темпом зростання загального рівня цін. Чим вищий ступінь незалежності центрального банку, то нижчі темпи інфляції в країні.

Таким чином, монетарна політика є одним із основних знарядь стабілізаційної політики у країнах з розвинутою ринковою економікою. А в умовах фінансової нестабільності та значної інфляції навіть незначні прорахунки у монетарній політиці здатні спричинити негативні соціально-економічні наслідки.

Короткі висновки

1. В Україні запроваджено дворівневу банківську систему. Банком першого рівня визначено Національний банк (центральный), а банками другого – комерційні банки. Центральний банк є органом державного грошово-кредитного регулювання економіки, розробки та проведення державної монетарної політики, наділений монопольним правом емісії банкнот та правом управління грошово-кредитною системою країни.

2. Суть монетарної політик полягає у регулюванні обсягу грошової пропозиції для стабілізації економіки. Головним суб'єктом монетарної політики є Національний банк. Кінцевими об'єктами є реальний сектор економіки та соціальна сфера, а безпосередніми об'єктами виступають маса грошей, ціна грошей, валютний курс.

3. Стратегічними цілями монетарної політики є забезпечення економічного зростання, зайнятості, стабілізації цін, змін інфляції та збалансування платіжного балансу. Проміжні цілі дозволяють узгодити стратегічні (кінцеві) з інструментами монетарної політики і охоплюють грошову масу і процентні ставки. До поточних цілей відносять зміну грошової бази, облікової ставки, проценту за кредитами рефінансування, процента за міжбанківським кредитом, обсягів кредитів рефінансування, обсягів обов'язкових резервів, валютного курсу та ін.

4. Складність проведення монетарної політики зумовлена тим, що центральний банк не в змозі одночасно стабілізувати грошову масу і процентну ставку, якщо попит на гроші змінюється. У зв'язку з цим можливі три варіанти такої

політики, за яких центральний банк визначає нахил кривої пропозиції грошей: гнучка, жорстка та проміжна монетарна політика.

5. Центральний банк проводить монетарну політику за допомогою знарядь прямого та непрямого регулювання. Основними знаряддями прямого регулювання пропозиції грошей, які здебільшого використовуються у країнах, що розвиваються, є обмеження обсягів кредитів, що надаються певним галузям; пряме регулювання процентної ставки; обмеження величини кредитів для окремих банків. Тривале застосування інструментів прямого регулювання пропозиції грошей справляє несприятливі впливи на розвиток національної економіки. Тому у розвинутій ринковій економіці застосовують знаряддя непрямого регулювання пропозиції грошей, до яких належать: операції на відкритому ринку, зміна рівня норми обов'язкових резервів, визначення рівня облікової (дисконтної) ставки.

6. Монетарна політика реалізується через складний механізм взаємозв'язку між монетарними змінними і змінами обсягів реального ВВП, який називається передавальним механізмом монетарної політики. Ефективність монетарної політики залежить від надійності передавального механізму та від рівня незалежності центрального банку.

Питання для самоконтролю

1. В чому полягає мета монетарної політики центрального банку?
2. Чому центральний банк є головним суб'єктом монетарної політики?
3. Які основні функції виконує центральний банк?
4. Назвіть стратегічні, проміжні та тактичні цілі монетарної політики. Як вони узгоджуються між собою?
5. За допомогою яких трьох знарядь непрямої дії центральний банк впливає на пропозицію грошей?
6. Чому центральний банк не в змозі одночасно стабілізувати грошову масу і процентні ставки в національній економіці?
7. В яких випадках центральний банк проводить політику “дорогих” і “дешевих” грошей?
8. Розкрийте сутність передавального механізму монетарної політики?
9. Наведіть алгоритм монетарної моделі передавального механізму монетарної політики і дайте їй оцінку.
10. Розкрийте передавальний механізм монетарної політики у кейнсіанському трактуванні.
11. Чим визначається ефективність монетарної політики?

Радимо прочитати:

1. Грошово-кредитна політика в Україні / В. С. Стельмах, А. О. Єліфанов, Н.І.Гребенюк, В. І. Міщенко. – К.: Знання, 2003. – 422 с.
2. Кравець В. М. Західноєвропейський банківський бізнес: становлення і сучасність / В. М. Кравець, О.В. Кравець. – К.: Знання, 2003. – 470 с.
3. Лютий І. О. Податки на споживання в економіці України: монографія / І. О.Лютий, А.Б. Дрига, М.О. Петренко. – К.: Знання, 2005. – 335 с.

4. Мишкін Фредерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / С. Фредерік Мишкін– К.: Основи, 1999. – 963 с.
5. Міщенко В. І. Реорганізація та реструктуризація комерційних банків: Навч. посіб. / В. І. Міщенко, А. В. Шаповалов. – К.: Знання, 2002. – 216 с.
6. Міщенко В. І. Центральні банки: організаційно-правові засади: Навч. посіб. для студентів ВНЗ / В. І. Міщенко, В. А. Кротюк. – К.: Знання, 2004. – 372 с.
7. Остапшин Т.П. Основи банківської справи. Курс лекцій / Т.П. Остапшин. – К.: МАУП, 1999. – 112 с.
8. Центральний банк та грошово-кредитна політика: Підручник / А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук та ін.; за ред. А. М. Мороза, М. Ф. Пуховкіної. – К.: КНЕУ, 2005. – 556 с.

✎ Економічні афоризми

- ❖ *Три речі можуть звести людину з розуму: кохання, марнославство та вивчення проблем грошового обігу.*
У. Ліф
- ❖ *Ось правило, що здатне застерегти банкіра від витрат, якщо він не наслідуватиме його: "Ніколи не позичай гроші тим, кому вони поки що не потрібні".*
О. Неш
- ❖ *Банківська справа може вважатися кар'єрою, що поглинає людину цілком.*
Дж. К. Олбрайт
- ❖ *Зльоти й падіння - просте відображення результатів коливань термінів кредиту щодо точки їхньої рівноваги.*
Дж. М. Кейнс
- ❖ *Банк - це місце, де Вам позичають парасольку в ясну погоду, а потім просять повернути, коли починається дощ.*
Р. Фрост
- ❖ *Банки надають послуги суспільству, позбавляючи його від віслюків, які кричать на всіх кутах, що здоров'я та щастя – це все, а гроші не мають ніякого значення.*
О. Неш
- ❖ *Хто кладе свої гроші в банк, не повинен забувати, що він просто сидок, а віжки в руках банку.*
В. Швебель
- ❖ *Банк є установа, де можна зайняти гроші, якщо є засоби переконати, що ти їх не потребуєш.*
М. Твен

Тема 12. ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

(Березіна Л.М.)

Частина 1.

СВІТОВІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

На всіх історичних етапах розвитку держави зовнішньоекономічна діяльність впливала на вирішення економічних проблем на різних рівнях: національної економіки в цілому, окремих регіонів, об'єднань підприємств, окремих підприємств. Як частина загальної структури національної економіки, зовнішньоекономічна діяльність впливає на удосконалення внутрішньогосподарських пропорцій, розміщення і розвиток продуктивних сил та виробничих відносин, обсяг валового національного продукту тощо. Жодна країна не може мати розвинуту економіку, діючи ізольовано від світової економічної системи

1. Світове господарство: зміст і значення.
2. Розвиток світового господарства.
3. Структура світового господарства.

1. Світове господарство: зміст і значення

Світове господарство - це сукупність національних господарств, які беруть участь у міжнародному поділі праці і пов'язані між собою системою міжнародних економічних відносин. Воно являє собою глобальний економічний організм, у якому склалися і зростають взаємозв'язки і взаємозалежність усіх країн світу.

Економічна довідка

Первинні форми світового господарства заглиблюються у глибину історії людства, аж до перших актів товарного обміну, бо це були акти міжобщинного і міжплемінного обміну. Активізувались вони на ґрунті другого і третього суспільних поділів праці. Далі вони набули певного розвитку у формах міждержавної работоргівлі і купецької торгівлі. Новий крок у розвитку докапіталістичної міжнародної торгівлі пов'язаний з великими географічними відкриттями.

Економічна наука сходиться на тому, що формування власне світового господарства співпадає з переростанням капіталізму у монополістичний капіталізм, тобто йдеться про кінець XIX ст. Впродовж століття світове господарство пережило істотні зміни. Під впливом розвитку науково-технічного прогресу в промисловості і на транспорті, а також еволюції світового ринку на початку XX ст. і сформувалося світове господарство.

Сучасний суспільний розвиток у світовому масштабі характеризується посиленням економічних, політичних, культурних, наукових зв'язків між країнами. Жодна з країн світу не може претендувати на повноцінний розвиток, якщо не приймає участі в міжнародних відносинах. Міжнародне співтовариство об'єднує держави, які мають свою національну й економічну самобутність. Отже, **світове господарство** - це сукупність національних економік, пов'язаних міжнародним поділом праці, торговельно-виробничими, фінансовими та науково-технічними зв'язками.

Характерною рисою сучасного світового господарства є швидке зростання зовнішньоекономічних зв'язків між країнами, поглиблення міжнародного поділу праці, інтернаціоналізація господарського життя, та міжнародна конкуренція.

Міжнародний поділ праці - це спеціалізація окремих країн у межах світового господарства щодо виробництва певного виду продукції або послуг відповідно до їх природнокліматичних, історичних та економічних умов, що обумовлює і передбачає необхідність обміну результатами економічної діяльності на світовому ринку.

Існують такі види міжнародного поділу праці: *загальний, частковий та одиничний*.

Загальний поділ праці - це поділ праці за сферами виробництва (добувна й обробна промисловість, сільське господарство тощо). На основі такого поділу праці виділяють країни сировинні, аграрні та індустріальні.

Частковий поділ праці - це спеціалізація певних галузей виробництва та видів продукції, що виготовляється. Такий поділ праці забезпечує поглиблення розвитку міжгалузевого обміну готовою продукцією.

Одиничний поділ праці - це спеціалізація країн щодо виготовлення окремих агрегатів, деталей і вузлів машин або здійснення технологічних операцій у процесі виробництва.

Спонукальним мотивом участі країн у міжнародному поділі праці є прагнення якомога повніше використати його переваги для організації оптимального випуску продукції, поліпшення її якості та збільшення обсягів експорту для зарубіжних країн.

Міжнародна спеціалізація і міжнародна кооперація виробництва - це не тільки форми міжнародного поділу праці, а і його елементи, які визначають його суть.

Міжнародна спеціалізація виробництва - це концентрація виробництва однорідної продукції у межах однієї країни або декількох країн з метою створення високопродуктивного виробництва, зниження собівартості продукції та підвищення її якості. Особливо велике значення вона має в галузі машинобудування.

Міжнародна кооперація виробництва - форма поділу праці, за якої праця в підприємствах та галузях різних країн поєднується з метою взаємодії в одному або в різних аспектах, пов'язаних між собою процесами виробництва.

Варто зазначити, що однією з найхарактерніших особливостей сучасного світового розвитку є зростаюча взаємозалежність країн і господарських регіонів. Тому міжнародні економічні відносини доцільно вважати не тільки однією з найважливіших сфер прояву зростаючої взаємозалежності країн, а й розглядати як основу цього процесу.

Світове господарство складається з соціально-економічних підсистем, що підпорядковуються певним зовнішнім і внутрішнім закономірностям.

Основні соціально-економічні підсистеми сучасного світового господарства визначають за такими критеріями:

1. Рівень і характер розвитку продуктивних сил у взаємозв'язку з організаційно-економічними відносинами, тобто зі ступенем розвитку ринку всередині країни. Це стосується структури виробництва, характеру чинників економічного зростання, ступеня задоволення потреб суспільства. Саме він визначає можливості окремих країн щодо міждержавних економічних відносин та міжнародної спеціалізації.

2. *Специфіка багатокладності економіки.* Країнам з розвинутою ринковою економікою властива технологічна й соціально-економічна багатокладність. Однак, для цих країн характерними на основі розвитку приватної та суспільної власності, індивідуальних свобод та правових інститутів є налагоджені механізми саморозвитку. Специфіка країн перехідної від централізовано керованої економіки полягає у започаткуванні процесу роздержавлення та приватизації, формуванні сучасного багатокладного господарства.

3. *Особливості державного регулювання господарських відносин* (співвідношення позаекономічних та економічних форм і методів регулювання, роль держави в цьому процесі). Специфіка багатокладності в країнах ринкової економіки, що розвиваються, та в країнах перехідної економіки відбувається за слабкої суспільної інтеграції. Складності в розвитку цих країн полягають у тому, що за різних рівнів соціально-економічних та організаційно-технічних показників механізм саморозвитку або відсутній, або є вкрай неефективним.

Світове господарство як система має свою структуру. Слід констатувати, що досить тривалий час паралельно існували три точки зору (підходи) щодо визначення його структури: **формаційна (міжсистемна) концепція; концепція “трьох світів” і концепція “центру та периферії”.**

Формаційний підхід полягає в тому, що світове господарство розглядається з точки зору суспільно-економічних формацій. Виходячи з цього, виокремлювали світову систему капіталістичного господарства та світову систему соціалістичного господарства, а окремі національні економіки входили у відповідну систему.

Концепція “трьох світів” розподіляла світову економіку на світ капіталізму, світ соціалізму та світ, що розвивається. Відображенням такої точки зору є поширення в останні десятиріччя статистичної інформації, в якій всі країни поділяються на три вказані групи.

Останнім часом найбільшого поширення набула третя концепція - **концепція “центру та периферії”**, згідно з якою **світова економіка має свій “центр”** (найбільш розвинуті країни) та **“периферію”** (країни, що мають нижчі темпи та рівень економічного розвитку). Особливість такого підходу полягає в тому, що структура світового господарства розглядається тільки з точки зору критеріїв економічного розвитку.

Систематизація підходів щодо визначення структури світового господарства, віднесення країн до певного типу розвитку та їх групування необхідне для того, щоб:

- систематизувати країни відповідно до особливостей та рівня їх розвитку;
- виявити їх характерні риси;
- визначити місце у системі світового господарства та міжнародних економічних відносин;
- визначити та передбачити імовірні перспективи їх розвитку.

Основними принципами систематизації країн можуть бути визначені такі: **1) регіональний; 2) регіонально-економічний; 3) економічний; 4) організаційний; 5) соціально-економічний (табл. 12.1).**

Таблиця 12.1

Принципи класифікації країн

Принципи	Країни
Регіональний	За географічним розташуванням: країни Східної, Західної, Південної та Північної Європи; Північної та Латинської Америки; Південної, Південно-Східної, Східної та Центральної Азії; Близького та Середнього Сходу тощо
Регіонально-економічний	Виділення у межах регіону груп країн, що мають спільні економічні інтереси та аналогічний рівень розвитку: країни Західної Європи - члени ЄС (ФРН, Франція, Великобританія, Австрія, Данія, Нідерланди) та країни Південної Європи - члени ЄС (Італія, Португалія, Греція, Іспанія); нові індустріальні країни Латинської Америки (Бразилія, Аргентина, Мексика) та Азії (Тайвань, Гонконг, Південна Корея, Сінгапур, Таїланд)
Економічний	Залежно від структури економіки: аграрні, аграрно-промислові, промислово-аграрні, промислово розвинуті; За ступенем розвитку ринку товарів, послуг, капіталів: країни з розвинутою ринковою економікою, країни з ринковою економікою, країни з переважно централізованим плануванням
Організаційний	За належністю до найбільш вагомих міжнародних економічних організацій та інститутів
Соціально-економічний	Враховує економічні та соціальні аспекти розвитку країни

За ступенем розвитку ринку товарів, послуг, капіталів (за класифікацією Організації Об'єднаних Націй) розрізняють такі групи країн (табл. 12.2):

Таблиця 12.2

Класифікація країн за ступенем розвитку

Групи країн	Країни
Країни з розвинутою ринковою економікою	США; Канада; країни Північної, Південної, Західної Європи (крім Кіпру та Мальти); Австралія; Нова Зеландія; Японія; Ізраїль
Країни з ринковою економікою	Південна Корея; Тайвань; Гонконг; Сінгапур; Бразилія; Мексика; Аргентина та ін.
Країни з переважно централізованим плануванням	Болгарія; Чехія; Словаччина; Угорщина; Польща; Румунія; Китай; Монголія; В'єтнам; Північна Корея; Куба; країни СНД

Основою розвитку світового господарства був світовий ринок, який зародився в XVI ст. у період великих географічних відкриттів.

У сучасних умовах світове господарство дедалі більше набуває ознак цілісності. Цей процес об'єктивно зумовлений дією певних чинників:

1. **Прагнення народів світу вижити за умов нарощування ядерних потенціалів** і загрози можливої ядерної війни, реалізація політики мирного співіснування.

2. **Поширення науково-технічних розробок.** На сучасному етапі розвитку жодна країна світу не може самотійно використати всі досягнення сучасної науки і техніки, тому країни повинні об'єднувати свої зусилля у цій сфері, що сприятиме встановленню тісних економічних і науково-технічних зв'язків між ними, формуванню стійких структур у світовому господарстві.

3. **Інтернаціоналізація економічних відносин, міжнародний поділ праці.** Сучасний стан економіки більшості країн дозволяє ефективно розвивати виробничі процеси на рівні світових стандартів, випускати високоякісну продукцію, застосовуючи спеціалізацію та кооперування виробництва на міжнародному рівні. Завдяки цьому можна значно знизити собівартість продукції, підвищити її якість, надійність, зекономити паливно-енергетичні, сировинні ресурси, підвищити продуктивність праці тощо.

4. **Необхідність об'єднання зусиль усіх країн для розв'язання глобальних проблем** (екологічних, продовольчих тощо). Доцільно також об'єднувати зусилля країн-партнерів з метою освоєння багатств Світового океану й космосу, створення міжнародного інформаційного банку даних, яким могла б користуватися відповідно до своїх потреб кожна країна світового співтовариства.

Сукупність світових економічних відносин виявляється в системі властивих їй економічних інтересів: інтересів окремих держав, національних підприємств, об'єднань підприємств, міжнародних економічних організацій та інтересів інтегрованих груп.

Отже, світове господарство слід розглядати як цілісну і взаємозалежну систему національних економік, які взаємодіють на основі спільних економічних інтересів, потреб та цілей.

2. Розвиток світового господарства

Перший етап. На цьому етапі створюються передумови для формування світового господарства як світового ринку. Процеси, які відбувалися протягом цього етапу, можна вважати підготовчими. Він є найтривалішим, оскільки охоплює період від першого великого суспільного поділу праці (V-IV тисячоліття до н.е.) до становлення великої машинної індустрії у виробництві (середина XIX ст.). Цей етап визначив появу передумов щодо виникнення місцевих ринків.

Другий етап пов'язаний з іншим великим суспільним поділом праці, що зумовив появу грошової форми вартості та вихід торгового обміну за межі місцевих ринків на рівень регіональних.

Третій етап – великий суспільний поділ праці, що полягав у відокремленні торгівлі від землеробства та ремесла, сприяв подальшому залученню різних господарюючих суб'єктів до товарообміну, а пізніше – до прискореного розвитку товарного виробництва і, як наслідок, зумовив перетворення регіональних ринків у регіонально-світові.

Подальший розвиток суспільного поділу праці в епоху феодалізму забезпечив виникнення нових галузей економіки, поглиблення спеціалізації всередині окремих галузей, крім того, великі географічні відкриття дали відчутний поштовх для розвитку економіки різних країн (XV-XVII ст.).

Новий поштовх формування світового ринку отримало після утвердження в середині XIX ст. у провідних країнах світу великої фабрично-заводської інду-

трії, яка об'єктивно не могла існувати без збуту продукції у світових масштабах. У міру розвитку масового виробництва світовий ринок став переростати у світове господарство, що означало вихід на перший план виробничих зв'язків, основу яких склав вивіз капіталу. Наприкінці XIX ст. цей процес, в основному, завершився.

Під час наступного етапу розвитку (середина XIX - початок XX ст.) світове господарство сформувалося як світове капіталістичне господарство, тобто воно об'єднало країни капіталістичної системи. У цей період світове господарство складалося практично з двох підсистем: а) ринкового господарства індустріально розвинутих країн; б) малорозвинутого ринкового і доринкового господарства колоніальних та залежних країн. Між ними склалася система нерівноправного поділу праці. Індустріально розвинуті країни (Англія, США, Франція та ін.) утримували монополію на кваліфіковану робочу силу, сучасні засоби виробництва, найновіші науково-технічні розробки, новітні технології тощо. Колоніальні і залежні країни стали постачальниками сировини й дешевої робочої сили.

У період з 20-х - до 90-х рр. XX ст. починається відокремлення від капіталістичної системи світового господарства Радянського Союзу, а після другої світової війни - ряду країн Східної Європи, Азії, Америки. Найважливішою характерною ознакою цього етапу є те, **що капіталістична система господарювання перестала бути всесвітньою**. Поруч з нею виникла нова, **соціалістична система світового господарства**.

Однак, процес формування єдиного світового господарства не припинився. У результаті співіснування двох протилежних систем була досягнута певна макроекономічна рівновага в світі. Цей процес був перерваний подіями кінця 80-х - початку 90-х рр. XX ст. Результатом їх був розпад світової соціалістичної системи господарства. Двополюсна світова модель макроекономічної рівноваги "Схід - Захід" практично перестала існувати. Розпочався четвертий, **сучасний етап** формування світового господарства.

3. Структура світового господарства

Організаційно-економічна структура сучасного світового господарства передбачає поєднання регіональної та функціональної підструктур (табл. 12.3).

Регіональна підструктура світового господарства представлена економічними об'єднаннями країн, що ґрунтуються на територіальному принципі і мають на меті розв'язання широкого кола економічних проблем.

Таблиця 12.3

Організаційно-економічна структура світового господарства

Підструктури	Організації
Регіональна	Міждержавні загальноекономічні об'єднання; регіональні економічні комісії Організації Об'єднаних Націй
Функціональна	Спеціалізовані економічні об'єднання Організації Об'єднаних Націй із загально функціональних та галузевих напрямів; міждержавні галузеві організації; міжнародні галузеві організації підприємств; міжнародні кооперативні організації

Функціональна підструктура представлена міждержавними економічними організаціями з певних питань функціонування світового господарства.

У регіональній підструктурі виділяють економічні інтеграційні об'єднання, які діють на основі комплексу спільних економічних інтересів. Життєздатність цих об'єднань забезпечують також географічна і культурна близькість, природний фактор, спільність наукових інтересів різних країн регіону. Економічний та екологічний аспекти сучасного розвитку науки і техніки розширюють сферу взаємних інтересів. Організаційно-економічні умови, міждержавна уніфікація суспільних потреб сприяють створенню передумов для спільних дій.

Одним із головних суб'єктів світової економіки, який теж можна внести до структури світового господарства є ТНК. Вони являють собою господарські об'єднання, що складаються з головної (материнської) компанії та зарубіжних філій. Головна компанія контролює діяльність об'єднань підприємств, що входять до ТНК, шляхом володіння частиною їх капіталів. ТНК виступають рушійною силою у процесі транснаціоналізації, вони є продавцями, інвесторами, розповсюджувачами сучасних технологій, а також стимуляторами міжнародної торговельної міграції. ТНК в багатьох випадках визначають динаміку та структуру, рівень конкурентоспроможності на світовому ринку товарів та послуг, а також у міжнародному русі капіталів та передачі технологій (знань) ТНК відіграють головну роль в інтернаціоналізації виробництва.

Цілісність соціально-економічних підсистем світового господарства сприяє розвитку його регіональної та функціональної підструктури. У такому взаємозв'язку криється внутрішнє джерело розвитку сучасного світового господарства.

Найважливішими чинниками, що сприяють формуванню цілісного організму світового господарства, можна вважати: прискорений процес інтеграції, тобто зближення економічних структур країн. Інтеграція повинна здійснюватися на основі принципів поваги державного суверенітету, незалежності і забезпечення національних інтересів, невтручання у внутрішні справи країн, повної рівноправності та взаємної вигоди. Вона охоплює багато форм у сфері виробництва (прямі зв'язки між підприємствами, поглиблення процесів спеціалізації і кооперування, створення міжнародних господарських організацій, спільних підприємств тощо), широкий спектр напрямів спільних наукових досліджень і розробок нової техніки й технології в сільськогосподарській, транспортній, зовнішньоторговельній та природоохоронній сферах.

Сучасному етапу розвитку світового господарства характерні такі особливості:

- зміна структури світового господарства;
- посилення інтеграційних процесів;
- ринкова уніфікація економічного розвитку країни;
- зростаючий динамізм зміни продуктивних сил та виробничих відносин;
- посилення диференціації країн, що розвиваються та зміна їх економічної політики.

Слід також зауважити, що ***у світовому господарстві відбулися серйозні структурні зрушення.*** Зокрема:

- збільшення обсягів виробництва у матеріальній сфері (особливо в промисловості) та питомої ваги цієї сфери в усьому виробництві;
- зменшення питомої ваги сільського господарства у світовому виробництві;

- високі темпи зростання сфери послуг та чисельності зайнятих у сфері обслуговування (особливо у високорозвинутих країнах);
- стрімкий технічний прогрес транспортної системи світу (особливо морського і повітряного транспорту) та інформаційно-комунікаційної системи;
- відносне зниження частки звичайної комерційної торгівлі порівняно з товарооборотом, що обслуговує усталені виробничі зв'язки;
- зростаюча тенденція до зниження аграрно-сировинної спрямованості виробництва та експорту країн, що розвиваються;
- скорочення частки сировинних товарів (крім палива) та збільшення товарообігу машин і устаткування на світовому ринку.

Короткі висновки

1. Світове господарство являє собою складну сукупність національних господарств, пов'язаних міжнародним поділом праці, торговельно-виробничими, фінансовими, науково-технічними зв'язками.

Світове господарство як складна система взаємовідносин має свою структуру. Досить тривалий час в економічній теорії паралельно існували три підходи щодо визначення його структури: формаційна концепція; концепція “трьох світів” і концепція “центру та периферії”.

2. Основними принципами групування країн з метою систематизації можуть бути такі: регіональний; регіонально-економічний; економічний; організаційний; соціально-економічний.

3. Еволюція розвитку світового господарства нараховує чотири етапи, визначальними віхами яких визнано процеси розвитку й вдосконалення поділу праці.

4. Організаційно-економічна структура світового господарства на сучасному етапі розвитку має такі підструктури: регіональну та функціональну, кожній з яких відповідають певні організації. Сучасні структурні зрушення, які відбуваються в світовому господарстві свідчать про його динамічний розвиток.

Питання для самоконтролю

1. Що таке світове господарство?
2. Назвіть критерії визначення основних соціально-економічних підсистем світового господарства.
3. Вкажіть існуючі підходи щодо визначення структури світового господарства.
4. Зазначте принципи систематизації країн за їх місцем у світовому господарстві.
5. Охарактеризуйте етапи розвитку світового господарства.
6. Чим представлена структура світового господарства?
7. Особливості сучасного етапу розвитку світового господарства, які вони?

Радимо прочитати:

1. Горін Н. В. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності: Навч. посіб. / Н. В. Горін. – К.: Знання, 2007. – 214 с.
2. Міжнародні організації: Навч. посіб. / За ред. О. С. Кучика. – К.: Знання, 2007. – 749 с.

3. Волес В., Волес Г. Творення політики в Європейському Союзі. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2004. – 871 с.
4. Економічні проблеми ХХІ століття: Міжнародний та український виміри / За ред. С. І. Юрія. – К.: Знання, 2007. – 595 с.
5. Килитчак Р. Г. Регіоналізм у європейських інтеграційних процесах / Р. Г. Килитчак. – К.: Знання, 2007. – 303 с.
6. Колодко Г. Глобалізація і перспективи розвитку постсоціалістичних країн / Гжегож В. Колодко ; [пер. з польської О. М. Палій]. – К.: Основні цінності, 2002. – 248 с. – (Серія “Сучасна думка”).
7. Сардар З. Почему люди ненавидят Америку / Сардар З., Девис М. В. – М.: Проспект, 2003. – 240 с.
8. Саттон Ю. Э. Власть доллара / Ю. Э. Саттон. – М.: “Фери–В”, 2003. – 192 с.
9. Сорос Д. Мыльный пузырь американского превосходства. На что следует направить американскую мощь / Джордж Сорос; [пер. с англ. В. Ионова]. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 192 с.
10. Стігліц Д. Глобалізація та її тягар / Джозеф Стігліц; [пер. з англ. А. Іщенко]. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2003. – 252 с.

✎ Економічні афоризми

- ❖ *Логічно неможливо, щоб одна країна була ефективнішою за іншу у виробництві всього.*
Пол Хейне

Частина 2.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

1. Зовнішньоекономічна діяльність: сутність, принципи, види.
2. Платіжний баланс.
3. Міжнародна валютно-фінансова система.
4. Зовнішня торгівля: сутність, причини виникнення, принципи

1. Зовнішньоекономічна діяльність: сутність, принципи, види

Зовнішньоекономічна діяльність — це заснована на взаємовигідних економічних відносинах діяльність у галузі міжнародної торгівлі, руху капіталів, міграції робочої сили, передачі технологій. Її державне регулювання є об’єктивною необхідністю і спрямоване на забезпечення захисту інтересів країни та суб’єктів її зовнішньоекономічної діяльності, створення для останніх рівних можливостей розвивати всі види підприємницької діяльності та напрямки використання доходів і здійснення інвестицій, на розвиток конкуренції та ліквідацію монополізму.

Економічна довідка Виділяють три основні етапи еволюції поглядів на зовнішньоекономічну діяльність: класичні описові концепції міжнародної торгівлі (до ХІХ ст. включ-

но); регулятивні теорії розвитку зовнішньоекономічної діяльності (середина 70-х років ХХ ст.); сучасні концепції системного підходу до управління міжнародним бізнесом (з кінця ХХ ст.). Крім часових меж, характерною особливістю етапів є різноманітне співвідношення між концепціями власне міжнародної торгівлі і міжнародного менеджменту та ролі держави в ньому.

Засади, на яких будується зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання, знаходять своє відображення в законодавчо закріплених принципах. Виділяють **базові (загального характеру)** та спеціальні принципи. До **базових принципів**, які відображають основні риси законодавства, що регулює зовнішньоекономічну діяльність, відносять такі:

- **принцип суверенітету держави** в здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, тобто її виключне право самостійно та незалежно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність, керуючись власним законодавством та договірними зобов'язаннями України в галузі міжнародних економічних відносин;
- **принцип верховенства закону**, що полягає у забороні застосування підзаконних актів та актів управління місцевих органів, що в будь-який спосіб створюють умови менш сприятливі, ніж ті, які встановлені законами України;
- **принцип свободи зовнішньоекономічної діяльності**, під яким слід розуміти право суб'єктів добровільно вступати у зовнішньоекономічні зв'язки в будь-яких формах, не заборонених чинним законодавством України, а також право власності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на всі результати діяльності;
- **принцип юридичної рівності перед законом** усіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, незалежно від форм власності. Він полягає у забороні будь-яких, крім передбачених Законом, дій, результатом яких є обмеження прав і дискримінація суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за формами власності, місцем розташування та іншими ознаками;
- **принцип захисту інтересів** суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності передбачає рівний захист цих суб'єктів в Україні та за її межами згідно з нормами міжнародного права, а також за законами України.

До **спеціальних принципів** регулювання зовнішньоекономічної діяльності відносять:

- **принцип еквівалентності обміну** (при здійсненні імпортних, експортних, бартерних операцій);
- **принцип неприпустимості демпінгу** при ввезенні і вивезенні товарів.

До **видів зовнішньоекономічної діяльності** згідно з законодавством України належать (табл. 12.4):

Види зовнішньоекономічної діяльності

ВИДИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	експорт та імпорт товарів, капіталу та робочої сили
	надання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності, в тому числі: виробничих, транспортно-експедиційних, страхових, консультаційних, маркетингових, експортних, посередницьких, брокерських, агентських, консигнаційних, управлінських, облікових, аудиторських, юридичних, туристських та інших послуг, що не заборонені законами України
	наукова, науково-технічна, науково-виробнича, навчальна та інша кооперація з іноземними суб'єктами господарської діяльності, а також навчання та підготовка спеціалістів на комерційній основі
	міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами у випадках передбачених законом
	кредитні та розрахункові операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності
	створення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності банківських, кредитних та страхових установ за межами України
	спільна підприємницька діяльність з іноземними суб'єктами господарської діяльності, що включає створення спільних підприємств різних видів і форм, проведення спільних господарських операцій та спільне володіння майном як на території України, так і за її межами
	підприємницька діяльність на території України, пов'язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших нематеріальних об'єктів власності з боку іноземних суб'єктів господарської діяльності, аналогічна діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за межами України
	організація та здійснення діяльності в галузі проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших заходів, що здійснюються на комерційній основі, за участю суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності
	організація та здійснення гуртової, консигнаційної та роздрібною торгівлі на території України за іноземну валюту у передбачених законом випадках
	товарообмінні (бартерні) операції та інша діяльність, побудована на формах зустрічної торгівлі між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності
	орендні, в тому числі лізингові, операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності
	операції з придбання, продажу та обміну валюти на валютних аукціонах, валютних біржах та міжбанківському валютному ринку
	робота фізичних осіб України на контрактній основі з іноземними суб'єктами господарської діяльності як на території України, так і за її межами
	робота іноземних фізичних осіб на контрактній платній основі з суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності як на території України, так і за її межами
	інші види зовнішньоекономічної діяльності, не заборонені законами України

Незважаючи на досить широкий асортимент товарів, що випускаються країнами, кожна з них неспроможна цілком задовольнити свої потреби в різноманітній промисловій та сільськогосподарській продукції лише за рахунок власного виробництва. Тому будь-яка країна є одночасно і експортером, і імпортером численних груп товарів.

Отже, **зовнішньоекономічна діяльність** країни включає зовнішню торгівлю, надання послуг, рух капіталу, платежі та інші господарські відносини з зарубіжними країнами. Основною формою зовнішньоекономічної діяльності є зовнішня торгівля, тобто товарообмін з економічними партнерами інших країн. Вона включає: вивіз товарів (експортна торгівля); ввіз товарів (імпортна торгівля); транзитний провіз товарів (транзитна торгівля).

2. Платіжний баланс

Усі міжнародні торгові й фінансові операції відображені у **платіжному балансі, який є комплексним показником оцінки зовнішньоекономічної діяльності країни**.

Платіжний баланс – це систематизовані записи підсумків всіх обородок між резидентами конкретної країни (домашні господарства, фірми та уряд) та іншими країнами світу. Ці операції включають товарний експорт, імпорт, витрати туристів і приватних осіб, закупки і продаж транспортних та страхових послуг тощо.

Структура платіжного балансу наведена в табл. 12.5.

Таблиця 12.5

Структура платіжного балансу

Розділи платіжного балансу	Операції
Торговий баланс	Співвідношення між вивозом і ввезенням товарів (експортом та імпортом)
Баланс послуг і некомерційних платежів	“Невидимі” платежі
Баланс руху капіталів і кредитів	Вивіз і ввезення капіталів і кредитів

Виділяють дві групи обородок між конкретною державою та іншими країнами світу, які віддзеркалюються у платіжному балансі, у двох його розділах: балансі поточних операцій та балансі динаміки капіталу.

Операції, що віддзеркалюються у балансі поточних операцій (рахунок поточних операцій) – це продаж товарів, послуг, а також односторонні трансферти.

- **Односторонні трансферти** – це платежі, здійснені однією країною на адресу іншої, без отримання у відповідь товару чи послуги, наприклад, іноземна допомога.
- **Поточний баланс** відображає вартість чистих доходів країни чи чистих видатків, що виникають внаслідок міжнародних обородок з товарами, послугами і трансфертами.

Поточний баланс = доходи від експорту – видатки на імпорт — чисті трансферти за кордон

Країна, що має дефіцит платіжного балансу по поточних операціях виділяє на товари і послуги з-за кордону і на трансферти за кордон більше обсягу своїх доходів, одержаних від продажу товарів та послуг за кордон. Країна фінансує дефіцит поточного платіжного балансу шляхом продажу активів іноземцям або залучення грошей у борг.

Однак фінансування має межі. У разі виснаження ліквідних активів і відсутності бажаних дати в борг, слід усунути дефіцит збільшенням надходжень з-за кордону або зменшенням витрат. Країна коригує платіжний баланс, зменшуючи свої видатки за кордоном або збільшуючи свої доходи від продажу товарів (послуг) за кордон. Поняття позитивного сальдо поточного платіжного балансу (активне сальдо рахунку поточних операцій) протилежне дефіциту. У цьому разі країна отримує за кордоном більше грошей, ніж вона витрачає, а значить, нагромаджує закордонні активи. Суттєвою відміною є те, що країні з активним сальдо немає потреби коригувати свої видатки і доходи, хоча це активне сальдо зменшиться, якщо країни з дефіцитом почнуть коригувати свої платіжні баланси по поточних операціях, щоб зменшити цей дефіцит.

Продаж, купівля активів віддзеркалюються у **балансі динаміки капіталів (рахунок динаміки капіталів)**.

Поточний платіжний баланс і баланс динаміки капіталів поєднуються між собою чистими закордонними активами.

Чисті закордонні активи – це перевищення закордонних активів, якими володіють вітчизняні резиденти, над вітчизняними активами, котрими володіють іноземці. Активи поєднують все – від акцій, облігацій, банківських рахунків до нерухомого майна, художніх цінностей і прямої власності корпорацій. Зв'язки між позитивним сальдо поточного платіжного балансу і чистими закордонними активами можна виразити рівнянням:

Позитивне сальдо поточного балансу = приросту чистих закордонних активів

Аналогічно дефіцит поточного платіжного балансу дорівнює зменшенню чистих закордонних активів. Надлишок однієї країни є дефіцитом іншої: якщо країна продає іноземцям більше, ніж купує у них, то іноземці для скорочення дефіциту повинні продавати цій країні менше, ніж купують у неї.

Баланс динаміки капіталів = надходженням від продажу активів – видатки на придбання активів за кордоном

Отже, баланс динаміки капіталів показує чисті надходження іноземної валюти від усіх оборудок з активами.

У разі, коли обсяг надходжень від продажу активів на світовому ринку більший, ніж вітчизняні витрати на купівлю активів за кордоном, то **баланс динаміки капіталів зводиться з позитивним сальдо, тобто капітал притікає в країну, або наявний чистий притік капіталу**; коли ж обсяг вітчизняних покупок активів за кордоном більший, ніж купують у конкретній країні, **наявний чистий відтік (вивіз капіталу) і баланс динаміки капіталів зводиться з дефіцитом**. У разі, коли відповідні оборудки забезпечують чисті надходження іноземної валюти, **баланс динаміки капіталів зводиться з позитивним сальдо**.

Для аналізу сукупного платіжного балансу необхідно поєднати розгляд балансу поточних операцій і балансу динаміки капіталів.

Країна не може витратити на купівлю іноземних товарів (послуг) і активів більше, ніж вона отримує від продажу власних товарів (послуг) і активів. Якби всі міжнародні оборудки відбувалися лише між приватними особами і фірмами, а видатки країни по поточних операціях (товари, послуги і трансферти) перевищували б надходження по поточних операціях, то ця країна була б вимушеною збільшувати борги і продати активи з метою фінансування дефіциту. Саме тому **дефіцит балансу по поточних операціях повинен абсолютно відповідати позитивному сальдо балансу динаміки капіталів, щоб надходження від усіх оборудок балансували сукупні видатки.**

Однак, у такому балансуванні не буде потреби, якщо в діяльність валютних ринків втручаються центральні банки, купуючи і продаючи іноземну валюту.

Валютні ринки – це ринки, на яких продається і купується валюта різних країн за обмінними курсами.

Обмінний курс валюти – це ціна одиниці іноземної валюти в одиницях національної валюти. На валютному ринку обмінний курс визначається попитом на певну валюту та її пропозицією.

Центральні банки виходять на валютний ринок з метою впливу на обмінний курс або здійснення **валютної інтервенції**, купуючи валюту і продаючи вітчизняні гроші. Такі покупки і продажі є **операціями з офіційними резервами** – під час здійснення інтервенції центральний банк витрачає або збільшує власні запаси, тобто резерви іноземної валюти. У разі, коли поточний баланс чи баланс динаміки капіталів має позитивне сальдо, центральний банк може купити іноземну валюту, збільшуючи свої валютні резерви, і навпаки.

Платіжний баланс зводиться з позитивним сальдо у разі, коли поточний платіжний баланс разом з балансом динаміки капіталів показує позитивне сальдо, тобто чисті надходження іноземної валюти є позитивними. **Платіжний баланс зводиться з дефіцитом**, коли чисті надходження іноземної валюти по поточних операціях і балансу динаміки капіталів є від'ємними. У разі дефіциту платіжного балансу центральний банк зменшує власні резерви іноземної валюти.

Визначення платіжного балансу можливо записати у вигляді рівняння:

$$\text{Платіжний баланс} = \text{поточний платіжний баланс} + \text{баланс динаміки капіталів}$$

Оскільки підсумкові надходження від іноземців повинні дорівнювати підсумку виплат іноземцям, то будь-який дефіцит або надлишок повинен бути відшкодованим центральним банком. Підсумкове позитивне сальдо платіжного балансу дорівнюватиме чистим закупкам іноземної валюти центральним банком. І навпаки, дефіцит платіжного балансу дорівнюватиме чистим продажам іноземної валюти центральним банком.

За відсутності інтервенції:

$$\text{Позитивне сальдо по поточних операціях} = \text{дефіциту балансу динаміки капіталів}$$

Це є свідченням того, що за відсутності державної інтервенції рахунки поточного балансу повинні бути збалансованими. Будь-які платежі в іноземній валюті

повинні фінансуватися за рахунок надходжень від продажу товарів (послуг), трансфертів, продажу закордонних активів або оплати позичок за кордоном.

Існує два важливих чинники державного регулювання платіжного балансу: **по-перше**, зміни обмінного курсу валют впливають на експорт і імпорт, а, отже, на випуск продукції та зайнятість. У разі, коли валюта країни міцна, тобто іноземні валюти дешевші власної, іноземні товари купуються за відносно низькими цінами, а вітчизняні товари для іноземців будуть дорогими. Це зменшує експорт і збільшує імпорт, обмежуючи кількість робочих місць в країні; **по-друге**, значні зміни вартості валюти впливають на ціни експорту та імпорту, а, отже, на рівень цін та інфляцію всередині країни. Саме у цьому разі центральні банки втручаються у функціонування валютного ринку з метою впливу на обмінний курс валюти.

Платіжний баланс країни засвідчує баланс між усіма доходами, які країна отримує від зарубіжних держав і всіма платежами, які вона здійснює.

Перевищення загальних видатків над загальними доходами створює **зовнішньоекономічний дефіцит, або дефіцит платіжного балансу**. Якщо в країні доходи перевищують платежі, то вона має позитивне (активне) сальдо платіжного балансу.

Зовнішньоекономічний, зокрема, зовнішньоторговий дефіцит має як негативні, так і позитивні моменти. Зовнішньоторговий дефіцит зменшує сукупний попит, що гальмує розвиток національного виробництва, підвищує рівень безробіття. Зростання обсягу імпорту знижує ціни конкурентних товарів місцевого виробництва. Гальмівний вплив торгового дефіциту відчують на собі ті галузі, котрі залежать від експортних ринків енергоносіїв і сировини. Зовнішньоекономічний дефіцит призводить до збільшення заборгованості країни і означає, що для його фінансування потрібно отримувати міжнародний кредит.

У момент виникнення зовнішньоекономічний дефіцит вигідний споживачам. Якщо країна імпортує більше товарів, ніж експортує в інші країни, то це підвищує рівень життя людей в той період, коли виникає зовнішньоекономічний дефіцит.

Вплив зовнішньоекономічного дефіциту одних країн на економіку торгових партнерів, що мають активний платіжний баланс прямо протилежний. У цих країнах нарастають інфляційні тенденції, відбувається зростання галузей, орієнтованих на експорт. Рівень життя населення знижується.

Для країн з зовнішньоекономічним дефіцитом негативні наслідки позитивного платіжного балансу значно менші, ніж позитивні. Тому країни зацікавлені завжди в активному сальдо платіжного балансу.

Криза платіжного балансу є результатом того, що країна протягом тривалого часу відкладала регулювання дефіциту поточного платіжного балансу і вичерпала резерви: іноземці, зокрема, банки, не бажають надавати кредити приватним особам і урядові, а інших доступних джерел фінансування немає. Коли розвиток подій підходить до безвиході, виникає необхідність у радикальних діях.

Однак, криза платіжного балансу може виникнути і в результаті втрати людьми довіри урядовій політиці, вони бояться знецінення валюти країни. З метою запобігання втрат і отримання прибутку, вони спекулюють, продаючи вітчизняні гроші, і, купуючи іноземну валюту. Таке становище мало місце в Україні про-

тягом 1992-1998 років: інформація щодо величезного дефіциту держбюджету, цін на енергоносії, темпи інфляції тощо, змушували людей інтенсивно продавати вітчизняні гроші. Це дуже ускладнювало дії центрального банку відносно захисту обмінного курсу національної валюти, тому що необхідно було не тільки фінансувати дефіцит поточного платіжного балансу, а й продавати іноземну валюту тим, хто бажав її придбати за вітчизняні гроші.

Уряди негативно відносяться до подібних дій, але оскільки контроль за цінами призводить до появи дефіциту і "чорних ринків", заборона обміну валют відкриває "чорний ринок" іноземної валюти. Тому заборона не вирішує проблеми довіри урядові, що впливає на обмінні курси валют. Вірним тут може бути лише встановлення реалістичних обмінних курсів валют.

3. Міжнародна валютно-фінансова система

Важливим елементом системи зовнішньоекономічних зв'язків держав є грошові і валютні відносини. **Валютні відносини** – це економічні відносини, які пов'язані з функціонуванням світових грошей і які обслуговують різні види господарських зв'язків між країнами.

Валюта – грошова одиниця, яка використовується для вимірювання величини вартості товарів. Поняття "валюта" використовується в таких значеннях :

- грошова одиниця даної країни (українська гривня) та її тип (золота, срібна, паперова);
- грошові знаки іноземних держав, а також кредитні й платіжні засоби, виражені в іноземних грошових одиницях, які використовуються в міжнародних розрахунках (іноземна валюта);
- міжнародна (регіональна) грошова розрахункова одиниця, платіжний засіб (СДР, ЄВРО).

Національна валюта – це грошова одиниця даної країни, що використовується в зовнішньоекономічних зв'язках і міжнародних розрахунках з іншими країнами.

Розрізняють національні та світову валютні системи.

Національна валютна система – це форма організації грошових відносин, яка охоплює не тільки внутрішній грошовий обіг, але й сферу міжнародних розрахунків країни і визначається національним законодавством. Її характеризують такі елементи: національна валютна одиниця; валютний паритет, умови конвертованості валюти; система валютного ринку і ринку золота; порядок міжнародних розрахунків країни, склад і система управління золотовалютними резервами. Національна валютна система тісно пов'язана з внутрішньою грошовою і кредитно-фінансовою системою.

На основі національних валютних систем функціонує **світова валютна система** – це форма організації міжнародних валютних відносин, обумовлена розвитком світового господарства і юридично закріплена міждержавними угодами. Її визначають такі елементи:

- міжнародні платіжні засоби (національні валюти, золото, міжнародні валютні одиниці СДР, ЄВРО);
- механізм валютних паритетів і курсів;

- обсяг валютних обмежень;
- умови конвертованості валют;
- режим міжнародних валютних ринків і ринків золота;
- умови взаємного обміну валют; форми міжнародних розрахунків та ін.

Міжнародна валютно-фінансова система – це порядок розрахунків між учасниками платіжного обігу з відповідною йому системою валютно-фінансових установ, регламентований міжурядовими угодами та статутами міжнародних фінансових організацій. Динаміка валютних відносин обумовлена розвитком міжнародних економічних відносин, поглибленням міжнародного розподілу праці. Суб'єктами валютних відносин є: держави, фізичні та юридичні особи, які здійснюють міжнародну діяльність.

Міжнародна валютно-фінансова система містить ряд **конструктивних елементів**:

- світовий грошовий товар,
- валютний курс,
- валютні ринки й
- міжнародні валютно-фінансові організації.

Світовий грошовий товар є носієм міжнародних валютно-грошових відносин і приймається кожною країною як еквівалент вивезеного з неї багатства. Історично першим міжнародним грошовим товаром було золото, пізніше у міжнародних розрахунках почали використовувати кредитні гроші (векселі, банкноти, чеки на депозити). У 70-х рр. XX ст. з'являються спеціальні міжнародні й регіональні платіжні одиниці – СДР і ЕКЮ (згодом ЄВРО). Сукупність усіх платіжних інструментів, які можуть бути використані в міжнародних розрахунках, називають **міжнародною ліквідністю**. Це золото, валютні запаси держав, що вільно обертаються, міжнародні гроші.

Другим елементом міжнародної валютної системи є **валютний курс**. Це мінова вартість національних грошей однієї країни, виражена у грошових одиницях інших країн.

Третім елементом міжнародної валютної системи є **валютний ринок**. Першим таким ринком був ринок золота як грошового товару, де воно продавалося за офіційною ціною, що була закріплена міжнародним договором. Офіційна ціна золота за одну тройську унцію (31,1035 г чистого золота¹) становила в 1837-1934 рр. – 20,67 дол. США, 1934-1968 рр. – 35, у 1968 р. вона підвищилася до 38 дол. Остання офіційна ціна золота становила 42,22 дол. Цей ринок проіснував до серпня 1971 р., коли офіційну ціну на золото було ліквідовано. Тепер ціна на золото складається під впливом попиту і пропозиції, а ринок золота функціонує як звичайний товарний ринок.

Змістом **четвертого елементу** міжнародної валютної системи є **міжнародні валютно-фінансові організації**. Міжнародний валютний фонд (МВФ), Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР), який разом із своїми філіями – Міжнародною фінансовою корпорацією (МФК), Міжнародною асоціацією розвитку (МАР) та Багатостороннім агентством щодо гарантій інвестицій (БАГІ) – утворюють групу Світового банку, Банк міжнародних розрахунків у Базелі, регіональні банки розвитку тощо.

Виділяють декілька головних етапів створення світової валютної системи (табл. 12.6)

Таблиця 12.6

Світова валютна система

Елементи	Етапи створення
Основні міжнародні платіжні засоби (національні валюти, золото, міжнародні валютні одиниці)	Система золотого стандарту
Механізм встановлення та підтримання валютних курсів	Бреттон-Вудська система
Порядок балансування міжнародних платежів	Ямайська система
Умови конвертованості валют	Європейський валютний союз
Режим міжнародних валютних ринків та ринків золота	
Статус міждержавних інститутів, що регулюють валютні відносини	

Складовою валютної системи та важливим елементом валютної політики є **валютний курс** – ціна грошової одиниці однієї країни, що виражена в грошових одиницях інших країн. **Валютний курс потрібен для:**

- взаємного обміну валютами при торгівлі товарами, послугами, русі капіталів та кредитів;
- порівняння цін світових та національних ринків, вартісних показників різних країн, виражених в національних або іноземних валютах;
- періодичної переоцінки розрахунків в іноземній валюті фірм та банків.

Розрізняють валютні курси **фіксовані** або **тверді**, засновані на монетному паритеті (ваговому вмісті золота у національних грошових одиницях) та **плаваючі** або **гнучкі**, не пов'язані з монетним паритетом, які визначаються зіставленням паритетів купівельної сили валют, тобто оцінки в національних грошах вартості одиниціменного “кошика” товарів.

Типи валютних курсів наведені в таблиці 12.7.

Таблиця 12.7

Валютні курси

Типи	Умови вибору
Абсолютно жорсткий обмінний курс (уніфікована валюта)	Рівень економічного розвитку країни
Фіксований курс валют	Ступінь відкритості економіки
Плаваючий курс валют	Стан платіжного балансу
	Ступінь залежності національної економіки від зовнішньої торгівлі
	Стан грошової та фінансової системи країни
	Величина резервів іноземної валюти

Одним із найсуттєвіших елементів міжнародної валютно-фінансової системи є світовий валютний ринок. Еволюція валютних ринків у останні десятиріччя проходила в напрямку їх глобалізації та багаторазового збільшення обсягів проведення операцій внаслідок інтернаціоналізації світової економіки. Інституціональною основою міжнародної валютно-фінансової системи є міжнародні валютно-фінансові організації, які пройшли свій шлях разом з еволюцією міжнародної валютно-фінансової системи в цілому. Одним із основних напрямів впливу глобалізаційних процесів на розвиток світової валютно-фінансової системи є формування на сучасному етапі регіональних валютних союзів, найбільшим з яких є Європейський валютний союз. Запровадження єдиної європейської грошової одиниці кардинально змінює всю міжнародну систему валютних курсів. Теоретично євро має потенціал для того, щоб стати глобальною валютою, і, таким чином, створити триполярну валютну систему, в основі якої будуть американський долар, євро та японська ієна.

Вибір типу валютного курсу тісно пов'язаний з проведенням відповідних заходів **валютної політики держави**, до головних **елементів якої відносяться** :

- регламентація доступу окремих резидентів до операцій на валютному ринку;
- нормування обов'язкових валютних резервів комерційних банків;
- встановлення режиму валютних курсів;
- здійснення контролю за розподілом іноземної валюти між резидентами;
- опрацювання принципів та засад здійснення політики валютної інтервенції.

Сьогодні немає єдиного, закріпленого багатосторонньою угодою універсального механізму валютних розрахунків між країнами. Тільки в межах окремих економічних і фінансових угруповань країн можуть існувати до певної міри єдині механізми розрахунків. У сучасній системі зовнішньоекономічних зв'язків розрахунки з торговельних і неторговельних операцій регулюються Основними принципами, закріпленими в Женевській конвенції про чеки та векселі, а також зведеннями постанов Міжнародної торгової палати, що знаходиться в Парижі. У міжнародних валютних відносинах використовуються національні та міжнародні валюти. Роль тих чи інших валют визначається місцем їх у зовнішньоекономічних зв'язках. Причому якщо в перші десятиліття після другої світової війни головними валютами були американський долар та англійський фунт стерлінгів, то тепер їхні позиції значно потіснили західнонімецька марка, японська ієна і французький франк. Крім них, для розрахунків використовують валюти інших країн, а також міжнародні платіжні засоби та колективні розрахункові одиниці – спеціальні права запозичення (СПЗ) або міжнародні платіжні та резервні засоби (СДР), що випускаються Міжнародним валютним фондом, та ЄВРО – регіональна валютна одиниця, яка використовується учасниками Європейського валютного союзу.

Процес міжнародних валютних розрахунків належить до сфери розподілу та обміну, але водночас тісно пов'язаний з процесом відтворення в сфері матеріального виробництва. Між процесом відтворення і валютними відносинами існує як прямий, так і зворотний зв'язок. З одного боку, розвиток процесу відтворення виступає об'єктивною основою валютних відносин, оскільки породжує експорт капіталу, міжнародний обмін товарами та послугами, технологіями і,

відповідно, визначає весь комплекс валютних відносин, що пов'язані з їх міжнародним обігом. З іншого боку, хоча валютна сфера сама по собі вторинна щодо сфери матеріального виробництва, вона, в свою чергу, відбиває хід виробничих процесів не пасивно, а справляє на них активний зворотний вплив.

4. Зовнішня торгівля: сутність, причини виникнення, принципи

Головна причина зовнішньої торгівлі – це економічний зиск, який отримують країни. Ще А. Сміт відзначав вигідність міжнародної торгівлі для всіх країн. Його положення отримали подальший розвиток в теорії **“порівняльних переваг”**, опрацьованій Д. Рікардо, який довів, що **кожній країні необхідно спеціалізуватися на виробництві тих товарів, на які суспільні витрати праці відносно менші**.

Обмінюючись цими товарами одна з одною, країни отримують зиск від міжнародної спеціалізації, а споживачі – більшу кількість товарів. Оскільки кожна країна експортує й імпортує товари, то визначається величина чистого експорту. Зміни у величині чистого експорту впливають на макроекономічні показники розвитку національної економіки, можуть викликати значні зрушення в рівнях обсягу національного виробництва, зайнятості населення й цін в країні.

Інші причини виникнення зовнішньої торгівлі:

- 1) **нерівномірний розподіл сировинних ресурсів на Землі**. Це особливо стосується родовищ вугілля, залізної руди, кольорових металів, нафти, урану та ін.;
- 2) **різноманітність кліматичних умов**, що впливає на способи вирощування і врожайність рослин;
- 3) **відмінність в економічних умовах**. Промислово розвинуті країни експортують готову продукцію та імпортують сировину, продукти харчування. В аграрних країнах і країнах-постачальниках сировини відбувається зворотний процес;
- 4) **нерівномірний рівень розвитку техніки і технології**. Існують країни з високим рівнем розвитку певних галузей національної економіки.

Економічна довідка На першому етапі менеджмент не відігравав помітної ролі, оскільки сам предмет почав формуватися в кінці минулого століття. Як відомо, розвиток економічної теорії (А. Сміт, Д. Рікардо й ін.) більш ніж на два століття випередив теорію менеджменту (Ф. Тейлор, А. Файоль та ін.). Та й особливої необхідності використовувати менеджмент для міжнародних торгових операцій на першому етапі не було. Практичний досвід, здоровий глузд, стійкі традиції і торговельні звичаї – ось основні інструменти, що забезпечували невеликий обсяг міжнародної торгівлі. Відмінною рисою другого етапу є активне втручання держав у міжнародні ділові операції. Значною мірою на це вплинули дві світові війни і розкол світу на дві протилежні соціально-економічні системи. Природно, що кожна з них вдавалася до активного використання держави як важливого інструмента реалізації своїх інтересів у сфері міжнародного бізнесу. На цьому етапі різко зросла роль менеджменту на рівні держав. Міжнародні ділові операції стали об'єктом ретельного планування. Для забезпечення успіху цих операцій обидві системи створюють різноманітні державні й міжнародні інститути. Обидві системи в цей період реалізували ряд значних міжнародних планів і програм. Східні країни втілювали плани соціалістичної економічної інтеграції (створення Ради економічної взаємодопомоги та ін.). Західні країни реалізували

в Європі план Маршалла, у Японії план Макартура, створили Європейський Союз, ряд інших міжнародних об'єднань.

Обсяги експорту-імпорту України за 2007 р. становлять 49,3 млрд. грн. та 60,6 млрд. грн. відповідно, чистий експорт становить – 11,3 млрд. грн.

Для врегулювання міжнародних економічних відносин на справедливій основі створюються міждержавні торгові союзи та організації. Після закінчення Другої світової війни країни заключили Всесвітній торговельний пакт – Генеральну угоду по тарифах і торгівлі (ГАТТ), яка наприкінці 90-х років XX ст. була перетворена у Світову організацію торгівлі (СОТ). Основна мета цієї організації – оптимальне використання ресурсів, зростання виробництва, недопущення дискримінації в торгівлі між країнами-учасницями.

В основу системи міжнародної торгівлі покладені такі принципи:

- СОТ – це об'єднання країн, які намагаються розширити між собою торговельні зв'язки;
- країни, що входять до СОТ, надають іншим країнам режим найбільшого економічного сприяння;
- зміна торговельних бар'єрів між країнами-членами організації здійснюється лише після проведення переговорів;
- дотримання правил “справедливої торгівлі”, які полягають у тому, що не можна знизити імпорتنний тариф для одних країн і залишити його незмінним для інших.

У практиці країн, які здійснюють зовнішню торгівлю, обчислюється такий показник як торговий баланс – співставлення імпортованих і експортованих державою товарів за відповідний проміжок часу в вартісному виразі. Перевищення товарного імпорту над товарним експортом означає зовнішньоторговий дефіцит, або дефіцит торгового балансу.

Здійснення активної зовнішньоекономічної політики держави, розширення міжнародної торгівлі, інтеграційних економічних зв'язків є важливим чинником стабілізації і реформування її економіки. Нині ці відносини включають у себе не тільки економічні контакти з країнами “далекого зарубіжжя”, а й з країнами СНД, взаємозв'язки з якими базуються на принципах і нормах міжнародних економічних відносин. Усе це потребує посиленої уваги щодо розвитку зовнішньоекономічної діяльності України, визначення ефективної зовнішньоекономічної політики, яка б забезпечувала пріоритет національних економічних інтересів і гарантувала національну безпеку держави.

Нагальною потребою на сучасному етапі розвитку цих відносин стає пошук оптимальних форм державного регулювання зовнішньоекономічного процесу, запровадження такого механізму, який би відповідав сучасним вимогам міжнародної економічної взаємодії. Державне регулювання зовнішньоекономічних зв'язків має виконувати такі функції, як визначення принципів та пріоритетів зовнішньоекономічної діяльності, сприяння вітчизняним товаровиробникам у їхній зарубіжній діяльності та контроль за нею. У цій сфері застосовується широка система методів державного регулювання.

Економічна довідка

Особливістю третього, сучасного, етапу розвитку управління зовнішньоекономічною діяльністю є усунення соціально-політичного протистояння двох систем у сфері міжнародного бізнесу. Нині різко зростає роль корпоративного менеджменту в зовнішньоекономічній діяльності. Багато західних компаній активно проводять ділові операції в постсоціалістичних країнах, у тому числі й в Україні. З іншого боку, багато українських підприємств активно діють на зовнішніх ринках. Саме корпоративний менеджмент міжнародних компаній стає вирішальним чинником розвитку міжнародного бізнесу і розширення зовнішньоекономічної діяльності.

До економічних методів державного регулювання належать:

у імпорتنих операціях – **митні тарифи, податки і збори, імпорتنі депозити;**

у експортних операціях – **пільгові кредити експортерам** (підтримка експортоспроможних галузей економіки, пільгове кредитування підприємств-виробників, продукція яких користується попитом на зовнішньому ринку), **гарантії, субсидії, звільнення від сплати податків, надання фінансової допомоги.**

До адміністративних методів державного регулювання відносять кількісні обмеження експорту та (чи) імпорту шляхом **квотування, ліцензування, введення спеціальних вимог до товарів, встановлення ембарго** (повна заборона зовнішньоекономічних операцій) тощо.

В українській економіці є необхідні передумови для включення її в систему світогосподарських зв'язків. Головні з них – наявний ресурсний потенціал, надзвичайно вигідне географічне становище (через територію України проходять основні нафто- і газопроводи), сприятливий клімат та ін. Найдинамічнішими компонентами зовнішньоекономічних зв'язків можуть бути: інтелектуальний потенціал; обробні галузі промисловості; агропромисловий комплекс; добувні галузі промисловості; туризм; банківські операції.

Варто зазначити, що інтегрування України у світовий економічний простір процес тривалий, який потребує багатьох зусиль з боку всіх суб'єктів зовнішньоекономічних відносин.

Короткі висновки

1. Характер та можливості участі країни в системі міжнародних економічних відносин визначаються її загальноекономічним потенціалом та рівнем спеціалізації, що дає можливість мінімізувати витрати виробництва певних видів продукції та забезпечити її конкурентоспроможність на світовому ринку.

2. Зовнішньоекономічна діяльність держави заснована на взаємовигідних економічних відносинах у галузі міжнародної торгівлі, руху капіталів, міграції робочої сили, передачі технологій. Основною формою зовнішньоекономічної діяльності є зовнішня торгівля, яка включає: вивіз товарів (експортна торгівля); ввіз товарів (імпортна торгівля); транзитний провіз товарів (транзитна торгівля).

3. Платіжний баланс є комплексним показником оцінки зовнішньоекономічної діяльності країни. Він являє собою систематизовані записи підсумків всіх обороток між резидентами конкретної країни та іншими країнами світу. Виділяють такі групи обороток, які відображені в двох розділах платіжного балансу: балансі поточних операцій та балансі динаміки капіталів.

4. Міжнародна валютно-фінансова система включає порядок розрахунків між учасниками платіжного обігу з відповідною йому системою валютно-фінансових установ. Суб'єктами валютних відносин є: держави, фізичні та юридичні особи, які здійснюють міжнародну діяльність.

Питання для самоконтролю

1. Зміст поняття “зовнішньоекономічна діяльність”?
2. Принципи здійснення зовнішньоекономічної діяльності.
3. Вкажіть види зовнішньоекономічної діяльності за законодавством України.
4. Що являє собою платіжний баланс?
5. Структура платіжного балансу.
6. Охарактеризуйте етапи створення світової валютної системи.
7. Назвіть причини виникнення зовнішньої торгівлі.

Радимо прочитати:

1. Бутук О. І. Валютно-фінансові відносини: Навч. посіб. / О. І. Бутук. — К.: Знання, 2006. — 349 с.
2. Горін Н. В. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності: Навч. посіб. / Н. В. Горін. — К.: Знання, 2007. — 214 с.
3. Крилова Н. В. Міжнародна торгівля: Навч. посіб. / Н. В. Крилова. — К.: Знання, 2008. — 365 с.
4. Лапчук Б. Ю. Валютна політика: Навч. посіб. — К.: Знання, 2008. — 212 с.
5. Міжнародні організації: Навч. посіб. / За ред. О. С. Кучика. — К.: Знання, 2007. — 749 с.
6. Економічні проблеми ХХІ століття: Міжнародний та український ви-міри / За ред. С. І. Юрія. — К.: Знання, 2007. — 595 с.
7. Жуано Д. Світова організація торгівлі / Даніель Жуано; [пер. з франц. М. Марченко]. — К.: К.І.С., 2006. — 120 с.
8. Кобяков А. Б. Закат імперії доллара и кінець “Рах Americana” / А. Б. Кобяков, М. А. Хазин. — М.: Вече, 2003. — 368 с.
9. Саттон Ю. Э. Власть доллара / Ю. Э. Саттон. — М.: “Фері-В”, 2003. — 192 с.

Економічні афоризми

❖ *Торгівля створена для того, щоб брати там, де чогось надто багато, і перевозити туди, де цього дуже мало.*

Е.Джексон

❖ *Нема нічого більш благодатного для народу, ніж вільна торгівля, - і нічого більш непопулярного.*

Т.Маколей

❖ *Вільна торгівля - не принцип, а засіб для досягнення мети.*

Б.Дізраелі

❖ *Краще розбагатіти, торгуючи соломом, ніж розоритися, торгуючи золотом.*

Сербський вислів

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

СНР – система національних рахунків
 ВВП – валовий внутрішній продукт
 ВВП – валовий національний продукт
 НД – національний дохід
 ОВД – особистий використовуваний дохід
 С – особисті видатки на споживання
 І – інвестиційні видатки
 G – урядові закупівлі товарів і послуг
 К – вартість експорту
 М – вартість імпорту
 w – заробітна плата найманих робітників
 R – рента
 i – процент
 PR – прибуток
 А – обсяг спожитого капіталу (амортизація)
 ЧВП – чистий внутрішній продукт
 І_Л – індекс Ласпейреса
 І_п – індекс Пааше
 ІСЦ – індекс споживчих цін
 Іф – індекс Фішера
 AD – сукупний попит
 AS – сукупна пропозиція
 MS – пропозиція грошей
 D – депозити
 TR – загальні резерви комерційного банку
 R – обов’язкові (мінімальні) банківські резерви
 r – норма обов’язкового резервування
 B – надлишкові резерви банку
 H – грошова база
 rr – норма фактичного резервування
 m – депозитний мультиплікатор
 m* – грошовий мультиплікатор
 M – кількість грошей в обігу
 V – швидкість обігу грошей
 P – рівень цін
 Md – попит на гроші
 Івал. – валові інвестиції
 Іч. – чисті (приросткові) інвестиції

Іав – автономні інвестиції
 Іін – індукційовані інвестиції
 AE – сукупні витрати
 SE – сеньйораж
 Уе – рівноважний рівень національного виробництва
 Еч – чистий експорт
 μ – мультиплікатор витрат
 μт – мультиплікатор податків
 MTR – граничний податковий коефіцієнт
 MPM – гранична схильність до імпорту
 APC – схильність до споживання
 APS – схильність до заощаджень
 MPC – гранична схильність до споживання
 MPS – гранична схильність до заощаджень
 IS – крива, що відображує умови рівноваги між попитом і пропозицією на ринку товарів та послуг
 LM – крива, що відображує умови рівноваги між попитом на запаси грошових коштів і пропозицією грошей
 Y – фактичний обсяг виробництва
 Y* – потенційний ВВП
 U' – фактичний рівень безробіття
 U – природний рівень безробіття
 β – коефіцієнт чутливості ВВП до динаміки циклічного безробіття
 p₁, p₀ – ціни споживання певної продукції відповідно у звітному та базовому періодах
 g_k – обсяг споживчого кошика
 C – обігові гроші
 П – норма прибутку
 i – номінальна ставка відсотку
 π – темп інфляції
 IT – інфляційний податок
 r – реальна відсоткова ставка
 π_e – очікуваний темп інфляції
 π_S – збурення пропозиції

ВИКОРИСТАНА ТА РЕКОМЕНДОВАНА

ЛІТЕРАТУРА НАВЧАЛЬНА

1. Ажнюк М. О. Основи економічної теорії: Навч. посіб. / М. О. Ажнюк, О. С. Передерій. – К.: Знання, 2008. – 368 с.
2. Базилінська О. Я. Макроекономіка: Навч. посіб. / Олена Яківна Базилінська. – К.: ЦУЛ, 2005. – 442 с.
3. Базилевич В. Д. Макроекономіка: підручник для студентів вузів / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. – 3-тє вид., випр. – К.: Знання, 2008. – 743 с.
4. Базилевич В. Д. Ринкова економіка: основні поняття і категорії: Навч. посіб. / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. – К.: Знання, 2008. – 263 с.
5. Білецька Л. В. Економічна теорія: Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка / Л. В. Білецька, О. В. Білецький, В. І. Савич. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 652 с.
6. Бурда М. Макроекономіка: Європейський конспект / М. Бурда, Ч. Виплон. – К.: Основи, 1998. – 682 с.
7. Вечканов Г. С., Вечканова Г. Р. Макроекономіка. – СПб. Питер, 2002. – 255 с.
8. Долан Э. Макроэкономика / Долан Э. – СПб, 1994. – 402 с.
9. Задоя А. А. Макроэкономика: учебник / А. А. Задоя, Ю. Е. Петруня. – К.: Знання, 2008. – 381 с.
10. Мельник А. Ф. Макроекономіка і макроекономічна політика: Навч. посіб. / А. Ф. Мельник. – К.: Знання, 2008. – 699 с.
11. Мікроекономіка і макроекономіка / Під ред. С. Будаговської. – К.: Основи, 2004. – 518 с.
12. Економічна теорія. Макроекономіка: Навч. посіб. / За ред. З. Г. Ватаманюка, С. М. Панчишина. – К.: Заповіт, 1997. – 408 с.
13. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання, 2008. – 719 с.
14. Економіка / П. Самуельсон. – Львів: Світ, 1993. – 495 с.
15. Козак Ю. Г. Міжнародна економіка: в питаннях та відповідях: Навч. посіб. / Ю. Г. Козак, В. В. Ковалевський, К. І. Ржепішевський. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 676 с.
16. Кочура Є. В. Моделювання макроекономічної динаміки: Навч. посіб. / Є. В. Кочура. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 236 с.
17. Кравцов О. С. Макроекономіка у запитаннях та відповідях: Навч. посіб. для студентів вузів / О. С. Кравцов, В. М. Бережний, В. М. Онсіна. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 200 с.
18. Лусне А. В. Макроэкономика. Краткий курс : Учеб. пособ. / А. В. Лусне. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 1999. – 240 с.
19. Макконнелл К. Р., Экономикс: принципы, проблемы и политика / Макконнелл К. Р., Брю С. Л. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 940 с.
20. Макроекономіка: Навч. посіб. / Під ред. М. А. Сіроштаня. – Х.: ВД “ІНЖЕК”, 2004. – 184 с.
21. Мельникова В. І. Макроекономіка: Навч. посіб. для вузів / В. І. Мельникова, Н. І. Климова. – 2-е вид., доп. – К.: Професіонал, 2005. – 396 с.
22. Малиш Н. А. Макроекономіка: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2003. – 240 с.
23. Мочерний С. В. Політична економія: Навч. посіб. / С. В. Мочерний,

- Я. С. Мочерна. – К.: Знання, 2007. – 684 с.
24. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник / Відп. ред. Г. Н. Климко. – К.: Знання-прес, 2002. – 615 с.
 25. Отрошко О. В. Основи економічної теорії. Макроекономічний аспект: Навч. посіб. / О. В. Отрошко. – К.: Знання, 2006. – 222 с.
 26. Пашута Н. Г. Основы прогнозирования и программирования макроэкономики: Конспект лекций для студентов вузов / Н. Г. Пашута. – К.: МАУП, 2005. – 93 с.
 27. Пухтасвич Г. О. Макроекономічний аналіз: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2000. – 208 с.
 28. Панчишин С. М. Макроекономіка: Навч. посіб. / Степан Михайлович Панчишин. – К.: Либідь, 2002. – 616 с.
 29. Савченко А. Г. Макроекономічна політика: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / Анатолій Григорович Савченко. – К.: КНЕУ, 2002. – 135 с.
 30. Савченко А. Г. Макроекономіка: підручник / Анатолій Григорович Савченко. – К.: КНЕУ, 2005. – 441 с.
 31. Самуельсон П., Макроекономіка / П.Самуельсон, В.Нордхауз. – К.: Основи, 1995. – 601 с.
 32. Солонінко К. С. Макроекономіка: Навч. посіб. / К.С.Солонінко. – К.: ЦУЛ, 2002. – 320 с.
 33. Центральний банк та грошово-кредитна політика : Підручник / А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук та ін. ; за ред. А. М. Мороза, М. Ф. Пуховкіної. – К.: КНЕУ, 2005. – 556 с.
 34. Чухно А. А. Сучасні економічні теорії: Підручник / А.А. Чухно, П.І. Юхименко. – К.: Знання, 2007. – 878 с.
 35. Шупик І. І. Макроекономіка: Навч. посіб. / І. І. Шупик, В. О. Дорофєєв, Л. М. Березіна. – Полтава: РВВ ПДАА, 2008. – 196 с.

СЛОВНИКИ

36. Банківська енциклопедія / під ред. А. М. Мороза. – К.: ЕЛЬТОН, 1993. – 329 с.
37. Баршай Ю. С. Валюта мира: Иллюстрированный атлас для школьников / Ю. С. Баршай. – Спб., 2002. – 578 с.
38. Большая экономическая энциклопедия / [Т. П. Варламова, Н. А. Васильева, Л. М. Неганова и др.]. – М.: Эксмо, 2007. – 816 с.
39. Економічний словник-довідник / За ред. С. М. Мочерного. – К.: Феміна, 1995. – 368 с.
40. Ивин Л. Н. Справочник биржевого маклера / Л. Н. Ивин. – Харьков: Простор, 1991. – 72 с.
41. Мусиченко А.В. Ринкова азбука (словник-довідник) / А. В. Мусиченко, В. С. Святецький. – Полтава: АКО, 1992. – 62 с.
42. Натрошвили Р.Н. Мировая экономика и международные экономические организации. Словарь-справочник: Учеб. пособ. / Р.Н. Натрошвили. – К.: Изд-во Европ. ун-та, 2003. – 292 с.

43. Рыночная экономика. Словарь-справочник. – Красноярск: ЛИА “Информ”, 1992. – 156 с.
44. Європейський Союз: словник-довідник / [ред.-упоряд. М. Марченко]; 2-ге вид., оновл. – К.: К.І.С., 2005. — 143 с.

ІНТЕРНЕТ – РЕСУРСИ

45. <http://www.rada.gov.ua>. – веб-сторінка Верховної Ради України.
46. <http://www.bank.gov.ua>. – веб-сторінка Національного банку України.
47. <http://www.minfin.gov.ua>. – веб-сторінка Міністерства фінансів України.
48. <http://www.me.gov.ua>. – веб-сторінка Міністерства економіки України.
49. <http://www.wordbank.org>. – веб-сторінка Світового банку.
50. <http://www.imf.org>. – веб-сторінка Міжнародного валютного фонду.
51. <http://www.kmu.gov.ua>. – веб-сторінка Кабінету Міністрів України.
52. <http://www.ukrstat.gov.ua>. – веб-сторінка Держкомстату України.
53. <http://www.mlsp.gov.ua>. – веб-сторінка Міністерства зайнятості та соціальної політики.

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК

А

Автономні інвестиції 117
Автоматичні стабілізатори 169
Агрегати 10, 71, 84, 153
Амортизація 28, 119, 124, 143, 213
Акселератор 115, 116
Антимонопольне законодавство 163
Антикризові заходи 157

Б

Банк 70-74, 174-179
Банківська система 174, 176
Безробітні 40-41
Безробіття:

- структурне 43, 44
- фрикційне 43, 44
- циклічне 39, 43, 44
- короткострокове 43
- довгострокове 43
- добровільне 43
- вимушене 43
- відкрите 43
- приховане 43
- номінальне 43
- оптимальне

Бідність:

- абсолютна 101-103
- відносна 101
- загальна 101
- крайня 101-103, 111
- людська 101-103, 111
- цілковита 102

Бюджет:

- державний 162-172
- повної зайнятості (структурний)(171
- циклічний 171
- збалансований 171

Бюджетний дефіцит 163, 169, 171

В

ВВП :

- номінальний 34-37

- потенційний 44, 68, 213
- реальний 34-37, 63, 124
- рівноважний 126-131, 133

Валюта:

- конвертована 73, 90, 136, 203-208
- неконвертована 90, 136, 203-208
- національна 203

Валютний курс:

- офіційний 181, 187, 205-207
- плаваючий 181, 187, 205-207
- реальний 181, 187, 205-207
- вільний 181, 187, 205-207
- обмінний 203

Валютний ринок 203, 206, 207

Валютна система:

- національна 205
- міжнародна 205

Вмонтовані (автоматичні стабілізатори) 135

ВНП 31-33, 97, 94, 153

Виробнича функція 142, 144

Г

ГАТТ 209

Гендер 49

Гендерна рівність 49

Гіпотеза 13

Градування 93

Грошова база 72, 73, 213

Грошова маса 72, 88, 178

Грошова одиниця 76

Грошова система 70

Гроші 70

Грошові агрегати 67, 71

Грошово-кредитна політика 179, 189

Грошовий обіг 70, 84, 205

Д

Двосекторна модель економіки 17

Дебет 136

Депозит 73

Депресія 151, 152

Державні видатки 167

Державне регулювання 197, 198, 210

Державний борг:

- внутрішній 168, 171
- зовнішній 87, 168

Державний сектор 15

Дефіцит держбюджету 168

Дефлятор ВВП 35, 36, 92, 96

Дефлювання 36

Дефляція 86, 87

Децильний коефіцієнт 100

Довгостроковий період 20

Додана вартість 30

Домогосподарство 56, 102

Дохід (грошовий):

- номінальний 99
- реальний 99
- натуральний 99
- особистий 33, 37, 98
- використовуваний 33

З

Зайнятість 39

- ефективна 39, 40
- надмірна 39
- нерегламентована 39
- неповна 39
- повна 58, 152, 164
- раціональна 39

Зайнятий 39

Закон грошового обігу 76

Закон Оукена 44

Заощадження 55, 98, 106-110

Заплановані сукупні витрати 126

Зарплата 32, 48, 98, 100

- мінімальна 50

Засоби макроекономічної політики 22

Земля 18, 138

Змінні: 13

- екзогенні 14
- ендегенні 15

Зовнішньоекономічна діяльність 198, 201

Зовнішні ефекти 163

Е

Економічні закони 13

Економічні ресурси 10, 16, 18

Економічний розвиток 137

Економічний цикл 138

Економічна система : 10, 17-23

- ринкова 19
- неринкова 19
- традиційна 19
- адміністративно-командна 19
- змішана 19

Економічне зростання 20, 94, 98, 116

Експорт 120, 131, 141, 153, 186

Ефект :

- інфляційного оподаткування 90
- мультиплікатора 127, 133
- Кейнса (процентної ставки) 54
- майна (багатства) 54
- чистого експорту 54
- Танзі - Олівера 90
- храповика 62

І

Імпорт 20, 29, 54, 126-130, 199

Інвестиції : 112

- автономні 117
- заплановані 113
- валові 28, 124
- індукційовані 113
- чисті 28, 116
- прямі 113
- державні 113
- фінансові 113

Інвестиційна політика 122

Інвестування 124

Індекс Джині 100

Індекс людського розвитку 143

Індекс цін:

- споживчих цін (ІСЦ) 35, 92
- Ласпейреса 34, 35
- Пааше 36
- Фішера 36
- людського розвитку 142

Індексація доходів 93

Ін'єкції 127

Інтенсифікація економіки 141

Інтеграція 60, 196

Інфляція: 86

- нормальна 87, 88
- очікувана 87, 88
- галопуюча 87, 88
- гіперінфляція 87, 88
- прогнозована 87, 88
- непрогнозована 87, 88
- повзуча 87, 88
- відкрита 87, 88
- замкнута 87, 88

Інфляційний податок 69, 89

Інфляційний розрив 129

Інфлювання 36

К

Капітал 19, 20, 25

КБ 174

Квота 210

Кінцеві товари та послуги 27, 28, 123

Крива:

- AD 53, 54
- AS 57, 58
- Лаффера 168
- Лоренца 100
- попиту на гроші 79, 80
- пропозиції грошей 80, 180
- Філіпса 95
- LM 161
- IS 161

Криза платіжного балансу 204

Криза 138

Кредит 178

Л

Лаг 22

- внутрішній 22
- зовнішній 22

М

Макроекономіка 12

- позитивна 14
- нормативна 14

Макроекономічні категорії 12

Макроекономічні показники 25, 32

Макроекономічний об'єкт 17

Макроекономічні поняття 12

Макроекономічний суб'єкт 16

Макроекономічна рівновага 14

Метод: 14

- агрегування 15
- наукової абстракції 14
- аналіз та синтез 14
- єдності історичного та логічного 14
- якісного та кількісного аналізу 14
- поєднання нормативного та позитивного підходу 14
- "витрати – обсяг виробництва" 124
- " витікання - ін'єкції " 126

Міжнародна:

- торгівля (зовнішня торгівля) 208
- кооперація виробництва 191
- спеціалізація виробництва 191

Модель:

- акселератора 115
- мультиплікатора 115
- AD – AS 61-63
- IS-LM 161
- "кейнсіанський хрест" 125
- "заощадження – інвестиції" 118
- Солоу 139
- динамічна 15
- статична 15
- макроекономічна 14

Моделювання 14

Монетаризм 20, 88

Мито 210

Мультиплікатор:

- бюджетний 170
- витрат 128
- грошовий 75
- державних витрат 128
- депозитний 74
- Кейнса 115
- повний 128
- податків 128, 170

Н

НД 33

НБУ 175, 176

О

Облікова (дисконтна) ставка 183

Оподаткування:

- суб'єкт 167
- об'єкт 167
- одиниця 167
- ставка 167

Очікування:

- ex ante 15
- ex post 15
- адаптивні 23
- раціональні 23
- статичні 23
- інфляційні 88

П

Пенсії 98

Передавальний механізм монетарної політики 184

Пік 138

Пожвавлення 152

Підприємницький сектор 15

Платіжний баланс 201

Податки:

- прямі 167
- непрямі 167
- непрямі на бізнес 29
- прогресивні 167
- пропорційні 167
- регресивні 167

Політика:

- антиінфляційна 86, 93
- антикризова 157
- дешевих грошей 179
- дорогих грошей 181
- зайнятості 41
- інвестиційна 122
- макроекономічна 19
- монетарна 177
- соціальна 103-104
- стабілізаційна 21
- цін і доходів 20
- фіскальна 20, 166-169
- дискреційна 169
- недискреційна 169
- торгівельна 20, 208

Попит :

- споживчий 28, 53, 98
- інвестиційний 114
- державний 55
- закордонний 56
- на гроші 76-78
- на робочу силу 47
- сукупний 53

Поточний баланс 201

Правило

- "величини 70 " 92
- золоте 146

Предмет макроекономіки 13

Пропозиція робочої сили 47

Проста інвестиційна функція 116

Процентна ставка: 83, 91

- реальна 83, 91
- номінальна 83, 91

Р

Реальне економічне зростання 138

Ресурси:

- людські 18
- матеріальні 18
- економічні 18-19
- природні 18

Рецесія 152

Рецесійний розрив 129

Рівень:

- безробіття 43
- природного безробіття 44
- життя 105
- інфляції 91
- зайнятості 41

Рівновага на грошовому ринку 79-81

Ринок:

- грошей 79
- праці 46
- національний 161
- товарів та платних послуг 53-55
- валютний 203

Риска бідності :

- відносної бідності 101

Робоча сила 40

Розподіл праці:

- міжнародний 191

- загальний 191
- частковий 191
- одиничний 191

С

- Сальдо 202
- Сальдо активне 202
- Сальдо пасивне (дефіцит) 202
- Світове господарство 190
- Сеньйораж 89
- СНР 25
- СОТ 209
- Споживання 28, 53, 106
- Споживчий кошик 92
- Соціальна держава 104
- Соціальні гарантії 104
- Соціальний захист 104
- Стагфляція 87
- Стабілізація економіки 124
- Сукупні витрати 123
- Сукупна пропозиція 57
- Сукупна пропозиція праці 47
- Сукупний попит на працю 47
- Схильність до споживання 107
 - середня 107
- гранична 107
- Схильність до заощадження 107
 - середня 107
 - гранична 107

Т

- Таргетування
 - інфляційне 94
 - монетарне 181
 - валютне 181
- Тариф 202
- Темп:
 - інфляції 92
 - зростання 140
- Теорія :
 - абсолютної переваги 208
 - адаптативних очікувань 88
 - кейнсіанська 48, 64, 88, 114, 116
 - неокласична 48, 88, 114, 116

- класична 64
- кількісна (грошей) 76, 88
- порівняльної переваги 208
- екстернальні 154
- інтернальні 154
- раціональних очікувань 88
- Типи економічного зростання:
 - екстенсивний 138
 - інтенсивний 138
- Тіньова економіка 32

Ф

- Факт 13
- Фактори виробництва 18-19
- Функція інвестицій 116

Ц

- ЦБ 174
- Цілі монетарної політики:
 - стратегічні 117, 178
 - проміжні 117, 178
 - тактичні (поточні) 117, 178
- Циклічність економічного розвитку 158
- Цикли
 - короткі (малі) 153
 - середні 154
 - довгі 154

Ч

- ЧВП 33
- Чинники економічного зростання:
 - пропозиції 138
 - попиту 138
 - ефективності 140
 - соціокультурні, інституціональні 140

Ш

- Шокова терапія 93

Я

- Якість життя 105

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Вальрас Л. (1834 – 1910) – шведський економіст. Побудував загальну економіко-математичну модель народного господарства.

Барро Р. (1944) – американський економіст, професор гарвардського університету.

Джевонс У. (1835 – 1882) – американський економіст і статистик. Пов'язував економічний цикл з інтенсивністю сонячних плям.

Джині К. (1884 – 1965) – італійський статистик і демограф. Автор “коефіцієнту Джині”, який використовується для аналізу концентрації рівня доходів.

Домар Е. (1914 – 1997) – американський економіст, представник економічної школи неокейнсіанства. Сфера досліджень – теорія економічного росту, один із творців “моделі динамічної рівноваги Харрода-Домара”.

Жугляр К. (1819 – 1908) – французький економіст, досліджував економічні коливання в II пол. XIX ст.

Кейнс Дж.М. (1883 – 1946) – видатний англійський економіст, державний діяч, публіцист, засновник кейнсіанства. Основна наукова праця “Загальна теорія зайнятості, процента та грошей” (1936 р.). Із його ім'ям пов'язують становлення макроекономічної науки.

Кітчин Д. (1861 – 1932) – англійський економіст та статистик, вважається засновником теорії короткострокових криз.

Кондратьєв М.Д. (1892 – 1931) – російський економіст, створив теорію “великих циклів економічної кон'юнктури”.

Кузнец С. (1901 – 1985) – американський економіст, лауреат Нобелівської премії (1971р.).

Лаффер А. (1940 р.) – американський економіст, один із засновників теорії пропозиції в економіці. Став відомим завдяки кривій Лаффера, яка показує, що за певних умов зменшення податкових ставок може викликати збільшення податкових надходжень.

Лонг Дж. – американський економіст, досліджував циклічну динаміку, разом з американським економістом Плоссером Ч. запропонував разом термін “реальний діловий цикл”.

Лоренц М.О. (1876 – 1959) – американський економіст, автор кривої Лоренца, яка відображає ступінь диференціації доходів.

Лукас Р. Е. (1937) – американський економіст, лауреат Нобелівської премії (1976р.).

Мандел Р. (1932) – канадський економіст, аналізував грошову та фінансову політику в рамках різних режимів валютного курсу, досліджував оптимальні валютні зони. Лауреат Нобелівської премії (1999р.).

Мальтус Т.Р. (1766 – 1834) – англійський економіст, священник. Основна праця “Досвід про закон народонаселення” (1798).

Маркс К. (1818 – 1883) – німецький економіст, соціолог, політичний діяч, засновник теоретичної системи марксизму.

Маршал А. (1842 – 1924) – англійський економіст, засновник кембриджської школи політекономії.

Нордхаус Ш. (1941) – американський економіст, один з авторів політичної теорії циклу.

Олівер І.У. (1932) – латиноамериканський економіст, один із авторів “ефекту Оліверу – Танзі”, явища на яке вони звернули увагу в 70-х на прикладі Перу, Колумбії: свідоме затягування сплатниками податків платежів в держбюджет в умовах підвищення рівня інфляції.

Оукен А.А. (1928 - 1980) – американський економіст, автор однойменного закону (зростання безробіття на 1 % призводить до падіння ВВП на 2,5 %).

Парето В. (1848 – 1923) – італійський економіст і соціолог, представник математичної школи в політекономії, один із засновників функціоналізму, автор “закона Парето”.

Плоссер Ч. – американський економіст, досліджував циклічну динаміку. Запропонував разом з Дж. Лонгом термін “реальний діловий цикл”

Прескотт Е. (1940) – американський економіст, досліджував циклічну динаміку. Лауреат Нобелівської премії (2004 р.).

Рікардо Д. (1772 – 1823) – англійський економіст, один із видатних представників класичної політекономії.

Самуельсон П.Е. (1915 – 2009) – американський економіст, займався проблемами моделювання економічного циклу, економіко-математичними методами виміру корисності тощо. Лауреат Нобелівської премії (1970 р.).

Сміт А. (1723 – 1790) – шотландський економіст і філософ, один із видатних представників класичної політекономії. У праці “Дослідження про природу і причини багатства народів” (1776 р.) узагальнив історичний розвиток цього напрямку економічної думки, розглянув теорію вартості і розподілу доходів, капітал і його накопичення.

Солоу Р. (1924) – американський економіст, автор однієї із моделей економічного зростання, виступав з критикою неокейнсіанців. Лауреат Нобелівської премії (1987 р.).

Танзі – латиноамериканський економіст, один із авторів “ефекту Оліверу – Танзі”, явища на яке вони звернули увагу в 70-х на прикладі Перу, Колумбії: свідоме затягування сплатниками податків платежів в держбюджет в умовах підвищення рівня інфляції.

Туфте Е. – один з авторів політичної теорії циклу.

Туган-Барановський М.І. (1865 – 1919) – російський вчений, економіст, історик. В праці “Промислові кризи в Англії, їх періодичність і вплив на народне життя” вперше в світі сформулював основний закон інвестиційної теорії циклів.

Шумпетер Й.А. (1883 - 1950) – австрійський економіст, розробив концепцію капіталу, яку пов’язав з теорією циклів та теорією соціально-економічного розвитку.

Фельдстейн М. (1939) – американський економіст, професор Гарвардського університету. Основні праці “Інфляція, податки з доходу і ставка процента: теоретичний аналіз” (1976 р.), “Бюджет і торговельний дефіцит – не близнюки” (1992 р.).

Філіпс О.У. (1914 - 1975) – англійський економіст, творець графічної моделі “Крива Філіпса”.

Фішер І. (1867 – 1947) – американський економіст. Досліджував теорію грошового обігу і кредиту.

Фрідмен М. (1912) – американський економіст, лідер монетаризму і політекономії. Запропонував монетарну теорію національного доходу і новий варіант кількісної теорії грошей. Лауреат Нобелівської премії (1976р.).

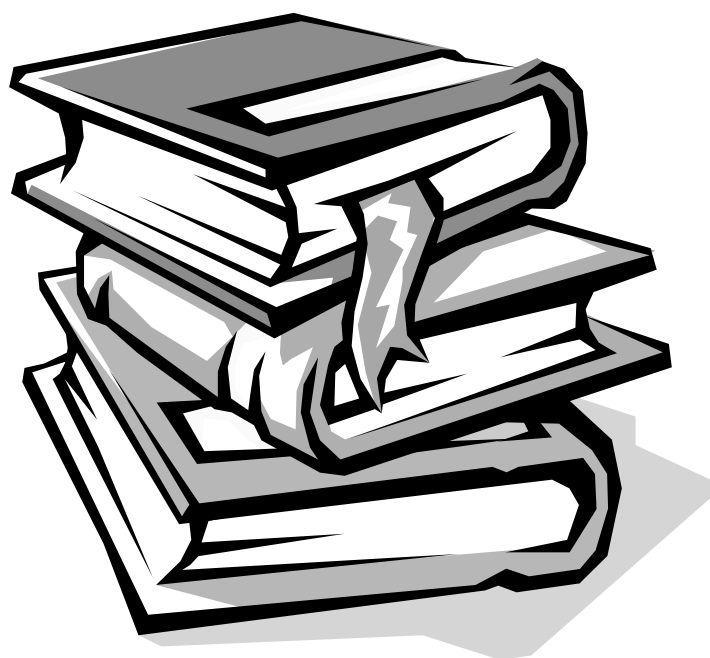
Хансен А. (1887 – 1975) – американський економіст, представник неокейнсіанства, досліджував проблеми економічного циклу.

Хоутри Р. – американський економіст, засновник грошової концепції ділового циклу.

Харрод Р. (1900 – 1978) – англійський економіст, представник економічної школи неокейнсіанства, один із творців “моделі динамічної рівноваги Харрода-Домара”.

Хікс Дж.Р. (1904 – 1989) – англійський економіст, представник неокейнсіанства, вивчав моделювання економічного зростання, теорію попиту і пропозиції, цін. Лауреат Нобелівської премії (1972 р. разом з К. Ерроу).

ДОВІДКОВО-СТИСТИЧНА ІНФОРМАЦІЯ

**Валовий внутрішній продукт України обчислений
за методом кінцевого використання, 2004-2008рр.**

(у фактичних цінах; млн.грн.)

Показники	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.
Валовий внутрішній про- дукт	345113	441452	544153	720731	949864
Кінцеві споживчі витрати:	245556	337879	424906	558581	752489
— домашніх господарств	180399	252624	319383	423174	576565
— некомерційних органі- зацій, що обслуговують домашні господарства	4547	4727	5173	6445	7638
— сектору загального державного управління	60610	80528	100350	128962	168286
— індивідуальні споживчі витрати	36767	49418	61125	79914	104852
— колективні споживчі витрати	23843	31110	39225	49048	63434
Валове нагромадження ос- новного капіталу	77820	96965	133874	198348	258176
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	-4883	2736	655	4685	15457
Придбання за виключенням вибуття цінностей	133	175	211	285	357
Експорт товарів і послуг	219607	227252	253707	323205	444859
Імпорт товарів і послуг	-193120	-223555	-269200	-364373	-521474
Відсотків до підсумку					
Валовий внутрішній про- дукт	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Кінцеві споживчі витрати:	71,2	76,5	78,1	77,5	79,2
— домашніх господарств	52,3	57,2	58,7	58,7	60,7
— некомерційних органі- зацій, що обслуговують домашні господарства	1,3	1,1	1,0	0,9	0,8
— сектору загального державного управління	17,6	18,2	18,4	17,9	17,7
— індивідуальні споживчі витрати	10,7	11,2	11,2	11,1	11,0
— колективні споживчі витрати	6,9	7,0	7,2	6,8	6,7
Валове нагромадження ос- новного капіталу	22,6	22,0	24,6	27,5	27,2
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	-1,4	0,6	0,1	0,7	1,6
Придбання за виключенням вибуття цінностей	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Експорт товарів і послуг	63,6	51,5	46,6	44,8	46,8
Імпорт товарів і послуг	-56,0	-50,6	-49,4	-50,5	-54,9

Джерело: Статистичні матеріали // <http://www.ukrstat.gov.ua> – веб-сайт Державного комітету статистики України

**Валовий внутрішній продукт України обчислений
за розподільчим методом, 2004-2008рр.**

(у фактичних цінах; млн.грн.)

Показники	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.
Валовий внутрішній продукт	345113	441452	544153	720731	949864
Оплата праці найманих працівників	157450	216600	268631	351936	465487
Податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорт:					
на продукти	35163	56077	73486	87841	118343
інші, пов'язані з виробництвом	32096	52974	70196	85767	122532
Валовий прибуток, змішаний дохід	3067	3103	3290	2074	-4189
	168775	152500	202036	280954	366034
	Відсотків до підсумку				
Валовий внутрішній продукт	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Оплата праці найманих працівників	45,6	49,1	49,4	48,8	49,0
Податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорт:					
на продукти	10,2	12,7	13,5	12,2	12,5
інші, пов'язані з виробництвом	9,3	12,0	12,9	11,9	12,9
Валовий прибуток, змішаний дохід	0,9	0,7	0,6	0,3	-0,4
	44,2	38,2	37,1	39,0	38,5

Джерело: Статистичні матеріали // <http://www.ukrstat.gov.ua> – веб-сайт Державного комітету статистики України

Валовий регіональний продукт, 2004 – 2007 рр.

	Валовий регіональний про- дукт мн. грн.				Валовий регіональний про- дукт у розрахунку на одну особу, грн.			
	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.
Україна	345113	441452	544153	720731	7273	9372	11630	15496
Автономна Республіка Крим	9901	12848	16044	20874	4951	6460	8101	10574
Вінницька	8123	10207	12414	15381	4700	5966	7328	9159
Волинська	4994	6553	7687	10072	4771	6285	7397	9711
Дніпропетров- ська	30040	41227	52347	71173	8609	11909	15239	20868
Донецька	45617	58044	72361	92093	9713	12490	15725	20197
Житомирська	5947	7430	8784	11127	4397	5554	6636	8485
Закарпатська	5297	6700	8185	10508	4238	5373	6576	8452
Запорізька	15255	19968	24787	33158	8093	10683	13369	18022
Івано- Франківська	7311	9622	11316	13916	5238	6916	8157	10055
Київська	11883	15362	19188	26221	6652	8673	10918	15033
Кіровоградська	5594	6877	8187	9989	5122	6394	7723	9546
Луганська	14672	19716	24159	32280	5973	8131	10085	13628
Львівська	13992	17192	21486	27987	5396	6657	8351	10915
Миколаївська	7934	9553	11876	14767	6424	7801	9769	12227
Одеська	17029	20762	24898	33116	7028	8619	10379	13827
Полтавська	13983	18099	22179	28355	8841	11574	14330	18500
Рівненська	5599	7263	8924	11180	4817	6269	7724	9695
Сумська	6275	8025	9566	12341	5009	6497	7848	10249
Тернопільська	3948	5137	6452	8276	3516	4603	5819	7510
Харківська	20524	25618	32023	43868	7182	9025	11353	15645
Херсонська	5200	6469	7565	9034	4546	5713	6744	8122
Хмельницька	6344	7958	9603	12339	4549	5764	7023	9100
Черкаська	6623	9014	10957	13656	4853	6681	8209	10331
Чернівецька	3277	4234	5126	6672	3589	4654	5650	7369
Чернігівська	6181	7627	8950	11532	5163	6474	7714	10081
м.Київ	61357	77124	95267	135900	23130	28780	35210	49795
м.Севастополь	2213	2823	3822	4916	5847	7452	10079	12961

Джерело: Статистичні матеріали // <http://www.ukrstat.gov.ua> – веб-сайт Державного комітету статистики України

Виробництво валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності, 2004-2008 рр.

млн. грн.

Галузь економіки	Рік	Випуск	Проміжне споживання	Валова додана вартість
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	2004	85668	48410	37258
	2005	94801	54259	40542
	2006	98410	57404	41006
	2007	113149	65732	47417
	2008	154445	90148	64297
Добувна промисловість	2004	31766	19248	12518
	2005	41149	23210	17939
	2006	46125	24061	22064
	2007	57563	25868	31695
	2008	88256	38542	49714
Переробна промисловість	2004	325820	261696	64124
	2005	399039	312176	86863
	2006	456729	347313	109416
	2007	588203	444775	143428
	2008	796095	616451	179644
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	2004	31961	19538	12423
	2005	36739	21570	15169
	2006	47318	28708	18610
	2007	60898	37653	23245
	2008	76358	46775	29583
Будівництво	2004	37667	23204	14463
	2005	45972	29602	16370
	2006	64152	42984	21168
	2007	94307	63851	30456
	2008	112911	78170	34741
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	2004	71490	30433	41057
	2005	99662	43621	56041
	2006	122365	53792	68573
	2007	173149	77929	95220
	2008	227411	97206	130205
Діяльність транспорту та зв'язку	2004	75233	32539	42694
	2005	91219	43784	47435
	2006	107638	51585	56053
	2007	135074	65011	70063
	2008	174985	83792	91193
Освіта	2004	22086	5834	16252
	2005	29388	8506	20882
	2006	36161	9918	26243

Галузь економіки	Рік	Випуск	Проміжне споживання	Валова додана вартість
	2007	46083	13178	32905
	2008	62213	14438	47775
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2004	18470	7518	10952
	2005	22855	8890	13965
	2006	28305	10583	17722
	2007	35947	13405	22542
	2008	46519	17824	28695
Інші види економічної діяльності	2004	109827	43247	66580
	2005	134806	54009	80797
	2006	174976	68699	106277
	2007	260682	100761	159921
	2008	343470	135587	207883
Оплата послуг фінансових посередників	2004	x	5275	-5275
	2005	x	7402	-7402
	2006	x	13009	-13009
	2007	x	22098	-22098
	2008	x	36537	-36537
Усього (в основних цінах)	2004	809988	496942	313046
	2005	995630	607029	388601
	2006	1182179	708056	474123
	2007	1565055	930261	634794
	2008	2082663	1255470	827193
Податки на продукти	2004	33122	x	33122
	2005	54183	x	54183
	2006	71618	x	71618
	2007	88212	x	88212
	2008	122671 ¹	x	122671 ¹
Субсидії на продукти	2004	-1055	x	-1055
	2005	-1332	x	-1332
	2006	-1588	x	-1588
	2007	-2275	x	-2275
	2008		x	
Валовий внутрішній продукт (у ринкових цінах)	2004	842055	496942	345113
	2005	1048481	607029	441452
	2006	1252209	708056	544153
	2007	1650992	930261	720731
	2008	2205334	1255470	949864

¹Податки за виключенням субсидій.

Джерело: Статистичні матеріали // <http://www.ukrstat.gov.ua> – веб-сайт Державного комітету статистики України

**Рівень безробіття населення (за методологією МОП)
в Україні та країнах ЄС**

1 півріччя 2008р.				1 півріччя 2009р.		
	Всього	жінки	чоловіки	Всього	жінки	чоловіки
Україна	9,1	7,3	10,8	6,2	5,9	6,6
Євросоюз (27країн)	8,8	8,7	8,8	7,0	7,4	6,6
Австрія	4,5	4,3	4,6	3,8	4,0	3,6
Бельгія	8,0	8,3	7,7	6,7	7,1	6,4
Болгарія	6,6	6,3	6,9	6,2	6,4	6,0
Греція	9,4	13,0	6,8	7,8	11,7	5,2
Данія	5,6	5,0	6,2	3,2	3,7	2,8
Естонія	12,5	9,5	15,4	4,1	4,2	4,0
Ірландія	11,0	7,4	13,9	4,9	3,8	5,8
Іспанія	17,7	18,2	17,3	10,0	12,2	8,5
Італія	8,0	9,6	6,9	7,0	8,9	5,6
Кіпр	5,1	5,2	5,0	3,8	4,3	3,4
Латвія	15,3	11,9	18,6	6,4	6,3	6,5
Литва	13,1	9,7	16,5	4,7	4,6	4,9
Люксембург	5,7	6,1	5,4	4,7	5,8	3,7
Мальта	6,9	7,7	6,4	5,9	6,6	5,6
Нідерланди	3,3	3,3	3,2	3,0	3,3	2,8
Німеччина	7,7	7,0	8,2	7,8	7,5	7,9
Польща	8,3	8,8	7,8	7,6	8,3	7,1
Португалія	9,1	9,7	8,5	7,6	8,8	6,5
Румунія	6,9	5,5	7,9	6,0	4,8	7,0
С ловащина	11,2	12,1	10,4	10,3	11,7	9,1
Словенія	5,5	5,3	5,8	4,6	5,2	4,1
Сполучене ко- ролівство	7,3	6,2	8,3	5,2	4,7	5,6
Угорщина	10,0	9,6	10,2	7,8	8,1	7,5
Фінляндія	8,6	7,7	9,5	7,0	7,2	6,7
Франція	9,2	9,6	8,9	7,6	8,1	7,1
Чехія	6,0	7,1	5,1	4,5	5,6	3,6
Швеція	8,5	8,2	8,7	6,5	6,9	6,2

Частка продажу продовольчих товарів, вироблених підприємствами на території України, у товарообороті торгової мережі, 2005-2008 рр. (%)

Види товарів	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Усі товари (продовольчі і непродовольчі)	70,5	67,3	64,5	63,1
Продовольчі товари	90,9	89,3	88,2	88,2
М'ясо та птиця свіжі та заморожені	96,9	96,1	94,7	96,5
М'ясо копчене, солоне та ковбасні вироби	96,9	96,8	95,5	96,3
Риба і морепродукти харчові	80,6	76,5	72,8	73,0
Масло вершкове	97,5	95,8	95,1	96,0
Олії рослинні	94,3	92,9	92,9	92,9
Жири тваринні харчові	94,4	96,7	95,5	98,2
Маргарин	95,8	93,2	92,8	92,7
Молоко та продукти молочні	94,5	93,6	93,2	92,9
Сир сичужний, плавлений та кисломолочний	90,9	91,2	89,1	88,9
Консерви, готові продукти м'ясні	78,6	78,5	90,7	93,4
Консерви, готові продукти рибні	79,1	74,5	75,0	77,3
Консерви овочеві	80,8	77,7	81,6	80,7
Консерви фруктово-ягідні	82,9	73,4	70,1	71,0
Яйця і яйцепродукти	98,9	98,9	98,9	99,1
Цукор	99,0	98,4	95,4	97,2
Вироби кондитерські	90,0	90,1	90,0	90,1
Чай	64,3	66,1	62,3	63,7
Кава	58,1	53,7	50,9	55,2
Сіль	95,2	94,6	97,0	95,1
Борошно	98,3	97,8	98,0	97,0
Вироби хлібобулочні (крім кондитерських)	98,4	98,1	98,8	98,6
Крупи та бобові	93,0	90,4	91,0	91,6
Вироби макаронні	88,8	88,3	84,9	82,7
Картопля	90,9	92,8	90,4	92,6
Овочі	90,5	90,6	87,5	88,7
Плоди, ягоди, виноград, горіхи, кавуни та дині	66,6	61,8	64,7	62,1
Напої алкогольні - усього	92,1	89,7	88,7	88,5
Горілка та вироби лікєро-горілчані	94,0	91,0	89,7	89,6
Напої слабоалкогольні	96,1	94,9	93,7	94,2
Вина	85,8	82,7	81,9	81,4
Коньяк	84,7	82,1	79,9	81,4
Вина ігристі (шампанське)	93,2	91,1	91,8	92,0
Пиво	95,7	94,4	93,9	92,9
Напої безалкогольні	93,3	92,3	92,1	92,8
Морозиво	96,0	95,6	94,6	94,9
Вироби тютюнові	93,5	92,9	91,3	90,1
Інші продовольчі товари	81,2	82,9	81,0	80,2

Джерело: Статистичні матеріали // <http://www.ukrstat.gov.ua> – веб-сайт Державного комітету статистики України

Частка продажу непродовольчих товарів, вироблених підприємствами на території України, у товарообороті торгової мережі, 2005-2008 рр. (%)

Види товарів	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Непродовольчі товари	57,6	55,2	52,9	51,2
Тканини	64,8	58,0	57,8	66,9
Одяг та білизна з тканин	23,5	19,8	18,7	16,6
Вироби текстильні для домашнього вжитку та інтер'єру	36,0	31,3	37,4	53,6
Одяг зі шкіри, хутра та інші вироби з них	81,2	61,8	41,6	24,5
Головні убори (крім хутрових і трикотажних)	71,7	54,7	42,0	32,5
Трикотаж верхній та білизняний	16,9	16,0	12,0	9,8
Вироби панчішно-шкарпеткові	58,6	45,8	38,8	41,4
Взуття шкіряне, текстильне, комбіноване, включаючи спортивне	8,8	6,5	4,2	4,5
Взуття гумове та полімерне	26,6	18,3	11,2	9,0
Засоби для миття, чищення та догляду	54,6	48,5	46,9	50,2
Товари парфумерно-косметичні	30,5	28,9	25,5	28,0
Галантерея та нитки	46,6	38,5	29,0	31,2
Сірники	78,3	77,8	76,7	68,0
Меблі	73,8	71,9	69,1	63,6
Килими, покриття для підлоги та стін	9,9	28,7	44,6	44,4
Посуд та набори столові	42,6	36,8	33,7	33,4
Годинники	6,2	7,6	5,6	2,6
Прилади електропобутові	8,1	8,8	8,9	10,5
Вироби паперові, включаючи шкільні та канцелярські	72,2	72,5	70,4	72,2
Приладдя канцелярське	48,2	49,0	50,6	51,8
Комп'ютерна та інша обчислювальна техніка	22,5	18,8	16,7	11,4
Книги, газети, журнали друковані та на електронних носіях	87,1	81,1	81,6	83,5
Мотоцикли, моторолери, мопеди	40,0	13,9	12,3	4,6
Товари спортивні, включаючи велосипеди	43,3	38,6	31,5	31,2
Аудіо- та відео обладнання	3,6	3,5	3,3	2,7
Ігри та іграшки	40,0	35,1	30,2	39,8
Фотографічне обладнання	3,7	2,9	1,3	1,3
Матеріали та обладнання для роботи в домашніх умовах (вкл. садовий інвентар)	58,8	53,6	53,5	51,0
Матеріали будівельні	65,1	64,8	68,3	68,6
Вироби ювелірні	90,8	86,5	91,0	84,5
Автомобілі та автотовари	23,1	34,9	38,8	31,5
Побутові товари неелектричні	61,3	50,8	42,5	37,5
Бензин моторний	96,5	98,6	97,3	92,0
Дизельне пальне	99,7	99,4	98,5	94,4
Матеріали мастильні	72,6	78,3	78,3	76,0
Товари фармацевтичні	56,5	54,9	53,9	53,3
Матеріали перев'язувальні	68,4	66,1	61,9	60,9
Товари медичні та ортопедичні	35,9	39,6	38,0	42,5
Оптика окулярна	35,1	37,2	30,9	33,4

Джерело: Статистичні матеріали // <http://www.ukrstat.gov.ua> – веб-сайт Державного комітету статистики України

Витрати домогосподарств на харчування

Рік	Щомісячні витрати на харчування, тис.грн.	Частка витрат на харчування в сукупних витратах сім'ї, %
2004	530	60%
2005	669	59%
2006	806	58%
2007	841	54%
2008	1208	50%
2009	1405	53%

Джерело: Держкомстат України

Структура кінцевих споживчих витрат домогосподарств України у I кварталі 2009р.

Продукти харчування	38%	Відпочинок та культура	4,7%
Квартплата, газ, електрика, вода	14,2%	Товари для дому, побутова техніка	4,2%
Транспорт	9,9%	Інші товари та послуги	4,1%
Алкоголь, тютюн	5,7%	Зв'язок	3,2%
Одяг, взуття	5,7%	Освіта	2,1%
Охорона здоров'я	5,2%	Ресторани та готелі	3%
		Всього	131,9 млрд. грн..

Джерело: Держкомстат України

Мільярдери світу

Країна	Кількість	Країна	Кількість
1. США	403	13. Італія	13
2. Китай (з Гонконгом)	89	14. Франція	12
3. Росія	62	15. Австралія	11
4. Німеччина	53	16. Південна Корея	11
5. Індія	49	17. Швейцарія	11
6. Великобританія	28	18. Ізраїль	10
7. Туреччина	28	19. Саудівська Аравія	10
8. Канада	24	20. Швеція	10
9. Японія	22	21. Малайзія	9
10. Бразилія	18	22. Мексика	9
11. Тайвань	18	23. Індонезія	7
12. Іспанія	13	24. Ірландія	6
		25. Україна	5

Джерело: Forbes, The World's billionaires 2010

© Ukrainian Media Service

Топ – 10 міст, де живуть мільярдери

Країна	Кількість	Країна	Кількість
1. Нью-Йорк (США)	60	6. Лондон (Великобританія)	32
2. Лос-Анджелес США)	27	7. Стамбул (Туреччина)	28
3. Даллас (США)	17	8. Гонконг (Китай)	11
4. Сан-Франциско (США)	14	9. Мумбаї (Індія)	20
5. Москва Індія (Росія)	50	10. Токіо (Японія)	14

Джерело: Forbes, The World's billionaires 2010 © Ukrainian Media Service

Українські мільярдери

Місце	Прізвища	Статок, \$млрд.
148	Ренат Ахметов	5,2
307	Віктор Пінчук	3,1
488	Ігор Коломийський	2,0
582	Геннадій Боголюбов	1,7
828	Костянтин Жеваго	1,2

Джерело: Forbes, The World's billionaires 2010 © Ukrainian Media Service

Мільярдери, 1996-2010

Рік	Кількість
1996	423
2000	538
2005	793
2008	1125
2010	1011

Джерело: Forbes, The World's billionaires 2010 © Ukrainian Media Service

Мінімальний рівень зарплати в країн ЄС порівняно з Україною (за станом на січень 2007р.)

Група	Розмір €	Країни
1	до 300€	Болгарія(92), Румунія (114), Латвія (172), Литва (172), Словачія (217), Естонія (230), Польща (246), Угорщина (258), Чехія (288).
2	400-700€	Португалія (470), Словенія (522), Мальта (585), Іспанія (666), Греція (668 з червня 2006р.).
3	більше 1200€	Франція(1254), Бельгія (1259), Нідерланди (1301), Великобританія(1361), Ірландія(1403), Люксембург(1570).
		Україна (85)

Джерело: газета « 2000», 25.04.2008.-Б 6.

Пенсіонери та пенсії в Україні

роки	Пенсіонери (млн.)	Пенсіонери (млн.)	Частка у ВВП (%)
1996	14,5	14,5	9,3%
2005	13,7	13,7	2009 - 18,3%

Джерело: Пенсійний фонд України, Держкомстат

© Ukrainian Media Service

Пенсійний вік в різних країнах світу

Країни	Чол.	Жін.
Вірменія	63	61
Казахстан	63	58
Азербайджан	62	57
Молдова	62	57
Туркменістан	62	57
Білорусь	60	55
Росія	60	55
Узбекистан	60	55
Україна	60	55
Данія	67	67
Німеччина	65	65
Іспанія	65	65

Країни	Чол.	Жін.
Португалія	65	65
Греція	65	60
Італія	65	60
Великобританія	65	60
Польща	65	60
Франція	60	60
Канада	65	65
США	65	65
Японія	65	65
Австралія	65	62
Аргентина	65	60
Чілі	65	60

Джерело: Пенсійний фонд України, Держкомстат

© Ukrainian Media Service

Інвестиції в Україні (\$ млн. зростаючим підсумком)

Роки	Зростання	Виведення
01.01.01	3875,0	170,3
01.01.03	5471,8	144,3
01.01.05	9047,0	198,6
01.01.07	21607,3	243,3
01.01.08	29489,4	6196,1

Джерело: Пенсійний фонд України, Держкомстат

© Ukrainian Media Service

Розвиток грошової маси України, 1995 – 2008 рр.

(млн.грн.)

Період	M0	M1	M2	M3 ¹
1995 ²	2623	4682	6846	6930
1996	4041	6315	9023	9364
1997	6132	9050	12448	12541
1998	7158	10331	15432	15705
1999	9583	14094	21714	22070
2000	12799	20762	31544	32252
2001	19465	29796	45186	45755
2002	26434	40281	64321	64870
2003	33119	53129	94855	95043
2004	42345	67090	125483	125801
2005	60231	98573	193145	194071
2006	74984	123276	256413	261063
2007	111119	181665	391273	396156
2008	154759	225127	512527	515727

¹ до 1998 року M3 = M2 + кошти клієнтів за трастовими операціями банків

² Розрахунки МВФ

Облікова ставка Національного банку України, 1992-2008 рр.

Рік	Ставка НБУ
1992	
з 16.11	80
з 25.06	30
з 01.05	240
з 01.03	100
1994	
з 12.12	252
з 25.10	300
з 15.08	140
з 01.08	175
з 01.07	190
1995	
з 01.12	110
з 10.10	95
з 21.08	70
з 15.07	60
з 07.06	75
з 01.05	96
з 07.04	150
з 29.03	170
з 10.03	204
1996	
з 02.07	40.0
з 07.06	50.0
з 22.05	63.0
з 25.04	70.0
з 08.04	75.0
з 01.04	85.0
з 26.03	90.0
з 04.03	98.0
з 01.01	105
1997	
з 24.11	35.0
з 15.11	25.0
з 01.11	17.0
з 05.08	16.0
з 08.07	18.0
з 26.05	21.0
з 08.03	25.0
з 10.01	35.0

Рік	Ставка НБУ
1998	
з 21.12	60.0
з 07.07	82.0
з 29.05	51.0
з 21.05	45.0
з 18.03	41.0
1999	
з 24.05	45.0
з 28.04	50.0
з 05.04	57.0
з 06.02	44.0
2000	
з 15.08	27.0
з 10.04	29.0
з 24.03	32.0
з 01.02	35.0
2001	
з 10.12	12.5
з 10.09	15.0
з 09.08	17.0
з 11.06	19.0
з 07.04	21.0
з 10.03	25.0
2002	
з 05.12	7.0
з 05.07	8.0
з 04.04	10.0
з 11.03	11.5
2004	
з 09.11	9.0
з 07.10	8.0
з 09.06	7.5
2005	
з 10.08	9.5
2006	
з 10.06	8.5
2007	
з 01.06	8.0
2008	
з 30.04	12.0
з 01.01	10.0

Джерело: Статистичні матеріали// <http://www.bank.gov.ua> – веб-сторінка Національного банку України.

УДК 330.101.541: 378.147.111 (07)

ББК 65.012.2

Ш 97

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(лист №1.4/18-Г-98 від 10 січня 2009 р.)*

Шупик І.І., Песцова-Світалка О.С., Березіна Л.М.

МАКРОЕКОНОМІКА: Теоретичний курс. Навч. посіб. для дистанційного навчання та самостійного вивчення. – Полтава: РВВ ПДАА, 2010. – 236 с.

Автори:

Шупик Ірина Іванівна, доцент, кандидат політичних наук, доцент кафедри економічної теорії та економічних досліджень – розділи: 1, 3, 6, 7, 8, 10 (частина 2); передмова, радимо прочитати, економічні афоризми, використана та рекомендована література, умовні скорочення, тематичний та іменний покажчик, довідково-статистична інформація.

Песцова – Світалка Оксана Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії та економічних досліджень – розділи: 2, 4, 5, 8, 9, 11 (частина 3), радимо прочитати, економічні афоризми, використана та рекомендована література, умовні скорочення, іменний покажчик, довідково-статистична інформація.

Березіна Людмила Михайлівна, доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки – розділи: 10 (частина 1), 11 (частина 1, 2), 12 (частина 1, 2).

ISBN 978-996-2088-41-0

Начальник редакційно-видавничого відділу – Любов Ярова

Літературний редактор – Оксана Колеснікова

Технічний редактор – Юлія Хрипко

Підписано до друку 16.01.2010 р. Замовлення № 114. Папір офсетний.

Друк різнографія. Формат 60×90/16.

Обл.-вид. арк. 13,7. Ум. друк. арк. 13,5.

Гарнітура Times New Roman. Тираж 300.

Редакційно-видавничий відділ Полтавської державної аграрної академії

Адреса: 36003, м. Полтава, вул. Г.Сковороди, 1/3